

ACTA MVSEI CARANSEBESIENSIS

TIBISCVM

Serie nouă

CARANSEBEȘ
2/2012

CONSILIUL JUDEȚEAN CARAȘ-SEVERIN

MUZEUL JUDEȚEAN DE ETNOGRAFIE ȘI AL REGIMENTULUI DE
GRANIȚĂ CARANSEBEȘ

ACTA MVSEI CARANSEBESIENSIS

TIBISCVM

Serie nouă

ARHEOLOGIE – ISTORIE - ETNOGRAFIE

2 / 2012

Colegiu științific:

Costin Feneșan	– Arhivele Naționale București
Doina Frunzăverde	– Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița
P.S. Lucian Mic	– Episcopul Caransebeșului
Victor Neumann	– Universitatea de Vest Timișoara
Ioan Piso	– Centru de Studii Romane Cluj - Napoca
Alexandru Vulpe	– Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București

Colegiu de redacție:

Adrian Ardeț	– redactor responsabil
Bogdana Branca	– secretar de redacție
Cristina Moisă	– membru
Ana Hamat	– membru
Nicoleta Matei	– membru
Dimitrie Pavel Negrei	– membru
Carmen Maria Neumann	– membru
Neluțu Rada	– membru

Tibiscum, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș:

Studii și Comunicări de Etnografie – Istorie, 1975 – 1982

Studii și Comunicări de Istorie, 1979

TIBISCUM (Studii și Comunicări de Etnografie – Istorie), 1984 – 2005

TIBISCUM (Studii și Comunicări de Etnomuzicologie), 2007

Foto coperta 1: Gemă cu reprezentarea zeului Marte, descoperit la Tibiscum.

ISSN 1453-505X

CONSILIUL JUDEȚEAN CARAȘ-SEVERIN

MUZEUL JUDEȚEAN DE ETNOGRAFIE ȘI AL
REGIMENTULUI DE GRANIȚĂ CARANSEBEȘ

ACTA MVSEI CARANSEBESIENSIS

TIBISCVM

Serie nouă

ARHEOLOGIE – ISTORIE - ETNOGRAFIE
2 / 2012

Caransebeș, 2012

Orice corespondență se va adresa

Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Piața I. Drăgălina nr. 2,
RO-235400 Caransebeș
Tel/fax: 00 40 255 512193
Tel: 00 40 255 514173
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Richten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die Adresse:

Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță
(Grafschaft Museum für Völkerkunde und dem Grenze Regiment),
Piața I. Drăgălina nr. 2,
RO-235400 Caransebeș
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Plase send any mail to:

Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță
(County Museum of Ethnography and the Border Regiment),
Piața I. Drăgălina nr. 2, RO-235400 Caransebeș
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Tutta la corrispondenza sarà affrontata:

Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță
(Contea Museo Etnografico e del Reggimento di confine),
Piața I. Drăgălina nr. 2,
RO-235400 Caransebeș
Tel/fax: 00 40 255 512193
Tel: 00 40 255 514173
e-mail: mjergcaransebes@yahoo.com
<http://www.muzeul-caransebes.ro/>

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Die Verantwortung liegt allein am materiellen Inhalt Autoren.

Responsibility lies solely on material content authors.

La responsabilità ricade esclusivamente su autori di contenuti materiali.

ARHEOLOGIE

SORIN - MARIUS PETRESCU

Rupestral traces in the Mountainous Banat (I)

Urme rupestre în Banatul Montan (I) 11

DIMITRIE PAVEL NEGREI

Așezarea neolitică de la Caransebeș-Șesu Roșu

Neolithic settlement from Caransebeș-Șesu Roșu 25

GABRIEL CRĂCIUNESCU

Un mormânt de incinerare descoperit la Gârla Mare, județul Mehedinți

Une tombe d'incinération découverte à Gârla Mare 33

ADRIAN ARDEȚ

Din viața cotidiană de la Tibiscum

Della vita quotidiana in Tibiscum 49

ANA-CRISTINA HAMAT

Podoabe feminine descoperite pe teritoriul Drobetai antice. I. Podoabe pentru împodobirea mâinilor

Feminine jewellery discovered in ancient Drobeta 61

ANDREI BĂLĂRIE, LAVINIA GRUMEZA

Archäologische Eentdeckungen des II. – III. Jahrhunderts bei Liebling „Țelina Mare”

(Kreis Timiș)

Descoperiri arheologice de secolul II-III de la Liebling „Țelina Mare” (județul Timiș) 83

GICĂ BĂEȘTEAN

Sarmisegetusa de la sfârșitul antichității până în evul mediu II

Sarmisegetusa from the end of antiquities until the middle age 97

SORIN - MARIUS PETRESCU

Două monede medievale descoperite în peștera De La Între Pietre din Cheile

Prolazului – Valea Cernei (Jud. Caraș-Severin)

*Two medieval coins discovered in De La Între Pietre Cave from Prolaz Gorges Cerna Valley**(Caras-Severin County)* 107

ISTORIE

ADRIAN MAGINA

Câteva documente inedite despre familia Bizere

Some unpublished documents on the Bizere family 115

MIHAI DEHELEANU

O scurtă monografie a Bisericii Sfântul Nicolae din Hunedoara

Un écourte monographie a Eglise Saint-Nicolas de Hunedoara 123

<p> OVIDIU BOZU Un cuptor de ars ceramică de la Pojejena, județul Caraș-Severin <i>A pottery kiln from Pojejena (Caras-Severin County)</i> </p>	129
<p> FLAVIUS BOZU Opaște și lămpi de mină din colecția Banatului Montan Reșița <i>Hands lamps and lamps from the collection of The Museum of Mountainous Banat</i> </p>	137
<p> CIPRIAN GLĂVAN Cenzura în Imperiul habsburgic și în Banat la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în anul 1848 <i>Censorship in the Habsburg Empire and Banat in the late 18th century until 1848</i> </p>	149
<p> Col. (r.) VASILE V. RADA Căile ferate particulare din vestul țării <i>Private railways in the west of the country</i> </p>	153
<p> Col. (r.) LIVIU GROZA Erenbuch <i>Erenbuch</i> </p>	165
<p> BOGDANA BRANCA Societatea femeilor creștin ortodoxe din Caransebeș <i>Orthodox Christian women society from Caransebes</i> </p>	169
<p> LAURENȚIU OVIDIU ROȘU Profesori ai Institutului Pedagogic Diecezan din Caransebeș în memoriile învățătorului Pavel Jumanca <i>Professeurs del'Institut Pedagogique Diocese de Caransebes dans les memoires de Paul Jumanca</i> </p>	175
<p> VASILE MIRCEA ZABERCA, CRISTIAN RUDOLF Primăria comunei urbane Reșița. Organizare și funcționare potrivit Legii administrative din iunie 1925 <i>Urban village hall Resita. Organisation and Operation according to the Law of administration from June 1925</i> </p>	189
<p> LAVINIA-DIANA MICU Evenimente din județul Caraș onorate de prezența regelui Carol al II-lea în anii 1933 și 1934 <i>Die Ereignisse aus Kreis Caras Geehrt von der Anwesenheit des Königs Carol II., in den Jahren 1933 und 1934</i> </p>	195
<p> ANA CARINA BABEU, LORI ZMEU Aspecte privind activitatea Consiliului Județean al Organizației pionierilor Caraș-Severin <i>Des aspects concernant l'activité du Conseil de l'Organisation des pionniers du département Caras-Severin</i> </p>	201

ETNOGRAFIE

<p> DUMITRU JOMPAN Repere etnografice și de artă populară în „Vasiova” (1929-1946) <i>Ethnographical and folk art marks in „Vasiova” (1929- 1946)</i> </p>	209
---	-----

CARMEN MARIA NEUMANN	
Obiceiuri de primăvară cu măști. Alaiul berbecilor din Slatina Timiș	
<i>Habitudes au printemps. Suit de béliers de Slatina-Timiș</i>	223

NELUȚU RADA	
1. Casele țărănești din Banatul de munte. Studiu de caz: satul Rugi	
<i>Traditional houses from Mountainous Banat. Study case: Village Rugi</i>	233

CRONICA

Publicații – Comunicări și expoziții	
<i>Publications, Communications and Exhibitions</i>	251

RECENZII

ANA CRISTINA HAMAT	
Radu Ciobanu, <i>Pictura murală romană. La peinture murale romaine</i> , Editura Grinta, Alba Iulia 2011, 168 pagini text, 68 de figuri.	261

DIMITRIE PAVEL NEGREI	
Nikola Tasić, Florin Drașovean, <i>THE PREHISTORY OF BANAT. I. The Palaeolithic and Mesolithic</i> , Editura Academiei Române, București, 2011, 150 pagini text, 84 pagini anexe.	265

CARINA BABEU	
Adrian Magina, <i>De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și Islam în Banat (1500-1700)</i> , Editura Academia Română Centrul de Studii Transilvania, Cluj-Napoca, 2011, 206 p.	267

BOGDANA BRANCA	
Pavel Jumanca, <i>Amintiri III – Anii Tinereții</i> , Editura David Press Print, Timișoara, 2012, 469 pagini text, 35 pagini anexe.	271

CRISTINA PATRICIA MOISĂ	
Liviu Groza, <i>Dr. Cornel Corneanu - cuvântări și articole</i> -, Editura Nagard, Lugoj, 2012, 278 pagini text, 27 pagini anexe, 33 de fotografii.	273

NELUȚU RADA	
Lucian, Episcopul Caransebeșului, Petru Bona, Parohiile Eparhiei Caransebeșului, Editura Eparhiei Caransebeșului, Caransebeș 2012, 353 pagini text, 137 pagini anexe.	275

CARMEN MARIA NEUMANN	
Dumitru Jompan, Ohaba – Bistra, <i>Cercetări ale echipei Institutului Social Banat – Crișana (1938)</i> , Editura Dalami, Caransebeș, 2010, 202 pagini text, 14 pagini anexe.	277

ADRIAN ARDEȚ, LUCIA CARMEN ARDEȚ	
Vesna Girardi-Jurkić – Doamna arheologiei croate	279

ADRIAN ARDEȚ	
Prof. Gheorghe Magas	281

ABREVIERI BIBLIGRAFICE	283
------------------------	-----

ARHEOLOGIE

An area rich in archaeological remains from all ages, mountainous region of Banat began to disclose lately more and more diverse information as a result of the research field.

In many places, hidden in vegetation or the heights alpine pastures, may perceive rocks or boulders with the strange signs that attract the attention of passengers and more, the reason some interesting legends known by locals.

In what follows, we propose to pass in review a series of such vestiges in the idea of their repertoire, but also to try to give - which is - a suggestion on their functionality (pl. I).

I. BORLOVA (commune Turnu - Ruieni, Caras-Severin County).

By the Sebeșel brook Valley at approx. 400 meters of asphalt road leading to Mic Mount, are three blocks from crystalline rocks, placed on the right bank of the stream on a length of approx. 80 m (fig. 1-3; Pl.I / 1) and two blocks on the left side (fig. 4-6).

1. The first block (fig. 1) flanked by the right the crossing water place, the dimensions are approximately 1.20 x 1.25 x 0.40 m and presents on the top three types of litho engraving: a channel for a wide groove of 2.5 - 3 cm deep and about 1 cm, three carefully disengagement completed a parallelepiped (5 x 2 x 3 cm) line at a distance of 2,5 - 3 cm compared with a another four troughs shorter section in the form of "V" and targeted at different angles at the corner of the block. Channel and the three escape are targeted approximately NV - SE and the four troughs are oriented E - SE.

In Romanian literature, specialists concerns about such vestiges are shy, but still allow reports to similar situations in other parts of the country¹. In our case, the five troughs would be functional traces that result in employment, especially in the production of the artifacts by rubbing and polishing, the flat surface of the block serving as bench work - support processing tools. Analogy can be identified in the Massive Preluca, near the Piciorul Măștii hamlet in the Maramureș County² (fig. 11-14).

Such blocks or flagstones with channels of these types have been identified as jokes and working in South Tyrol, are regarded as prehistoric³.

In the three rectangular liberation, they are not old at all; they are made by locals under a current practice, to break large blocks of stone in unwanted places. As they hitch feathers of wood and then wetting; wood ridge line and clearing rock burst into smaller pieces, then being transported from the area. This simple method was more effective in winter, when the freezing water became huge force. In this situation, breaking the block has not completed.

2. At about 60 meters NE of this block, between the old gravel road to the mountain and water line, among bushes, is a block buried in the soil surface with only a small portion sizes of 0.60 x 0.35 x 0.15 m (fig. 2). The SV side of the stone is the second

¹ I. Mârza, 1996.

² I. Mârza, 1996.

³ Hanspaul Menara, 1992.

liberation of the same type and appearance to those described in the case above. They have the dimensions of 5 x 2 x 3 cm and are located at a distance of 7.2 cm to one another.

And in this case, tried to break up rocks in the soil, but for reasons unknown to us, the process was abandoned.

3. The third bloc, large (fig. 3) is about. 20 m away from the building earlier, at about 10 m from young brook and presents on the front-oriented E - a perforation circular tubular diameter of 6 cm and 19 cm in length, being perpendicular to the bloc.

It is possible that the perforation may have been carried out to establish a par of wood, any piece of the stall next to water for animals, or was a local action to destroy the block by dynamiting, remaining at the stage of intent.

4. On the left side of the water, right to the crossing water, you can see several blocks of stone (fig. 4; pl. I / 2) the second of which attract attention (fig.5-6) by the fact that they were part originally from the same block as "divided" in length.

Here we are dealing with an action to chip a block of stone pieces inconvenient but results have remained in place.

II. MUNTELE MIC (*THE LITTLE MOUNTAIN*)

1. On the mountain plateau at approx. 250 m N-E of the Hermitage "St. Elijah" on the left edge of the road that leads to his "Scorillo's stones", is located a block of crystalline partly buried in the ground, while four channels of late about. 3 cm profile in the form of "U" (fig. 7; pl.I / 3).

Although the high altitude, we probably are dealing with traces functional results of the work, block being used as bench work in prehistory to achieve the artifacts of bone, stone, etc.

2. At a distance of approx. 400 m N-W of the former building of the Police, the remains of an ancient circular stone sheepfold (fig. 8), and at approx. 250 m N-W of this is located right at the edge of a steep rape of a block of crystalline rocks that are on the plane about three artificial and semispherical line hollows, the middle with a bigger diameter⁴ (fig. 9; pl.I / 4).

Given the precarious research of this kind to us, we do not have for Romania analogues, to the use of some of South Tyrol, which are more⁵ and best known, are prehistoric (fig. 11-17).

Some of them, smalls (fig. 12-13), are considered to be "singing stones" ("*Schalensteine*"), cavities thus completed and under a certain angle that beat the wind when they get a sound (ping) what is heard at a distance. For the others states that belong only time prehistoric⁶.

In our case we tend to be outrageous situation and believe that is a prehistoric altar piece (or Dacian?) In height, the semispherical cavities have been used for various oblations according to a specific ritual.

In the absence of additional clues clear, we can only consider that these cavities were made and used since prehistory, or even shepherds nearby - obvious that for centuries! - punished for salt or other vegetable products.

⁴ Primary information about this block has given us a professor Ion Munteanu, to whom and appreciates this way. In June 2003, together with Dr. Gh Lazarovici, S. Ion, D. Negrei, S. H. Petrescu, I. Petrescu made a research on the mountain and we were able to identify field goal

⁵ Menara 1992, p. 24.

⁶ Menara 1992, p. 24

III. OILOR CAVE (2144 / 63), (Cornereva commune. Caraș-Severin County)

Immediately on leaving the cave on the wall of V, at a height of 1.50 m to the floor is a circular perforation with the diameter of 3 cm and 12 cm deep. (fig. 10; pl.I 5). This cave is known recently as having serious traces of habitation since Neolithic until dry. XVIII-XIX⁷. The presence of this perforation on the vertical wall immediately on leaving the cave can be made about the old arrangement of a high wall of sound, which prevent sheep and goats to move freely or to protect the cave from possible attacks. Is simple lack of allegations in other vestiges discovered?

IV. OSLEA ROMÂNEASCĂ, (Cornereva commune. Caraș-Severin County) At about 200 m N from the Oslea peak, near a landfill (fig. 18), is a fragmented weak of limestone on care hardly distinguish some letters, some made ligature (fig.19-20)⁸. Knowing that the ridge is an ancient path used for crossing over Oslea Valley (fig.21), fragmentary slab could be a landmark piece of medieval. However, the piece must be seen and examined carefully.

All those first rupestral traces of the mountainous Banat presented here are just a small part of the many events that waiting and putting into question.

Plates:

I - Map of the Caraș-Severin county with the localization of some rupestral traces.

Figures list:

Fig. 1. Borlova, Turnu Ruieni commune.

Fig. 2. Borlova, Turnu Ruieni commune.

Fig. 3. Borlova, Turnu Ruieni commune.

Fig. 4. Borlova, Turnu Ruieni commune.

Fig. 5. Muntele Mic, on the plateau.

Fig. 6. Muntele Mic, on the plateau.

Fig. 7. Muntele Mic, on the plateau, the stone with three semispheric hollows.

Fig. 8. Peștera Oilor, Cerna Valley.

Fig. 9. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 10. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 11. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 12. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 13. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 14. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 15. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 16. Stone with rupestral traces from the South Tirol, Austria.

Fig. 17. Oslea peak, landscape.

Fig. 18. Oslea peak, fragmented slab of limestone on care hardly distinguish some letters

⁷ Petrescu 2000, pp. 30-31, Petrescu 2004.

⁸ Thank you and by this means Mr. prof. Vlad Bălu from Deta who noticed that stone piece and made photographs entrusted to us for study.

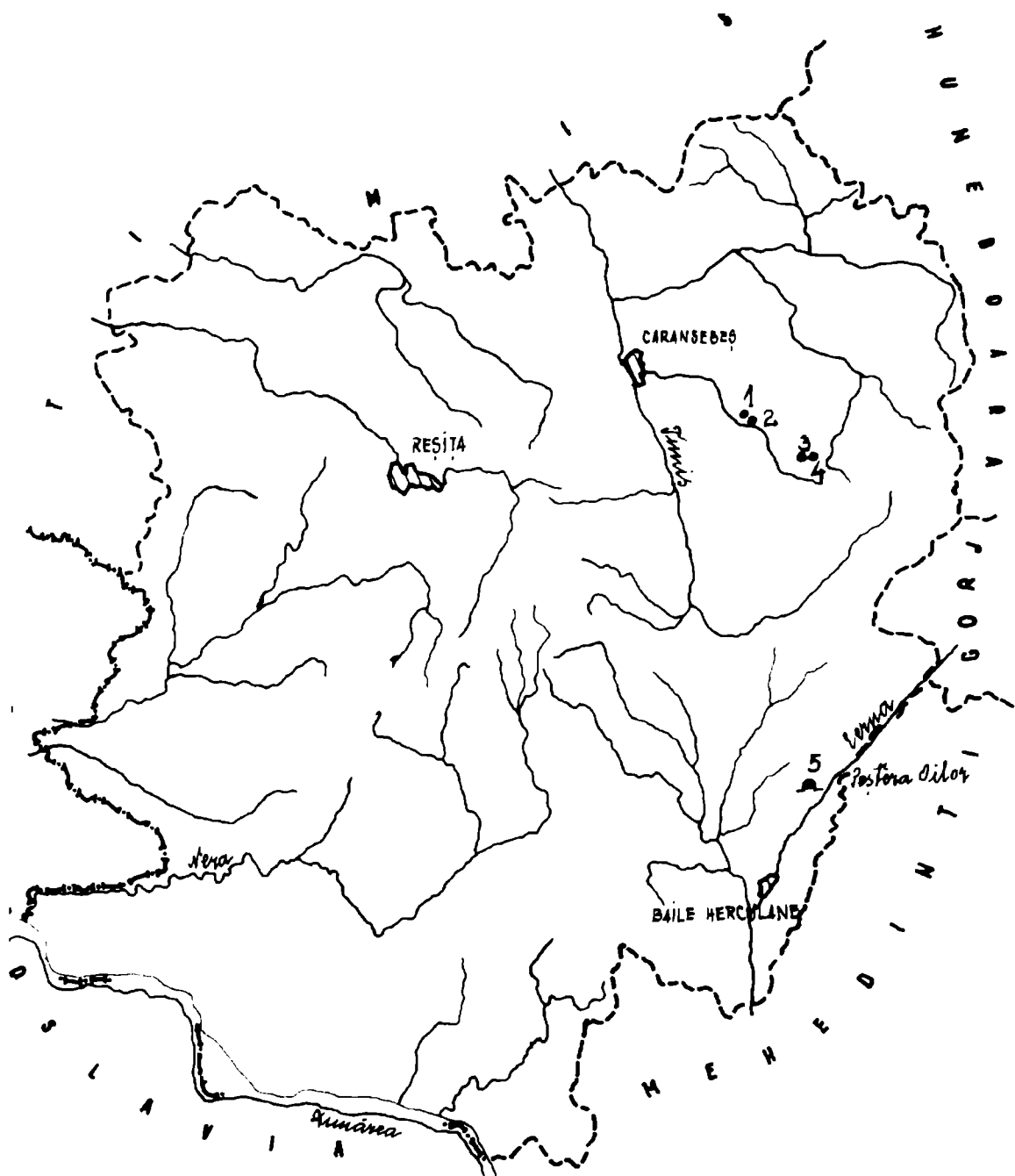
Bibliography

- Mârza 1996 = I. Mârza, "ActaMN", 33, I, 1996, pp. 139 – 140.
Menara 1992 = Hanspaul Menara, *Südtiroler Urwege*, Ein Bildwanderbuch, Bozen, 1992.
Petrescu 2000 = S. M. Petrescu, *Locuirea umană a peșterilor din Banat până în epoca romană*, BHAB, XXVII, Ed. Mirton, Timișoara, 2000.
Petrescu 2004 = S. M. Petrescu, *Locuirea umană a peșterilor din epoca romană până în sec. XXI*, Presa Clujeană Universitară, 2004.

URME RUPESTRE ÎN BANATUL MONTAN (I)

(Rezumat)

Sunt prezentate câteva urme rupestre pe suprafețele de eroziune ale unor blocuri de șist, gresie și calcar din zonele Borlova , Muntele Mic și Peștera Oilor din Valea Cernei precum și un monolit din calcar cu un text greu lizibil de la Oslea Românească. În opinia autorului, unele din acestea sunt probabil din sec. XVIII – XX, iar altele pot fi de vârstă preistorică (cele de la Muntele Mic și Peștera Oilor).

Plates I.

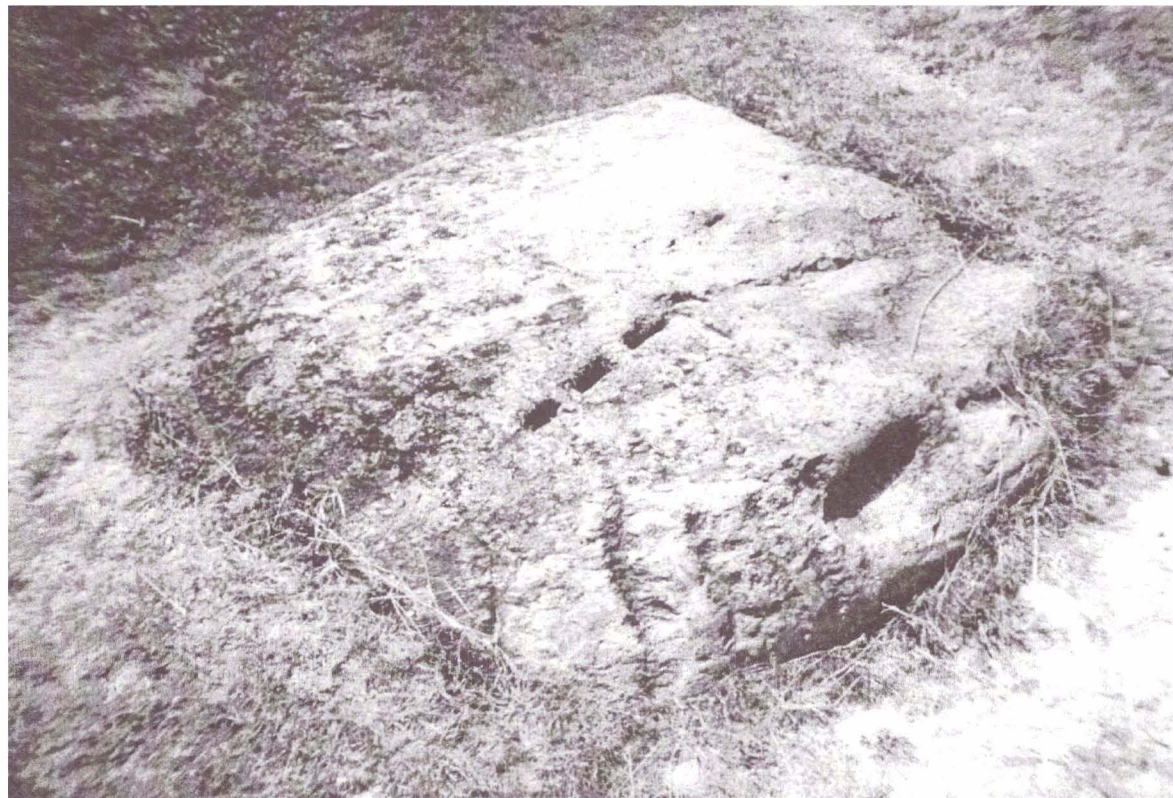

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13.

Fig. 14.

Fig. 15.

Fig. 16.

Fig. 17.

Fig. 18.

AȘEZAREA NEOLITICĂ DE LA CARANSEBEȘ-ȘESU ROȘU

Dimitrie Pavel NEGREI

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Cu ocazia unei periegeze în zona Șesu Roșu din Caransebeș a fost descoperită o așezarea aparținând epocii neolitice (Fig. 1). Așezarea este de mici dimensiuni, cu o suprafață de circa 400 – 500 mp și se află pe malul stâng al râului Timiș, chiar pe buza primei terase a râului, terasă ce are aspectul unui abrupt cu înălțimea de 3,5 m. (Fig. 2). Așezarea este menționată pentru prima dată în anul 1982, spunându-se că în spatele stației PECO, în nordul orașului Caransebeș au fost descoperite fragmente ceramice aparținând culturii Vinča¹. Marian Gumă făcând precizarea că printre aceste fragmente ceramice se află și materiale „hallstattiene”². Ultimele menționări, a așezării neolitice de la Caransebeș – Șesul Roșu sunt în 2003 și 2004.³

În profilul terasei a fost observată stratigrafia așezării, care este următoarea: între 0 – 0,40 m este stratul vegetal ce conține fragmente ceramice; între 0,40 – 0,60 m se află nivelul de cultură neolitic ce conține platforme de bordeie distruse prin incendiere; după 0,60 m începe stratul steril reprezentat de aluviuni ale Timișului (Fig. 3).

De la suprafața și din profilul terasei au fost recoltate numeroase fragmente provenind de la o mare varietate de forme ceramice. Majoritatea ceramicii aparține categoriei uzuale (pl. I/1-5, 7; pl. II/1, 3, 7), dar și celei semifine (pl. II/2, 4, 8), ceramica fină fiind rară (pl. I/6).

Arderea ceramicii este foarte bună, ca degresant fiind folosite pietricelele și nisipul, iar în cadrul ceramicii fine nisipul și mărul.

Culoarea cunoaște o mare gamă de nuanțe, de la cărămiziu (pl. I/2, 4,7; pl. II/8) la brun roșcat (pl. I/1, 5; pl. II/2-4, 7) și negru (pl. II/1,6).

Dintre forme se poate reconstitui vasul sac (pl. I/1, 3-4), bolul (pl. I/5,7), vasul bitronconic (pl. II/6) și cupa cu picior gol care este din pastă semifină, culoarea cărămizie, ca degresant a fost folosit nisipul, prezintă urme de slip roșu. (pl. II/8).

Ornamentele întâlnite pe fragmentele ceramice din această așezare sunt: alveole făcute cu unghia sub buza vaselor (pl. I/2, 7), alveole în registru de câte două dispuse în zona mediană (pl. II/3), incizii (pl. II/4) și împunsături succesive într-un registru delimitat de incizii (pl. II/2).

Alte materiale arheologice descoperite au fost: un fragment de fusaiolă de culoare neagră, cu diametrul de 4,8 cm (pl. II/6) și o piesă de dimensiuni mici, fragmentară, cu urme de slip roșu, ce prezintă o perforație mediană (pl. II/5). Materialul litic este foarte puțin, fiind descoperite doar două lustruitoare.

În profilul natural al terasei a fost descoperit capul unui idol, provenind de la o piesă de dimensiuni mari (pl. III). Capul de idol are ochii marcați prin două incizii orizontale de-o parte și de alta a unei proeminențe cu rol de nas. Ceafa, distrusă parțial, este puțin trasă pe spate și prezintă 15 împunsături verticale, făcute înainte de arderea

¹ *** 1982, p. 323

² Gumă 1993, p. 286.

³ Lazarovici/Petrescu/Negrei/Țârdoiu/Ion 2003, p. 144; Luca 2004, p. 44.

piesei, în care după unele teorii se introduceau pene colorate pentru a împodobi idolul casei. Aceste împunsături pot avea doar rol decorativ⁴ Frunte și gâtul idolului sunt ornamentate cu incizii liniare și incizii puțin curbe care se închid în formă de unghi.

Deși așezarea nu este cercetată sistematic, materialul arheologic recoltat oferă suficiente indicii pentru încadrarea ei culturală în faza A3 a culturii Vinča⁵.

Lista figurilor și a planșelor:

Fig. 1. Harta principalelor descoperiri din zona Caransebeșului.

Fig. 2. Localizare așezării de la Caransebeș – Șeșul Roșu.

Fig. 3. Caransebeș – Șeșul Roșu. Profilul terasei distrusă de râul Timiș.

Pl. I. Caransebeș – Șeșul Roșu. Fragmente ceramice.

Pl. II. Caransebeș – Șeșul Roșu. 1-4,7 fragmente ceramice; 5 obiect de lut ars, perforat; 6 fusaiolă; 8 fragment picior cupă.

Pl. III. Caransebeș – Șeșul Roșu. Fragment idol antropomorf.

Bibliografie

Dumitrescu 1974	=	VI. Dumitrescu, <i>Arta preistorică în România</i> , București 1974.
Gumă 1993	=	M. Gumă, <i>Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României</i> , București 1993.
Lazarovici 1979	=	Gh. Lazarovici, <i>Neoliticul Banatului</i> , Cluj-Napoca, 1979.
Lazarovici/Petrescu,/Negrei/
Țârdoiu/Ion 2003	=	Gh. Lazarovici, S. M. Petrescu, D. Negrei, Daniela Țârdoiu, S. Ion, <i>Balta Sărată. Campaniile 1999 – 2003 (I. Arhitectura)</i> , în <i>Tibiscum</i> 2003.
Luca 2004	=	S. A. Luca, <i>Repertoriul Arheologic al județului Caraș-Severin</i> , Ed. Economică, București 2004.
*** 1982	=	*** <i>Noi descoperiri arheologice în județul Caraș-Severin</i> , în <i>Studii și comunicări de etnografie – istorie</i> , nr IV, Caransebeș, 1982.

NEOLITHIC SETTLEMENT FROM CARANSEBES – ȘESU ROȘU (Abstract)

The settlement is of small dimensions, with a surface of approx. 400 – 500 sm is lies on on the left shore of Timis river, exactly on the on the edge of the first terrace of the river, consisting of a steep terrace height of 3.5 m

The stratigraphy of the settlement is between 0-0,40 m and the vegetal layer that includes ceramic fragments is between 0,40-0,60 m and it is the the Neolithic level of culture that contains platform huts.

Most of the ceramic fragments are for common use, some of the them half smooth and very few from the smooth category. The colour is very variate from brick red to foxy and black. The ceramic shapes are boat bag, bowl, biconical bowl and footed cup. Ornaments from ceramic fragments found on this settlement are: alveoli, incisions and successively stitches in the records delimited by incisions.

Other archeological materials discovered were: a fragment of spindle whorl and a head of an atropomorphic idol.

Although the settlement is not sistematcly researched, the harvested archeological material offers enogh clues to cultural fit it in A3 phase of the Vinča culture.

⁴ Dumitrescu 1974, p. 348

⁵ Lazarovici 1979, pp. 81, 114-115; ⁵ Gh. Lazarovici, S. M. Petrescu, D. Negrei, D. Țârdoiu, S. Ion 2003, p. 144

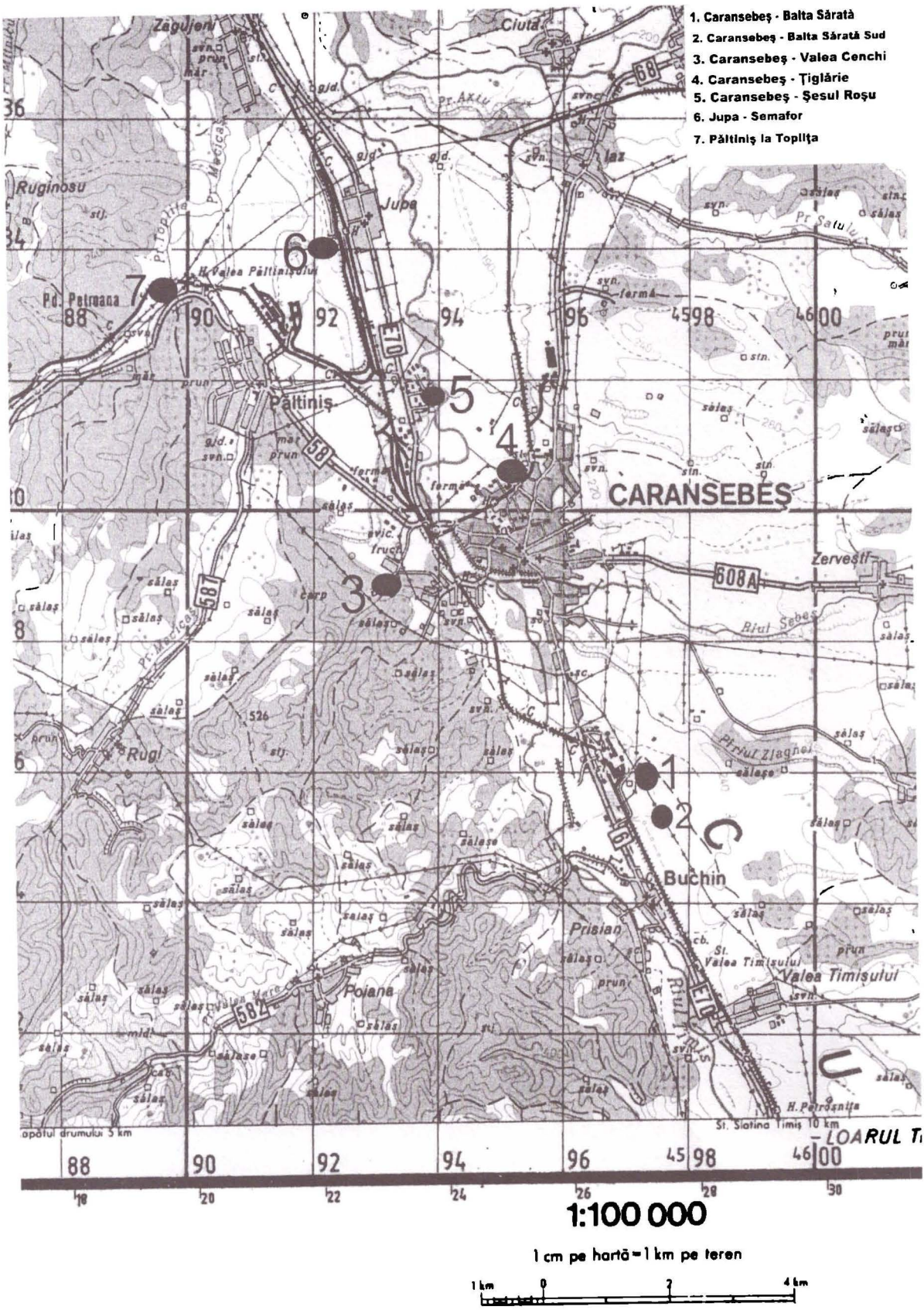

Fig. 1.

Fig. 2.

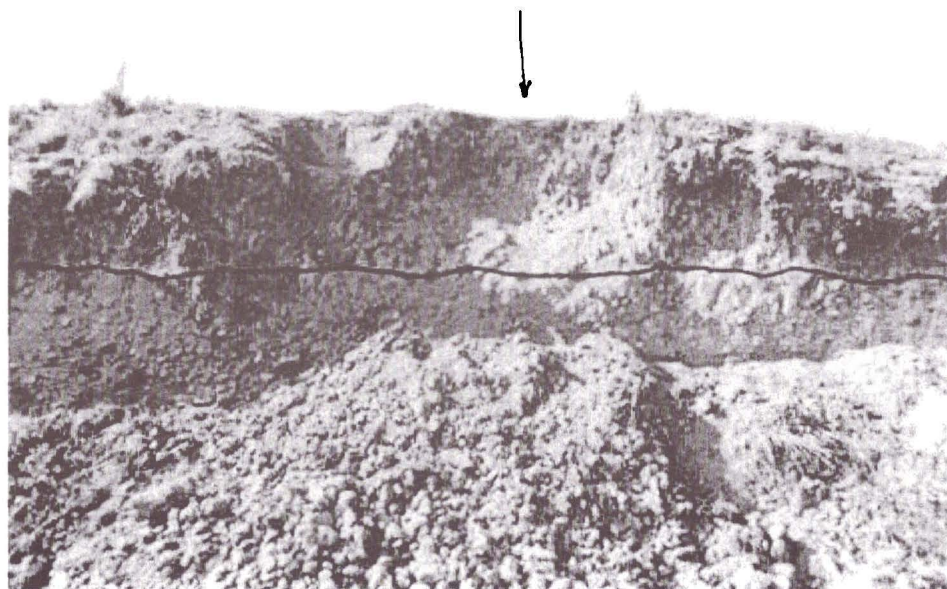
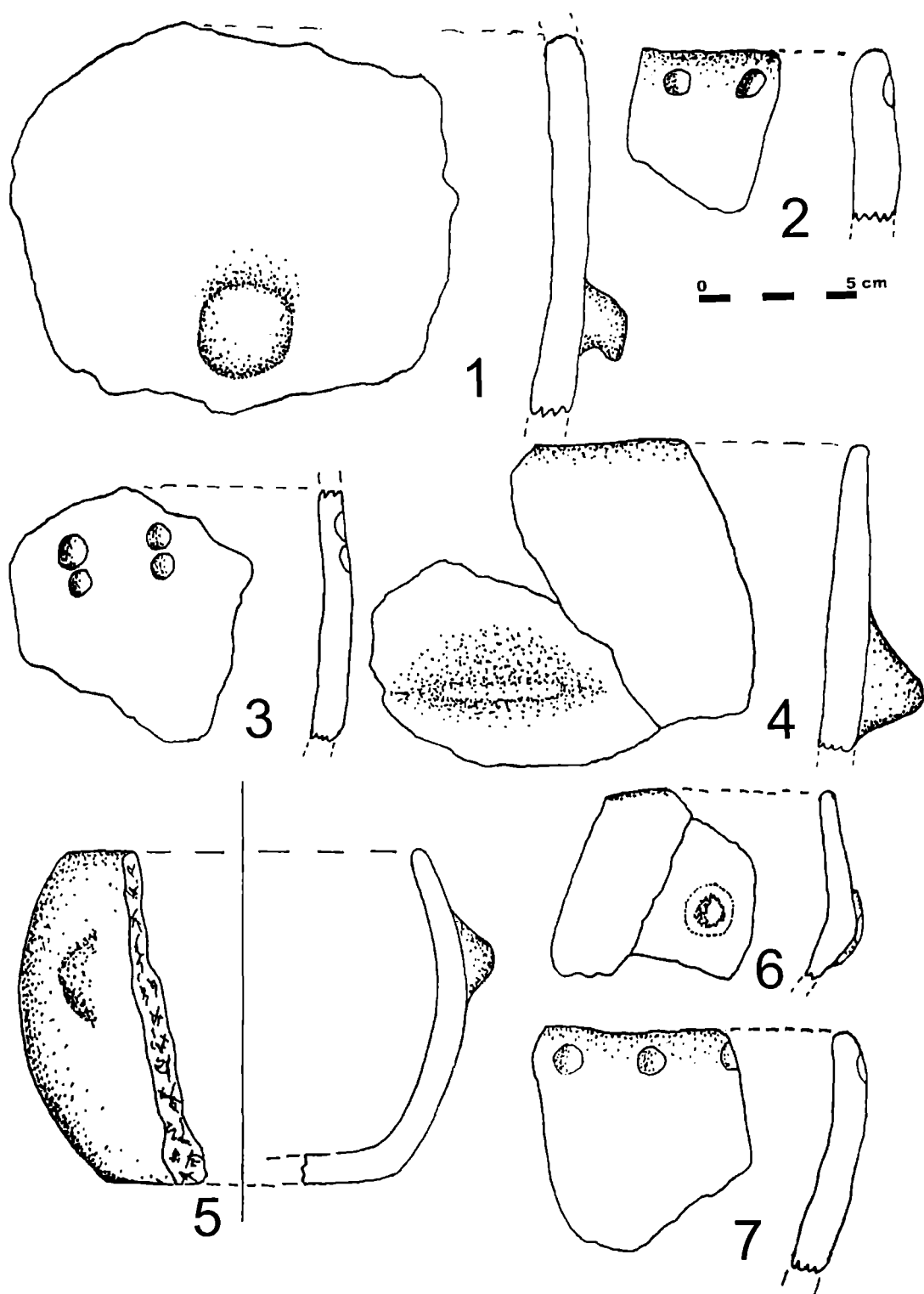
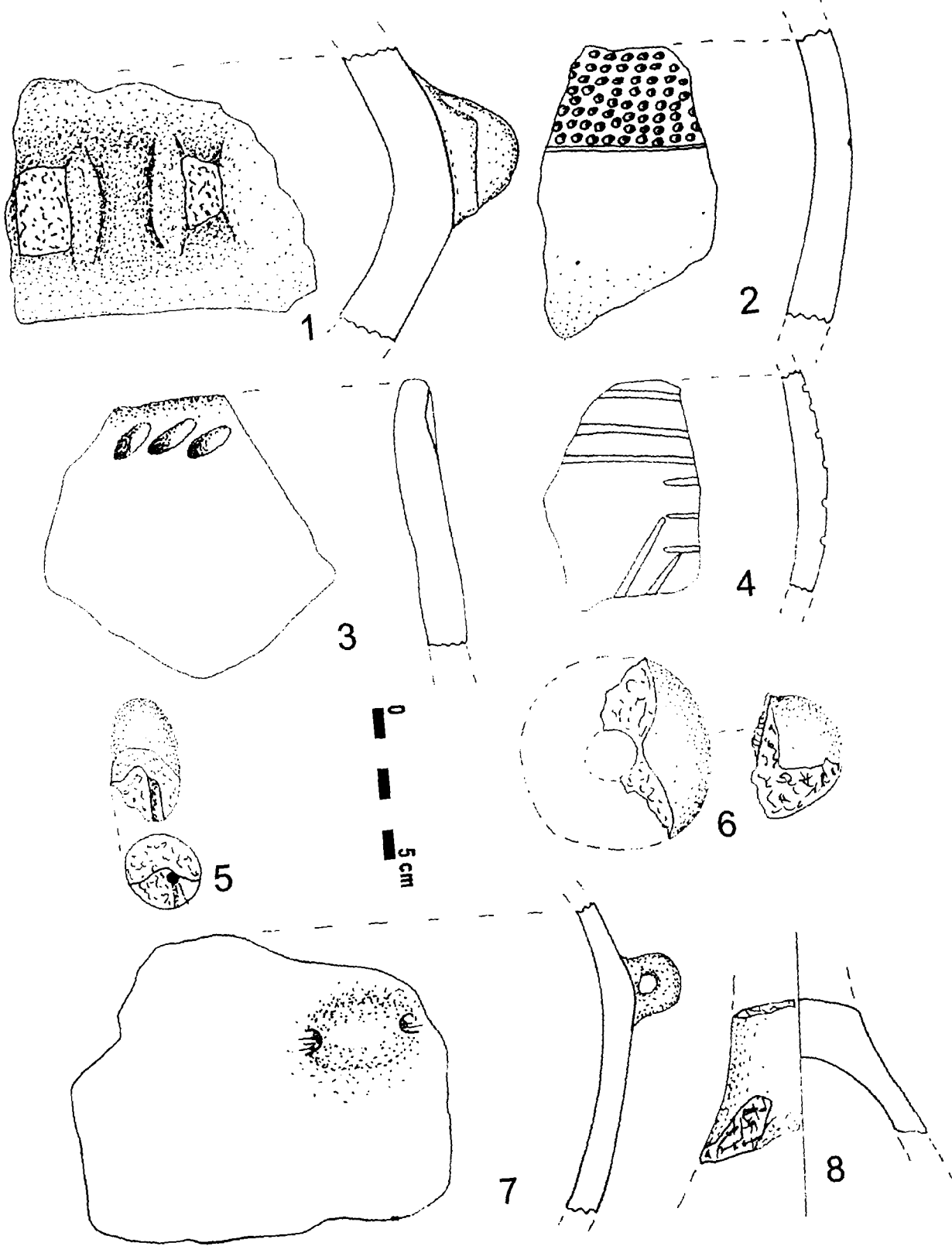

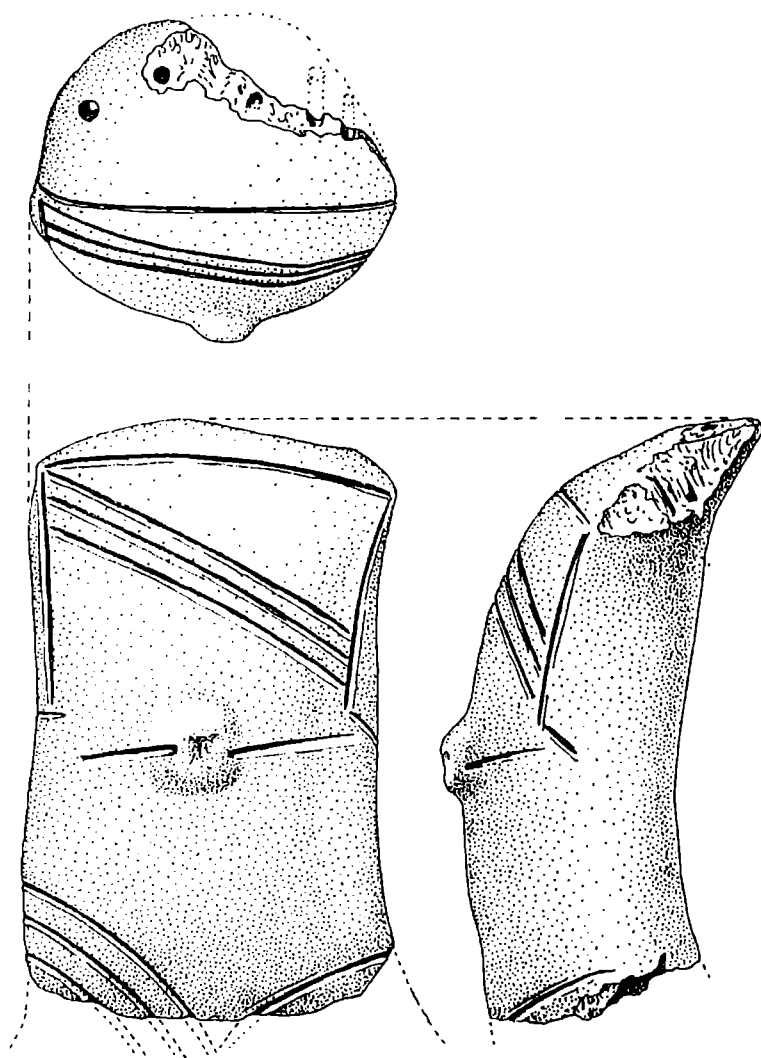
Fig. 3.

Pl. I.

Pl. II.

Pl. III.

UN MORMÂNT DE INCINERAȚIE DESCOPERIT LA GÂRLA MARE, JUDEȚUL MEHEDINȚI

Gabriel CRĂCIUNESCU
Muzeul Regiunii Porților de Fier
Drobeta Turnu – Severin

Cultura Gârla Mare poartă numele unei localități din județul Mehedinți. Primele materiale provenind din insula aflată în fața acestei localități, au fost publicate¹ în primul sfert al secolului XX. În acea lucrare, pe lângă materialele ceramice aparținând culturii Gârla Mare, apar și materiale care pot fi atribuite altor culturi², ceea ce dovedește că insula a oferit condiții de viață din timpuri îndepărtate.

Cu toate acestea, nu erau cunoscute materiale ceramice reprezentative pentru această cultură care să provină de la Gârla Mare. În publicațiile mai vechi este amintită o singură piesă³ iar în depozitele Muzeului Regiunii Porților de Fier nu se găseau asemenea materiale. Abia către sfârșitul secolului al XX-lea am strâns în depozitul muzeului loturi de fragmente ceramice aparținând acestei culturi, descoperite în urma câtorva cercetări de suprafață desfășurate de-a lungul anilor atât pe malul Dunării cât și în insula amintită⁴. Toate aceste materiale sugerau existența unor resturi de așezări. După alte cercetări de teren și observații în malul erodat al Dunării, am constatat că așezarea principală era situată pe mal, în dreptul insulei Gârla Mare, adică în zona km fluvial 836+500. Situația acesteia este dezastruoasă, în sensul că de pe toată suprafața ei a fost exploatat pietrișul. Această exploatare s-a făcut în urma îndepărtării stratului de pământ gros de circa 0,90 m, cu ajutorul buldozerelor. Am aflat că înainte de 1990 aici a funcționat o stație de sortare a balastului, compartimentele betonate ale acesteia fiind vizibile și astăzi. Stratul de pământ îndepărtat cu buldozerele a fost strâns în mari grămezi înghesuite unele în altele. În 2010 am avut ocazia să trasez o secțiune într-o suprafață modestă scăpată de la exploatarea de pietriș. Am descoperit stratul de cultură dar și acesta distrus la partea superioară.

Mormântul pe care urmează să îl prezentăm a fost descoperit întâmplător de regretatul nostru coleg Constantin Para care, în calitate de restaurator la Muzeul Regiunii Porților de Fier, participa la cercetările sistematice de pe un șantier arheologic de epocă romană⁵ din localitatea Gârla Mare de la km fluvial 840. Acesta, împreună cu studenți de la Facultatea de istorie din Pitești și cu Mihai Drăgan, absolvent al aceleiași facultăți, au descoperit întâmplător un mormânt de incinerare pe care l-au săpat și scos la lumină. În felul acesta era descoperită o nouă necropolă a culturii Gârla Mare.

Se cunoaște faptul că un mormânt aparținând culturii Țuto Brdo – Gârla Mare are, în cele mai multe cazuri, un inventar format dintr-o urnă și un capac. Desigur, există morminte cu inventar mai bogat fie atunci când este vorba de un singur individ incinerat sau, cel mai adesea, când mormântul cuprinde resturile mai multor indivizi incinerați în același timp. Avem exemple de morminte, în cadrul acestei culturi, cu câte doi incinerați,

¹ Franz 1922, pp. 89-98.

² *Ibidem*, pl. I.

³ Berciu 1953, p. 597.

⁴ Crăciunescu 2009, p. 91-104; Crăciunescu *et alii* 2010, pp. 99-110.

⁵ Stîngă 2006, pp. 192-197.

așa cum întâlnim la Gruia⁶ și Balta Verde⁷ sau cu câte trei incinerări⁸. Pentru marea necropolă de la Cârna-Grindul Tomii se face precizarea că există un mormânt cu patru incinerări⁹. În realitate mormântul are doar trei urne funerare¹⁰ dar în studiul antropologic se vorbește de patru indivizi, din care la doi nu se poate determina vârsta și sexul¹¹. O situație asemănătoare am avut și eu pentru analizele efectuate asupra unor incinerări de la Gârla Mare, dar pot preciza că dintr-un individ se păstrau 3-4 fragmente de oase care nu făceau posibilă determinarea sexului sau a vârstei. Este posibil ca și în situația cimitirului de la Cârna-Grindul Tomii pe care o relatează Domnul I. Motzoi-Chicideanu, să fie o situație asemănătoare.

Fără să avem precizări în sensul numărului de indivizi, amintim faptul că la Ostrovul Corbului a fost descoperit un mormânt, cel cu nr. VI, care avea un inventar format din 14 vase¹². În mormântul dublu de la Balta Verde sunt amintite tot 14 vase¹³, dar la acest inventar se adaugă două alte vase fragmentare¹⁴ care pot să provină dintr-un mormânt anterior deranjat de mormântul dublu 17-18.

Revenind la mormântul de la Gârla Mare, facem precizarea că acesta are patru urne iar baza lui se situează la adâncimea de 1 m. Din păcate nu au fost păstrate oasele incinerate din nici o urnă, dar cunoaștem faptul că în fiecare din cele patru urne se aflau resturi ale indivizilor incinerări. Urnele au fost așezate la distanță mică una de alta iar în jurul lor au fost depuse alte vase, fiind indiscutabil vorba de un mormânt cvadruplu. În această necropolă există un strat de nisip alb și foarte fin la suprafață, pe care îl folosesc sătenii în construcții iar sub acesta este un strat de nisip cafeniu. Atunci când a fost săpată groapa și apoi acoperit mormântul era posibilă o amestecare a celor două culori de nisip. Cu toate acestea, din fotografia color nu se poate face nici o observație în legătură cu groapa acestui mormânt. Nu este o situație de excepție, pentru că în majoritatea cazurilor nu s-a putut delimita conturul sau profilul gropii mormântului¹⁵. Doar la Cârna-Ostrovogania¹⁶ și Gârla Mare¹⁷ au putut fi surprinse gropi în plan sau profil.

La mormântul cvadruplu la care ne referim, doar o singură urnă are drept capac un castron. Restul vaselor sunt depuse în jurul urnelor la diferite momente din timpul acoperirii mormântului cu nisip. În felul acesta se explică faptul că, într-o anumită etapă a dezvelirii mormântului, unele din vasele mici sunt complet desfăcute și vizibile iar la altele abia se observă partea superioară din nisip. Se mai poate preciza că în interiorul castronului-capac de la una din urne, se află un alt vas. Inventarul acestui mormânt este următorul:

1. Urnă (Pl. I), nr. inv. I 6762, de culoare maro, pastă cu amestec de pietriș mărunț, piesa este bine finisată iar arderea este insuficientă. Dimensiuni: Î (înălțime) - 37,8 cm; DG

⁶ Crăciunescu 2006 b, pp. 68-69.

⁷ Berciu/Comșa 1956, pp. 292-307.

⁸ Crăciunescu 2006b, pp. 69-70.

⁹ Motzoi-Chicideanu 2009, p. 10.

¹⁰ Dumitrescu 1961, pp. 60-63 și Pl. XXXI.

¹¹ Nicolăescu-Plopșor 1961, p. 379.

¹² Berciu 1939, p. 108.

¹³ Berciu/Comșa 1956, p. 292-305.

¹⁴ *Ibidem*, Fig. 34/3 și Fig. 36/3.

¹⁵ Șandor-Chicideanu 2003, p. 162.

¹⁶ *Ibidem*, p. 162.

¹⁷ A fost bine observată groapa lui M3 din campania 2010.

(diametrul gurii) - 29,5 cm; DM (diametrul maxim) - 39 cm; DB (diametrul bazei) - 9,7 cm. Piesa este decorată.

2. Urnă (Pl. II), nr. inv. I 6761, de culoare maro închis, pastă bine amestecată cu nisip cu bobul mare, arderea insuficientă. Dimensiuni: Î - 33,8 cm; DG - 24 cm; DM - 35,7 cm; DB - 8,5 cm. Piesa este decorată.

3. Urnă (Pl. III), nr. inv. 6760, de culoare maro, pastă amestecată cu mult nisip cu bobul mare, prost frământată, prost arsă. Dimensiuni: Î - 36,3 cm; DG - 26 cm; DM - 38,1 cm; DB - 9 cm. Piesa este decorată.

4. Urnă (Pl. IV), nr. inv. 6733, de culoare maro către brun, pastă bine frământată și destul de bine arsă. Dimensiuni: Î - 32 cm; DG - 23 cm; DM - 33 cm; DB - 10,5 cm. Piesa este decorată.

5. Castron (Pl. V/1), nr. inv. I 6764, de culoare maro, lucrat din pastă amestecată cu nisip, finisare sumară, prost ars. Dimensiuni: Î - 15,5 cm; DG - 28 cm; DM - 31,8 cm; DB - 10,2 cm. Piesa nu este decorată.

6. Castron (Pl. VI/2), nr. inv. I 6763, culoare maro închis, lucrat din pastă amestecată cu nisip. Piesa este bine finisată și bine arsă. Dimensiuni: Î - 14,2 cm; DG - 28,5 cm; DM - 29,5 cm; DB - 7,5 cm. Piesa este decorată.

7. Castron (Pl. VII/2), nr. inv. I 6732, culoare maro, pastă amestecată cu nisip și cioburi pisate, finisare slabă dar ardere bună. Dimensiuni: Î - 11,7 cm; DG - 17,9 cm; DM - 19 cm; DB - 7,6 cm. Piesa este decorată.

8. Castron fragmentar (Pl. V/2), nr. inv. I 6775, de culoare maro închis, pastă amestecată cu nisip cu bobul mare, prost frământată și slab arsă. Dimensiuni: Î - 5,5 cm; DM - 10,8 cm; DB - 4 cm. Vasul este nedecorat.

9. Cană (Pl. VII/1), nr. inv. I 6770, culoare maro, lucrată din pastă amestecată cu cioburi pisate și nisip cu bobul mare. Această compoziție este prost frământată dar bine arsă. Dimensiuni: Î - 10,2 cm; DG - 6,9 cm; DM - 10 cm; DB - 3,2 cm. Piesa este nedecorată.

10. Ceașcă (Pl. VI/1), nr. inv. I 6769, de culoare maro, pastă cu pietriș mărunț, prost frământată și slab arsă. Dimensiuni: Î - 8,3 cm; DG - 5,5 cm; DM - 8,8 cm; DB - 3 cm. Piesa este decorată.

11. Urnă miniaturală (Pl. VIII/1), nr. inv. I 6766, culoare maro, pastă cu amestec de nisip, prost frământată și finisată dar bine arsă. Dimensiuni: Î - 9 cm; DG - 10,4 cm; DM - 13,2 cm; DB - 3,5 cm. Piesa este nedecorată.

12. Urnă miniaturală (Pl. VIII/2), nr. inv. I 6765, culoare maro, pastă cu pietricele mărunte și cioburi pisate, prost frământată și slab arsă. Dimensiuni: Î - 12 cm; DG - 8 cm; DM - 13 cm; DB - 3,2 cm. Piesa este nedecorată.

13. Urnă miniaturală (Pl. IX/1), nr. inv. I 6767, culoare maro, pastă cu mult nisip, prost finisată, ardere slabă. Dimensiuni: Î - 8 cm; DG - 7,1 cm; DM - 9,2 cm; DB - 3,1 cm. Piesa este nedecorată.

14. Urnă miniaturală (Pl. IX/2), nr. inv. I 6768, de culoare maro. Pasta din care este lucrată conține mult nisip, este prost finisată și slab arsă. Dimensiuni: Î - 6,2 cm; DG - 5,4 cm; DM - 8,2 cm; DB - 2,7 cm. Piesa nu este decorată.

15. Capac (Pl. X/4), nr. inv. I 6774, de culoare maro, lucrat din pastă amestecată cu mult nisip iar arderea este slabă. Dimensiuni: Î - 2,3 cm; D - 5,6 cm. Piesa nu este decorată.

16. Capac (Pl. X/3), nr. inv. I 6773, piesă de culoare maro, lucrată din pastă amestecată cu mult nisip și slab arsă. Î - 1,5 cm; D - 7 cm. Piesa nu este decorată.

17. Capac (Pl. X/2), nr. inv. I 6772, piesă de culoare maro lucrată din pastă cu mult nisip și slab arsă. Dimensiuni: Î - 2,2 cm; D - 8 cm. Piesa nu este decorată.

18. Capac (Pl. X/1), nr. inv. I 6771, piesă de culoare maro, pastă cu un conținut mare de nisip, ardere slabă. Dimensiuni: Î-1 cm; D-10,1 cm. Piesa nu este decorată.

Inventarul acestui mormânt este destul de variat, oferind șase tipuri de vase. Acestea se caracterizează prin faptul că aproape toate au un conținut mare de nisip și este prost arsă. Acestea sunt motivele pentru care cea mai mare parte a vaselor s-au conservat destul de slab. Mormântul trebuie remarcat prin faptul că a oferit cel mai mare număr de vase, în total 18, din descoperirile cunoscute până acum. Nu deținem informații ca în vre-o urnă să se fi descoperit și altfel de materiale, eventual piese din bronz.

Numărul mare al decedaților din acest mormânt aduce în discuție problema mormintelor duble¹⁸, triple¹⁹ sau cvadruple. Acestea trebuie puse în legătură cu existența unor accidente sau a unor epidemii care duc la decesul concomitent al mai multor persoane din cadrul unei familii. În nici un caz nu cred că se poate vorbi de sacrificii rituale ale unor persoane. În situația mormintelor cenotafe, acestea se datorează faptului că nu s-a mai putut recupera corpul unora dintre cei decedați dar s-a respectat ritualul funerar.

Discutând în acest sens, consider că este destul de greu să apreciem mărimea comunității căreia îi corespunde o necropolă. Lucrul acesta se datorează mortalității, în special infantile, ridicate și se mai leagă și de lipsa analizelor antropologice dintr-o serie de necropole. Nu trebuie să pierdem din vedere durata medie de viață care era destul de scurtă în acea perioadă.

La Gârla Mare, unde a fost descoperit acest mormânt, există o necropolă care a fost cercetată în 2010 și 2012. Departe de a fi epuizată, cercetarea va continua în anii următori. În campania din 2010 a fost descoperit și un mormânt triplu, care se adaugă la cel prezentat aici și care ar putea avea o anumită semnificație.

Bibliografie

Berciu 1939	=	D. Berciu, <i>Arheologia preistorică a Olteniei</i> , Craiova, 1939
Berciu 1953	=	D. Berciu, <i>Catalogul muzeului arheologic din Turnu-Severin</i> , în M. A. I., 1953, pp. 589-691.
Berciu/Comșa 1956	=	D. Berciu, E. Comșa, <i>Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)</i> , MCA, II, 1956, pp. 251-489.
Crăciunescu 1998	=	G. Crăciunescu, <i>L'Âge du Bronze moyen et final au nord du Danube, à l'est des Portes de Fer</i> , în Rumänisch – Jugoslawische Kommission für die Erforschung der region des Eisernen tores, II, Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (November 1997), Bukarest, 1998, pp. 115-138.
Crăciunescu 2006a	=	G. Crăciunescu, <i>Despre locuirile bronzului mijlociu din Ostrovul Mare</i> , în Drobeta, XVI, Arheologie-Istorie, 2006, pp. 143-164.
Crăciunescu 2006b	=	G. Crăciunescu, <i>La nécropole à crémation de l'Âge du Bronze de Gruia, département de Mehedinți</i> , în <i>Pratiques funéraires et manifestations de l'identité culturelle (Âge du Bronze et Âge du Fer)</i> . Actes du IV ^e Colloque International d'Archéologie Funéraire ; Tulcea, 2006, pp. 67-78.
Crăciunescu 2009	=	G. Crăciunescu, <i>Epoca bronzului în insula Gârla Mare</i> , în Drobeta, XIX, Arheologie-Istorie, 2009, pp. 91-104.
Crăciunescu 2010	=	G. Crăciunescu, M. I. Neagoe, C. Manea, E. G. Văcuță, <i>Olocuință din epoca bronzului în insula Gârla Mare</i> , în Drobeta, XX, Arheologie-Istorie, 2010, p. 99-110.

¹⁸ Berciu/Comșa 1956, p. 275, 276; Crăciunescu 1998, Pl. XV/2,3.

¹⁹ Crăciunescu 2006a, Fig. 6/1,2,6; *Idem*, 2011, p. 38.

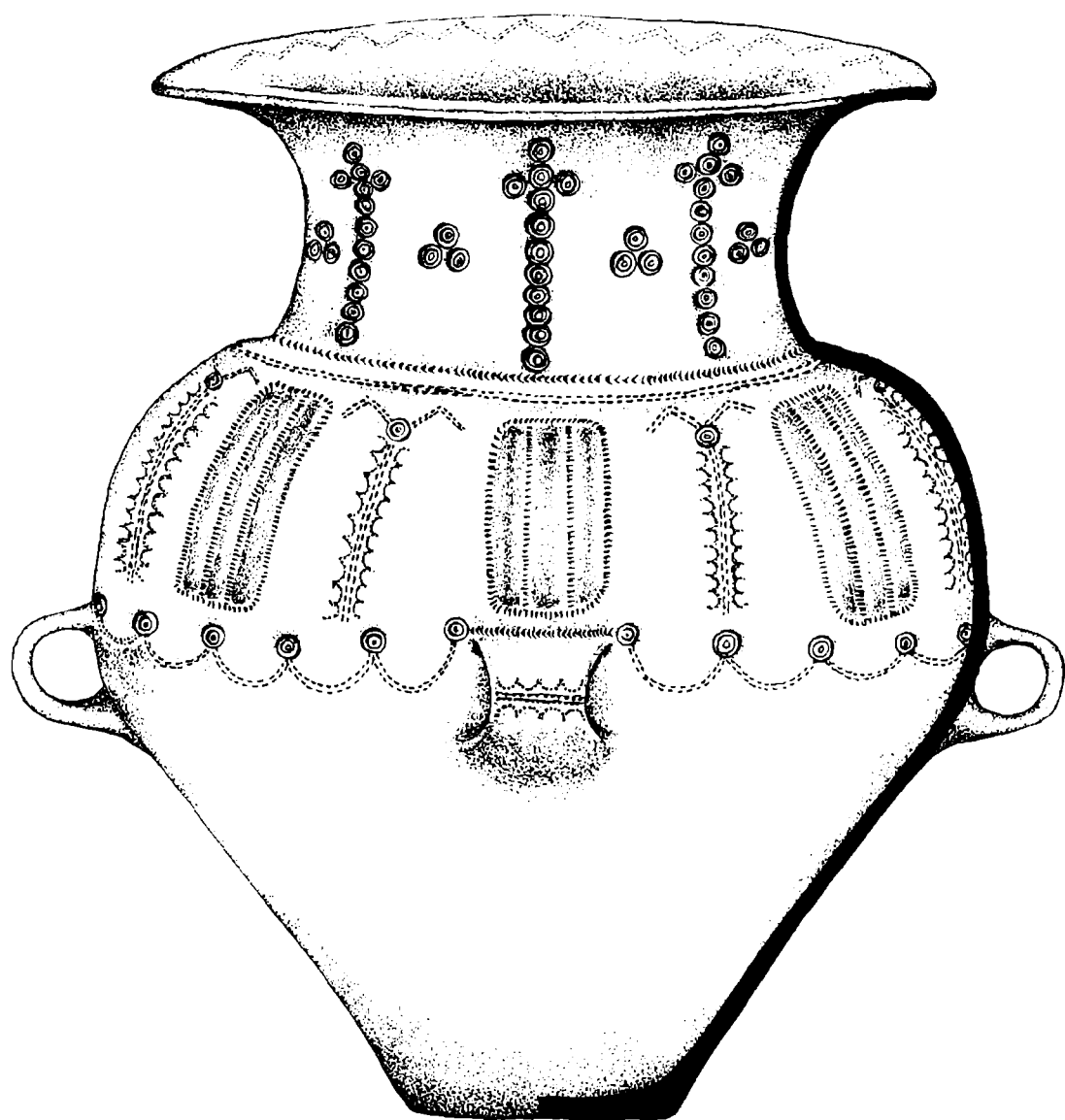
- Crăciunescu 2011 = G. Crăciunescu, *Observații supra mormintelor culturii Gârla Mare din zona de sud-vest a Olteniei*, în *Tibiscum*, S.N., 1/2011, pp. 37-42.
- Franz 1922 = L. Franz, , *Vorgeschichtliche Funde aus Rumänien*, WPZ, IX, 3-4, 1922, pp. 89-98.
- Nicolăescu – Plopșor 1961 = D. Nicolăescu-Plopșor, *Cercetări antropologice asupra osemintelor din necropola de incinerare de la Cîrna*, în V. Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna*, București, 1961, pp. 365-382.
- Șandor-Chicideanu 2003 = Monica Șandor-Chicideanu, *Cultura Țuto Brdo – Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară*, Cluj-Napoca, 2003.
- Stîngă 2006 = I. Stîngă, *Lampes à huile et moules pour lampes à huile découvertes dans la villa rustica de Gârla Mare, dep. De Mehedinți (II-III siècles ap. J. Chr.)*, în *Drobeta*, XVI, Arheologie-Istorie, 2006, pp. 192-197.

Lista planșelor:

Pl. I
Pl. II
Pl. III
Pl. IV
Pl. V
Pl. VI
Pl. VII
Pl. VIII
Pl. IX
Pl. X

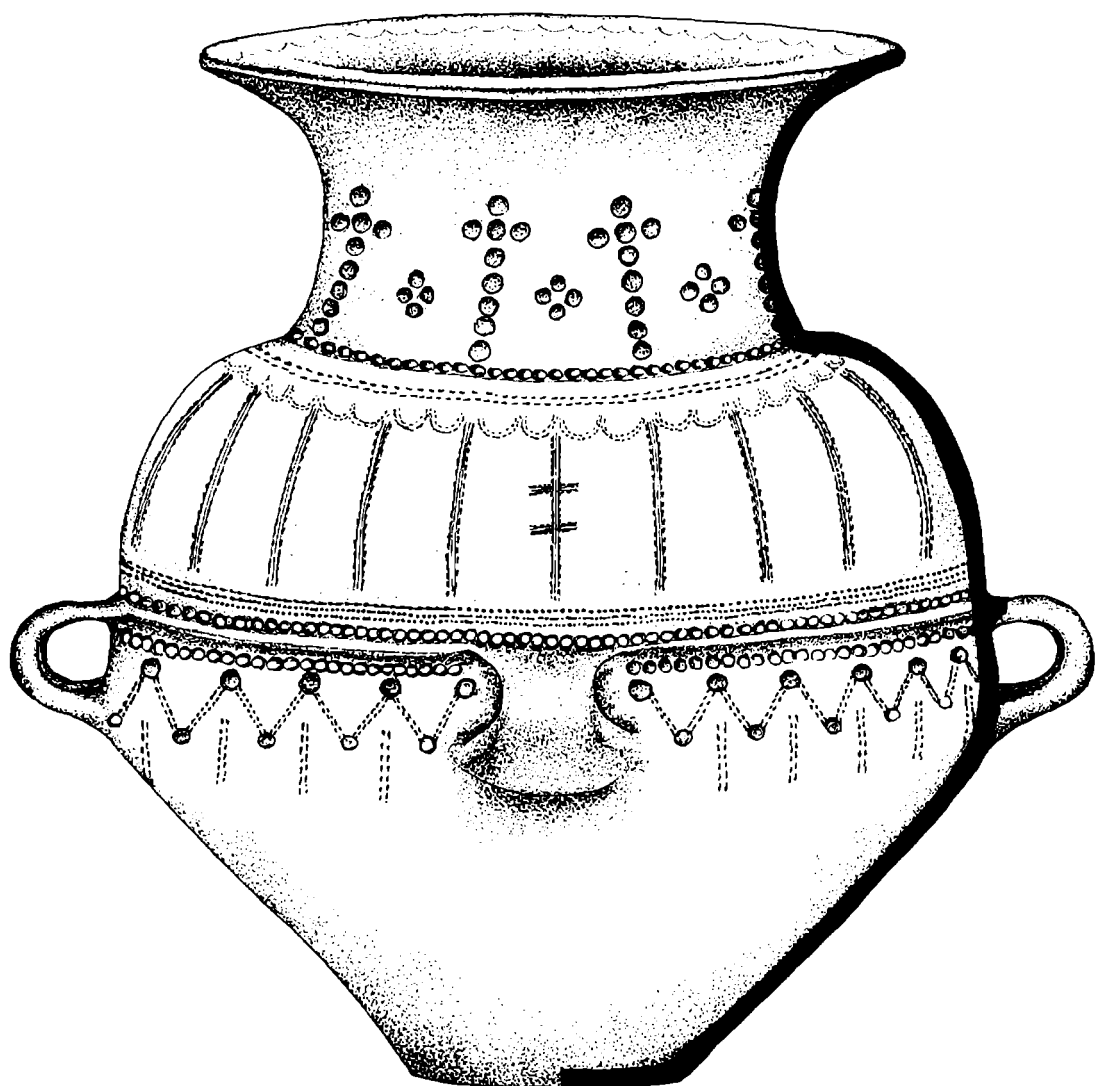
Une tombe d'incinération découverte à Gârla Mare (Résumée)

Gârla Mare a été découverte d'une manière fortuite une tombe d'incinération. Elle contenait 4 urnes funéraires à ossements humains incinérés et son inventaire complet comptait 18 vases. Dans le cadre de cette culture sont connues les tombes doubles ou triples témoignant du décès simultané des membres d'une famille. La tombe a été découverte dans une dune abritant une nécropole de la culture Gârla Mare.

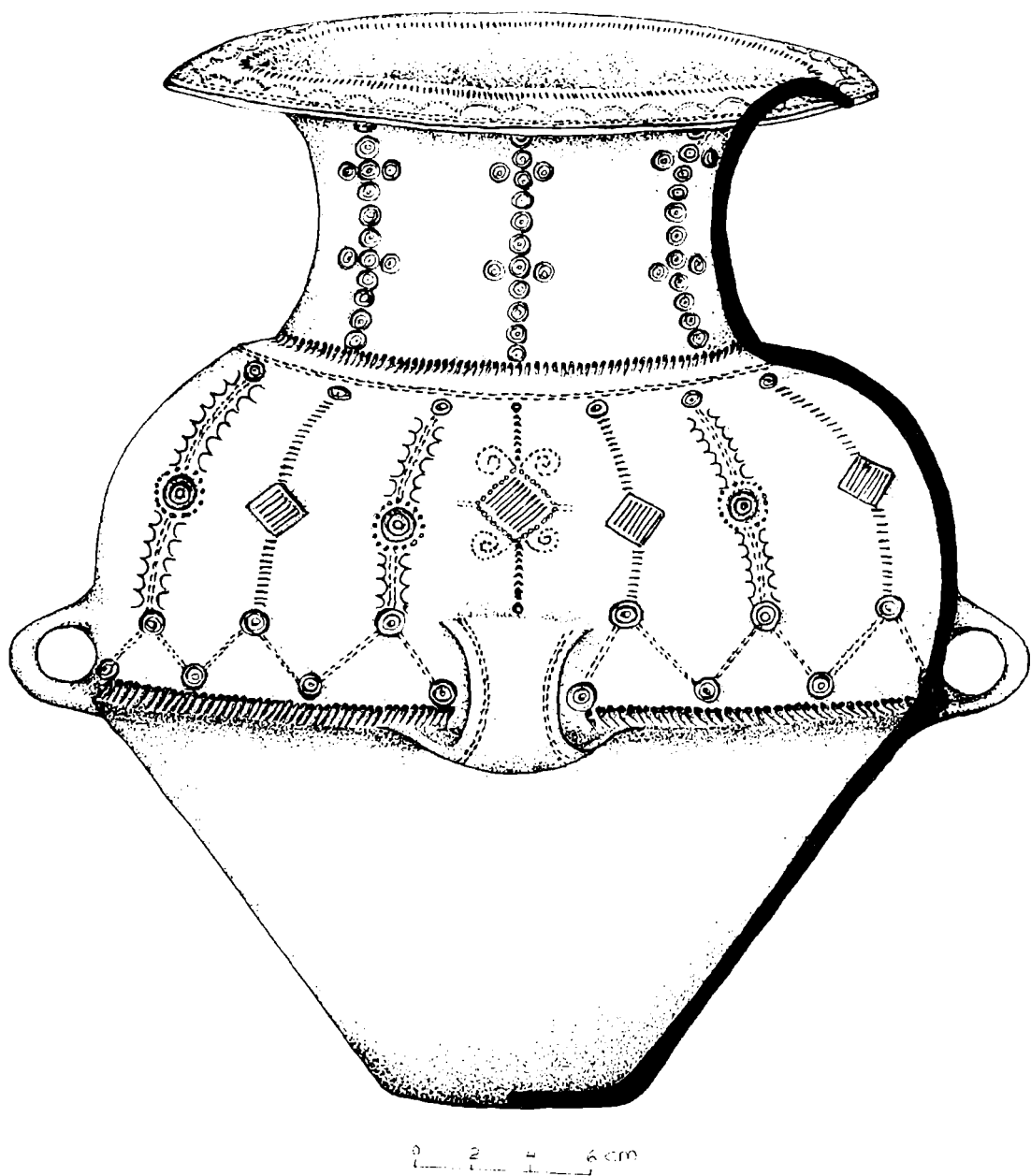

0 2 4 6 cm

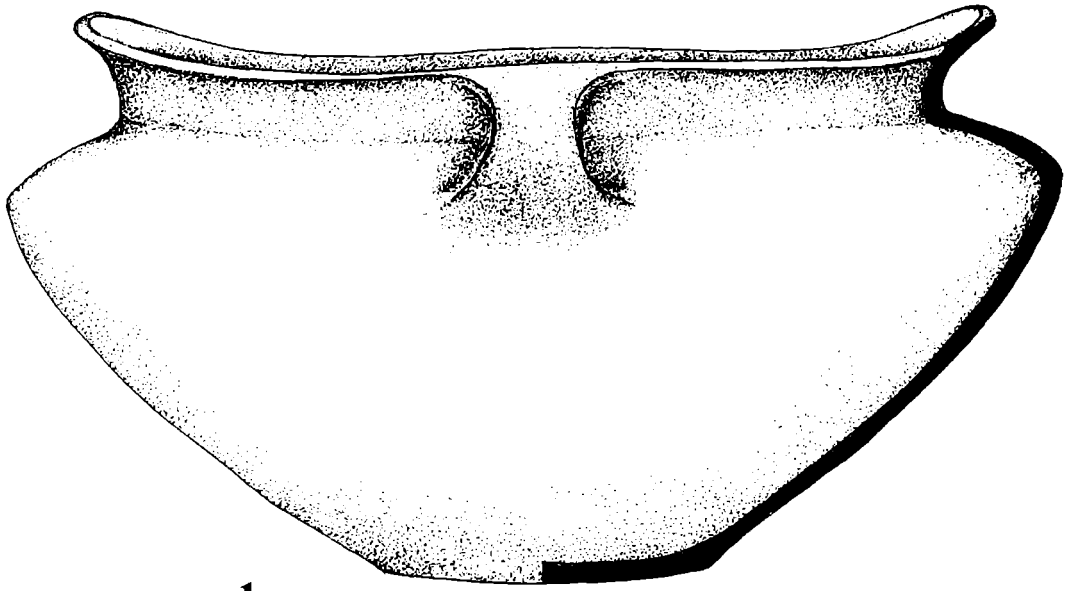
Planşa I

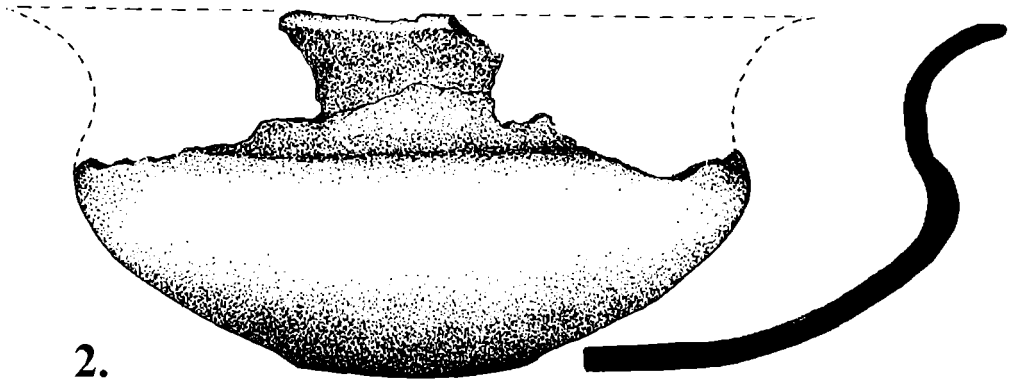
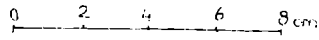
Planşa II

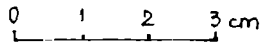
Planşa III

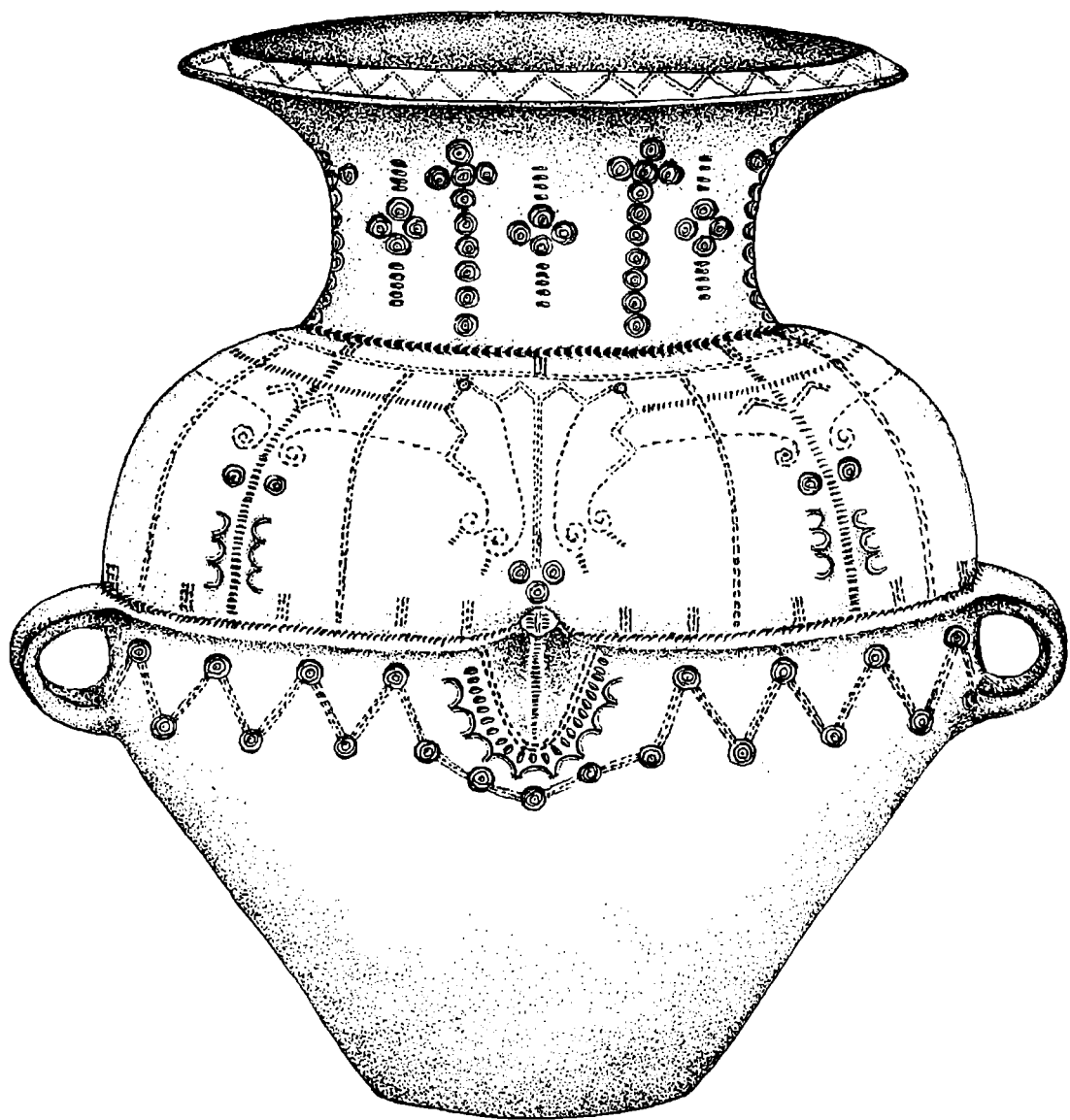
1.

2.

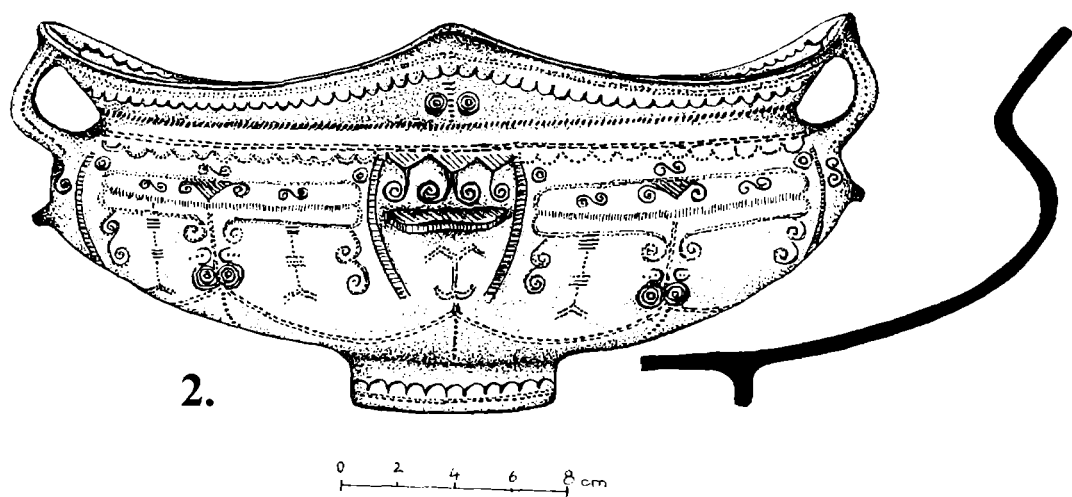

Planşa IV

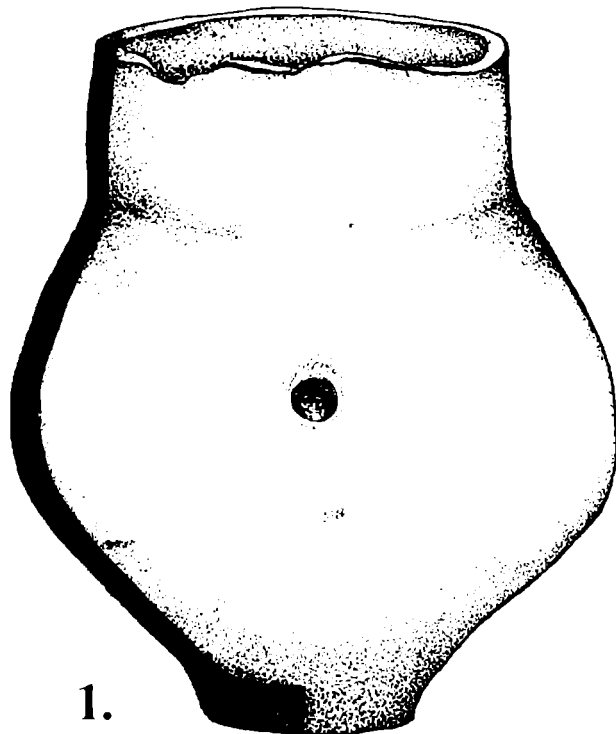

0 2 4 6 8 cm

Planşa V

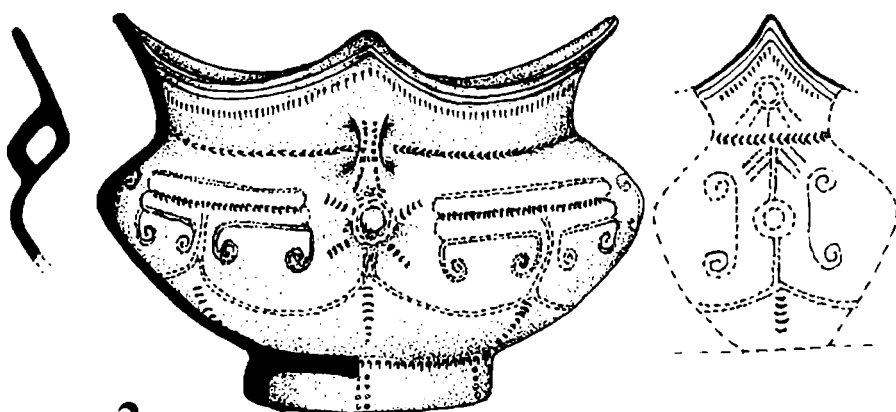

Planşa VI

1.

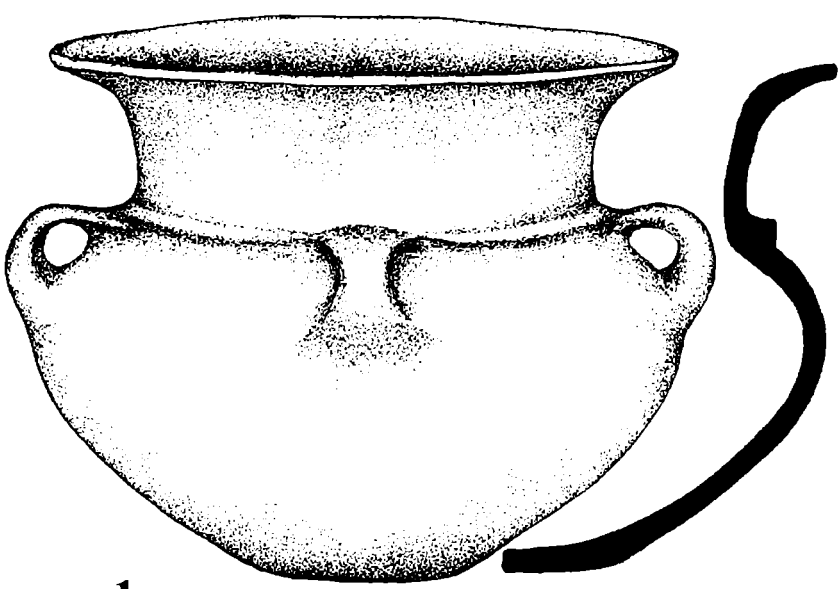
0 1 2 3 cm

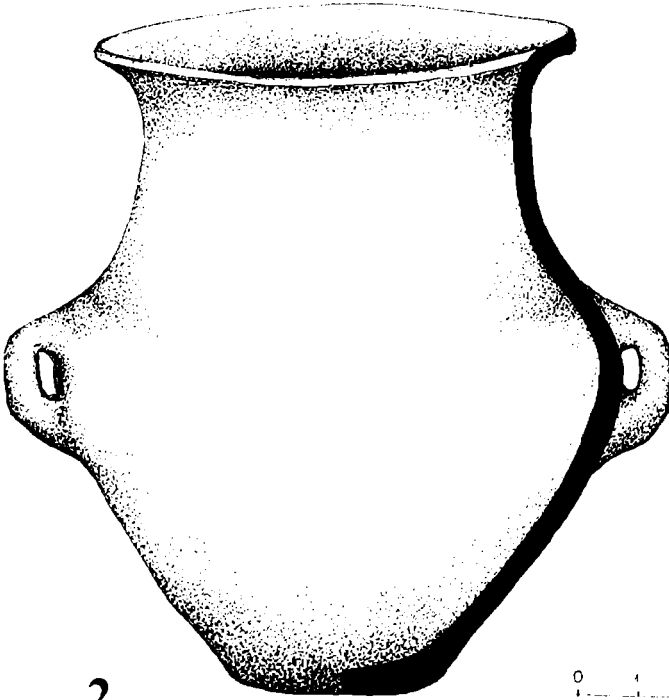
2.

0 2 4 6 8 cm

Planşa VII

1.

2.

0 1 2 3 cm

Planşa VIII

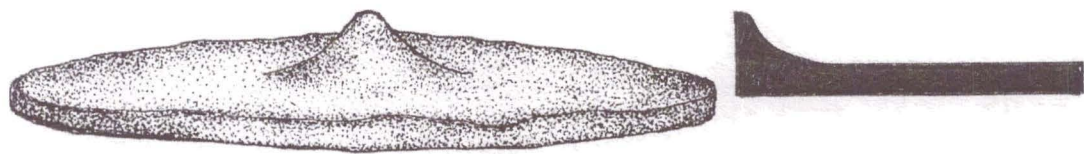
1.

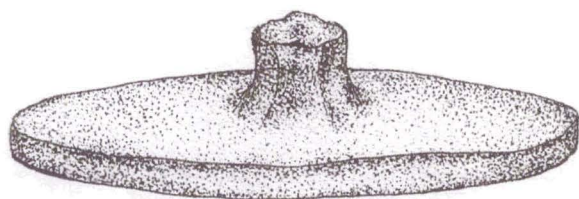
2.

0 1 2 3 4 cm

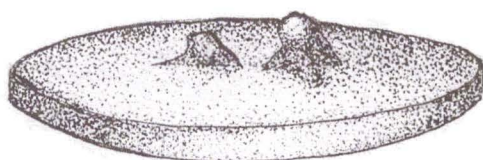
Planşa IX

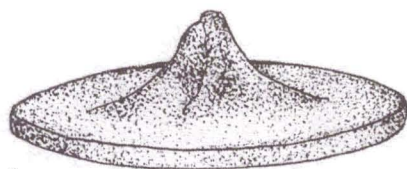
1.

2.

3.

4.

0 1 2 3 cm

Planşa X

Adrian ARDEȚ

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Numele acestui articol m-a inspirat din lucrarea marelui profesor francez Robert Étienne¹, pe care am avut bucuria de a-l cunoaște și aprecia în vizita făcută la Caransebeș în anul 1990, în drumul său spre Ulpia Traiana Sarmizegetusa, unde avea împreună cu colegii români² să dezvelească forul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa³. În anul 1990 profesorul Robert Étienne⁴ face o vizită și pe șantierul arheologic de la Tibicum – Iaz, unde am avut plăcerea de a-i prezenta primele mele cercetări în așa numitul “oraș roman”. La vremea respectivă se considera că municipiul roman Tibiscum s-a dezvoltat de sine stătător de castrul militar pe partea dreaptă a râului Timiș, unde începând cu anul 1976 sunt inițiate o serie de cercetări arheologice ce duc la descoperirea în punctul Racovița (din slavul Raka=mormânt⁵) și nu Dâmb⁶, a primelor morminte considerate ca făcând parte din necropola orașului antic Tibiscum⁷. Cu mai bine de 40 de ani înainte, C. Daicoviciu și Ioachim Miloia prezintă situația de fapt astfel: „Din castru ce se întindea la vest de râul Timiș, se mai vede latura de est și o mică parte din latura de nord. Din cât se poate constata, zidul înconjurător al castrului era în exterior din piatră cioplită, de calcar tăiată în blocuri de mărime mijlocie. Pe latura de est, e vizibilă poarta, cu pragul jos, alcătuit din blocuri de piatră, și flancată, pare-se, de două turnuri pătrate, în interior.

Municipiul se întinde la est de castru și e tăiat acum în două de râul Timiș. În cursul lucrărilor executate de răposatul G. G. Mateescu au fost descoperite mai multe piese, între care unele cu hypocaust aproape intact. Tot cu ocazia acestor lucrări au ieșit la iveală mai multe cărămizi și țigle, doi lei funerari, folosiți, ulterior, ca material de construcție, la poarta de pe latura estică și mici fragmente de inscripții. Terenul pe care se întinde castrul și o parte din municipiu aparține Comisiunii Monumentelor Istorice din Bănat și o reluare a săpăturilor e, astfel, mult ușurată”⁸.

Aceste descoperiri au făcut ca fără o cercetare arheologică sistematică, să se considere cu totul și cu totul greșit⁹, că municipiului roman Tibiscum s-a fondat și dezvoltat în punctul „Traianul” aflat pe raza satului Iaz, unde au fost descoperite fundațiile

¹ Étienne 1966; *Idem* 1970.

² Colectivul de cercetători a fost format din Ioan Piso, Alexandru Diaconescu, Coriolan Opreanu și Adrian Ardeț.

³ Étienne/Piso/Diaconescu 1990, 3-4, 273-296; *Idem* 1990, 91-113; *Idem*, 1994, 147-164; *Idem* 1999, p. 125-137; *Idem*, 2002-2003 [2004], 59-154.

⁴ Robert Etienne (18 ianuarie 1921 Merignac – Bordeaux, Ianuarie 9, 2009) este un istoric francez al antichității romane. Student al Ecole Normale Supérieure și profesor de istorie, este un membru al Școlii Franceze de la Roma (1947-1949). Aceasta susține în 1958 o teză de doctorat pe Cultul imperial de stat în Peninsula Iberică de la Augustus la Dioclețian. El a fost ales în 1988 și membru corespondent al Academiei de Inscriptii și Belles Lettres și anul în 1999, membru cu drepturi depline.

⁵ M. Jivcoviți 1981, 486.

⁶ Fără a cercetare minuțioasă a arhivelor și a fondului existent la cadastru, s-a ajuns să fie botezate dealuri și lunci după bunul plac al fiecăruia.

⁷ Petrovsky 1978, 77-96; *Idem* 1979, 201-212.

⁸ Daicoviciu/Miloia 1931, 130.

⁹ Bona/Petrovsky/Petrovsky 1982, 321-322.

unor clădiri romane¹⁰, un templu închinat lui Apollo¹¹ și unde, a fost surprinsă prin cercetări arheologice sistematice rețeaua de drumuri ce făceau legătura cu marile orașe ale Daciei Romane.

Profesorul Robert Étienne a încercat să mă încurajeze, dar mi-a prezentat realitatea așa cum este ea și m-a pus în fața faptului împlinit spunându-mi „că sunt în oraș, dar undeva într-o zonă comercială, la margine”¹².

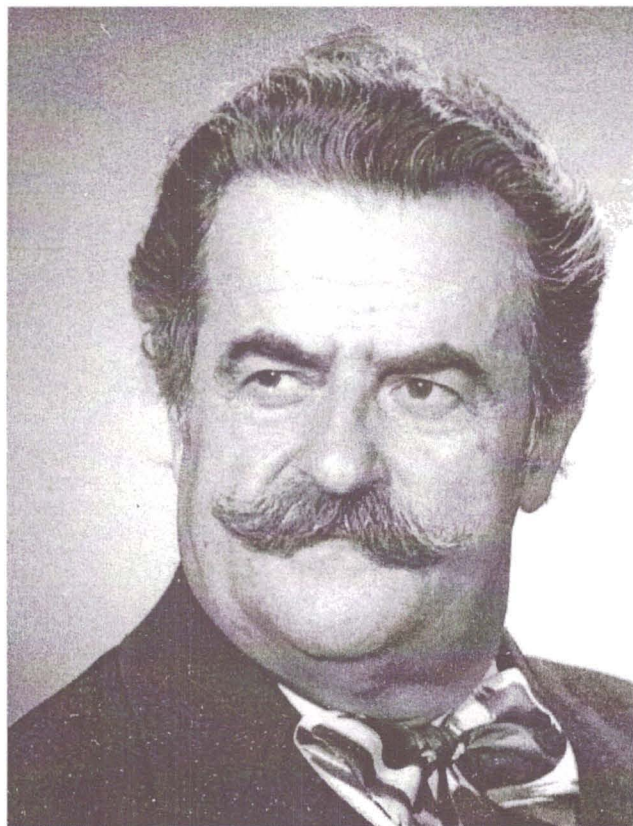

Fig. 1.

Cercetările arheologice efectuate de-a lungul timpului au avut darul sa certifice cele prezise de marii savanți așa încât astăzi putem considera cele două cartiere romane existente la Tibiscum – Jupa și Tibiscum – Iaz să reprezinte părți ale orașului (Pl. I) dezvoltate de-a lungul drumului Kardo Maximus (Jupa) și Decumanus Maximus (Iaz)¹³.

În anul 2009 colectivul Șantierului Arheologic de la Tibiscum - Iaz¹⁴ și-a propus ca obiective majore:

a. continuarea cercetărilor la secțiunea S1/1997 prin dezvelirea unei părți din Clădirea Nr. VI surprinsă în campania arheologică a anului 2008 ;

¹⁰ Bona/Rogozea 1985, 155-167. Benea 1995, 149-172.

¹¹ Piso/Rogozea 1985, 211-218. Rusu-Pescaru/Alicu 2000. Petrovsky / Wollmann, 1979, 253-263. Bona / Rogozea 1985-1986, 339-451.

¹² Ardeț 2009.

¹³ Ardeț/Ardeț 2004.

¹⁴ dr. Adrian Ardeț – Responsabil științific (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș); prof. Lucia Carmen Ardeț – arheolog specialist (Liceul Teoretic „Traian Doda” Caransebeș) și Dimitrie Negrei - arheolog debutant (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș).

b. cercetarea unei porțiuni din drumul roman *Decumanus Maximus* care traversa partea de est a municipiului.

Pentru realizarea acestora s-a trasat o casetă orientată N-S, cu dimensiunile de 5 X 7,50 m. Această casetă se află în prelungirea celor două suprafețe cercetate în anul 2008, unde a fost surprinsă curtea interioară a unui interesant atelier de topit bronzuri¹⁵. Acest atelier desparte clădirea VII aflată la vest (cercetată parțial în anul 1998 și 2008) și clădirea VI surprinsă în anul 1997 și cercetată parțial în anul 2008. Cele două clădiri se află o distanță una de cealaltă de 14 m.

Menționăm faptul că această clădire se află amplasată în zona de est a orașului, așa numita zona comercială formată din construcții din piatră legate cu mortar care au la stradă un coridor folosit ca spațiu comercial.

Lucrările la clădirea Nr. VI au demarat în luna august a anului 2009 în zona drumului roman *Decumanus Maximus*. În vederea efectuării lucrărilor propriu zise de cercetare arheologică, datorită vegetației abundente într-o primă etapă am trecut la degajarea terenului printr-o defrișare a unei suprafețe de 150 mp.

Odată înlăturate aceste impedimente, ne-am îndreptat atenția spre cercetarea clădirii Nr. VI din care cunoaștem doar o porțiune din zidul de V (numerotat de noi în anul 1997, zidul nr. 12). După mai bine de o lună jumătate de cercetări arheologice am reușit să surprindem o parte din zidul de incintă de pe latura de V, construit din piatră de râu legată cu mortar, o porțiune din coridorul aflat în fața construcției și o mică porțiune din drumul roman. Din punct de vedere stratigrafic, am reușit să surprindem două nivele de călcare ale fazei din piatră. Săpăturile noastre au mers până la adâncimea de 1,20 - 140 m, în unele locuri atingând pământul viu.

Atât în interiorul încăperii cât și în coridor am surprins vatra propriu zisă formată dintr-un strat compact din lut. Pe această vatră am descoperit în unele locuri urmele lăsate de la pavajul efectuat cu cărămidă. Acest nivel corespunde perioadei de refacere a construcției, când coridorul aflat la drum este refăcut din piatră de râu peste care sunt ridicate bârne din lemn și este construit un perete din chirpic. Sub acest nivel, mai precis la adâncimea de 0,60 m am reușit să surprindem primul nivel de călcare a acestei locuințe din piatră atât în interior cât și în coridor, unde sunt vizibile fundațiile din piatră de râu.

Cercetările efectuate în campania anului 2009, la Tibiscum - Iaz, au scos la iveală existența unei construcții de tip magazin aflată la drumul roman, construcție asemănătoare cu cea cercetată de noi în anii '90 și denumită clădirea Nr. IV.

¹⁵ Ardeț 2009, 203-210.

Fig. 2.

Fig. 3.

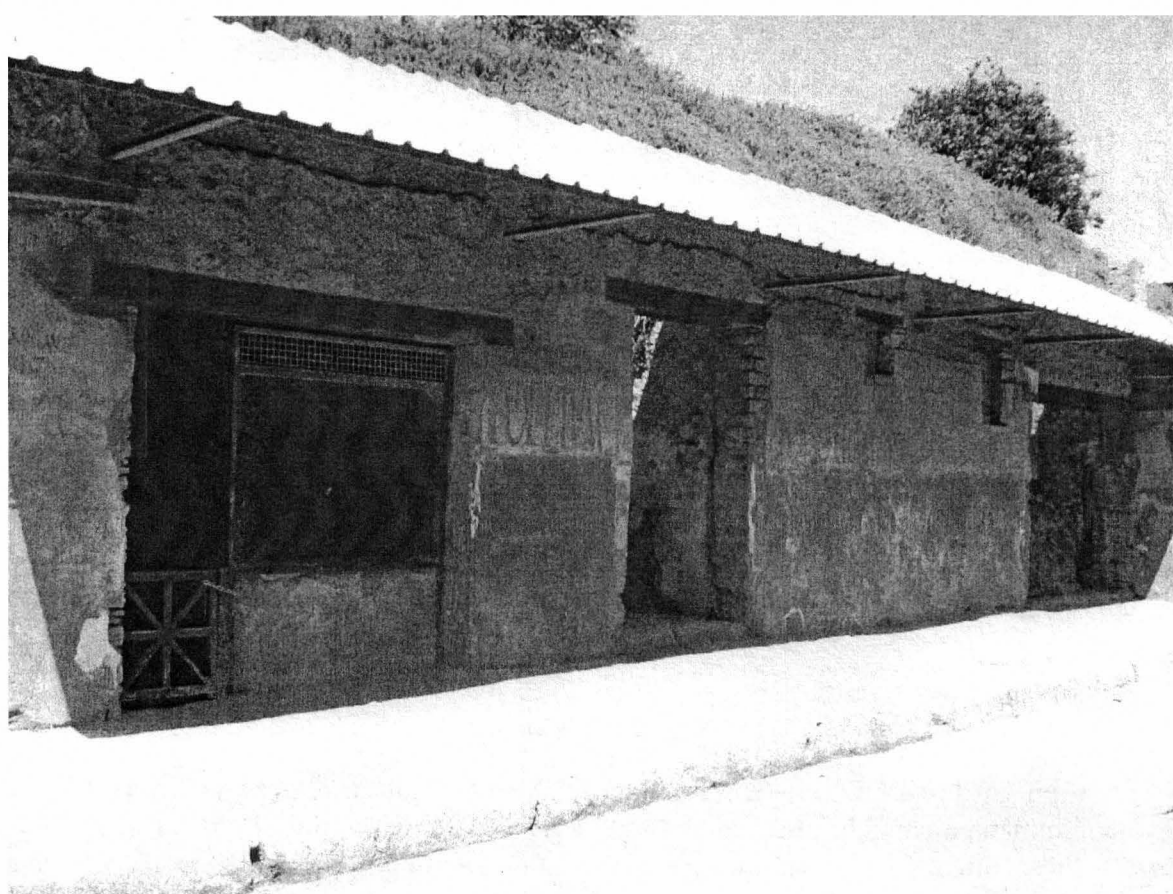

Fig. 4.

Materialul arheologic descoperit este reprezentat prin vase ceramice întregibile, monede, amfore, datate la începutul sec. IV p. Chr, un foarte frumos fragment de la un cercei din aur și o camee de carneol cu reprezentarea lui Mars.

În rândurile ce urmează ne vom apleca asupra pieselor de podoabă descoperite cu ocazia acestor cercetări arheologice.

Fragmentul provenit de la cerceiul din aur¹⁶ și reprezentat sub forma unui pandantiv, dintr-un fir de aur, torsionat, terminat cu un nod pe care, probabil, erau montate mărgelile¹⁷. Piesa este deosebită până în prezent la Tibiscum, unde cunoaștem doar descoperirea unui inel din aur tot la o clădire din zona Tibiscum – Iaz¹⁸. Piese de podoabă, în special cele de aur sunt puțin numeroase în Dacia Romană, iar studiile asupra acestei categorii de material arheologic sunt de asemenea rare¹⁹.

¹⁶ M.C.Nr. inv. 47622. Aur. Conservare bună

¹⁷ Lungu/Covacef/Chera 2012, 81

¹⁸ Benea 1995, 149-172.

¹⁹ Isac/Gaiu 2006, 415 – 436.

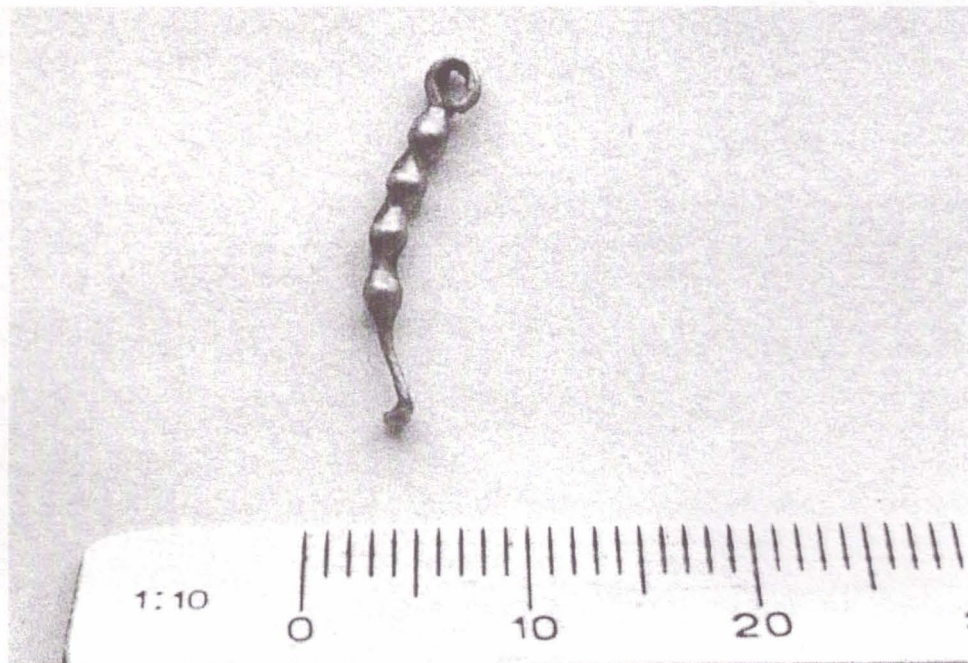

Fig. 5.

Cameea de carneol cu reprezentarea lui Mars²⁰, nud cu coif pe cap, merge spre dreapta. În mâna dreaptă întinsă înainte ține sulița de care este sprijinit. În mâna stângă ține scutul. Piesa din carneol portocaliu, are 13,3 mm lungime, 10 mm lățime și 3,5 mm grosime.

Fig. 6.

²⁰ M.C. Nr. Inv. 47621

Carneolul este o variantă microcristalină a calcedoniei, un mineral din grupa cuarțului. Cristalele mineralului se pot observa numai la microscop, utilizarea lui cea mai largă fiind ca piatră semiprețioasă. Cunoscut pentru: ajutoare de energie, creativitate, individualitate, curajul, memorie, în retragerea de trecut, a găsi un partener bun, risipește negativitate de la alte pietre, fiind denumită și piatra actorilor.

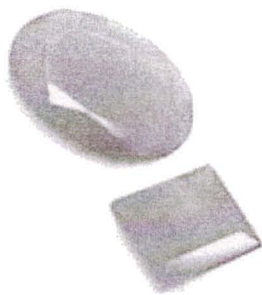

Fig. 7.

Cele mai apreciate minerale sunt de culoare roșie închisă translucide primate la lumină cu nuanțe roșii ca focul, mai apar variante de culoare brună uniformă, vârgate sau cu pete, ca și culori mai deschise aproape roz.

Aceste nuanțe de culoare a mineralului se datorează prezenței în cantități diferite a oxizilor și hidroxizilor de fier, oxizii fiind răspunzători de nuanța roșie și hidroxizii de culoarea brună.

Mineralele ce provin din India prin expunere la soarele fierbinte tropical, hidroxidul s-a transformat în oxid de fier astfel mineralul brun a devenit roșiat, acest procedeu a fost folosit în antichitate de etrusci prin încercarea modificării culorii mineralului la temperaturi ridicate care în același timp era o metodă riscantă.

Variantele brune de carneol fiind numite *sarder*, duritatea mare (7) a permis folosirea mineralului ca obiecte de podoabă: inele, lanțuri, medalioane sau obiecte de artă

Reprezentarea lui Mars este bine cunoscută pe geme și camee²¹. Veche divinitate romană, identificată ulterior cu zeul grec Ares (Marsla), la origine era cunoscut sub denumirea de Mamers, Mars apare ca o formă prescurtată pentru Mavers sau Mavors. După Iupiter, Marte era zeul cel mai venerat în Roma antică și deci, indirect întemeietorul națiunii romane. Adesea e desemnat ca Mars Pater, de la care derivă formele Marspiter și Maspiter, analoage lui Iupiter.

Marte este de obicei portretizat în armură completă, purtând casca cu creasta romană și înarmat cu un scut și o sulită. El este adesea asociat cu Bellona, zeița romană a războiului, ea este de obicei văzută în imagini de echitație, în carul său de partea lui. Marte, ca întru chipare a agresiunii masculine și de război, este adesea descris nud sau semi-nud, dar este rar văzut fără armele sale.

În colecțiile muzeelor din România²² sunt bine reprezentate atât gemele cât și cameele, cele mai impresionante colecții se află la Muzeul Brukenthal, Muzeul Național de Istorie a României sau Muzeul Banatului din Timișoara. În urma cercetărilor de la biserica

²¹ Dembski 2005; Gesztelyi 2000; Krug 1980, 151-260. Platz-Horster 1984; Zweierlein-Diehl 1973; Zweierlein-Diehl 1979; Zweierlein-Diehl 1991.

²² Ardevan 2005-2006, 183 – 187; Gramatopol 1982; *Idem* 1974; *Idem* 1991; Gudea 1995, 149-161; Teposu-David, 1960, 525-534.

medievală din Caransebeș au fost descoperite două inele medievale cu gеме antice²³. Ambele piese fac obiectul colecțiilor Muzeului Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță din Caransebeș²⁴.

Din punct de vedere cronologic ambele piese pot fi datate, datorită contextului în care au fost descoperite, în prima jumătate a secolului al III-lea.

Lista figurilor și a planșelor:

Fig. 1. Robert Etienne (1921 – 2009).

Fig. 2 Tibiscum – Iaz. Vedere de ansamblu a săpăturilor dina nui 2009.

Fig. 3. Tibiscum – Iaz 2009. Detalii asupra coridorului aflat la stradă.

Fig. 4. Pompei 2007. Clădire aflată pe o stradă cu magazine.

Fig. 5. Tibiscum – Iaz. Pandantiv din aur.

Fig. 6. Mars de la Tibiscum.

Fig. 7. Cristalul mineralului de carneol.

Pl. I. Tibiscum. Planul monumentelor romane descoperite.

Pl. II. Tibiscum – Iaz. Planul cerceărilor arheologice.

Bibliografie:

Ardeț 2009	= Lucia Carmen Ardeț, A Workshop for making bronze Statuetes found in Dacia, in <i>Histria Antiqua</i> , 18/1, Pula, 2009, pp. 203-210.
Ardeț 2009	= A. Ardeț, <i>Tibiscum. Ceramica romană descoperită la Iaz "Traianu"</i> , Cluj – Napoca, 2009.
Ardeț/Ardeț 2004	= A. Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, <i>Tibiscum. Așezările romane</i> , Cluj – Napoca, 2004.
Ardevan 2005 – 2006	= R. Ardevan, Despre o gemă romană de la Gherla, în <i>Peuce</i> , S.N. III – IV, 2005-2006, pp. 183 – 187.
Benea 1995	= Doina Benea, Orașul antic Tibiscum. Considerații istorice și arheologice, în <i>Apulum XXXII</i> , Alba-Iulia 1995, pp. 149-172.
Bona 1993	= P. Bona, <i>Biserica medievală din Caransebeș</i> , Caransebeș, 1993
Bona/Petrovsky/Petrovsky 1982	= P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, Tibiscum-cercetări arheologice (I), în <i>ActaMN XIX</i> , Cluj-Napoca, 1982, pp. 321-322.
Bona / Rogozea 1985	= P. Bona, P. Rogozea, Tibiscum-cercetări arheologice III, în <i>Banatica 8</i> , Reșița 1985, p. 155-167.
Bona/Rogozea 1985 - 1986	= P. Bona, P. Rogozea, Necropola dacică de la Iaz, în <i>ActaMN XXII-XXIII</i> , Cluj-Napoca 1985-1986, pp. 339-451.
Daicoviciu / Miloia 1931	= C. Daicoviciu, I. Miloia, Cercetări arheologice în Banatul de sud, în <i>Analele Banatului IV</i> , Timișoara 1931, p. 130.
Dembski 2005	= G. Dembski, <i>Die antiken Gemmen und Kameen aus Carnuntum</i> , Wien, 2005.
Étienne 1966	= R. Étienne, <i>La vie quotidienne à Pompéi</i> , Paris, Hachette, 1966.
Étienne 1970	= R. Étienne, <i>Viața cotidiană la Pompei</i> , București 1970.
Étienne / Piso / Diaconescu 1990	= R. Étienne, I. Piso, Al. Diaconescu, Les deux forums de la colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa, în <i>Revue d' Etudes Anciennes</i> , XCII, 1990, 3-4, pp. 273-296.
Étienne / Piso / Diaconescu 1990	= R. Étienne, I. Piso, Al. Diaconescu, Les propylees du forum civil de Sarmizegetusa (Roumanie), în <i>Comptes Rendus. Accademie des Inscriptions et Belles-Lettres</i> , Paris, 1990, pp. 91-113.

²³ Bona 1993.

²⁴ Timoc 1998, 115-117.

- Étienne/Piso/Diaconescu 1994 = R. Étienne, I. Piso, Al. Diaconescu, Le forum en bois de Sarmizegetusa (Roumanie), *Comptes Rendus. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, Paris, 1994, pp. 147-164.
- Étienne / Piso / Diaconescu 1997 = R. Étienne, I. Piso, Al. Diaconescu, Testo epigrafico, supporto architettonico e contesto archeologico nei fori di Sarmizegetusa, în *XI Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina*, Roma 18-24 settembre 1997, Roma 1999, pp. 125-137.
- Étienne / Piso / Diaconescu 2004 = R. Etienne, I. Piso, Al. Diaconescu Les fouilles dans le “*forum vetus*” de Sarmizegetusa. Raport général, în *ActaMN* 39-40/1, 2002-2003 [2004], pp. 59-154.
- Gesztelyi 2000 = T. Gesztelyi, *Antike Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum*, Budapest, 2000.
- Gramatopol 1974 = M. Gramatopol, *Les pierres gravées du Cabinetnumismatique de l'Académie Roumaine*, Bruxelles, 1974.
- Gramatopol 1982 = M. Gramatopol, *Dacia antiqua. Perspective de istoria artei și teoria culturii*, București, 1982.
- Gramatopol 1991 = M. Gramatopol, *Artele miniaturale în Antichitate*, București, 1991.
- Gudea 1995 = N. Gudea, Über eine Tonform von Barbosi mit der Darstellung einer eselköpfigen menschlichen Gestalt. Beiträge zur Kenntnis des frühen Christentums in der Provinz Moesia Inferior, în *ActaMN* 32, 1, Cluj – Napoca, 1995, pp. 149-161.
- Isac/Gaiu 2006 = A. Isac, C. Gaiu, Roman Jewellerz from Ilișua. A typological Study (I), *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Bistrița – Cluj – Napoca, 2006, pp. 415 – 436.
- Krug 1980 = A. Krug, Antike Gemmen im Römisch Germanischen Museum Köln, în *BerRGK* 61A. Köln, 1980, pp. 151-260.
- Jivcovici 1981 = M. Jivcovici, Mic Dicționar Sîrbocroat – Român, București, 1981, p. 486.
- Lungu / Covacef / Chera 2012 = V. Lungu, Zaharia Covacef, C. Chera, *Bijuterii antice din aur. Din Colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Constanța, 2012, p. 81, Pl. XXXVI, 180.
- Petrovsky 1978 = R. Petrovsky, Sondajul arheologic de la Iaz (Comuna Obreja, județul Caraș-Severin), în *Tibiscus* V, Timișoara 1978, p. 77-96.
- Petrovsky 1979 = R. Petrovsky, Tipuri de morminte romane din zona Caransebeșului, în *Banatica* 5, Reșița 1979, pp. 201-212.
- Petrovsky / Wollmann 1979 = M. Petrovsky, V. Wollmann, Materiale epigrafice descoperite la Tibiscum, în *StComC* V, Caransebeș 1979, pp. 253-263.
- Piso / Rogozea 1985 = I. Piso, P. Rogozea, Ein Apolloheiligtum in der Nähe von Tibiscum, în *ZPE* 58, Bonn 1985, pp. 211-218.
- Platz – Horster 1984 = G. Platz-Horster, *Die antiken Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Bonn*, Köln, 1984.
- Rusu – Pescaru / Alicu 2000 = Adriana Rusu-Pescaru, D. Alicu, *Templele romane din Dacia* (I), 2000.
- Timoc 1998 = Călin Timoc, Două geme romane descoperite în biserica medievală din Caransebeș, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studentești (Arheologie-Istorie)*, 4, 1998, Alba-Iulia, pp. 115 - 117.
- Țeposu – David 1960 = Luci Țeposu-David, Gemele și cameele din Muzeul Arheologic din Cluj, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1960, pp. 525-534.
- Zweierlein-Diehl 1973 = E. Zweierlein-Diehl, *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*, I, München, 1973.
- Zweierlein-Diehl 1979 = E. Zweierlein-Diehl, *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*, II, München, 1979.
- Zweierlein-Diehl 1991 = E. Zweierlein-Diehl, *Die antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*, III, München, 1991.

Della vita quotidiana in Tibiscum *(Riassunto)*

Nome di questo articolo mi sono ispirato ai lavori del grande professore francese Robert Etienne, che ho avuto il piacere di conoscere ed apprezzare la visita fatta a Caransebes nel 1990, il suo modo di Ulpia Traiana Sarmizegetusa, dove insieme con i colleghi rumeni a esporre, da Ulpia Traiana Sarmizegetusa forum

La ricerca condotta in campagna archeologica del 2009, il Tibiscum - Iaz, ha rivelato l'esistenza di un negozio tipo di costruzione situato sulla strada romana.

Materiale archeologico è rappresentato da tutta la ceramica, monete, anfore, risalente agli inizi del sec. IV dC, un pezzo molto bello di un orecchino d'oro e cammeo corniola della rappresentazione di Marte.

Cronologicamente parlando, le due parti può essere datato a causa del contesto in cui sono stati scoperti nella prima metà del terzo secolo.

REZERVATIA ARHEOLOGICĂ TIBISCUM

"Traianu"

Teritoriul satului Iaz (comuna Obreja)

Raul Timis

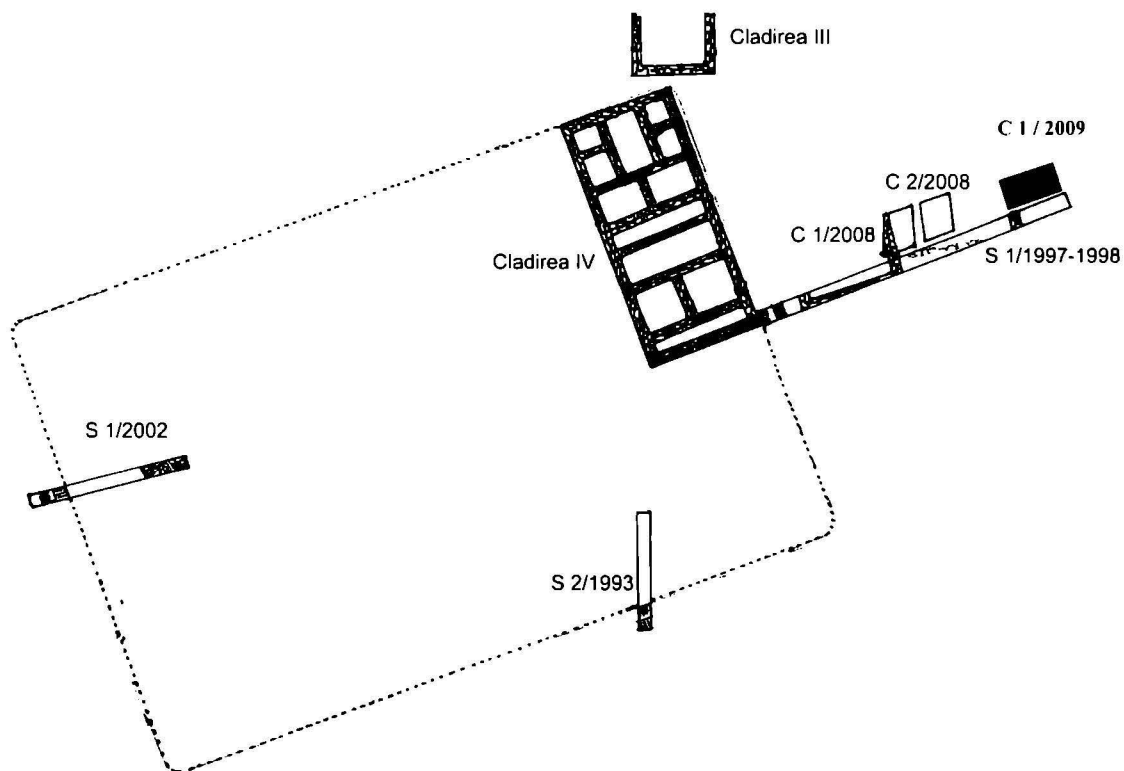
"La Drum" - Zavoi

Teritoriul satului Jupa
(Municipiul Caransebes)

Legenda:

- A. Castrul militar auxiliar (106-160 d.Chr.)
- B. Castrul militar auxiliar (160-sec. IV d. Chr.)
- C. Municipiul roman (sec. II-IV d.Chr.)
- D. Castrul militar auxiliar (106-160 d. Chr.)
- E. Cladiri romane (sec. II-IV d. Chr.)
- F. Muzeul Rezervatiei Arheologice

Pl. I.

Pl. II.

PODOABE FEMININE DESCOPERITE PE TERITORIUL DROBETEI ANTICE.

I. PODOABE PENTRU ÎMPODOBIREA MÂINILOR

Ana - Cristina HAMAT

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Parte integrantă a vieții de zi cu zi în antichitate, podoabele reprezintă o oglindă a unor vremuri apuse și în același timp, o formă specifică de cultură spirituală și materială a unui popor sau a unei etnii¹. Manifestare de artă, dovadă a prețurii pentru frumos a omului antic, bijuteria este o poartă deschisă spre trecut. O scurtă privire asupra foștilor stăpâni, a vieții private, a credințelor și visurilor celor care au purtat-o este posibilă datorită acestor mici podoabe antice. Despre ce ne poate vorbi o bijuterie?

Ivana Popović remarcă faptul că bijuteriile reprezintă o parte a costumului cu destinație practică, care poate indica fie poziția proprietarului, fie rangul social, fie locul său în familie, sau chiar gradul în armată și zeii pe care îi slăvește². Acesta este motivul pentru care susținem afirmația lui M. Gramatopol că, „așa cum arta oficială romană avea caracterul său publicitar - propagandistic al unui afiș politic, patura feminină trebuia să anunțe de la distanță condiția socială și materială a familiei căreia aparține purtătoarea”³. În această situație se află bijuteriile din aur descoperite la Drobeta, în special inele și colierele. Piese scumpe, posibil importuri, ele reprezintă valori considerabile în cadrul *ornamenta uxoria*, un obicei venit împreună cu stăpânirea romană pe aceste meleaguri.

Valoarea pieselor descoperite la Drobeta de-a lungul timpului, ne-a convins să revenim cu unele mici completări, care nouă ni s-au părut absolut necesare după publicarea pieselor de către D. Tudor, M. Bălăceanu și I. Stîngă. Dintre acestea, am ales doar podoabele pentru împodobirea mâinilor, brățări și inele.

O mare parte dintre bijuteriile descoperite pe teritoriul Drobetei au fost lucrate în aur și reflectă puterea economică a așezării. Acest oraș este poate cea mai veche așezare romană de pe teritoriul Daciei⁴ și a fost înființat din necesități comerciale și militare, fiind legat de podul construit de Traian și de castrul aflat lângă el și implicit de garnizoana militară care staționa aici⁵.

Numele Drobeta se pare că a înlocuit un nume autohton *Drubeta*, lucru care ar putea să sugereze o locuire autohtonă a acestei zone⁶. Suprafața destul de mare a orașului, aproape 51 ha, delimitată de o fortificație poligonală sprijinită pe Dunăre⁷, sugerează prosperitatea de care se bucură acest centru civil. Din păcate ruinele orașului antic se află suprapuse de orașul modern, fapt ce a făcut cercetarea foarte anevoioasă. Devenită

¹ Popović 2003, p. 41.

² *Ibidem*, p. 41.

³ Gramatopol 1991, p. 191.

⁴ Ardevan 1998, p. 33

⁵ Petolescu 2005, p. 126.

⁶ Tudor 1978, p. 170.

⁷ Benea 1977, pp. 139-141.

municipiu destul de repede⁸, în timpul lui Hadrian, numele oficial al orașului este *Municipium Aelium Hadrianum Drobetaense*.

În timpul domniei lui Septimius Severus, orașul ajunge chiar *colonia*⁹. Teritoriul orașului cuprinde spațiul dintre Dunăre și fortificația militară de la Bumbești Jiu¹⁰. Clima blândă, poziția comercială favorabilă - port la Dunăre¹¹ au adus Drobetei mulți locuitori permanenți, dar și rezidenți aflați în trecere pe aici. Comerțul care se desfășura aici a fost supravegheat de un birou vamal, care probabil a funcționat pe tot parcursul stăpânirii romane, el fiind amintit epigrafic în timpul domniei lui Septimius Severus¹². Prin Drobeta artera rutieră a Daciei se lega de cea a Imperiului, orașul fiind un centru cosmopolit, care trăia prin comerțul făcut cu centrele comerciale din sudul Dunării, dar și cu alte regiuni îndepărtate ale Imperiului. Dovadă a vieții prospere a locuitorilor Drobetei, dar și a influențelor străine din viața economică a orașului sunt bijuteriilor descoperite aici. Foarte multe dintre acestea au fost lucrate în materiale prețioase și au fost descoperite în necropola orașului roman. Piese de lux sunt în mare parte produse importate, lucrate în centre aflate în sudul Dunării.

I. BRĂȚĂRI

Brățările, ca și element de podoabă în lumea romană, prezintă o varietate de forme¹³, fiind lucrate fie din metale prețioase, fie din sticlă și os. Faptul că le regăsim frecvent în rândul descoperirilor, demonstrează că acestea se aflau printre bijuteriile favorite în epoca romană¹⁴. Brățările, sub denumirea lor latină – *armillae*, sunt inele din materiale diverse, care împodobeau cel mai adesea brațele și mai rar picioarele¹⁵. Pe lângă destinația clară de a înfrumuseța mâna posesorului - fie el bărbat sau femeie, copil sau adult, o brățară putea reprezenta și un însemn de onoare în armată - asemănător decorațiilor din ziua de azi¹⁶. În lucrarea sa, Catherine Johns atribuia brățărilor doar o funcție decorativă, fără o funcție utilitară¹⁷, lucru dezmințit de studiul Ninnei Crummy¹⁸, dar și de cercetările I. Popović¹⁹. Pe de altă parte Lidia Radulović, vorbea despre o dublă funcționalitate a brățărilor pe plan decorativ și apotropaic²⁰.

Materialul din care sunt confecționate aceste obiecte de podoabă este foarte variat: os, sticlă, fier, bronz, argint sau aur, turnat în tipar, tras în fire sau benzi, decorat prin incizare, granulație sau filigran.

O tipologie unitară a brățărilor la nivelul Imperiului este greu de făcut, datorită în primul rând a numărului foarte mare de piese prelucrate din materiale diferite. Cu toate acestea, la nivelul unor provincii cum ar fi Britannia, Gallia, Pannonia, Moesia Superior

⁸ Dezvoltarea rapidă a așezării l-a convins pe împăratul Hadrian să acorde orașului titlul de *municipiu*, în cadrul călătoriei în Dacia în anul 123 (Petolescu 2005, pp. 126-127).

⁹ Denumirea de *Colonia Septimiae*, apare la o inscripție funerară, descoperită în Dunăre (Stîngă 2005 a , pp. 130-131).

¹⁰ Tudor 1978, p. 172

¹¹ *Ibidem*, p. 170

¹² IDR II, 15.

¹³ Lascu 1965, p. 205.

¹⁴ Radulović 2006, p. 374.

¹⁵ Popović 1996, p. 146.

¹⁶ *Ibidem*, p. 146.

¹⁷ Johns 1996, p. 87.

¹⁸ Crummy 2005, p. 96.

¹⁹ Popović 1996, p. 146.

²⁰ Radulović 2006, p. 374.

sau Dacia s-a încercat elaborarea unor definiții care să pună bazele unor criterii de departajare a pieselor și implicit întocmirea unor tipologii. Toate aceste tipologii conțin brățara de tip verigă, una dintre cele mai simple forme. Piese descoperite la Drobeta sunt în număr de cinci, două lucrate în os și fildeș și trei în bronz.

Tip I. 1 Brățară cu corpul verigă

Correspunde: Riha- Augusta Raurica tipul 1²¹; Facsády - Aquincum, tipul I. a²²; Popović - tipul II²³, Bălăceanu - Dacia tipul V, VI și VII²⁴.

Este un tip foarte simplu de prelucrat, prin urmare materialul din care sunt executate brățările este foarte diferit. Asemenea brățări pot fi executate din sticlă, os sau metal. Exemplare din os și fildeș au apărut în săpăturile făcute în anticul oraș Drobeta²⁵. În general brățările din fildeș sunt piese destul de scumpe pentru lumea romană²⁶ și destul de rare în Dacia²⁷, astfel că cei săraci le-au înlocuit cu variante mai ieftine din sticlă colorată, care imitau brățările din fildeș, așa cum atestă descoperirile din Pannonia²⁸. Deși fildeșul se poate folosi pentru realizarea mai multor obiecte, în lumea bijuteriilor se pare că el era destinat exclusiv bijuteriilor feminine²⁹.

Artefactele lucrate în os ilustrează legătura dintre cerere și ofertă în cadrul așezărilor din Dacia³⁰. Cele două piese cu numărul de catalog 1 și 2 sunt lucrate prima în fildeș³¹, iar cea de-a doua în os. Practica depunerii în morminte a unor asemenea artefacte din os se poate lega de credința în lumea de apoi³², acestea fiind descoperite pe teritoriul Imperiului în context funerar³³. Descoperirea bijuteriilor lucrate în os și în contextul vieții de zi cu zi în așezările de epocă romană din Britannia³⁴ sau în Dacia la Apulum³⁵ atestă o ofertă bazată probabil pe o cerere venită din partea populației de rând. La aceasta se adaugă prezența locală a materiei prime și simplitatea procedeeleor de execuție³⁶, care nu necesită un grad mare de specializare în raport cu prelucrarea metalului sau al sticlei. Decorația acestor brățări poate fi făcută sub forma unor cerculețe incizate pe corpul brățării cum este cazul piesei cu numărul de catalog 1 descoperită la Drobeta. Datarea acestui tip este foarte largă și anume secolele III- IV³⁷.

²¹ Riha 1990, p. 52

²² Facsády 2009, p. 56.

²³ Popović 1996, p. 147

²⁴ Deși forma este circulară, M. Bălăceanu face o departajare și în funcție de material, anume stică și os (Bălăceanu 2006 a, pp. 99-100).

²⁵ Nr. cat. 1, 2.

²⁶ Bíró 1994, p. 26.

²⁷ D. Ciugudean opina că astfel de piese sunt rodul comerțului și apanajul elitelor, prin urmare o prelucrare locală a acestui material este puțin probabilă (Ciugudean 1997, p. 43).

²⁸ Jelincić 2007, p. 214.

²⁹ Artemidoros, *Îmbrăcăminte și podoabe*, 2, 2,5.

³⁰ Bounegru/Ciobanu/Ota/Anghel 2011, p. 17.

³¹ Deși autorul o consideră din fildeș manifestăm rezerve față de această opinie, dimensiunea foarte mică o face nepractică pentru mâna unei femei adulte, mai degrabă fiind o brățară pentru copii.

³² Bijuteriile din os aveau probabil o semnificație magică, mai ales în ceea ce îi privește pe femei sau copii (Bíró 1994, p. 26).

³³ Descoperirile de la Virovitica Kiskorija sugerează folosirea acestui material în realizare bijuteriilor care îi însoțeau pe defuncți (Jelincić 2007, p. 214).

³⁴ Johns 1996, p. 121.

³⁵ Bounegru/ Ciobanu/Ota/ Anghel 2011, p. 17.

³⁶ Timoc 2008, p. 257.

³⁷ Înclinăm spre o datare mai timpurie și nu în secolele IV-V, pe baza analogiilor din Pannonia.

Pe lângă brățările din os, în muzeul din Drobeta Turnu-Severin se mai află și un număr de paisprezece brățări de sticlă sub formă de verigă³⁸ cu decor variat, cele mai multe dintre ele în stare fragmentară³⁹.

Tip I. 2 Brățară cu capetele libere

Corespunde: Radulović, la Viminacium, corespondentul este tipul III/1⁴⁰

Brățara cu capete libere reprezintă o variantă longevivă a istoriei bijuteriilor, fiind cunoscută în cele mai multe civilizații. Grecii au făcut celebre brățările decorate cu motivul șarpelui, preluate și de civilizația romană. Cercul întrerupt al brățării reprezenta, ca și în cazul inelelor⁴¹, garanția că rugile oamenilor vor fi ascultate de către zeii cei capricioși.

Această variantă reprezintă o formă foarte longevivă, tributară unei tradiții vechi de origine celto - tracică⁴², în special din argint, mai puțin din aur. După alți cercetători, centrul de iradiere a acestui model se afla în lumea iliră⁴³. În Dacia romană acest model a ajuns pe două căi. Prima și cea mai veche cale este probabil calea celto - tracică cu punct de plecare Grecia. În acest prim caz avem de-a face cu o preferință spre valoarea apotropaică a argintului. A doua cale este cea etrusco-latină, cu punct de plecare tot Grecia. Diferențele dintre cele două modele sunt atenuate oarecum de schematismul practicat în secolul al III-lea.

Astfel de podoabe atestă continuitatea autohtonă, mai ales că se regăsesc în tezaure atât la nordul, cât și la sudul Dunării, în descoperirile de tezaure de argint de la Junor, Kutina și Nova Božurna⁴⁴. O brățară descoperită la Tibiscum⁴⁵ și încă una descoperită la Gârla Mare⁴⁶, alături de cele două piese descoperite în castrul de la Drobeta⁴⁷ fac parte din acest tip. Brățara descoperită la Gârla Mare are un corp format dintr-o tablă de argint lucrată prin ciocănire și decorată prin incizare cu puncte și cu linii, al căror aranjament pare să sugereze capul șarpelui - simetrice la capetele brățării. Decorația acestei ultime brățări are forme comune prin schematismul său, cu brățări, tot din bronz, descoperite pe teritoriul Daciei preromane⁴⁸. Piesa de la Gârla Mare și cele două piese descoperite la Drobeta reprezintă o variantă a șarpelui asociat cu caduceul lui Mercurius, această variantă prezintă bijuterii cu capete de șarpe afrontate. Brățara de la Tibiscum poate fi asociată cu șarpele lui Asclepios⁴⁹.

A treia piesă descoperită în castrul de la Drobeta⁵⁰ este o brățară cu capetele deschise, lățite, lucrată în bronz.

Un lucru curios îl reprezintă materialul din care sunt prelucrate piesele, deși bronzul este oarecum comun atât în descoperiri din epoca anterioară anului 106, cât și din timpul provinciei.

³⁸ MRPF, inv. II 6987, 9541, 9542, 9545, 9546, 7547, 7548, 7549, 7550, 7551, 7552, 7553, 7681, 7691 (Bălăceanu 2006 a, p. 101, n. 40).

³⁹ Bălăceanu 2006 a, p. 96, 99.

⁴⁰ Radulović 2006, 358, fig. 1.

⁴¹ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, 10, 15, 6.

⁴² Popović 2003, 43.

⁴³ Florescu/Miclea 1979, 70

⁴⁴ *Ibidem*, 70

⁴⁵ Benea *et alii* 2008, p 150, fig. 14.

⁴⁶ Stângă 2005, 70, nr. inv. 2, pl 38/2.

⁴⁷ Nr. cat. 3 și 4.

⁴⁸ Rustoiu 1996, pl. 38-pl. 39.

⁴⁹ Cool 2000, 34.

⁵⁰ Nr. cat. 5.

Astfel de brățări sunt lucrate în general în pereche, pentru fiecare braț în parte. Descoperirea unei perechi de brățări în Britannia la Castlethorpe⁵¹, dar și în Pannonia⁵², demonstrează această ipoteză. Cele două brățări din bronz descoperite de Gr. G. Tocilescu la finalul secolului al XIX-lea și publicate de D. Tudor pot fi brățări pereche pentru brațele unei femei⁵³, faptul că ele au fost găsite în castrul de la Drobeta sau undeva în apropierea lui⁵⁴ nu trebuie să ne mire. Deși castrul era un teritoriu interzis teoretic femeilor, în practică lucrurile stau cu totul altfel. Prezența femeilor în castelele din Dacia este demonstrată de către L. Vass într-un articol recent, unde se analizează bijuteriile descoperite în interiorul fortificațiilor militare ale Daciei⁵⁵.

La sud de Dunăre brățările terminate cu capete de șarpe apar în cadrul descoperirilor, dar lucrate din argint⁵⁶, spre exemplu la Kladovo⁵⁷. În Britannia bijuterii cu capete de șarpe, printre care și brățări apar în tezaure pe toată perioada secolelor II- III⁵⁸, fiind puse în legătură cu cultul zeilor salvatori, din cauza faptului că șarpele este asociat cu renașterea și viața veșnică, fiind considerat un simbol protector foarte puternic⁵⁹. Asocierea cu cultul lui Mercur a brățărilor cu capete afrontate de șerpi este demonstrată de o descoperire destul de recentă de la Great Walsingham. Aici se presupune pe baza descoperirilor că ar fi putut funcționa un templu dedicat lui Mercur, Minerva și Jupiter datorită prezenței unor statuete ale acestora. Alături de ele s-au găsit diverse obiecte depuse ca ofrandă, între acestea se află și numeroase podoabe cum sunt două brățări cu capete de șarpe afrontate⁶⁰. Revenind la Dacia, cele cinci piese descoperite pe teritoriul orașului antic au fost lucrate din materiale relativ comune, bronz și os, ca dovadă a cererii venite de la categoriile de jos ale populației.

La Intercissa astfel de exemplare au fost datate începând cu secolul al III-lea și pe parcursul secolului al IV-lea⁶¹. În Dacia încadrarea tipologică este la fel de târzie, secolele III- IV și din acest motiv sunt o dovadă a continuității și a rezistenței culturii daco-romane, în condițiile greutăților întâmpinate de Imperiu.

II. INELE

Podoabele romane descoperite până acum în săpăturile desfășurate pe teritoriul provinciei romane Dacia însumează arta etruscă, influența greacă și elenistică⁶², împreună cu arta prelucrării metalelor geto-dacică. Dintre toate podoabele romane cel mai răspândit este inelul⁶³. Purtarea inelului este văzută de Plinius ca un semn sigur de necinste și de

⁵¹ Cool 1979, 165.

⁵² Facsády 2009, p. 53.

⁵³ Deși au fost descoperite într-un mediu militar, înclinăm să credem că ele sunt bijuterii feminine, deoarece brățările nu sunt o podoabă obișnuită pentru bărbați în mediul militar, în afara faptului că ele ar putea fi *dona militaria*, ceea ce în cazul de față este puțin probabil, având în vedere că sunt lucrate în bronz (Maxfield 1981, pp. 89-91)

⁵⁴ Tudor 1976, p. 124.

⁵⁵ Vass 2010, p. 127-152.

⁵⁶ Descoperirile acestea contrazic părerea lui Ellen Swift că astfel de brățări nu apar ca și tip comun până în epoca romană târzie (Swift 2003, p. 25)

⁵⁷ Popović 2001, fig. 23.

⁵⁸ Cool 2000, 34.

⁵⁹ Facsády 2009, p. 53.

⁶⁰ Bagnall Smith 1999, p.38.

⁶¹ Vágó/Bóna 1976, p. 54, 62.

⁶² Bălăceanu 1999, p. 109.

⁶³ *Ibidem*, p. 110 .

lipsă de bărbăție, întrucât spunea acest autor, inelul se poartă pe mâna stângă, împiedicând astfel pe om să se apere – stânga fiind mâna cu care se ține scutul⁶⁴.

Răspândit ca accesoriu vestimentar atât la bărbați, cât și la femei inelul comportă pe lângă valoarea estetică, valențe magico-religioase menite să-l protejeze pe purtător. Acesta este unul dintre motivele pentru care bijuteriile oferă o perspectivă asupra vieții omului⁶⁵, destul de puțin explorată de către cercetători. Civilizația romană a atribuit inelului și o valoare socială⁶⁶, care a contribuit la răspândirea portului acestei mici bijuterii pe tot teritoriul Imperiului Roman.

Parcursul pe care-l are inelul de-a lungul istoriei romane este unul destul de interesant. Atât Plinius cât și Iuvenal sunt de acord că moda bijuteriilor și în special a inelelor vine din Grecia⁶⁷. Cel dintâi dintre autorii pomeniți relatează cum pe parcursul secolului al V-lea portul inelelor s-a răspândit mai întâi în rândul clasei senatoriale⁶⁸, pentru ca în ultimele două secole ale Republicii să se încetățenească ca un însemn al rangului⁶⁹. Florus, pe de altă parte vorbește despre preluarea inelului de către romani de la etrusci⁷⁰. Adevărul este probabil undeva la mijloc, inelul nu ar fi prima bijuterie preluată de la greci prin intermediul etruscilor.

Dacă în perioada republicană portul inelului se limitează doar la cetățenii bogați, cel de aur⁷¹ fiind purtat de către senatori sau de către ambasadorii statului roman⁷², odată cu bunăstarea Imperiului lucrurile se schimbă.

Luxul Imperiului a adus mari schimbări, oricine avea banii necesari putea purta acum un inel, cele simple fiind acum împodobite cu *gemmae* și transformate în inele sigilare⁷³, aproape toată lumea putea purta astfel de inele, mai puțin sclavii. Soldații au primit drept de a purta inel de aur abia la finalul secolului al II-lea, acordat de către Septimius Severus⁷⁴, confirmat mai apoi de Aurelian spre finalul secolului al III-lea⁷⁵. Dacă în epoca republicană inelul avea o conotație strictă de exponent al rangului unei persoane⁷⁶, odată cu Imperiul și mai ales cu schimbarea mentalității - care are loc în ultimul secol al Republicii, inelul devine un simbol al modei. Strictețea formelor republicane, restricțiile sociale privind legătura dintre material și rang⁷⁷ lasă loc opulenței dictate de moda influențată de cultura greacă. Se răspândește și moda inelelor ca însemn al

⁶⁴ Plinius NH, 33, 13.

⁶⁵ Isac/Gaiu 2006, p. 415.

⁶⁶ Guiraud 1989, p. 173.

⁶⁷ Plinius NH 33, 4; Iuvenal VI, *Despre femei*.

⁶⁸ Plinius NH 33, 6.

⁶⁹ Plinius NH 33, 6.

⁷⁰ Florus, *Epitome*, l. 1. 5.

⁷¹ La începuturi acesta erau din fier (Plinius NH 33, 6).

⁷² Plinius NH 33, 11-12.

⁷³ Augustus a fost cel care s-a folosit de inele gravate pentru a sigila actele oficiale, gravura reprezenta la început un sfînx, apoi imaginea lui Alexandru cel Mare și apoi a lui însuși (Suetonius, *Augustus*, 50).

⁷⁴ Herodian, *Ab excessu divi Marci libri octo*, 3.8.5.

⁷⁵ Alicu *et alii* 1994, p. 52; mai mult ca sigur aceste privilegii trebuie puse în legătură cu schimbările de legislație care au loc în timpul domniei acestor împărați în favoarea soldaților, pentru fidelizarea armatei.

⁷⁶ Titus Livius ne spune că în timpul celui de-al doilea război punic, atunci când familiile senatoriale au fost obligate se cedeze bijuteriile personale, senatorilor și soțiilor acestor li s-ar fi permis să păstreze inelele de aur care atestau apartenența la rangul senatorial (Titus Livius, *Ab urbe condita* 34, 7, 5).

⁷⁷ Un inel de aur era semnul distinctiv al clasei senatoriale, fiind cunoscută relatarea lui Titus Livius despre prada de război în inele de aur (Titus Livius, *Ab urbe condita*, 23, 12); însă Plinius relatează că, deși inelele intraseră în uzul comun al cetățenilor la data dezastrului de la Cannae nu toți senatorii purtau inele de aur, mulți dintre ei purtau încă inele de fier (Plinius NH 33, 6).

funcției⁷⁸. Snobismul societății romane este ilustrat elocvent de către Iuvenal, care povestește cum Paulus, un avocat cu o moralitate îndoielnică, împrumutase un inel cu onix, prin urmare onorariul lui a crescut foarte mult, bijuteria oferea avantajul de a părea o persoană bogată în ochii lumii, deși acest lucru nu era adevărat⁷⁹. Prosperă obiceiul inelelor de logodnă, inelul devine un simbol al jurământului marital⁸⁰ - *anulus pronubus*. Astfel de inele se făceau până în secolul I din fier și fără să aibă o piatră încastrată⁸¹, dar probabil că începând cu secolul al II-lea au început să fie lucrate și din metale prețioase⁸², mâinile împreunate sunt considerate un simbol al logodnei⁸³.

Inelele – *anuli* erau purtate de femei și de bărbați în număr mare și de obicei pe toate degetele⁸⁴. Astfel de accesorii aveau o valoare foarte ridicată și datorită faptului că pe lângă metalul prețios din care sunt confecționate astfel de piese, ele sunt împodobite cu pietre prețioase, perle sau pietre de inel (foarte apreciate pentru frumusețea lor până în perioada modernă, când regăsim printre bijuteriile preferate de cucoane și domnițe și gemele antice)⁸⁵. Rafinamentul roman a mers mult mai departe, astfel că iarna se purtau inele mai grele iar vara mai ușoare⁸⁶. Forma inelului reprezintă un ansamblu de trăsături dintre care cel mai ușor de sesizat este aspectul general al bijuteriei, artizanului îi revine sarcina de a face un compromis între anatomia digitală și tehnică de decorare⁸⁷. Materialul folosit la realizarea inelelor este destul de variat: de la fier și bronz, la metale prețioase - aur și argint. Pentru fabricarea unor astfel de bijuterii se putea folosi inclusiv chihlimbar, teracotă, fildeș, os sau sticlă⁸⁸. Unele materiale cum sunt fildeșul și chihlimbarul erau folosite exclusiv pentru realizarea bijuteriilor feminine⁸⁹. Cel mai comun material folosit în provincii rămâne totuși bronzul și asta datorită în principal faptului că era un material ieftin, iar în al doilea rând bijuteriile trebuie să răspundă nevoilor societății.

Pentru împodobirea unui inel se foloseau pietre prețioase, perle, pietre de inel din sticlă sau chiar monede. Uneori simplitatea inelului este subliniată de formele frumoase sau de încrustațiile în tehnica *niello*, fapt care face din aceste piese unele dintre cele mai expresive podoabe romane. Prezența slabă a inelelor de aur în Dacia nu trebuie să ne mire, aceasta fiind o provincie de graniță a Imperiului, foarte mulți dintre locuitorii ei fiind oameni obișnuiți, prin urmare bijuteriile descoperite aici au fost lucrate mai mult din materiale de natură comună, cum sunt sticla sau bronzul.

Inele puteau fi realizate fie în tipar - modele mai complicate, fie simplu prin transformarea metalului în fire și apoi prelucrarea lui la cald, prin batere. Decorarea lor se făcea în funcție de cerințe, fie prin filigran sau granulație, fie prin încastrarea în casetă a unei pietre din motive estetice și apotropaice. Uneori la modelele mai complicate din argint se aplica tehnica *nielo*. Modele simple erau lucrate în timp relativ scurt, pe când la modele complicate munca putea dura mai mult, transformând produsul finit într-o operă de artă.

⁷⁸ Iuvenal VII, *Soarta cărturarilor*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ „*Scumpe-i tale viitoare i-ai și pus inel pe deget*” (Iuvenal VI, *Despre femei*).

⁸¹ Plinius NH, 33.12.

⁸² Pinckernelle 2007, p. 55.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Lascu 1965, p. 205.

⁸⁵ Tudor 1978, p. 111.

⁸⁶ Lascu 1965, p. 205.

⁸⁷ Guiraud 1981, p. 221.

⁸⁸ Gramatopol 1991, p. 197.

⁸⁹ Artemidoros, *Îmbrăcăminte și podoabe* 2, 2, 5.

Funcționalitatea influențează și ea forma, astfel inelele pur decorative - cu pietre gravate sau cu pietre de inel din sticlă sunt mai puțin voluminoase decât inelele sigilare din metal⁹⁰.

Cronologia bijuteriilor este un domeniu delicat din cauza faptului că avem de-a face cu obiecte de lux, păstrate în familie de-a lungul a generații⁹¹, cu toate aceste Helene Guiraud afirma în anii 1980, că inelelor le poate fi atribuită în general o viață de 50 - 70 de ani, aproximativ două generații, idee la care aderă și M. Gramatopol⁹² și cu unele rezerve și Ivana Popović⁹³. Atât forma, cât și modul de realizare al decorului pot servi la datarea acestor bijuterii. Nu trebuie uitat însă nici o clipă că funcția de tezaurizare a aurului și argintului mărește timpul de folosire al acestor artefacte mult mai mult decât la cele din bronz, fier, sticlă sau alte materiale⁹⁴.

Cu toate acestea, nu poate fi realizată decât o datare aproximativă a artefactului în funcție de cele două generații ale Helenei Guiraud. Din păcate, forma se leagă foarte mult de cunoașterea condițiilor de descoperire, fapt care din păcate, la multe dintre piesele prezentate de noi în catalog nu este menționat. Decorul însă se leagă de tehnica de execuție și de varietatea motivelor folosite în realizarea a lui.

În Dacia inelele au fost descoperite atât în așezări cât și în castre sau necropole. O parte a acestor piese a fost cuprinsă în articole, studii și monografii de specialitate. Însă, de foarte puține ori inelele au servit ca și punct de plecare al unui demers care să le privească exclusiv pe ele. Prin urmare, încercări de tipologie⁹⁵ a inelelor pentru teritoriul României de azi sunt destul de puține, subiectul fiind tratat până acum de M. Bălăceanu pentru zona Olteniei romane și de A. Isac pentru Dacia Porolissensis. Pentru Dacia Superior inelele au fost tratate cu simplitate de către autorii studiului asupra descoperirilor de factură mărunță de la Ulpia Traiana⁹⁶ sau Apulum⁹⁷.

Aflată pe malul Dunării, Drobeta are descoperiri valoroase în necropole, dar și descoperiri accidentale pe teritoriul orașului antic, azi suprapus de orașul modern. Dintre cele opt piese, cinci sunt lucrate în aur⁹⁸, una în argint⁹⁹ și două în bronz¹⁰⁰. Două dintre ele mai păstrează încă pietrele¹⁰¹, un onix și o almandină.

Tipul II. 1. Inelul verigă

Correspunde: M. Bălăceanu tipul IX¹⁰², A. Isac tipul VII¹⁰³, Ergün tipul LXVI¹⁰⁴, iar la H. Guiraud corespunde tipului VIII¹⁰⁵. În tipologia făcută de A. Facsády, pentru Aquincum, corespunde tipului IX- X¹⁰⁶. E. Riha îl încadrează tipului 29¹⁰⁷.

⁹⁰ Guiraud 1981, p. 221.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Autorul precizează că o singură podoabă nu poate data sub jumătate de secol (Gramatopol 1991, p. 192).

⁹³ Autoarea face această referire doar pentru bijuteriile din argint (Popović/Bresković 1994, p. 51).

⁹⁴ Gramatopol 1991, p. 197.

⁹⁵ Pentru restul Imperiului o tipologie reușită a fost făcută de către Helene Guiraud pentru Gallia în două studii din 1981 și apoi în 1989, această tipologie a fost folosită de către C. Johns în cartea publicată în 1996 ca studiu asupra bijuteriilor romane din Britannia.

⁹⁶ Autorii împart inelele în inele cu casetă și cele fără casetă (Alicu *et alii* 1994, p. 52).

⁹⁷ Cociș 1994, pp. 51- 57.

⁹⁸ Nr. cat. 9, 10, 11, 12, 13.

⁹⁹ Nr. cat. 6.

¹⁰⁰ Nr. cat 7, 8.

¹⁰¹ Nr. cat. 6, 11.

¹⁰² Bălăceanu 1999, p. 116.

¹⁰³ Isac/Gaiu 2006, p. 419.

Descrierea este foarte simplă, acesta fiind așa numitul inel verighetă, fără montură, cea mai simplă formă posibilă și care nu era foarte greu de confecționat. O formă primară a inelului, prin urmare foarte veche, inelul de tip verighetă se regăsește atât în tradiția greacă, cât și în cea etruscă, fiind purtat de oamenii de rând. Cu toate acestea, nu trebuie uitat faptul că asemenea exemplare pot fi confecționate și din aur, prin urmare nu suntem de acord cu afirmația că astfel de inele sunt purtate de oamenii mai săraci sau de sclavi - în sensul restrictiv¹⁰⁸ al cuvântului. Cantitatea mare a pieselor de acest fel descoperite până acum în Dacia¹⁰⁹ se datorează mai degrabă faptului, credem noi, că erau relativ ușor de confecționat. Banda de metal sau un simplu fir, era îndoită în jurul unei bare de metal care dădea forma și măsura, acesta fiind una dintre cele mai timpurii forme de inel.

În cazul de față, piesele pot fi încadrate variantei inel - verigă de formă poliedrică, care reprezintă inelul verighetă din bandă sau fir poliedric¹¹⁰. Acest tip îl regăsim și în tipologia făcută pentru Germania de Ergün, sub forma tipului LXVI¹¹¹. Aici se încadrează două piese din aur descoperite la Drobeta¹¹², la care se alătură încă una din același material descoperită la Șimian¹¹³, în total trei piese din aur. La ele se mai adaugă și o piesă din bronz descoperită la Ulpia Traiana¹¹⁴, cu secțiune patrulateră, banda fiind decorată cu două caneluri, deci fiind poliedrică orizontal, precum și o piesă descoperită la Apulum¹¹⁵, lucrată din bronz.

Astfel de inele se foloseau ca și inele de logodnă, fiind datate în sudul Dunării în sec. al IV-lea¹¹⁶. Datarea exemplarelor de la Drobeta se încadrează secolelor III- IV.

Tipul II. 2. Inelul cu caseta încastrată în verigă

Corespunde: tipurilor I-II în tipologia făcută pentru Oltenia romană de către M. Bălăceanu¹¹⁷ și tipului II în tipologia făcută de A. Isac pentru Porolissum¹¹⁸. La H. Guiraud, corespunde tipului I-II, în tipologia făcută pentru Gallia romană¹¹⁹, iar la A. Facsády corespunde tipului I- II¹²⁰.

Un astfel de inel are corpul – veriga și montura un întreg, forma fiind caracterizată de verticalitate¹²¹. Sunt piese simple, solide, de origine elenistică, cu casetă decorată sau simplă¹²². Umerii pot fi simpli, alungiți sau convecși, cu piatră sau placă simplă. Veriga

¹⁰⁴ Ergün 1997, 721, fig.4.

¹⁰⁵ Guiraud 1989, p. 197.

¹⁰⁶ Facsády/Verebes 2009, p. 994, fig. 1.

¹⁰⁷ Riha 1990, pl. 14.

¹⁰⁸ Alicu/Cociș 1988, p. 226.

¹⁰⁹ Hamat 2011, pp. 96-97.

¹¹⁰ Bălăceanu 1999, p. 116.

¹¹¹ Ergün 1997, p. 721, fig.4.

¹¹² Nr. cat. 11, 12.

¹¹³ Nr. cat 10.

¹¹⁴ Hamat 2011, nr. cat. 173 .

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. cat. 202.

¹¹⁶ Popović/Popović 2002, p. 160.

¹¹⁷ Bălăceanu 1999, p. 113 .

¹¹⁸ Isac/ Gaiu 2006, p. 417.

¹¹⁹ Guiraud 1989, p. 179- 181.

¹²⁰ Facsády/ Verebes 2009, p. 994, fig. 1.

¹²¹ Guiraud 1989, p. 180.

¹²² Bălăceanu 1999, p. 113.

poate fi rotundă, elipsoidală, sau sub formă de romb, decorul este simplu - animalier, geometric sau antropomorf¹²³.

Cele mai timpurii exemplare au fost datate în Gallia începând cu secolul I¹²⁴. Aceste inele sunt caracteristice perioadei secolelor I-II, până în prima jumătate a secolului al III-lea. Prezintă mai multe variante în funcție de forma verigii și a plăcii. Ambele variante, se află în uz în perioada secolelor II- III.

Varianta II. 2. a Inelul cu umerii masivi și caseta încastrată în verigă

Corespunde exemplarelor de secol II-III, care sunt mai masive, veriga îngroșându-se pe parcurs. Astfel de exemplare au fost descoperite la Micia¹²⁵, Ulpia¹²⁶ și Tibiscum¹²⁷ - cu analogii la Cruiseilles - Gallia¹²⁸. Caseta face corp comun cu veriga, prin urmare umerii inelului sunt mult mai îngroșați, de foarte multe ori piatra este pierdută.

Acesta este cazul a două piese, prima dintre ele este lucrată din argint și a fost descoperită în necropola orașului¹²⁹. Ea mai păstrează încă onixul, prin urmare avem de-a face cu o piesă destul de scumpă¹³⁰. Cea de-a doua piesă are un loc de descoperire necunoscut pe teritoriul orașului antic¹³¹. Aceasta a fost lucrată în aur, diametrul fiind unul foarte mic, se poate potrivi chiar și unui copil. Veriga îngustă se lățește treptat, formând un romb, care conține caseta, piatra lipsește. Masivitatea umerilor estompează diametrul mic, potrivit unui deget de femeie. Analogii pentru această piesă se regăsesc în Gallia, la Metz¹³².

Varianta II. 2. b. Inelul cu umerii și veriga subțire, având caseta încastrată

Această variantă este reprezentată de o singură piesă, descoperită în castrul de la Drobeta, lucrată în bronz¹³³. Faptul că a fost descoperită în castru nu trebuie să ne mire, fiind o piesă de mici dimensiuni¹³⁴, ea putea fi pierdută în interiorul fortificației militare. Dimensiunile mici, pot sugera ca și stăpân un copil sau o femeie și nu un militar, cum am putea presupune.

Tipul II. 3 Inelul cu caseta demarcată de verigă

Corespunde: tipului IV la M. Bălăceanu¹³⁵ și tipului III, la A. Facsády¹³⁶.

Acest tip are ca și trăsătură specifică, îngustimea umerilor în raport cu montura și forma lor unghiulară¹³⁷. La unele exemplare linia de contact dintre montură și umeri este subliniată de un decor simplu, cel mai adesea cu granulație.

¹²³ Bajusz/ Isac 2001, p. 398.

¹²⁴ Guiraud 1989, p. 180.

¹²⁵ Hamat 2011, nr. cat. 147, 149, 150, 152, 153.

¹²⁶ *Ibidem*, nr. cat. 183, 185, 187.

¹²⁷ *Ibidem*, nr. cat. 193.

¹²⁸ Guiraud 1989, p. 180, fig. 10/ 1 c.

¹²⁹ Nr. cat.6.

¹³⁰ Iuvenal, VII, *Soarta cărturarilor*.

¹³¹ Nr. cat. 9.

¹³² Guiraud 1989, p. 180.

¹³³ Nr. cat. 8.

¹³⁴ Diametrul mic este potrivit degetului unei femei.

¹³⁵ Bălăceanu 1999, p. 114.

¹³⁶ Facsády/Verebes 2009, p. 994, fig. 1.

¹³⁷ Bajusz/Isac 2001, p. 399.

Este un inel tipic roman, cu mai multe variante¹³⁸. Piese care se încadrează în acest tip avem la Gârla Mare¹³⁹ și Ulpia Traiana¹⁴⁰. Analogii pentru astfel de piesă avem în Dacia la Balș¹⁴¹, Porolissum-amfiteatru¹⁴² și posibil în vama romană¹⁴³ de aici. În Gallia avem încă două piese asemănătoare, prima într-un loc nementionat¹⁴⁴, iar a doua la Marteville¹⁴⁵. Alte piese de acest fel au apărut la Silchester-datată în secolul al IV-lea, datorită formei greoaie¹⁴⁶ și în Suffolk, datată în secolele III-IV¹⁴⁷. Datarea pieselor pe teritoriul Daciei Superior, acoperă perioada existenței provinciei.

Piesa care ilustrează acest tip provine din cercetările efectuate în necropola orașului și este lucrată în bronz¹⁴⁸. Veriga este subțire, umerii se lătesc lângă caseta. Inscripția aflată pe piatra aflată în casetă DR/VOZ (ZOV) reprezintă probabil o informație despre fostul proprietar sau rolul îndeplinit de inel, acesta fiind probabil un inel sigilar.

Cele mai multe bijuterii pentru mână descoperite pe teritoriul Drobetei sunt lucrate în material prețios, aur sau argint, iar o mică parte dintre ele în materiale comune cum sunt osul sau bronzul. Astfel de piese scumpe, decorate cu pietre prețioase și semiprețioase, puteau face parte din bijuteriile de familie, purtate de femeile din familiile cu anumită situație socială și financiară. Cei săraci apelau la bijuterii din materiale mai ieftine care să suplinească metalul prețios, inelele din bronz care puteau fi ornate cu pietre din sticlă. Tehnica îngrijită și strălucirea dată de sticlă, puteau suplini strălucirea metalului prețios. În unele cazuri bijuteria are o dublă funcționalitate, aceea de sigiliu¹⁴⁹ sau de simbol al logodnei¹⁵⁰.

Trei dintre cele treisprezece piese au fost descoperite în context funerar, restul nu au precizat foarte clar locul de descoperire. Se știe însă despre ele că au apărut în săpăturile efectuate pe teritoriul orașului antic sau al castrului de aici. Din cauza lipsei contextului de descoperire, o datare restrânsă este aproape imposibilă. De cele mai multe ori le-am dat în funcție de încadrarea lor tipologică și a analogiilor descoperite pe teritoriul Imperiului. Majoritatea pieselor se încadrează cronologic în perioada secolelor III-IV. Prin urmare, în secolul al III-lea exista la Drobeta o elită socială a cărei putere financiară se baza probabil pe comerț și care avea nevoie de obiecte de lux, între care se aflau și bijuteriile. O parte dintre acestea veneau din import, iar o parte se produceau în atelierele orașului. Știm, spre exemplu, că pe timpul existenței provinciei la Drobeta funcționa un atelier de prelucrare a argintului¹⁵¹ și unul de prelucrare a bronzului¹⁵². Ambele au fost presupuse pe baza descoperirii de unelte folosite pentru acest meșteșug și care au fost descoperite pe teritoriul orașului. Am mai adăuga și descoperirile de piese de podoabă din os în curs de prelucrare¹⁵³, care pot atesta prelucrarea materialului pe plan local. Faptul că unele bijuterii

¹³⁸ Bălăceanu 1999, p. 114.

¹³⁹ Hamat 2011, nr. cat 131.

¹⁴⁰ *Ibidem*, nr. cat 186, 187.

¹⁴¹ Gramatopol/Theodorescu 1966, pl. VI, nr. 19.

¹⁴² Bajusz/Isac 2001, pl. I, nr. 10-12.

¹⁴³ Gudea 1996, p. 272.

¹⁴⁴ Guiraud 1998, p. 3.

¹⁴⁵ Coquelle/Loiziel 1977, p. 172, fig 53.

¹⁴⁶ Fulford/Burnett/Henig/Johns 1989, p. 221.

¹⁴⁷ Mawer 1989, p. 238.

¹⁴⁸ Nr. cat. 7.

¹⁴⁹ Nr. cat. 7.

¹⁵⁰ Nr. cat. 10, 12.

¹⁵¹ Benea *et alii* 2008, p. 135.

¹⁵² Stângă 1998, pl. 53, pl. 54.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 119.

pot fi date și pe parcursul secolului al IV-lea, conduce la concluzia că după retragerea aureliană, în acest oraș exista cerere pentru bijuterii luxoase de factură romană. Indiferent că acestea sunt importuri sau se prelucreează încă local, cei pentru care ele sunt realizate nu pot fi indivizi din pătura săracă. Mai mult ca sigur, aceștia sunt cel puțin negustori, poate chiar oficiali romani, care își doresc podoabe luxoase pentru soțiile lor, fapt care atestă un calm relativ al situației economice a orașului, familiile acestea nu sunt doar în trecere, mai degrabă locuiesc în oraș o perioadă mai îndelungată de timp și cunosc semnificațiile sociale ale portului unor astfel de bijuterii.

CATALOG

1. Brățară (Fig. 1)

Loc de descoperire: Drobeta;

Material: fildeș¹⁵⁴;

Dimensiuni: Ø - 4,8 cm; g-0,6 cm;

Culoare: gălbui-albicios;

Stare de conservare: exemplar fragmentar;

Calitate: bună;

Tehnica: decupare, șlefuire, incizare;

Descriere: piesa este confecționată din fildeș, circulară în secțiune și este decorată pe părțile laterale cu cercuri duble incizate;

Analogii: Dunapentele- Pannonia¹⁵⁵;

Datare: sec. IV-V¹⁵⁶;

Bibliografie: Stîngă 1998, 117, nr. cat. 6, pl. 82/9;

Loc de păstrare: MRPF¹⁵⁷.

2. Brățară (Fig. 2)

Loc de descoperire: Drobeta;

Material: os;

Dimensiuni: Ø - 6,8 cm; g - 1,2 cm

Culoare: cenușiu deschis;

Stare de conservare: exemplar fragmentar;

Calitate: bună;

Tehnica: decupare, șlefuire;

Descriere: piesa este confecționată din os, patrulateră în secțiune și are colțurile rotunjite;

Analogii: Dunapentele - Pannonia¹⁵⁸;

Datare: sec. II-III;

Bibliografie: Stîngă 1998, 117, nr. cat. 7, pl. 82/ 14;

Loc de păstrare: MRPF.

3. Brățară (Fig. 3)

Loc de descoperire: Drobeta- castru;

Material: bronz;

Dimensiuni: Ø - 7,5 cm¹⁵⁹;

Stare de conservare: exemplar fragmentar;

¹⁵⁴ Stîngă 1998, p. 117, avem însă rezerve serioase că materialul este fildeș.

¹⁵⁵ Bíró 1994, nr. cat. 81-82-83, 74.

¹⁵⁶ I. Stîngă face această încadrare cronologică pe baza motivului cercului concentric.

¹⁵⁷ Muzeul Regiunii Porțile de Fier

¹⁵⁸ Bíró 1994, nr. cat. 76, 74.

¹⁵⁹ Tudor 1976, p. 124, dimensiuni: Ø: 0,075 m

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar;

Descriere: piesa este confecționată din bronz, sub forma brățără cu capete deschise, decorate cu o serie de creștături care indică un cap de șarpe stilizat.

Analogii: Apulum-Dacia¹⁶⁰; Aquincum-Pannonia¹⁶¹, Intercisa-Pannonia¹⁶²;

Datare: sec. IV;

Bibliografie: Tudor 1976, p. 124, nr. cat. 4.

Loc de păstrare: MRPF.

4. Brățară (Fig.4)

Loc de descoperire: Drobeta- castru;

Material: bronz

Dimensiuni: Ø – 5,5¹⁶³ cm;

Stare de conservare: exemplar fragmentar;

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar;

Descriere: piesa este confecționată din bronz sub forma brățără cu capete deschise, decorate cu o serie de creștături care indică un cap de șarpe stilizat;

Analogii: Apulum - Dacia¹⁶⁴; Aquincum - Pannonia¹⁶⁵, Intercisa - Pannonia¹⁶⁶;

Datare: sec. IV;

Bibliografie: Tudor 1976, p. 124, nr. cat. 5;

Loc de păstrare: MRPF.

5. Brățară (Fig. 5)

Loc de descoperire: Drobeta- castru;

Material: bronz;

Dimensiuni: Ø – 6 cm¹⁶⁷;

Stare de conservare: exemplar întreg;

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar;

Descriere: piesa este confecționată din bronz sub forma brățără cu capete deschise și lățițe;

Analogii: Aquincum- Pannonia¹⁶⁸;

Datare: sec. IV;

Bibliografie: Tudor 1976, p. 124, nr. cat. 6;

Loc de păstrare: MRPF.

6. Inel (Fig. 6)

Loc de descoperire: Drobeta – necropolă;

Material: Ag onix gravat;

Dimensiuni: Ø - 2, 2 cm;

Stare de conservare: exemplar întreg;

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar;

Descriere: inel cu veriga filiformă; caseta este de formă pătrată și are în interior onix gravat;

Analogii: Metz- Gallia¹⁶⁹;

Datare: sec. II-III;

¹⁶⁰ Tudor 1976, p. 124.

¹⁶¹ Facsády 2009, p. 110, nr. 181.

¹⁶² Vagó/Bona 1976, pl. 13/2, 3 și pl. 15/1.

¹⁶³ Tudor 1976, p. 124, dimensiuni: Ø: 0,053 m

¹⁶⁴ Tudor 1976, p. 124.

¹⁶⁵ Facsády 2009, p. 110, nr. 181.

¹⁶⁶ Vagó/Bona 1976, pl. 13/2, 3 și pl. 15/1.

¹⁶⁷ Tudor 1976, p. 124, dimensiuni: Ø: 0,061 m

¹⁶⁸ Facsády 2009, p. 111, nr. 200.

¹⁶⁹ Guiraud 1989, p. 180.

Bibliografie: Tudor 1976, fig 14, pl III; Bălăceanu 1999, 123, nr. cat. 17;
Loc de păstrare: MNIR, nr. inv. NM.

7. Inel (Fig. 7)

Loc de descoperire: Drobeta - necropolă

Material: Br;

Dimensiuni: Ø - 2,3 cm;

Stare de conservare: exemplar întreg;

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar;

Descriere: inel masiv, cu umeri lați lângă casetă, gravat cu inscripția DR/VOZ (ZOV);

Analogii: Enserune-Gallia¹⁷⁰;

Datare: sec. II-III;

Bibliografie: Tudor 1976, pl III/ 13; Bălăceanu 1999, 124, nr. cat. 18;

Loc de păstrare: MNIR, nr. inv. NM.

8. Inel (Fig. 8)

Loc de descoperire: Drobeta-castru

Material: Br;

Dimensiuni: Ø - 2,3 cm;

Stare de conservare: exemplar întreg;

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar;

Descriere: inel masiv, cu umeri lați și casetă pentru piatră inclusă în verigă;

Analogii: Vertault-Gallia¹⁷¹;

Datare: sec. II-III;

Bibliografie: Bălăceanu 1999, 124, nr. cat. 19;

Loc de păstrare: MRPF, nr. inv. 8500.

9. Inel

Loc de descoperire: Drobeta;

Material: Au;

Dimensiuni: Ø - 1,4 x 1, 8 cm; g- 2,02 g;

Stare de conservare: NM;

Calitate: bună;

Tehnica: piesa a fost realizată prin turnare în tipar;

Descriere: corpul inelului este format dintr-o verigă sub formă de bandă îngustă care se lățește treptat spre umeri sub formă de romb, montura are și ea formă de romb și nu este ornamentată. Piatra este lipsă;

Datare: sec. I-II;

Bibliografie: Bălăceanu 2006, 80, nr. inv. 1;

Loc de păstrare: MRPF nr. inv AU 30.

10. Inel (Fig. 9)

Loc de descoperire: Drobeta-Șimian;

Material: Au;

Dimensiuni: Ø - 1,7 X 1,8 cm; g - 1,90 g;

Stare de conservare: NM;

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar în tipar;

Descriere: corpul inelului este format dintr-o verigă sub formă de bandă poliedrică, nu este ornamentat

Analogii: Muzeul Național din Belgrad, nr. inv. 113/ 4¹⁷²

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ Guiraud 1989, p. 182.

Datare: sec. IV¹⁷³.

Bibliografie: Crăciunescu 1994, Bălăceanu 2006, 80, nr. inv. 2, pl. I/5

Loc de păstrare: MRPF nr. inv. AU 36

11. Inel

Loc de descoperire: Drobeta;

Material: Au;

Dimensiuni: Ø - 0,9 X 0,8 cm; g - 2,95 g;

Stare de conservare: NM;

Calitate: bună;

Tehnica: turnare în tipar;

Descriere: corpul inelului este format dintr-o verigă sub formă de bandă poliedrică, montura ocupând spațiul dintre două muchii, nu este ornamentat, în montură are o almandină;

Datare: sec. III;

Bibliografie: Bălăceanu 2006, 80, nr. inv. 3;

Loc de păstrare: MRPF nr. inv AU 36.

12. Inel

Loc de descoperire: Drobeta;

Material: Au;

Dimensiuni: Ø - 1,5 cm; g - 1,70 g;

Stare de conservare: NM;

Calitate: bună;

Tehnica: piesa a fost realizată prin turnare în tipar în tipar;

Descriere: corpul inelului este format dintr-o verigă sub formă de bandă poliedrică ;

Analogie: Muzeul Național din Belgrad, nr. inv. 113/4¹⁷⁴;

Datare: sec. IV¹⁷⁵;

Bibliografie: Bălăceanu 2006, 80, nr. inv. 3;

Loc de păstrare: MRPF nr. inv AU 525.

13. Inel

Loc de descoperire: Drobeta - mormânt jefuit;

Material: Au;

Dimensiuni: NM;

Stare de conservare: exemplar întreg;

Calitate: bună;

Tehnica: NM;

Descriere: piesa este confecționată din aur, fiind un inel de copil;

Datare: sec. II–III;

Bibliografie: Benea 2008, 139;

Loc de păstrare: MRPF.

¹⁷² Popović/Popović 2002, p. 138.

¹⁷³ Pe baza analogiilor de pe teritoriul Serbiei.

¹⁷⁴ Popović/Popović 2002, p. 138.

¹⁷⁵ Pe baza analogiilor de pe teritoriul Serbiei.

Lista figurilor și a planșelor:

- Fig. 1: Brățară, apud Stîngă 1998, 117, nr. cat. 6, pl. 82/ 9;
Fig. 2: Brățară, apud Stîngă 1998, 117, nr. cat. 7, pl. 82/ 14;
Fig. 3: Brățară, apud Tudor 1976, p. 124, nr. cat. 4;
Fig. 4: Brățară, apud Tudor 1976, p. 124, nr. cat. 5;
Fig. 5: Brățară, apud Tudor 1976, p. 124, nr. cat. 6;
Fig. 6: Inel, apud Bălăceanu 1999, 123, nr. cat. 17;
Fig. 7: Inel, apud Bălăceanu 1999, 124, nr. cat. 18 ;
Fig. 8: Inel, apud Bălăceanu 1999, 124, nr. cat. 19;
Fig. 9: Inel, apud Bălăceanu 2006, 80, nr. inv. 2, pl. I/5.

Bibliografie

1. Izvoare literare

Artemidoros	=	<i>Carte de tălmăcire a viselor</i> , trad. Mariana Băluță Skultety, Ed. Polirom, 2001.
Aulus Gellius	=	<i>Noctes Atticae</i> , The Latin Library.
Florus	=	<i>Epitome de T. Livio Bellorum omnium annorum DCC Libri duo</i> , Lacus Curtius
Herodian	=	<i>Ab excessu divi Marci libri octo</i> , Tertulian. Org.
Persius/ Juvenal/Martial	=	<i>Satire și epigrame</i> , trad. T. Mănescu și A. Hodoș și I. Fischer, Ed. Pentru Literatură, 1967.
Plinius	=	<i>Naturalis Historia</i> , trad. Ioana Costa și Tudor Dinu, vol VI, Ed. Polirom, 2004
Suetonius	=	<i>Viețile celor doisprezece Cezari</i> , trad. D. Popescu și C.V. Georoc, Ed. 100+1 Gramar, 2005.
Titus Livius	=	<i>De la fundarea Romei</i> , traducere Jana Villan, 1959 – 1963

2. Bibliografie specială

Alicu/Cociș 1988	=	D. Alicu, S. Cociș, <i>Podoabe romane de la Ulpia Traiana în Apulum</i> , 25, pp. 225- 246.
Alicu et alii 1994	=	D. Alicu, S. Cociș, C. Ilieș, A. Soroceanu, <i>Small Finds from Ulpia Traiana Sarmizegetusa</i> , Cluj- Napoca.
Ardevan 1998	=	R. Ardevan, <i>Viața municipală în Dacia romană</i> , Timișoara
Bagnall Smith 1999	=	J. Bagnall Smith, <i>Objects and objects of votive significance from Great Walsingham în Britannia</i> , 30, pp. 21- 56.
Bajusz/Isac 2001	=	I. Bajusz, A. Isac, <i>Podoabele din amfiteatrul de la Porolissum (Ornements de l'amphithéâtre de Porolissum)</i> în <i>Studia Archeologica et Historica. Nicolae Gudea Dicta. Zalău</i> , pp. 397-430.
Bălăceanu 1999	=	M. Bălăceanu, <i>Podoabe din Oltenia romană. Inele în Drobeta</i> , 9, pp. 110-127.
Bălăceanu 2006	=	M. Bălăceanu, <i>Podoabe de aur în Oltenia romană în Drobeta</i> , 16, pp. 76- 82.
Bălăceanu 2006	=	M. Bălăceanu, <i>Podoabe în Dacia romană</i> , Craiova.
Benea 1977	=	D. Benea, <i>Cîteva considerații privind topografia Drobetei în secolele II- IV în ActaMN</i> , 14, pp. 133-145.
Benea et alii 2008	=	Doina Benea, Simona Regep-Vlasici, Mariana Crânguș Balaci, Atalia Ștefănescu-Onițiu, C. Timoc, <i>Dacia în sistemul socio-economic roman. Cu privire la atelierele meșteșugărești locale</i> , în <i>BHAUT</i> , 9, Timișoara, pp. 107-180.

- Bíró 1994 = M. Bíró, *The bone objects of the Roman Collection. Catalogi Musei Nationalis Hungarici* în Series Archaeologica, 2, Budapesta.
- Bounegru/ Ciobanu/ Ota/ Anghel 2011 = G. Bounegru, R.Ciobanu, R. Ota, D. Anghel, *Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție*, Alba Iulia.
- Ciugudean 1997 = D. Ciugudean, *Obiectele din os, corn și fildeș de la Apulum* în Bibliotheca Musei Apulensis, 5, Alba Iulia.
- Cociș 1994 = S. Cociș, *Podoabe din Dacia romană (Parures de la Dacie romaine)*, în Marisia 23-24, pp. 51- 57.
- Cool 1979 = H. E. M. Cool, *A newly found inscription on a pair of silver bracelets from Castlthorpe, Buckinghamshire* în Britannia, 10, pp. 165- 168.
- Cool 2000 = H. E. M. Cool, *The significance of snake jewellery hoards* în Britannia, 31, pp. 29-40.
- Crummy 2005 = N. Crummy, *From bracelets to battle – honors: military armillae from roman conquest of Britannia*, ICCW, pp. 93-105.
- Coquelle/Loizel 1977 = J. Coquelle, M. Loizel, *Le cimetiere gallo- romain du bas-Empire de Merteville(02)* în Cahiers archeologiques de Picardie, 4, pp. 151-203.
- Ergün 1997 = N. Ergün, *Der Ring als Statussymbol*, în Germania, pp. 115-121.
- Facsády 2009 = A. R. Facsády, *Aquincumi ékszerek. Jewellery in Aquincum*, Budapesta.
- Facsády/Verebes 2009 = A. R. Facsády, A. Verebes, *Analysis of roman bronze finger rings from Aquincum* în MMP, 24, pp. 993-998.
- Florescu/Miclea 1979 = R. Florescu, I. Miclea, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena*, București
- Fulford/Burnett/Henig/Johns 1989 = M.G. Fulford, A. Burnett, M. Henig, C. Johns, *A hoard of late roman rings and silver coins from Silchester, Hampshire* în Britannia, 20, pp. 219- 228.
- Gramatopol/Theodorescu 1966 = M. Gramatopol, R. Theodorescu, *Vechi Podoabe de aur în Colecțiile Cabinetului Numismatic al Academiei RSR* în SCIA, 13, p. 63-75.
- Gramatopol 1991 = M. Gramatopol, *Artele Miniaturale în Antichitate*, București.
- Gudea 1996 = N. Gudea, *Porolissum. Vama Romană. MonografieArheologică*, Cluj Napoca.
- Guiraud 1981 = H. Guiraud, *Les bagues de epoqe romaine du tresor de Boistray* în Gallia, 39, pp. 219- 233
- Guiraud 1989 = H. Guiraud, *Bagues et anneaux a l' epoqe romaine en Gaule* în Gallia, 46, pp. 173-211.
- Hamat 2011 = A. Hamat, *Podoabe și accesorii vestimentare feminine din Dacia. Cu privire specială la Dacia Superior. Teză de doctorat. Manuscris*, BCUT.
- Isac/ Gaiu 2006 = A. Isac, C. Gaiu, *Roman jewellery from Ilișua. A typological Study (I)* în F.H. S.I.H D.P., Cluj, pp. 415-431.
- Jelinčić 2007 = K. Jelinčić, *Glass Paste Bracelets from late Antiquity from the Site of Virovitica- Kiškoriya South* în Contributions of Institute of Archaeology, 24, 1., pp. 213-220.
- Johns 1996 = C. Johns, *The Jewellery in roman Britain. Celtic clasical traditions*, Londra.
- Lascu 1965 = N. Lascu, *Cum Trăiau Romanii*, București.
- Mawer 1989 = C.F. Mawer, *A lost roman ring from Suffolk* în Britannia, 20, pp. 237- 241.
- Maxfield 1981 = V. A. Maxfield, *The military decorations of the roman army*, Los Angeles.
- Petolescu 2005 = C.C. Petolescu, *Drobeta în timpul domniei împăratului Hadrian*, în Drobeta, 15, pp. 123- 129.

Pinckernelle 2007	= K. Pinckernelle, <i>The Iconography of ancient greek and roman jewellery</i> . Masters Thesis, University of Glasgow, manuscris.
Popović 1996	I. Popović, <i>Certain traits of the silver Jewellerymanufacture in the Central Balkans</i> în Starinar, 47, pp. 139-154.
Popović 2001	= Popović I., <i>B bijoux en or e ten argent de II e- III e siecle de la partie Serbie du basin Danubien</i> , în AGDRDETZ, București
Popović 2003	I. Popović, <i>Bijoux Romains dans les Balkans: traditions locales et influence de la romanisation</i> în Balcanica, 34, pp. 39-62.
Popović/Bresković 1994	= I. Popović, Bresković- Borić B., <i>Ostava iz Bare. The Bare hoard</i> , Belgrad.
Popović/Popović 2002	= I. Popović, A. V. Popović, <i>Greek inscription on golden finger ring from National Museum in Belgrad</i> în Starinar, 52, pp. 157-61.
Radulović 2006	= L. Radulović, <i>Typological analiysis of roman bracelets from Viminacium</i> în Glasnik Srpskog Arheolskog Drustva, 22, pp. 355-374.
Riha 1990	= E. Riha, <i>Der römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst</i> , Augst.
Rustoiu 1996	= A. Rustoiu, <i>Metalurgia bronzului la daci (sec. II î.Chr.-sec. I d.Chr) Tehnici. Ateliere și produse din bronz</i> , București.
Stîngă 1998	Stîngă I., <i>Viața Economică la Drobeta în sec. I- VI p.Ch.</i> , București .
Stîngă 2005	I. Stîngă, <i>Villa rustica de la Gârla Mare, județul Mehedinți. Studiu Monografic</i> , Craiova.
Stîngă 2005 a	I. Stîngă, <i>O nouă atestare documentară a coloniei Drobeta</i> în Drobeta, 15, pp. 130-133.
Swift 2003	E. Swift, <i>Roman dress accesoris</i> , Londra .
Timoc 2008	C. Timoc, <i>Prelucrarea osului și cornului. Producția de obiecte din os și corn în Dacia romană</i> în BHAUT, 9, pp. 256-284.
Tudor 1976	D. Tudor, <i>Obiecte de metal din Drobeta, descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) și Gr. G. Tocilescu (1896-1899)</i> în Drobeta, p. 117- 137.
Tudor 1978	D. Tudor <i>Oltenia Romană</i> , ed. a IV-a, București
Vágó/Bóna 1976	Vágó E. B., Bóna I., <i>Die Gräberfelder von Intercisa. Der spätromische Südostfriedhof</i> , I, Budapesta.
Vass 2010	L. Vass, <i>Women in a man's world? Female Related Artefacts from the camps of Dacia</i> în Marisia, 30, p. 127-152.

3. WEBOGRAFIE

Lacus Curtius
<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/home.html>
Tertulian. Org
http://www.tertullian.org/fathers/index.htm#Herodian_Roman_Histories
The Latin Library
<http://www.thelatinlibrary.com/index.html>

Abrevieri

AGDRDETZ	Die Archäologie und Geschichte der Region des Eisernen Tores Zwischen 106- 275 n. Chr. Kolloquium in Drobeta- Turnu Severin, București, 2001
BHAUT	Bibliotheca Historica et Arheologica Universitatis Timisiensis, Timișoara
F.H. S.I.H D.P.	Fontes Historiae Daco- Romanae. <i>Studia in honorem magistri Demetri Protase.</i>
IDR	<i>Inscriptiile Daciei Romane</i> , București.
ICCW	<i>Image, Craft and the Classical World. Esseys in honor of Donald Bailey and Catherine Johns</i> , Montagnac.
MMP.	Materials and Manufacturing Processes, Oxford
SCIA	Studii și Cercetări de Istorie și Arheologie, București.

FEMININ JEWELRY DISCOVERED IN ANCIENT DROBETA

(Abstract)

This paper brings again in discussion 13 jewelry discovered in ancient city Drobeta. Among them are 5 bracelets and 8 rings, most of them made of gold. For dating, most of them belong to period between the 3rd to the Vth century a. Ch. And represent luxury objects, framed in the category of objects *ornamenta uxoria*. This kind of jewelry show the continuation of Roman life also after the Aurelian's withdrawal and maintaining the imperial control on Danube line, at least for the beginning of the 5th century. This fact is proved by the existence at Drobeta of elite, who buys this kind of jewelry, being aware by the religious and social implications of the jewelry. We consider that these elite can be mostly formed out of Roman citizens, who continued to live in Drobeta protected by the Empire power.

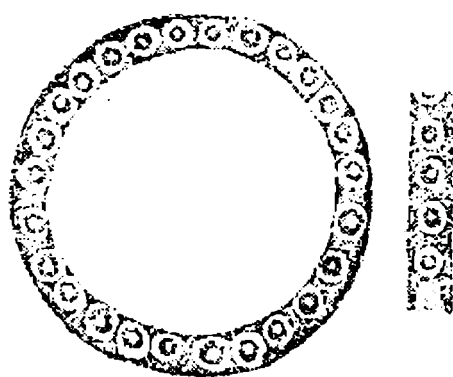

Fig. 1.

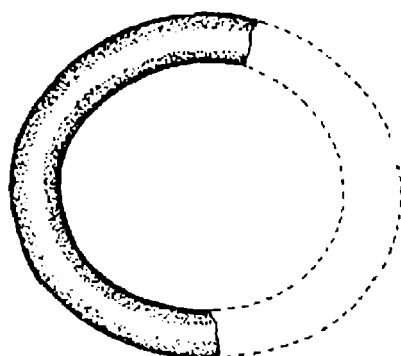

Fig. 2.

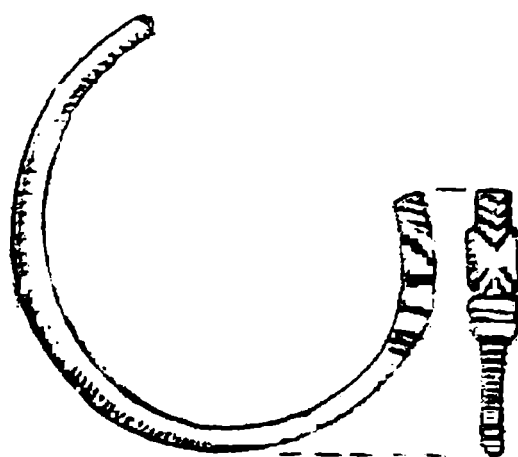

Fig. 3.

Fig. 4.

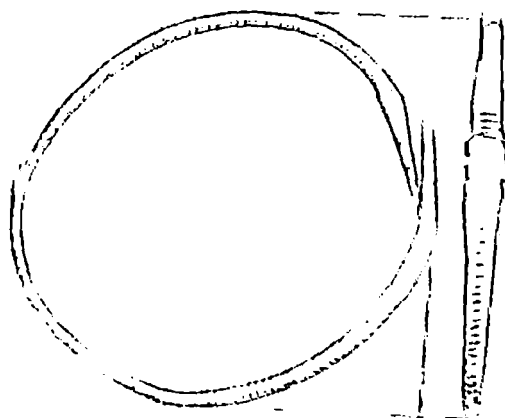

Fig. 5.

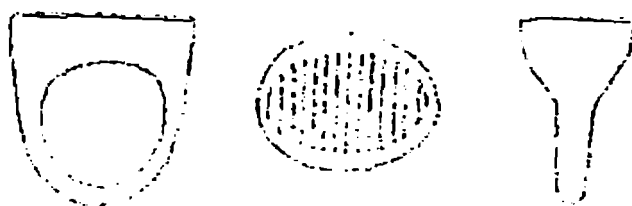

Fig. 6.

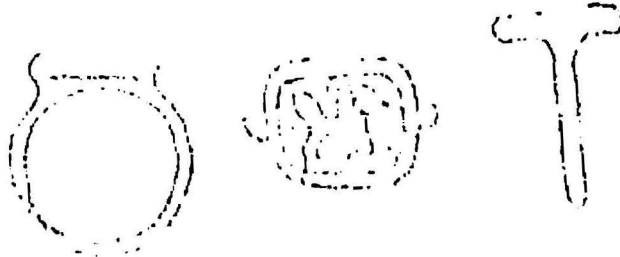

Fig. 7.

Fig. 8.

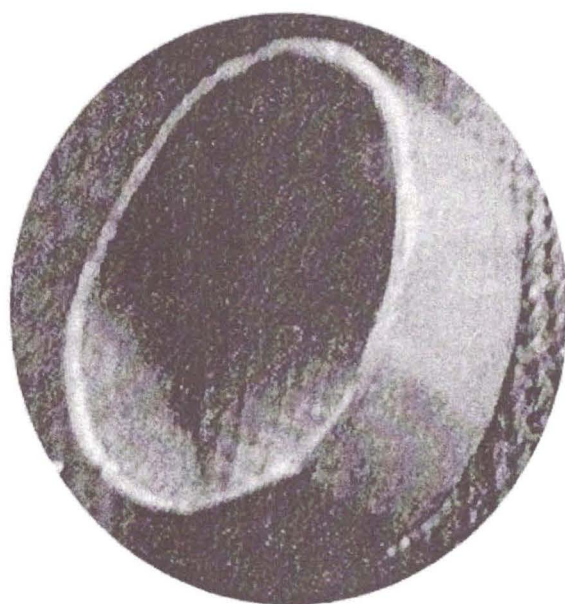

Fig. 9.

ARCHÄOLOGISCHE ENTDECKUNGEN DES II.-III. JAHRHUNDERTS BEI LIEBLING „TELINA MARE” (KREIS TIMIȘ)

Andrei BĂLĂRIE

Banater Museum Temeswar

Lavinia GRUMEZA

1 Decembrie 1918, Universität Alba Iulia

Die Ortschaft Liebling liegt 35 km entfernt von Timișoara in Richtung SSO. Sie grenzt nach Norden mit Pădureni, nach Osten mit Icloda, Stamoara-Romana, Berini und Cerna, nach Süden mit Șipet und Folea, und nach Westen mit Conacu-Iosif. Der Standort „Telina Mare” ist auf dem Landweg der ehemaligen Genossenschaft zugänglich, der die Winterställe aus dem Gebiet Padureni¹ verband.

Die ersten verzeichneten archäologischen Entdeckungen im Verwaltungsgebiet der Gemeinde Liebling (die bis heute auch die einzigen veröffentlichten sind) beziehen sich auf „die linke Seite des Wegs nach Cerna, auf der hohen Terrasse, die nach Tofaia heruntersenkt”, wo eine weite Niederlassung mit vielen grauen, auf Töpferscheibe hergestellten Keramikfragmenten (genauer gesagt mittelgroße Töpfe und Schüssel mit profiliertem Rand) identifiziert wurde und datiert in den III. – IV. Jahrhundert n.Ch.².

Neulich hat Cristian Floca – Master-Student der "West"-Universität aus Timișoara, systematische Feldbegehungen im Gebiet der Ortschaft Liebling durchgeführt, wobei zahlreiche Punkte mit archäologischen Entdeckungen identifiziert wurden; die Ergebnisse stehen gerade vor der Veröffentlichung³.

Das in dieser Abhandlung vorgestellte archäologische Material stellt das Ergebnis einer Feldbegehung vom Jahre 2005 in dem Punkt bekannt als „Telina Mare” dar. Man hat zwei Anhäufungen verzeichnet, mit reichem keramischem Material, Fragmente von Mühlen, Baumaterial (Strohlehm, Ziegel und Marmor) und eine Silbermünze⁴.

Die Keramik der zwei Anhäufungen hat sich als identisch erwiesen (aus dem Standpunkt der Paste, der Farbe, des Brennens oder der Funktion betrachtet). Aus diesem Grund wird sie nicht getrennt behandelt, zumal wir uns über die archäologischen Realitäten der zwei Anhäufungen noch nicht äußern können.

Inhaltlich betrachtet wurden als Folge der Feldbegehung 252 Keramikfragmente gesammelt. Leider ist das Keramikmaterial äußerst bruchstückhaft, die Anzahl der typischen Formen ist klein, so dass ein Bestimmen der Form und der Funktion der Gefäße schwierig ist. Demzufolge werden wir unsere Aufmerksamkeit aus methodologischer Sicht hauptsächlich auf die Modellierungstechnik, auf die Paste, den Brenntyp und die Behandlungsweise der Außenseiten⁵ ausrichten. Man kann nur allgemein gültige

¹ Abb. I.

² Benea 1996, S. 269; Mare 2004, S. 186.

³ Informationen C. Floca.

⁴ Abb. II.

⁵ Bis heute gibt es keine einheitliche Methodologie für die Behandlung der römischen Keramik von Dakien oder derjenigen von *extra provinciam*. Folglich haben wir die Untersuchungsmethode der römischen Keramik und derjenigen aus der Migrationenzeit in Anspruch genommen; siehe Rusu-Bolindeț 2007, S. 30 – 31, 53-57 und Lăzărescu 2009, S. 359 – 360 für Untersuchungsmethodologien.

Annahmen machen, nur eine spätere archäologische Ausgrabung wird die gegenwärtige Abhandlung ergänzen können.

Bedingt von der Herstellungstechnik der Keramikbehälter haben wird zwei Gruppen identifiziert und zwar Behälter hergestellt auf Töpferrad und handgearbeitete Behälter, wobei die erste Gruppe numerisch betrachtet beherrschend (Anteil 78, 17 %) ⁶.

Das Brennen der Gefäße fand sowohl in oxidierender als auch reduzierender Umgebung ⁷ statt. Tritt auch eine Mischbrennung auf, man hat aber auch Gegenstände gefunden, bei denen der Kern der Keramik eine andere Farbe als die Oberfläche des Gefäßes und/oder die Innerseite hatte (das so genannte Brennen des Typs „Sandwich“). Die Farbe der Pasten ist (hauptsächlich) von dem Brenntyp bedingt, aber auch von derer Bestandteile. Bei der in reduzierender Umgebung gebrannten Keramik hat man mehrere Grautöne aufgezeichnet, für diejenigen aus oxidierender Umgebung rötliche Töne. Für die Beschreibung der Farben wurde der Munsell-Katalog ⁸ angewendet.

Die in reduzierender Umgebung gebrannten Gefäße beherrschen (65,48 %), nicht überraschend eigentlich, da diese die dominierende Keramik der Epoche in diesem Gebiet des Banates war, gefolgt von der oxidierend gebrannte Keramik (27,78 %) und die Gemischte (6,75 %) ⁹.

Was die Behandlung der Oberflächen (d.h. das Vorhandensein einer Schicht mit Schutz- und Ästhetikrolle) betrifft, es wurden einige Fälle aufgezeichnet, bei denen auf der Außenoberfläche rote oder schwarze Engobe aufgetragen wurde, wobei diese Oberflächebehandlung für die Keramik der römischen Art typisch. Leider wurde diese farbige Schicht größtenteils von den chemischen Faktoren des Bodens degradiert.

In der Beschreibung der Keramik sind auch die mineralogischen und petrographischen Analysen erforderlich, um die Komposition und die Fabric der Keramik ¹⁰ so genau wie möglich zu kennen. Bis jetzt wurden nur makroskopische Analysen durchgeführt, die zur Identifizierung der Pastentypen geführt haben. Man hat zwei Typen identifiziert bzw. halbfeine Paste und grobe Paste, wobei die erstgenannte als Häufigkeit beherrschend ist ¹¹.

Die halbfeine Paste zeichnet sich durch Uniformität, glattes Aussehen, das Vorhandensein des Feinsandes als Entfette, manchmal auch der Glimmer, wobei der Entfette im allgemein eine Größe zwischen 0,1 - 0,5 mm und eine reduzierte Häufigkeit aufweist. Diese Art von Paste tritt hauptsächlich bei den auf Töpferrad hergestellten Gefäßen auf.

Was die grobe Keramik betrifft, diese zeichnet sich durch Unebenheit, rohes Aussehen, das Vorhandensein von Sand, Kies, Glimmer und manchmal sogar von Keramikbruchteilen als Entfette aus. Diese Entfette treten häufiger in der Parte auf und weisen eine Körnung zwischen 0,5 – 8 mm auf.

⁶ Abb. III.

⁷ Man hat nicht den Begriff „Reduktion“ verwendet, da dieser als falsch betrachtet ist, siehe Ionescu/Gregari 2007, S. 454, n. 36.

⁸ Für Farben siehe Tabelle.

⁹ Abb. III.

¹⁰ Die Zusammensetzung der Keramik behandelt die Bestandteile: die Matrix (lehmige Mineralien, Quarz, Feldspat, Glimmer, Eisenoxide, schwere Mineralien, organische Materialien, Carbonaten, Sulfaten und Phosphaten); Klasten (Inklusionen - unplastisches Material, von den Entfettern stammend, seltener aus Lehm), die Poren, eine Schutz- und ästhetische Schicht - Engobe, Glasur, usw.); Fabric behandelt: die Struktur (die Feinheit des keramischen Körpers, die Granulometrie) und Textur (Porosität, Anordnung der Mineralien und der Poren im Inneren der Keramik); Corina Ionescu, Kursunterlagen, Babeş Bolyai Universität, Klausenburg.

¹¹ Abb. III.

Als Folge der Feldbegehung wurden nur sehr wenige Gefäßränder oder untere Gefäßfragmente gewonnen, größtenteils waren es Gefäßwände. Demzufolge wird das Kriterium der Funktionalität der Behälter nicht sehr viele Informationen liefern. Man kann das Vorhandensein einiger Gefäße des Typs *escaria* (Näpfe oder Schüssel), aber auch einiger Töpfe erwähnen. In diesem Moment würde ein Typologierungsversuch etwas zu gezwungen sein, da die Formenklasse ziemlich dürftig ist.

Die Formen sind römischen Ursprungs und charakteristisch für die Donau-Provinzen, und sind während der gesamten II. – III. Jh. n.Ch. und sogar früher attestiert (die Schüssel in den I. – II. Jh.)¹². Die Näpfe überwiegen und zwar als Kopien der Formen von *terra sigillata* Drag. 37, Schüssel und Töpfe sind nur durch einige Exemplare¹³ attestiert.

In dem sarmatischen *Barbaricum* sind diese Formen hauptsächlich als graue Version zu finden und werden in der Regel in den III. – IV. Jh. datiert, wie im Falle der bei Hodoni¹⁴, Timisoara Freidorf¹⁵, Gradinari Seliste¹⁶, Moldova Veche¹⁷, usw. gefundenen Behälter. A. H. Vaday schlägt für ähnliche Näpfe aus dem Komitat Szolnok ein chronologisches Einordnen vor, hauptsächlich in dem III Jh. n.Ch., da die spätere Periode (sarmatisch – hunnisch) eine graue Keramik, poliert sowohl im Inneren als auch auf der Außenseite¹⁸ als Merkmal hat, wobei dieses Behandlungsverfahren bei dem Standort „Țelina Mare“ nicht attestiert ist.

Aus dem konventionell als „Anhäufung 1“ bezeichneten Bereich stammt auch eine römische Münze aus Silber, ausgegeben von de Marcus Aurelius (161– 180). Die Münze kann man wie folgt beschreiben¹⁹:

Herausgeber: Marcus Aurelius

Nominal: Denar

Datierung: Dezember 173 – Juni 174

Durchmesser: 16,6 x 17 mm

Gewicht: 2, 72 g

Achse: 6

Avers: M ANTONINVS AVG TR P XXII, der Kopf des Kaisers mit Lorbeerenzweig; sieht nach rechts; Abbildung eingerahmt in einem Perlenkreis.

Revers: IMP VI COS III, Marcus Aurelius im Stehen, sieht nach links, in der rechten Hand hat Zweigen, in der linken Hand einen Herrscherstab; Abbildung eingerahmt in einem Perlenkreis.

Bezug: RIC III 282 (p. 235)

Das Vorhandensein der Münze ist äußerst wichtig, sie bietet ein *terminus ante quem* für die Befunde aus dem Gebiet Liebling – Țelina Mare an. Obwohl die dargestellte Keramik in der Bibliographie des Banates als den III. – IV. Jh. n.Ch. gehörend verzeichnet ist, schlagen wir eine Datierung vor, die den archäologischen Realitäten des in Betracht

¹² Rusu Bolindeț 2007, S. 384; 386 – 387.

¹³ Für Formen siehe Rusu Bolindeț 2007. Nur die Näpfe können in einem sicheren Typ eingegliedert werden (CC3 DR37 Rusu Bolindeț 2007), die erhaltenen Teile von Schüsseln oder Töpfen sind äußerst klein; siehe Zeich IV, V, VI.

¹⁴ Bejan 1995, Abb. I, A 3 – 5.

¹⁵ Benea 1997, Abb. 8, 10.

¹⁶ Bozu 1990, Abb. 9 (2 -5), 10 (3 – 6).

¹⁷ Bozu 1987, Abb. 8 – 4; 9.

¹⁸ Vaday 1989, S. 148.

¹⁹ Abb. VII.

gezogenen Gebiets näher ist und zwar die zweite Periode des sarmatischen Zeitalters (die Jahren 180 – 270 n.Ch. – Chronologie festgelegt von M. Párducz)²⁰, der Zeitraum in dem die Sarmaten die Flachland des Banates, genauer gesagt die Linien Kiszombor – Pancevo Vojlovica, Timisoara Freidorf – Vršac²¹ in großer Zahl betreten. Selbstverständlich wird nur eine spätere Ausgrabung die von uns vorgeschlagene Datierung und Zuweisen der Keramik bestätigen.

Liste der Abbildungen:

- Abb. I Liebling, Punkt „Telina Mare“, geografischer Standort
 Abb. II Punkte mit archäologischen Funden (Anhäufung 1 und 2)
 Abb. III 1 – Herstellungstechnik der Behälter (als Prozent),
 2 – Brennverfahren der Behälter (als Prozent),
 3 – Pastentypen (als Prozent)
 Abb. IV Gefäßböden:
 Abb. V Keramikbehälter des Typs Napf
 Abb. VI 1 – 2 Keramikbehälter des Typs Schüssel - , 3 - Keramikbehälter des Typs Topf, 4 - Falten, 5 – 6
 Verzierungstypen
 Abb. VII Denar ausgegeben von Marcus Aurelius

Bibliographie:

- Bejan 1995 = A. Bejan, *Banatul în secolele IV – XII*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.
 Benea 1996 = D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Editura de Vest, Timișoara, 1996.
 Benea 1997, Abb. 8, 10 = D. Benea, *Quelques observations sur la céramique de l'agglomération daco – romaine de Freidorf – Timișoara, Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inférieure*, in „Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisensis“, Excelsior Art, Timișoara, 1997.
 Bozu 1987, Abb. 8 – 4; 9 = O. Bozu, *Așezarea romană târzie de la Moldova Veche din punctul „Vinograda-Vlaškirai (jud. Caraș-Severin)*, in „Banatica“, Editura Muzeul Banatului, Timișoara, 1987.
 Bozu 1990, Abb. 9, 10 = O. Bozu, *Așezarea daco-romană de la Grădinari–„Seliște” (jud. Caraș – Severin)*, in „Banatica“, Editura Muzeul Banatului Timișoara, 1990.
 Ionescu/Gregari 2007, S. 454 = C. Ionescu, L. Gregari, *Caracteristici mineralogice și petrografice ale ceramicii romane din Napoca*, in „V. Rusu Bolindeț, *Ceramica romană de la Napoca*“, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007.
 Lăzărescu 2009, S. 359 – 360 = V. A. Lăzărescu, *Așezarea din secolul al VI-lea p. Chr.*, in „Cercetările arheologice preventive la Florești – Polus Center, jud. Cluj (2007)“, Editura Mega, Cluj Napoca, 2009.
 Mare 2004 = M. Mare, *Banatul între secolele IV–IX*, Excelsior Art, Timișoara, 2004.
 Munsell 1994 = *Munsell Soil Color Charts*, Revised edn. Macbeth Division of Kollmorgen, New Windsor, New York, 1994.
 Parducz 1956, S. 140 = M. Párducz, *Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn*, in „Acta Archaeologica Hungaricae“, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956.
 RIC III = *The Roman Imperial Coinage III (Antoninus Pius to Commodus)*, H. Mattingly, E. Sydenham, Spink & Son, London, 1930.

²⁰ Párducz 1956, S. 140.

²¹ Tănase, Mare 2000, S. 206 für Entdeckungen aus dieser Periode in Banat.

- Rusu-Bolindeț 2007 = Viorica Rusu Bolindeț, *Ceramica romană de la Napoca*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007.
- Tănase, Mare 2000, S. 206 = Dana Tănase, M. Mare, *Pătrunderea sarmaților în vestul Banatului în lumina noilor descoperiri arheologice*, în „SCIVA“, Editura Academiei Române, București, 2000.
- Vaday 1989 = A.H. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*, în „Anteus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae“, Archäologische Institut der UAW, Budapest, 1989.

**DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DE SECOLUL II-III DE LA
LIEBLING – „ȚELINA MARE (JUD. TIMIȘ)
(Rezumat)**

Materialul arheologic prezentat în acest studiu este rezultatul unei periegeze efectuată în anul 2005 în punctul „Țelina Mare”, localitatea Liebling (jud. Timiș). Au fost înregistrate două aglomerări cu un bogat material ceramic, fragmente de rășnițe, materiale de construcții și un denar roman emis de Marcus Aurelius, între decembrie 173 – iunie 174 p. Chr.

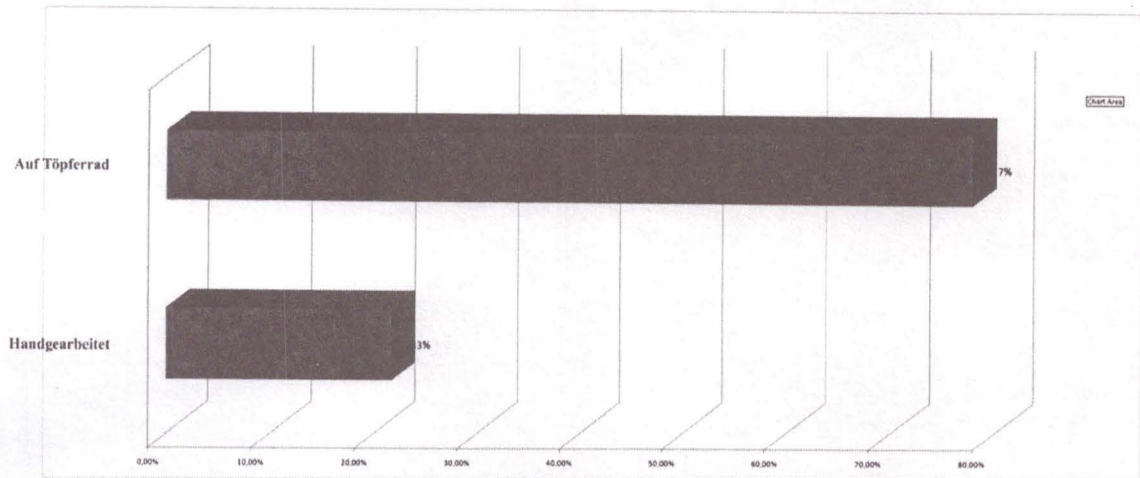
Din punct de vedere al materialului ceramic, predomină vasele lucrate la roata olarului (în proporție de 78, 17 %), arse în mediul reducător (în proporție de 65,48%) și cu o pastă semifină (aproximativ în 80 % din cazuri). Urmând și criteriul funcționalității vaselor, putem indica prezența unor recipiente de tip: boluri (cele mai numeroase), străchini și oale, forme la origine romane, caracteristice provinciilor dunărene, atestate pe tot parcursul secolelor II – III p. Chr. și prezente în *Barbaricum*, în special în variante de culoare cenușie. Datarea propusă pentru descoperirilor de față, se referă, în special, la realitățile arheologice din zona Lieblingului, și anume, a doua perioadă a epocii sarmatice (anii 180 – 270 p.Ch.), perioadă în care sarmații pătrund în număr considerabil în Banatul de Câmpie, mai exact pe liniile Kisombor – Pancevo Vojlovica, Timișoara Freidorf – Vârșeț. Bineînțeles, doar o viitoare săpătură arheologică va putea confirma datarea propusă și atribuirea ceramicii.

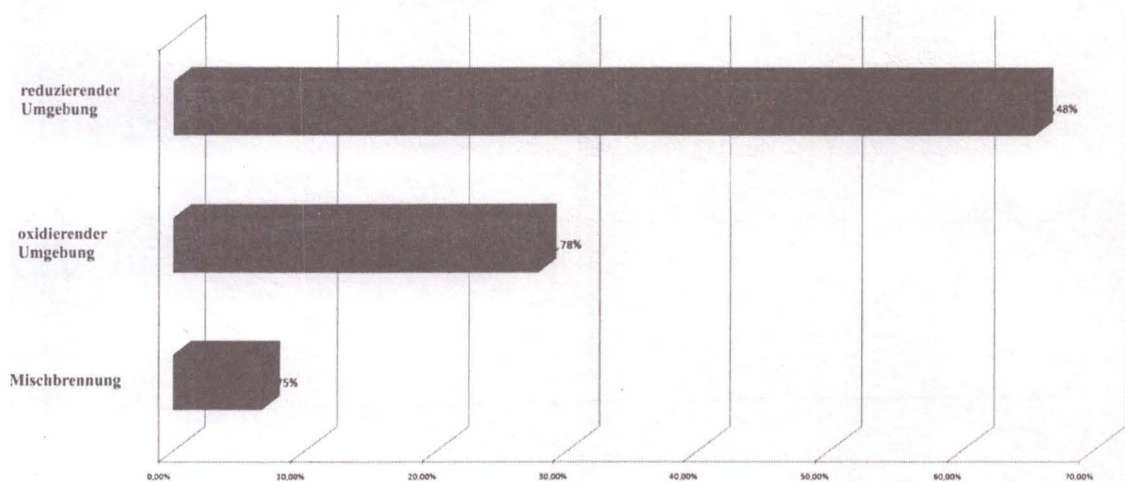
Abb. 1.

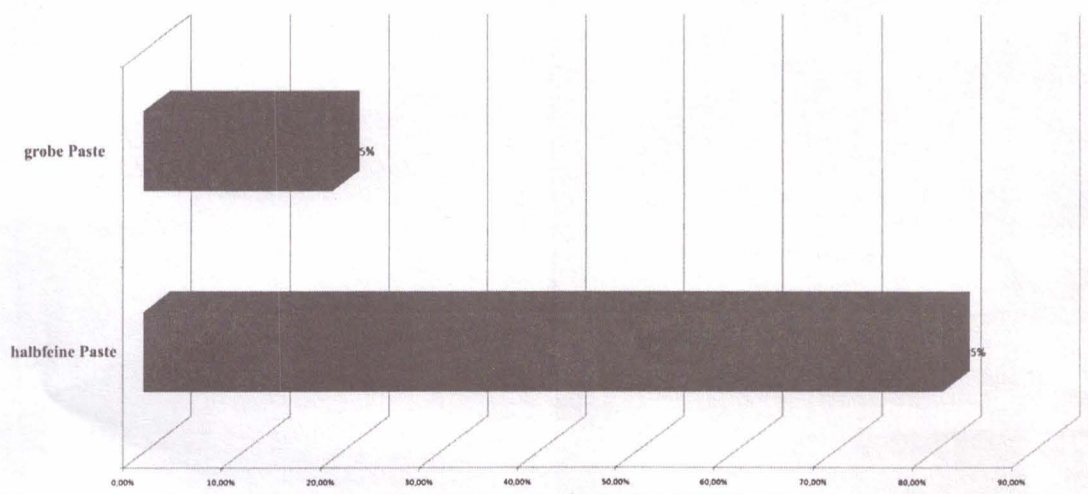
Abb. 2.

1

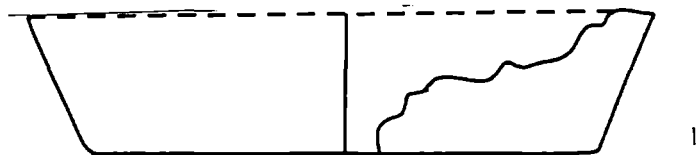

2

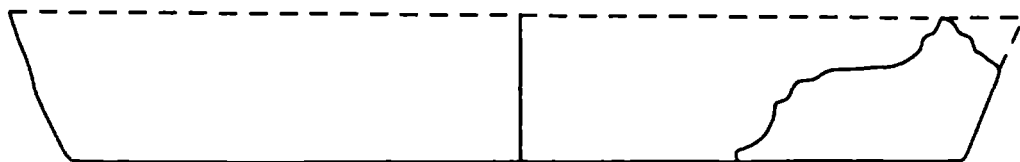

3

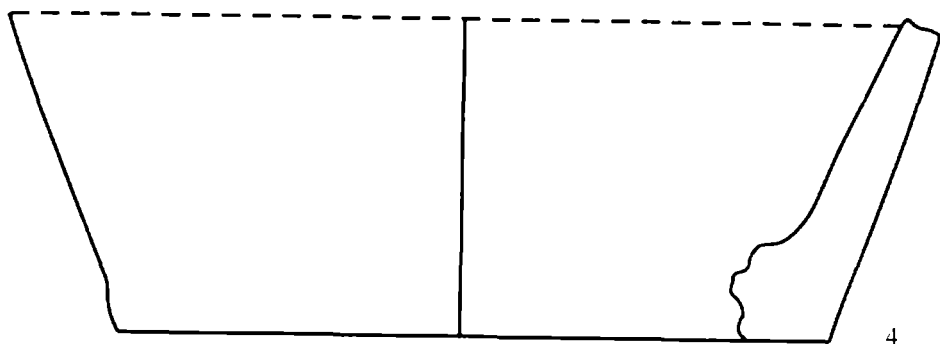
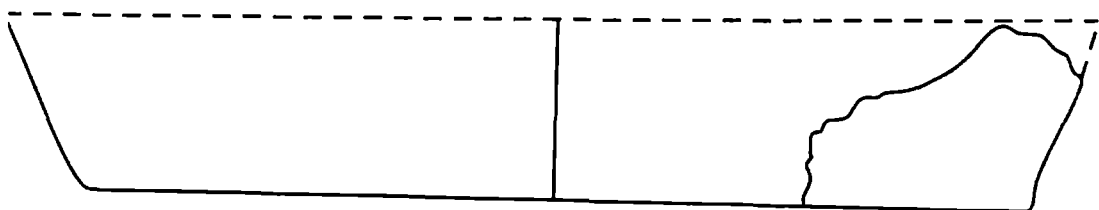
Abb. 3.

1

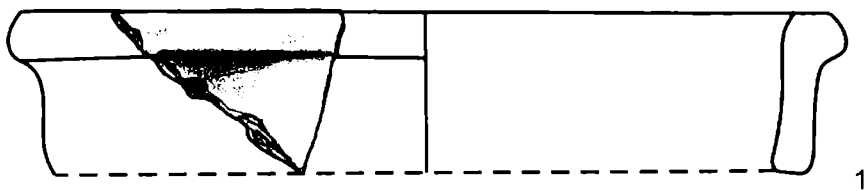
2

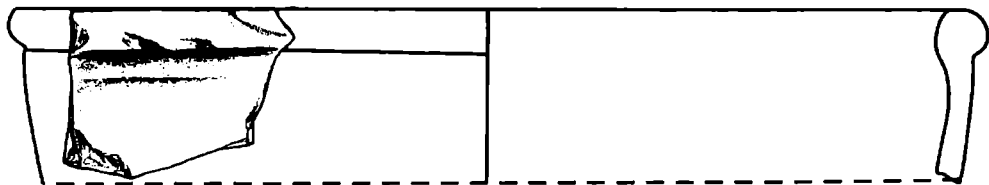
4

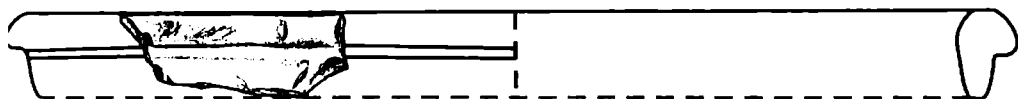
Abb. 4.

1

2

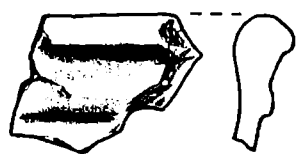
3

4

5

6

Abb. 5.

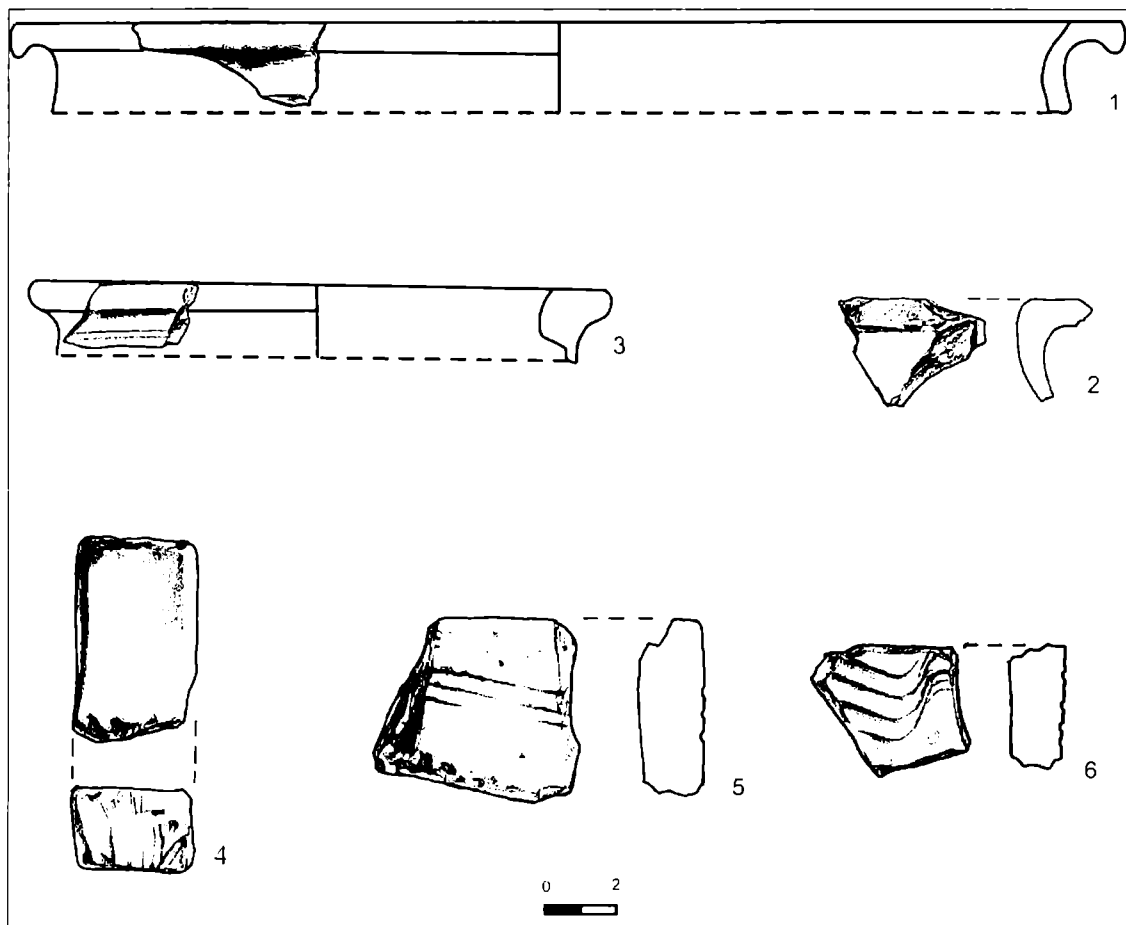

Abb. 6.

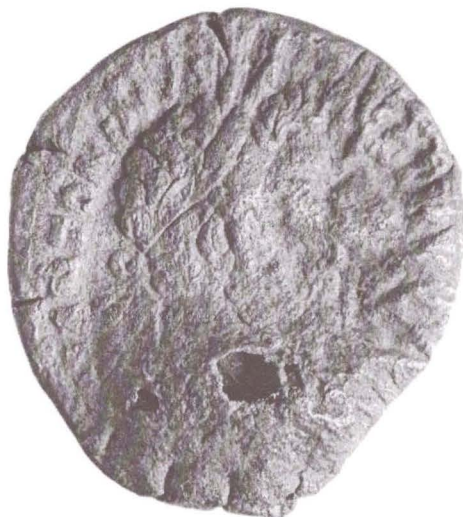

Abb. 7.

Nr.	Anhäufung	Erhaltener Teil	Herstellungstechnik	Farbe	Andere Behandlung	Qualität der Keramik	Brenntyp	Magerung	St.
1	1	Wand	Mit der Hand	5YR 4/6 – 10 YR 5/3		grobe	Ox.	Sand, Kies, Glimmer	11
2	1	Wand	Mit der Hand	10YR 3/2 – 10 YR 4/1		grobe	Gemischt	Sand, Kies	5
3	1	Wand	Mit der Hand	7,5 YR 5/6		halbfine	Gemischt	Sand, Kies	1
4	1	Wand	Mit dem Hand	10 YR 3/1		grobe	Red.	Sand, Kies, Glimmer	1
5	1	Wand	auf Töpferrad	7,5 YR 5/6 – 5 YR 5/6		halbfine	Ox.	Sand, Kies	14
6	1	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/1 – 10 YR 4/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	44
7	1	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/1	Schwarze Slip	halbfine	Red.	Sand, Kies, Glimmer	1
8	2	Wand	Mit der Hand	5YR 4/6 – 10 YR 5/3	Sekundäres Brennen	grobe	Ox.	Sand, Kies, Glimmer	20
9	2	Wand	Mit der Hand	10 YR 3/1 – 10 YR 5/2	Sekundäres Brennen	grobe	Red.	Sand, Kies, Keramik	5
10	2	Wand	Mit der Hand	5YR 4/4 – 7,5 YR 5/6	Sekundäres Brennen	halbfine	Gemischt	Sand, Kies, Glimmer	5
11	2	Wand	Mit der Hand	7,5 YR 5/6	Sekundäres Brennen	grobe	Ox.	Sand, Kies	4
12	2	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/4 – 5 YR 5/6	Sekundäres Brennen	halbfine	Ox.	Sand, Kies, Glimmer	12
13	2	Wand	auf Töpferrad	10 YR 5/3		halbfine	Gemischt	Sand, Kies	4
14	2	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/4 – 5 YR 6/6		halbfine	Ox.	Sand, Kies	5
15	2	Wand, Boden	auf Töpferrad	10 YR 6/1 – 10 YR 4/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	82
16	2	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/1 – 10 YR 4/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	8
17	2	Wand	auf Töpferrad	10 YR 3/1		halbfine	Red.	Sand, Kies, Glimmer	1
18	1	Boden	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
19	1	Boden	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
20	1	Boden	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
21	1	Boden	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
22	1	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/3	Rotte Slip, Wellen – Verzierung	halbfine	Ox.	Sand, Kies	1
23	1	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/3	Rotte Slip, Rille	grobe	Ox.	Sand, Kies	1

Nr.	Anhäufung	Erhaltener Teil	Herstellungstechnik	Farbe	Andere Behandlung	Qualität der Keramik	Brenntyp	Magerung	St.
24	1	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/1 – 5 YR 5/6		halbfine	Gemischt	Sand, Kies	1
25	1	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
26	1	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
27	1	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
28	1	Rand	auf Töpferrad	5 YR 5/4		halbfine	Ox.	Sand, Kies	1
29	1	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/3	Rotte Slip	halbfine	Ox.	Sand, Kies	1
30	2	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	4
31	2	Wand	auf Töpferrad	10 YR 6/1	Rille	halbfine	Red.	Sand, Kies	1
32	2	Wand	Mit der Hand	10 YR 6/1		grobe	Red.	Sand, Kies	1
33	2	Boden	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
34	2	Boden	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
35	2	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
36	2	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
37	2	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
38	2	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
39	2	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
40	2	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
41	2	Rand	Mit der Hand	10 YR 4/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
42	2	Rand	Mit der Hand	10 YR 6/1		halbfine	Red.	Sand, Kies	1
43	2	Rand	auf Töpferrad	10 YR 6/1 – 5 YR 5/6		halbfine	Gemischt	Sand, Kies	1

SARMIZEGETUSA DE LA SFÂRȘITUL ANTICHITĂȚII PÂNĂ ÎN EVUL MEDIU (II)

Gică BĂEȘTEAN

Muzeul de Arheologie Sarmizegetusa

Așezarea la confluența dintre Ardeal, Banat și Țara Românească a însemnat pe lângă trecutul glorios de lupte, în care se remarcă Iancu sau Ioan de Hunedoara, o legătură importantă pentru românitatea care s-a văzut adesea despărțită din cauza vicisitudinilor politice temporare, o adevărată punte culturală peste timp și prin istorie. Din păcate mutarea centrului de greutate înspre Hațeg și ruralizarea Sarmizegetusei, devenită o simplă moșie care va fi supusă partajelor familiale medievale, coroborat cu lipsa unei politici coerente de preservare, vor avea ca rezultat distrugerea treptată și ireversibilă a orașului roman.

Dar, oricât ar părea de ciudat, marile distrugeri nu datează din epoci foarte îndepărtate și de mare instabilitate. Planuri și măturii ale unor cărturari medievali, ale unor ofițeri austrieci sau ai unor oameni de știință, cum a fost și Theodor Mommsen¹, indică faptul că o demolare sistematică se va produce abia din sec. XIX și începutul sec. XX, când piatra de la Sarmizegetusa se vindea la prețuri modice pe piața Hațegului, iar varnițele se pare că au funcționat până în anii '70 ai secolului trecut.

Aceste fenomene, însă, sunt specifice întregii părți europene a Imperiului Roman. Probabil că singura diferență este dată de procentul în care un sit arheologic a căzut pradă distrugerilor sau urbanizării ulterioare. O situație mai bună au cunoscut-o așezările romane din Nordul Africii sau Asia, unde slaba populare și deșertificarea a făcut diferența. Nu suntem îndreptățiți să judecăm trecutul și ceea ce este deja stricat, însă avem datoria de a atrage atenția asupra distrugerilor care continuă și astăzi, chiar dacă nu la aceeași scară. Însă neglijența și dezinteresul se dovedesc a fi la fel de dăunătoare ca și varnițele trecutului.

Viața social-economică. Din acest punct de vedere se poate spune că relațiile de producție din zonă trebuie să fi fost cele cunoscute peste tot în lumea medievală. Majoritatea terenurilor arabile, cât și pășunile și livezile aparțineau marilor proprietari de terenuri. Ele erau lucrate de iobagii care se aflau pe moșia nobilului respectiv. La rândul lor, iobagii, posedau o mică bucată de teren pe care își construiau locuințele. Existau acele sesii iobăgești întâlnite în această perioadă de ev mediu în majoritatea localităților transilvănene.

Despre existența acestor proprietăți la Grădiște, cât și în satele învecinate, ne stă mărturie un document care ne arată că, între „*bunurile pe care Dumitru și Nicolae, fiii lui Petru din Cârnești, le cedează surorii Ecaterina ca zestre la căsătoria acesteia cu Ioan Mora din Zeicani, se află și o sesie iobăgească din Grădiște*”².

Un alt document datat în 3 Noiembrie 1576 îl amintește pe iobagul Dumitru Popa. O cercetare de martori din 30 Aprilie 1634 ni-l face cunoscut pe iobagul Petru Popa, care

¹ Autorul unei opere monumentale, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, prescurtat CIL, care a cuprins inscripțiile din Dacia în vol. III. În timpul vizitei sale în Transilvania a văzut inscripții de la Sarmizegetusa, ce astăzi nu mai există, dispărute din diverse motive, din păcate cel mai adesea topite în varnițele în care localnicii au transformat marmura și monumentele ce au împodobit odinioară orașul roman în var.

² Arhivele Statului Deva, Fond fotocopii, Doc. 1/1489.

era în vârstă de 40 de ani. Cu prilejul unei împărțiri de bunuri între frații Sebastian și Sigismund Semere, care a avut loc la 4 Februarie 1645, la Grădiște sunt amintite casa și lotul de pământ moștenite de către Petru Popa. Dacă el a fost și preot paroh, acest lucru ar însemna că biserica intrase în grija iobagilor români³.

Deși pentru această perioadă suntem vitregiți de existența altor documente care să redea într-un mod mai amănunțit caracteristicile dezvoltării relațiilor feudale la Sarmizegetusa, am putea arăta că atât sub acest social-economic, cât și cultural, întâlnim aici unele aspecte dacă nu identice, măcar asemănătoare cu restul Transilvaniei.

În timpul vizitei împăratului Iosif al II-lea prin Transilvania din anul 1773, constata faptul că în Țara Hațegului existau unii proprietari de pământ care pretindeau iobagilor 4 zile de lucru cu palmele și 3 cu animalele pe săptămână. Ordonanța imperială prevedea fie 4 zile cu palmele, fie 3 zile cu animalele pe săptămână. Pe lângă aceste corvezi țaranul mai avea de plătit și contribuția către stat, produse pentru întreținerea armatei, cărăușie, munca la cetăți și drumuri, etc.⁴

În anul 1773 adresează plângeri împăratului iobagii Mihai Dănilă, Ianeș Cristian, Ion Stăncioni și Miclăuș Șerban împotriva proprietarilor de pământ. Comitele audiind ambele părți a constatat următoarele⁵:

Reclamantul Mihai Dănilă din Grădiște-Varhely (*possessionis Grădiștia, sive Hungarica idiomate Varhelyi dictae*), iobagul contelui Alexe Kendeffy, cu trei fii și tot atâția nepoți trăind în case diferite, având gospodării distincte, s-au plâns că aceștia au fost impuși la contribuții ca și în anul 1748, când avea două sesii. Acum, după divizarea sesiilor între copii și nepoți, nu mai avea decât suprafața de 12 găleți (câble) și 2 și 1/2 fardele, precum și 11 și 1/2 care de fânaț. El însuși a fost scutit de robotă din cauza vârstei, dar fii săi locuind o sesie veche, trebuie să presteze o zi pe săptămână; nepoții locuind pe cealaltă sesie, au obișnuit să lucreze fie cu mâinile, fie cu animalele 5 zile pe săptămână.

Dijma la ovine se lua din 15 oi una, fie din cele cu lapte, fie sterpe. Cine nu îndeplinea numărul de 15 se răscumpăra cu 3 crăițari oaia. La Crăciun dădeau o găină, de asemenea și de Paști, precum și câteva ouă⁶.

Ianeș Cristian era iobagul nobilului Laurențiu Rașca. Deși nu deținea sesie întreagă, în perioada culesului lucra 3 săptămâni dintr-o lună pentru nobil. În celelalte perioade ale anului tăia și căra lemne la curte și nuiele pentru gospodăria nobilului.

Iobagul Miclăuș Șerban al nobilului Sigismund Nagy împreună cu ceilalți iobagi ai acestuia au următoarele sarcini: în perioada muncilor de vară prestau robotă câte 3 zile pe săptămână, iar când era necesar și 4 zile pe săptămână. În perioada de iarnă lucrează 2-3 zile săptămânal pentru nobil. Nu plăteau dijma pentru oi.

Într-un raport al Tablei Comitatului Hunedoara, datând din 1774, către Guberniul Transilvaniei privind mijloacele de existență ale locuitorilor din Comitat, se spune că locuitorii din Grădiște se întrețineau din munca brațelor (*labores manuarum*)⁷.

Documentul prezentat mai sus redă în câteva cifre cât se poate de clar care erau obligațiile iobagilor din Grădiște, față de nobilii locali. Toate acestea, la care se mai adaugă și altele, i-au determinat pe țăranii din Grădiște și a satelor învecinate cum sunt Păclișa, Cârnești, Breazova să participe direct la răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan din 1784: „*Ca la un semnal țăranii din Păclișa, Cârnești, Breazova, Clopotiva, Râu de Mori și Grădiște*

³ Rusu 1997, p. 287.

⁴ Frățilă 1979, p. 322.

⁵ Arhivele Statului Deva, dos. 531/1773, sept. 1773, ff. 41-42.

⁶ Frățilă/Ionaș 1974-1975, p. 378.

⁷ Arhivele Statului Deva, Fond Prefectura județului Hunedoara, dos. 33/1774, f. 15.

se ridică la luptă împotriva nobililor în zilele de 6, 7, 8 și 9 Noiembrie. Țăranii prădară edificiile nobililor din aceste localități”⁸.

Chiar dacă ocupația de bază era agricultura și creșterea animalelor, după 1785 se poate spune că țăranii din zonă încep să se preocupe și de alte meșteșuguri. La Hobița va funcționa o „moară de firez”, probabil un fel de gater în care se obținea scândură de brad, din care nobilul primea 1/3, iar restul se vindea în „țara noastră și Banat”⁹. La Păucinești funcționau patru mori de făină, care aparțineau sătenilor¹⁰.

Viața culturală. Unul dintre primii cărturari care manifestă interes față de antichitățile zonei, este italianul Antonius Bonfinus, care în sec. XV-lea atrage atenția asupra unor inscripții ajunse la curtea lui regelui Matei Corvin de la Buda¹¹.

Localitatea Grădiște (Várhely) era identificată la sfârșitul veacului al XV-lea de către umanistul Johannes Mezerzius, canonic de Alba Iulia, drept Sarmizegetusa, antica capitală provincială. Munca sa, începută încă de la 1495, s-a concentrat pe adunarea de epigrafe, cu scopul creării unei culegeri. O copie a manuscrisului va fi dusă la Veneția de către Filip Móra din Ciula¹², ambasador al regelui Ungariei, ceea ce va oferi și o oarecare notorietate europeană lucrării. Din cele 120 de inscripții transilvănene, 36 provin de la Sarmizegetusa, doar că, în cazul câtorva intervențiile sale au modificat într-o măsură mai mare sau mai mică textul original, lucru care va trezi numeroase suspiciuni în ceea ce privește corectitudinea științifică a datelor¹³.

Stephanus Taurinus, poet și umanist din sec. XVI-lea, a fost puternic influențat de către Mezerzius, doar că, la fel ca și acesta face unele erori: „Zarmis un oraș mare și renumitul sediu de odinioară al lui Decebal al dacilor, după învingerea acestuia a devenit Ulpia Traiana Augusta Dacica, iar în prezent locuitorii îl numesc Varhel, adică locul cetății. Acest fapt a fost mai întâi observat de către ilustrul Ioan Mezerzius, arhidiacon al Cojocnei ... un om foarte cult, pe când în cursul anilor anteriori a cercetat ruinele vechiului oraș susamintit”¹⁴.

Și umanistul sas Lebelius face referire la Sarmizegetusa, dar probabil că l-a copiat pe Taurinus întrucât textele seamănă foarte mult. Între aceștia se mai înscriu Anton Verancsics (1500-1573) și Wolfgang Lazius (n. 1514)¹⁵.

Un rol important în descrierea monumentelor din această capitală îl are cronicarul Stephanus Zamosius (1565-1612)¹⁶. Însă, preocupările sale s-au concentrat în primul rând pe studiul monumentelor epigrafice și aproape deloc pe partea de arhitectură sau planimetrie a orașului. A făcut referire la 26 de inscripții dar, se pare că în mare parte sunt false fiind redactate de el însuși¹⁷.

Contele Giuseppe Ariosti devenit căpitan, apoi locotent-colonel în armata împăratului Carol al VI-lea, lucrând la construirea unei fortărețe în apropiere de Alba-Iulia în anul 1722, a descoperit ruine antice și diverse alte obiecte. El se plângea marchizului

⁸ Densușianu 1976, p. 177.

⁹ Cerghedeau 1971, p. 110.

¹⁰ Botezan/Schilling 1973, p. 226.

¹¹ Bonfinus 1558, p. 5, 7; Daicoviciu/Alicu 1984, p. 62.

¹² Veche familie de cneji români din Țara Hațegului. Astăzi satele Ciula Mare și Ciula Mică sunt parte componentă a comunei Răchitova.

¹³ Th. Mommsen în CIL III, p. 153; Bodor 1974-1975, pp. 255-256; I. I. Russu în IDR I, pp. 37-38; *Ibidem*, în IDR III, pp. 33-60; Alicu *et alii* 1979, p. 1; Daicoviciu/Alicu 1984, p. 62; Piso 2006, pp. 23-24.

¹⁴ Taurinus 1944, I-XXII și I-89, P. 67; Bodor 1974-1975, pp. 256-257.

¹⁵ Bodor 1974-1975, p. 256.

¹⁶ Zamosius 1593.

¹⁷ Russu 1966, pp. 437-450; Bodor 1974-1975, pp. 258-260; Alicu *et alii* 1979, p. 1; Daicoviciu/Alicu 1984, p. 64.

Scipione Maffei din Florența, de faptul că unele inscripții s-au pierdut, folosite ca material de construcție pentru clădirea aflată în lucru. Maffei s-a adresat imediat lui Apostolo Zeno, istoric și poet de la curtea imperială, care, la rândul său a ridicat problema la nivelul împăratului. Carol al VI-lea a ordonat cu promptitudine și a susținut financiar prezervarea a cât mai multe inscripții posibil și aducerea lor la Viena. Ariosti a fost numit la conducerea acestor operațiuni. Cu acest prilej a vizitat mai multe locuri, inclusiv locul fostei *Colonia Dacica*, din care a adunat 56 de mari monumente, pe care le-a îmbarcat pe patru vase pentru a le transporta pe râul Mureș. Apoi au fost descărcate și reîncărcate pe alte vase pentru a naviga pe râul Tibisco și pe Dunăre. Din păcate, una dintre aceste nave s-a scufundat la Szeged împreună cu încărcătura sa de 18 piese. Celelalte vase au ajuns cu bine la Viena. Datorită eruditului ofițer, care a copiat textul tuturor inscripțiilor cu mare grijă, nu s-a pierdut nimic. Astăzi, ceea ce a supraviețuit acelor evenimente se păstrează la Hofbibliothek din Viena¹⁸.

Italianul A. F. Marsigli (1658-1730), originar din Bologna, în urma unei călătorii în Transilvania face planșe și desenează un plan al orașului roman. El ne oferă o primă hartă a localității, în care apar amfiteatrul precum și alte edificii, încă vizibile la acel moment. De asemenea a făcut desene ale unor monumente epigrafice sau statui, iar textul unor inscripții ne sunt cunoscute doar din lucrarea sa, întrucât au dispărut de-a lungul timpului¹⁹.

Mărturii importante despre unele opere de artă sau construcții care la sfârșitul sec. XVIII se mai vedeau încă la suprafața solului, cât și descoperiri din vremea respectivă, ne-au rămas de la maiorul austriac S. J. Hohenhausen. El ne oferă, însă, planul unui castru roman, or, ceea ce se putea vedea la vremea aceea nu puteau să fie decât ruinele orașului. Sunt prezentate și diverse alte monumente, unele dintre ele refolosite la biserica de la Densuș. Este amintit și un mozaic policrom, al cărui loc de descoperire, însă, nu se cunoaște, care a fost prezentat și împăratului Iosif al II-lea, cu prilejul vizitei sale prin Transilvania²⁰.

M. J. Ackner (1782-1862) este primul care începe săpături arheologice la Sarmizegetusa și își va publica rezultatele într-o manieră „quasi-științifică”. El venise aici pentru a vedea cele două mozaicuri policrome descoperite în anul 1823. Dar cu acest prilej va descoperi undeva, în interiorul orașului, un nou mozaic aflat într-o stare destul de proastă de conservare. Avea dimensiunile de 8,15 x 6,45 m și o reprezenta pe zeița Victoria înconjurată de amorași și alte divinități. Locul acestei descoperiri nu se cunoaște întrucât autorul săpăturii va reacoperi cu pământ mozaicul la încheierea lucrărilor și nici nu ne-a lăsat niște date concrete privind localizarea.

Cu prilejul celei de-a doua vizite, din anul 1847, Ackner însoțit de J. F. Neigebaur și de un colecționar din Deva, Dr. A. Fodor, observa cu amărăciune distrugerea celor două mozaicuri și distrugerile masive de la amfiteatrul orașului²¹.

¹⁸ G. Ariosti, *Inscriptioni antiche trovate e raccolte tra le rovine delle quattro principali colonie romane della Transilvania dal Conte Giosepe Ariosti nobile Bolognese, Ferarese e Senese, capitano d'infanteria nel regimento Gaier, e parte di esse dal medesimo condotte in Vienna d'Austria per comando della sacra Cesarea Cattolica Real Maesta di Carlo VI Imperatore de Romani l'anno MDCCXXIII*, manuscrite păstrate la Viena, Veneția, Verona; Maffei 1737, p. 168-170; Daicoviciu/Alicu 1984, p. 64, Piso 2006, p. 25, nota 15.

¹⁹ Marsigli 1726; Alicu *et alii* 1979, p. 1; Daicoviciu/Alicu 1984, p. 64; Alicu/Paki, 1995, p. 6.

²⁰ Hohenhausen 1775; Daicoviciu/Alicu 1984, pp. 64-66, Alicu/Paki 1995, p. 6; textul original a fost de republicat în Mălinaș 1997; Piso 2006, p. 24.

²¹ Ackner 1832, I, pp. 269-278; Ackner 1856, pp. 93-96; Berciu 1961, p. 166-167; Alicu *et alii* 1979, p. 1; Daicoviciu/Alicu 1984, pp. 66-68.

Cu prilejul acestor vizite atât lui Ackner, cât și lui Neigebaur, numeroși oameni din sat, chiar și copiii, le-au oferit „*spre cumpărare mai multe monede romane de argint și de bronz*”²².

Despre o viață culturală documentele existente nu ne ajută în conturarea unui punct de vedere foarte clar, însă am putea presupune că obștea sătească din Grădiște nu a fost lipsită de o credință religioasă. De existența unei școli nu putem vorbi încă.

Statul feudal, după cum este cunoscut, s-a folosit de religie ca mijloc de sprijin pentru a ține sub ascultare masele de oameni. Bănuim că și nobilii din Grădiște, în cadrul „*biseriilor de curte*”, cât și în biserica amintită ca existentă în sec. XVI-lea, au propovăduit idei religioase în scopul enunțat mai sus.

Biserica și viața religioasă s-au aflat întotdeauna în centrul atenției, mai ales în cazul unei societăți eminamente rurale cum este cea hațegă. Această instituție a fost un factor determinant pentru păstrarea identității culturale și naționale. Din acest motiv construcția, ce trebuia să reprezinte o instituție și un sistem de valori, trebuia să impună prin arhitectură și decor.

Între cnejii din Britonia și cei din satele învecinate au existat legături de bună vecinătate, de rudenie și de întrajutorare, dar au existat și momente de tensiune²³. Probabil așa se explică faptul că la biserica monument de la Densuș, se găsesc sculpturi și inscripții de la Sarmizegetusa.

Localitatea Grădiște comunica cu localitățile din împrejurimi folosind drumul roman care o străbătea²⁴. S-a încercat acreditarea ideii că piesele antice, în marea lor majoritate, ar proveni din „*locuri apropiate, respectiv din villae rustice somptuoase, aparținătoare odinioară elitei provinciale romane*”²⁵.

Probabil că nimeni nu poate să susțină proveniența tuturor spoliilor romane folosite la bisericile medievale din Țara Hațegului (dar și la împodobirea unor clădiri moderne din țară sau din străinătate) de la Sarmizegetusa. Dar nici faptul că o mare parte dintre ele au fost aduse din capitala Daciei romane, nu poate fi negat²⁶.

Problema transporturilor medievale nu credem că putea să reprezinte un impediment pentru aducerea de la distanță, care este de aproximativ 10 Km în cazul Densușului, a unor piese de dimensiuni sau greutate mari. Aceleași mijloace și mecanisme folosite pentru dislocarea și transportul materialelor pe distanțe mici, puteau fi folosite și pe distanțe medii. De altfel este cunoscut faptul că numeroase monumente epigrafice au dispărut din cauza localnicilor, cel mai adesea iobagi, pentru a nu se vedea obligați să le transporte la distanțe mari. De obicei se cărau piese la curțile nobiliare din zonă, cu căruțele sau cu săniile, or se făceau drumuri spre porturile de la Mureș, de unde erau expediate la Viena²⁷.

Iată ce spunea Nicolae Iorga despre folosirea artefactelor romane în cadrul bisericii de la Densuș, bazându-se pe impresiile acumulate în timpul vizitei sale din Țara Hațegului: „*Materialul și l-a luat din acele dărâmături ale cetății lui Traian, ale Ulpiei învingătoare, de unde atâta sărăcime și-a cules bolovani și pietre cioplite pentru căsuțele lor de munte. Carăle „Doamnei de Român” vor fi cărat aice tot acest pietriș ales, toate aceste lespezi netede, acești stâlpi negri, aceste chipuri grosolane de lei, în totul asemenea cu acelea care se văd la scara casei parohiale din Grădiștea însăși. Inscripția lui Longin fu luată*

²² Winkler 1975, p. 118.

²³ Izvoare 1989, p. 92-285; Rusu 1997, p. 29.

²⁴ Pascu 1979, p. 311.

²⁵ Popa 1988, p. 229, nota 118; Rusu 1997, pp. 148-149.

²⁶ Wollmann 1974-1975, pp. 307-315.

²⁷ Wollmann 1974-1975, pp. 307-311; în prefața la *IDR III/ 2*, pp. 15-18.

împreună cu celelalte și jertfelnicul în care e prinsă va fi înlocuit altarul, care se pare a fi înădii”²⁸.

Nici dreptul de proprietate asupra unor locuri cu ruine nu poate să fie un argument foarte solid. Dacă ținem seama, de exemplu, de cazul Densușului, cel mai cunoscut de altfel, putem observa relații foarte strânse în legătură cu Britonia-Grădiște, care merg de la ocupări forțate, până la participarea la împărțirea moșiei.

În ceea ce privește cele peste 200 de piese prezente la Ostrov, proveniența unora dintre ele de la Sarmizegetusa este indiscutabilă. În Muzeul de la Lugoj se regăsesc un fragment de statuie de la una dintre fântânile care flancau intrarea în forul coloniei, precum și un ultim fragment din inscripția celeilalte instalații de distribuție a apei, care se întregește cu un fragment aflat în Muzeul de la Deva și un altul descoperit în timpul săpăturilor arheologice.

Dar nici nu este nevoie să ne întoarcem atât de mult în timp pentru a ne face o idee în legătură cu modul în care dreptul de „proprietate” asupra bunurilor culturale se poate modifica. În zilele noastre această trecere de la un proprietar la altul încă se petrece, iar influența personală a unor oameni pare suficientă²⁹.

În ceea ce privește „vilele somptuoase” din Dacia, aceasta este o afirmație și mai greu de susținut, cel puțin în condițiile actuale ale cunoașterii și cercetării lor. Cu câteva excepții în care avem de a face cu reședințele unor personaje foarte importante, poate chiar posesiuni imperiale, dar care nu se regăsesc în Țara Hațegului, în cele mai multe dintre cazuri luxul și opulența lipsesc. În apropierea Sarmizegetusei au fost cercetate vilele de la Hobița și cea dintre Hațeg și Sântămărie Orlea. Ambele se remarcă prin simplitate și prin aplicarea la scopul pentru care au fost construite, practicarea agriculturii; în nici unul dintre cazuri nu avem de a face cu mozaicuri, inscripții, etc.³⁰.

Tot în zidurile bisericii de la Densuș se regăsesc blocuri din piatră de la un sistem de aducțiune/ distribuție a apei rar întâlnit în partea apuseană a Imperiului. Le avem prezente doar la Sarmizegetusa în provincia Dacia, iar în Dobrogea le regăsim la Histria. Pare cu atât mai greu de crezut să fie folosite pentru aprovizionarea cu apă a unor *villa rustica*, care se remarcă prin simplitate și folosirea aproape exclusivă a tuburilor ceramice³¹. Fragmente de coloană din marmură, capitellurile corintice, inscripțiile imperiale, etc., nu pot să provină decât din capitala provincială.

Desigur, o parte din materialul tegular sau chiar unele dintre monumentele funerare este posibil să provină de la vile apropiate, care oricum se regăseau pe *territorium*-ul Sarmizegetusei.

Această argumentație nu se dorește o judecată la adresa înaintașilor sau a contemporanilor noștri, ci trebuie să ne ajute să înțelegem mai bine situația în care a ajuns marele oraș roman și să oprim, dacă se poate, exodul unor piese din acest loc important pentru istoria noastră. Preluarea și amestecul de artefacte corespunzătoare unor epoci diferite nu fac decât să accentueze, dacă mai era cazul, continuitatea noastră culturală pe aceste meleaguri.

²⁸ Iorga 1939, pp. 160-161.

²⁹ În anii '90 ai secolului XX unul dintre preoții de la Densuș, folosindu-se de influența personală, a reușit să „achiziționeze” piese romane din satele Păclișa, Peșteana sau Hățăgel și chiar de la Sarmizegetusa. Din curtea bisericii au fost recuperate piese cu numere de inventar ale Muzeului Sarmizegetusa, iar cele fără număr de inventar, dar cu proveniența clară, una dintre cele două fântâni ce flancau intrarea în forul Coloniei Dacia, astăzi sunt inventariate în registrele proprii ale bisericii.

³⁰ Floca 1937, pp. 46-47; Floca 1953, pp. 743-754; Russu 1963, p. 445; Popa 1972, pp. 440-447; Mitrofan 1973, pp. 127-144; Branga 1980, p. 109.

³¹ Băeștean 1995-1996, pp. 353-367; Băeștean 2008, pp. 104-108, 124-139.

În repertoriul întocmit de Iuliu Marțian sunt amintite ruinele de cetăți sau castelele nobiliare la Britonia-Grădiște³².

Dacă nu cunoaștem deocamdată de pe teren vestigii ale unor curți feudale românești, posedăm în schimb date în legătură cu familia nobiliară de la Sarmizegetusa-Britonia, unde este pomenită în sec XIV-lea o „Curte a Strămoșilor”, informație ce coboară oricum în secolul anterior atestării monumentului. Existența curților nobiliare este atestată și de prezența bisericilor de familie, care n-au putut fi paraclise sau capele de curte. Vechimea reședinței feudale era în mod firesc, cel puțin la fel de mare ca a monumentului ecleziastic ridicat în preajma ei³³.

A. A. Rusu presupune existența unei biserici la Britonia încă din sec. XIII-XIV, comparând-o prin vechime și importanță cu mult mai cunoscutele monumente de la Streisîngeorgiu, Densuș sau Peșteana. Argumentația se bazează pe spusele lui Mezerzius (c. a. 1516), care la îndemnul episcopului Filip More de Ciula, probabil, va vizita Sarmizegetusa în căutarea inscripțiilor romane. Referirile la o biserică românească – „*ecclesia Walachica*”, în care erau prinse monumente epigrafe antice, ne pot face să credem că cel puțin la începutul sec. XVI la Sarmizegetusa exista un lăcaș de cult din piatră, construit ca în multe alte cazuri cu materialele romane aflate la dispoziție din belșug. Ctitorii nu se cunosc, de altfel clădirea a dispărut fără a i se cunoaște măcar localizarea³⁴.

La 1576 avem atestată la Grădiște existența unui preot, pe nume Dumitru, care era iobag³⁵.

Se bănuiește că unul din traducătorii *Paliei*³⁶ de la Orăștie (14 Iulie 1582) ar putea proveni din satul Zeicani. Este vorba despre un anume Zacan (care ar putea veni de la Zaican, Zeican) Efrem, profesor la Caransebeș³⁷.

Distrugerea masivă a clădirilor amintite se datorează faptului că pe aici, în sec. XIII-lea au pătruns tătarii și tot pe aici în sec XV-XVII-lea au avut loc numeroase incursiuni otomane de pradă și cucerire³⁸.

În timpul luptelor pentru tronul Transilvaniei dintre Acațiu Barcsai și Gheorghe Rákóczi al II-lea, din Noimebrie-Decembrie 1661, turcii au ajuns până la Grădiște. Cronicarul turc Evlia Celebi numește biserica de aici – *Kuru Kilise* (biserica seacă) și susține că fusese transformată în ruine deja, în urma expediției lui Seidi Pașa din anul 1659³⁹.

Vestigiiile Britoniei așteaptă a fi dezvelite și cercetate. În acest colț al Țării Hațegului există toate condițiile pentru a pune în valoare vestigiile romane și vestigiile românești oglindind transmiterea din generație în generație a unor moșteniri de civilizație străveche.

Localitatea trăiește în sec. al XVIII-lea o însemnată viață culturală, beneficiind de o viață religioasă tumultoasă.

³² Pascu 1979, p. 226.

³³ Popa 1988, p. 224.

³⁴ IDR III/ 2, p. 26; Popa 1988, p. 229; Rusu 1997, p. 287.

³⁵ Rusu 1997, p. 65.

³⁶ Sub titlul „*Palia de la Orăștie*” au apărut primele două cărți ale Vechiului Testament, Geneza (Bitia) și Exodul (Ishodul), aceasta fiind prima traducere românească a lor. Este un important document lingvistic, mai ales datorită încercărilor de unificare a limbii prin evitarea regionalismelor. Volumul are 164 de file și a fost imprimat între 14 Noiembrie 1581 și 14 Iulie 1582, pe hârtie de fabricație sibiană. A fost tipărită la Orăștie, de către fiul diaconului Coressi, Șerban, meșterul mare al tiparelor, împreună cu Marin Diacul, care folosesc pentru prima oară numele etnic de români. Sursa: Centrul de Presă BASILICA al Patriarhiei Române.

³⁷ Rusu 1997, p. 287.

³⁸ Popa 1988, p. 224.

³⁹ Rusu 1997, p. 287.

Pe la 1700 aici se crea o parohie ce ținea de biserica greco-catolică. În conscripția din anul 1733 se vorbește despre existența unui „*Arhidiaconat al Grădiștei*”, care îl avea în frunte pe protopopul Petru din Grădiște. De această instituție țineau satele: Grădiște, Ostrovul Mare și Ostrovul Mic, Ostrovel cu Gureni, Râu de Mori, Valea Dâljii, Clopotiva, Hobița Grădiștei, Breazova, Zeicani, Păucinești, Peșteana și Peștenița. În aceste așezări trăiau 510 familii (la Grădiște 42), în cele 12 biserici slujeau 9 preoți, dintre care 1 singur neunit, existau 4 case parohiale. Lăcașurile bisericești dețineau teren arabil în valoare de 6 cubule și 10 fânațuri. În urma decretului împărătesei Mariei Tereza, din 18 Iunie 1747, are loc desființarea acestuia și constituirea în locul său a Protopopiatului Hațegului⁴⁰.

Recensământul din 1750 arată că la Grădiște exista o biserică, în care doi cantori desfășurau slujba religioasă pentru cei 153 de oameni. Recensământul din 1760 arată că slujba religioasă se desfășura în cadrul bisericii unite, de către doi preoți. Având în vedere faptul că în sat existau 80 de familii unite, și 8 familii neunite, s-a acordat o atenție mai mare instruirii religioase prin încadrarea celor doi preoți în viața comunității grădiștene⁴¹.

În urma conscripției de la 1765 existau următoarele parohii: Clopotiva, Grădiște, Zeicani și Peșteana, în timp ce Hobița Grădiștei și Breazova erau filii. În aceste sate trăiau 214 (la Grădiște 50) familii, pentru care slujeau 4 preoți⁴².

Diferențele cantitative dintre cele două conscripții trebuie puse pe seama tulburărilor religioase provocate de călugării ortodocși Visarion Sarai (1744-1749) și Sofronie din Cioara (1759-1762), atunci când românii din Țara Hațegului se împart în lupta bisericii neunită cu cea unită⁴³.

În anul 1787, urmare a problemelor cauzate de propaganda lui Visarion Sarai, protopopul Zaharia Granskai (grădișteanul), se plânge Împăratului despre comuna care vrea să treacă la neunire și cere instruire de șase săptămâni. În aceste condiții se construiește o biserică din lemn în anul 1797, prin contribuția credincioșilor⁴⁴.

În anul 1811 locuitorii satului, în număr de 652, solicitau o instruire religioasă în mod regulat iar între anii 1827-1835 vor construi o biserică din piatră, cu hramul Duminica Mironosițelor, care a costat la acele vremuri 1500 florini⁴⁵.

Referindu-ne în câteva cuvinte la arhitectura locală, se desprinde concluzia că, toate casele țărănești erau construite din lemn cu fundația de piatră, materiale mai ușor de procurat pentru acea perioadă, probabil că o parte dintre clădiri foloseau chiar substrucțiunile construcțiilor romane. De altfel, în cele din urmă și biserica, acest important lăcaș din viața satului, a fost construită în ultima fază din piatră.

Bibliografie

Ackner 1832	=	M. J. Ackner, <i>Reise nach Várhely in antiquarischer Hinsicht im Jahre 1832</i> , în <i>Transilvania</i> , I, 1832
Ackner 1856	=	M. J. Ackner, <i>Decennal-Aufzeichnung der archäologischen Funde im Siebenbürgen von Jahre 1845 bis 1855</i> , în MCC, I, 1856
Alicu et alii 1979	=	D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, <i>The figured Monuments from Sarmizegetusa</i> , în BAR 55, 1979

⁴⁰ Radu 1903, p. 512, 519; Radu 1913, p. 106.

⁴¹ Ciobanu 1926, p. 40.

⁴² Radu 1903, p. 512.

⁴³ Radu 1903, pp. 418-419, 512; Radu 1913, pp. 108-113.

⁴⁴ Radu 1903, p. 519; Radu 1913, p. 212.

⁴⁵ Radu 1903, p. 520; Radu 1913, p. 212.

- Alicu/Paki, 1995 = D. Alicu, A. Paki, *Town-Planning and population in Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *BAR International Series* 605, 1995
- AMN = *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, vol. I, 1964
- Apulum = *Acta Musei Apulensis*, Alba Iulia
- BAR = *British Archaeological Reports* (International Series), Oxford
- Băeștean 1995-1996 = G. Băeștean, *Blocuri de piatră pentru aprovizionarea cu apă în Colonia Dacica Sarmizegetusa*, în *Sargetia* 26/1, 1995-1996
- Băeștean 2008 = G. Băeștean, *Aprovizionarea cu apă în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2008
- Berciu 1961 = I. Berciu, *Mozaicurile romane de la Apulum – Contribuții la studiul mozaicurilor din Dacia*, în *Apulum* 4, 1961
- Bodor 1974-1975 = A. Bodor, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa la umaniști și cronicari – istoricii medievali*, în *Sargetia* 11-12, 1974-1975
- Bonfinus 1558 = A. Bonfinus în *Rerum Hungaricarum decades IV cum dimidia*, Basel, 1558
- Botezan/Schilling 1973 = L. Botezan, R. Schilling, *Conscripții urbariale hunedorene din anul 1785 (III)*, în *Sargetia* 10, 1973
- Branga 1980 = N. Branga, *Urbanismul Daciei romane*, Timișoara, 1980
- Cerghedeian 1971 = M. Cerghedeian, *Conscripția urbarială de la 1785 în Țara Hațegului*, în *Sargetia* 8, 1971
- CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, vol. I, 1877
- Ciobanu 1926 = V. Ciobanu, *Statistica românilor din Ardeal 1760-1763*, Cluj, 1926
- Daicovicu/Alicu 1984 = H. Daicovicu, D. Alicu, *Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București, 1984
- Densușianu 1976 = N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și în Ungaria 1784-1785*, București, 1976
- Floca 1937 = O. Floca, *O nouă villa suburbana în hotarul Sarmizegetusei. Eine neue Villa Suburbana am Sarmizegetuser Gebiet*, în *Sargetia* 1, 1937
- Floca 1953 = O. Floca, *Fermă (villa rustica) din epoca sclavagistă romană*, în *MCA* 1, 1953
- Frățilă/Ionaș 1974-1975 = I. Frățilă, V. Ionaș, *Date privind populația iobăgească a domeniului Hunedoara, la 1725*, în *Sargetia* 11-12, 1974-1975
- Frățilă 1979 = I. Frățilă, *Din lupta românilor hunedoreni pentru emancipare națională până la 1848*, în *Sargetia* 14, 1979
- Hohenhausen 1775 = S. J. Hohenhausen, *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen*, Viena, 1775
- IDR = *Inscripțiile Daciei Romane*, București
- Iorga 1939 = N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, București, 1939
- Izvoare 1989 = *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea. Vol. I (1402-1473)*, Cluj-Napoca, 1989
- Maffei 1737 = S. Maffei, *Museo Imperiale d'Inscrizioni*, în *Osservazioni letterarie*, I, 1737
- Marsigli = A. F. Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysius*, II, Haga-Amsterdam, 1726
- = Mălinaș 1997 = I. M. Mălinaș, *La umbra Sarmizegetusei romane. Basilica din Densuș*, Oradea, 1997
- MCA = *Materiale și cercetări arheologice*, București
- MCC = *Mitteilungen der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, vol. I, 1856
- Mitrofan 1973 = I. Mitrofan, *Villae rustice în Dacia Superioară (I)*, în *AMN* 10, 1973
- Pascu 1979 = Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, vol. II, 1979
- Piso 2006 = I. Piso, *Le forum vetus de Sarmizegetusa*, București, 2006
- Popa 1972 = R. Popa, *Săpături într-o villa rustica de lângă Hațeg*, în *AMN* 9, 1972
- Popa 1988 = R. Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988
- Radu 1903 = D. Radu, *Diecesa Lugoșului. Șematism istoric*, Lugoj, 1903
- Radu 1913 = I. Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, 1913
- Russu 1966 = I. Russu, *Contribuția lui Zamosius la epigraafia Daciei*, în *AMN* 3, 1966
- Russu 1963 = I. I. Russu, *Aportul lui Ștefan Moldovan la epigraafia Daciei*, în *SCIV* 14/2, 1963

Rusu 1997	=	A. A. Rusu, <i>Ctitori și biserici din Țara Hațegului până la 1700</i> , Satu Mare, 1997
SCIVA	=	<i>Studii și cercetări de istorie veche și arheologie</i> , București, vol. I 1950
Sargetia	=	<i>Sargetia. Acta Musei Regionalis Devensis</i> , Deva
Taurinus 1944	=	St. Taurinus Olomouensis, <i>Stauromachia, id est cruciatorum servile bellum (Servilis belli Pannonici libri V)</i> , Budapesta, 1944
Winkler 1975	=	I. Winkler, <i>Descoperiri monetare în Ulpia Traiana Sarmizegetusa</i> , în Sargetia 11-12, 1974-1975
Wollmann 1974-1975	=	V. Wollmann, <i>Monumente epigrafice "emigrate" din Ulpia Traiana</i> , în Sargetia 11-12, 1974-1975
Zamosius 1593	=	Șt. Zamosius, <i>Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum</i> , Padova, 1593

SARMIZEGETUSA FROM THE END OF ANTIQUITIES UNTILL THE MIDDLE AGE (II) (Abstract)

Moving the center of gravity toward Hațeg and ruralization of Sarmizegetusa transformed into a simple estate subject of medieval families partitions, in conjunction with the lack of a coherent policy of preservation, will result in progressive and irreversible destruction of the Roman city. However strange it may seem, the major damages do not date back in the early of great instability. Plans and the testimony of medieval scholars, of Austrian officers or scientists, as Theodor Mommsen indicates that a systematic demolition will occur only in the late nineteenth century and the early twentieth century. It is the moment when the stone from Sarmizegetusa was sold at low prices on the Hațeg markets and limes pit seem to have worked until the 70s of last century.

Although lack of other documents to describe in detail the characteristics of feudal relations development in Sarmizegetusa, we can say that both in the socio-economic and cultural aspects can be found to the rest of Transylvania if not identical, at least similar. Church and religious life were always in the spotlight, especially when we have to do with a rural society like that one in Hațeg country. This institution was a key factor in preserving cultural and national identity. Because of this this reason proper construction, which should be representative as an institution and a system of values, had to impose through architecture and decoration.

DOUĂ MONEDE MEDIVALE DESCOPERITE ÎN PEȘTERA DE LA ÎNTRE PIETRE DIN CHEILE PROLAZULUI – VALEA CERNEI (JUD. CARAȘ-SEVERIN)

Sorin Marius PETRESCU
G.S.I.C.M. Caransebeș

În vara anului 2010, doi alpiniști amatori au efectuat antrenamente în Cheile Prolazului¹ (fig.1), prilej cu care au urcat din curiozitate și la *Peștera de la Între Pietre*. Această peșteră este situată la o înălțime de cca. 8 m deasupra potecii, accesul la ea fără echipament fiind imposibil (fig. 2). Peștera nu prezintă importanță speologică iar curenții de aer foarte puternici din vale fac peștera (scurtă de altfel, de aproximativ (6 m) improprie pentru o locuire mai îndelungată. Din zona unei vetre vechi de foc amenajată între câteva blocuri din calcar în zona din stânga intrării, cei doi au recuperat două monede pe care ni le încredințat spre studiu² (fig. 3).

1. Monedă din argint cu diametrul maxim de 1,2 cm și greutatea de 0,95 g iar ștanța este puțin deplasată prin batere. Pe avers moneda prezintă cerc perlat exterior și are reprezentată cu litere chirilice monograma lui Đurađ Brancovic (1427-1456) surmontată de capul său încoronat înconjurat de stele și crini (fig. 4). Reversul are în cerc exterior perlat monograma DESPOT tot cu caractere chirilice, stele și crini, iar deasupra monogramei semnul monetăriei Semendria³ (fig. 5). Moneda se înscrie în categoria *asprilor* sârbești și face parte din varianta mai rară care are deasupra monogramei despotului și capul încoronat.

2. Monedă din argint de formă puțin ovoidală, cu diametrul maxim de 1,5 cm și greutatea de 1,14 g. Pe avers (fig. 6), ștanța este deplasată și într-un cerc perlat exterior se află *tugra* sultanului Murat II din prima domnie (1421-1444). Pe revers se află sigla monetăriei ADRANA unde a fost bătută moneda și anul după Hegira, 834, an ce corespunde cu AD 1430⁴. Moneda face parte din categoria monedelor *akcheh* (fig.7).

Prezența acestor monede fără alt inventar (piese din ceramică sau metal) într-o peșteră greu accesibilă și destul de improprie pentru locuit este destul de greu de explicat. Trebuie ținut cont în primul rând de faptul că prin Cheile Prolazului era (și este și astăzi !) o cale foarte utilizată de acces din Herculanе spre satele mehedințene Podeni, Gornenți, etc., între Banat și Oltenia.⁵

Este posibil ca piesele din argint să fi fost pierdute de persoane care s-au adăpostit/ascuns în peșteră după 1420, perioadă agitată pentru această zonă ținând cont de raidurile turcești spre Banat, uneori însoțite și de trupe ale Țării Românești⁶.

¹ Cheile Prolazului încep din dreptul fostei fabrici de var din Băile Herculanе, poteca urcă prin fosta carieră de calcar, urmează cursul în amonte al pâraului, urcă pe culmea Munților Mehedinți și coboară spre Podeni în județul Mehedinți.

² Descoperitorii sunt Viorel Câmpan și Szanto Zolt din Timișoara. Le mulțumesc și pe această cale!

³ Jovanovic, 1990, pp. 42-30; Jovanovic 2002, p. 129.

⁴ Nuri Pere 1968, pl. 44/3.

⁵ Chiar și numele dat cheilor sugerează că au fost utilizate pentru trecerea din și înspre Banat: în limba sârbă *prolas* înseamnă *trecere*.

⁶ Ca în 1432 când trupele turcești însoțite de domnitorul Țării Românești, Vlad Dracul asediază și devastează cetatea Caransebeșului.

Lista figurilor:

- Fig. 1. Localizarea Peșterii de la Între Pietre (după Google Earth). Coordonate: 52° 03' 03" N și 22° 25' 03" E.
Fig. 2. Cheile Prolazului, Peștera de la Între Pietre, vedere generală.
Fig. 3. Cheile Prolazului, Peștera de la Între Pietre, detaliu cu intrarea și locul vetrei.
Fig. 4. Aspru, avers.
Fig. 5. Aspru revers.
Fig. 6. Akcheh, cu tugra sultanului Murat II, avers.
Fig. 7. Akcheh, cu sigla monetăriei Adrana și anul Hegirei 834, revers.

Bibliografie

- M. Jovanovic 1990 = M. Jovanovic, Srpski srednjovekovni novac, Belgrade, 1990.
M. Jovanovic 2002 = M. Jovanovic, Serbian Medieval Coinage (revised 3rd edition, in English), Belgrade, 2002.
Nuri Pere = Nuri Pere, Coins of the Ottoman Empire, Istanbul, 1968.

TWO MEDIEVAL COINS DISCOVERED IN DE LA INTRE PIETRE CAVE FROM PROLAZ GORGES – CERNA VALLEY (Caraș Severin County) (Abstract)

In 2010 were discovered in Între Pietre cave from Prolaz Gorges two silver currencies. One is an *aspru* from Đurađ Brancovic (1427 - 1465) and the other an *akcheh* from the first regency of sultan Murat II (1421-1444), dated in 1430. This coins are related with the period after 1420 when in Banat Turkish troupes made raids often. The coins might be lost by the people who hide or sheltered in the mentioned cave.

Fig. 1.

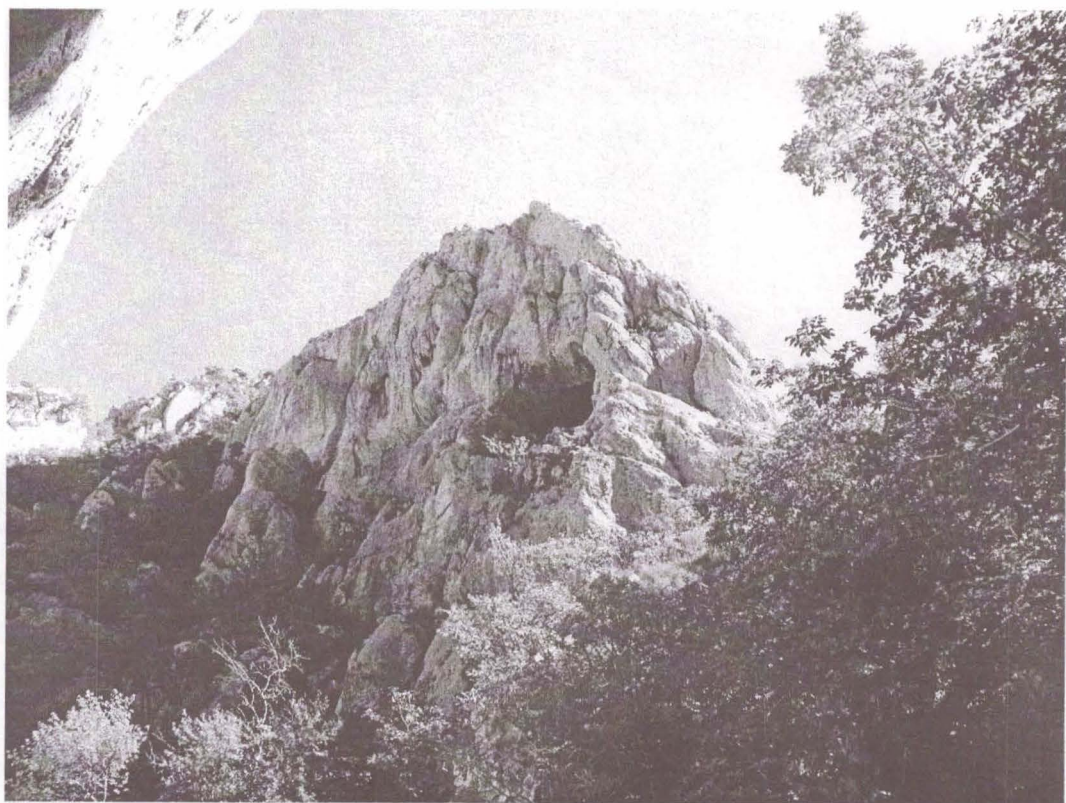

Fig. 2.

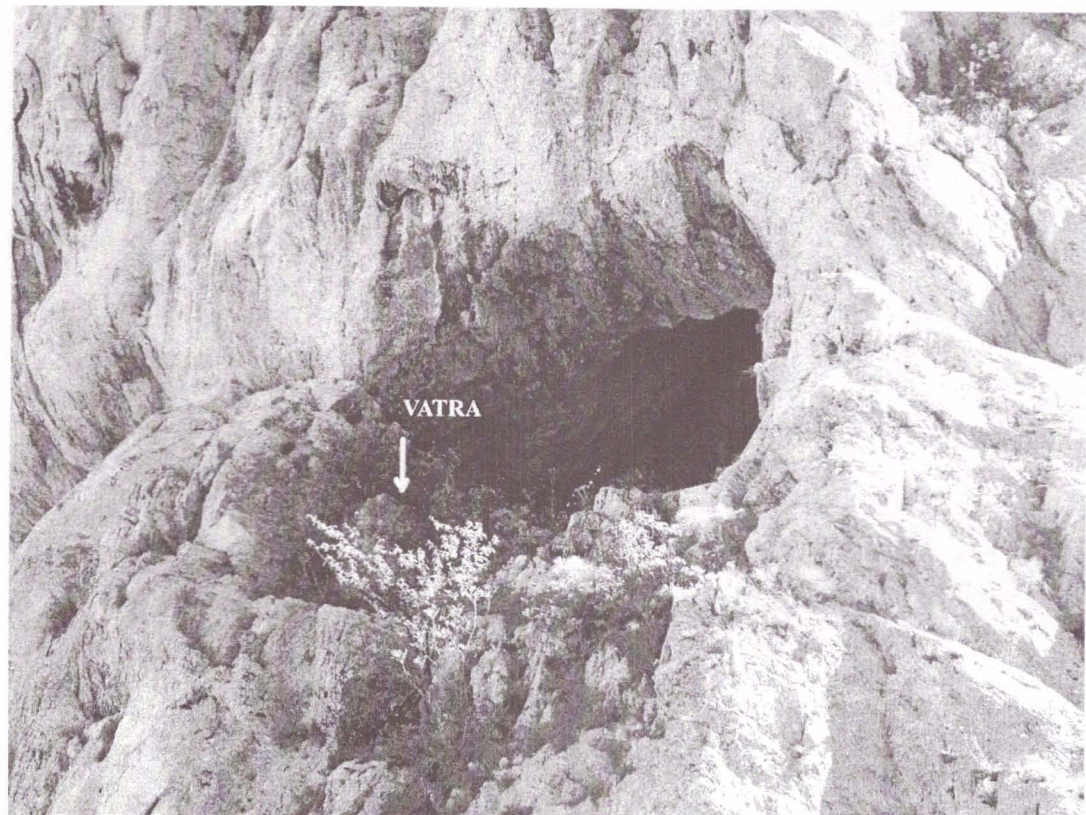

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

ISTORIE

CÂTEVA DOCUMENTE INEDITE DESPRE FAMILIA BIZERE

Adrian MAGINA

Muzeul Banatului Montan Reșița

Afirmarea nobilimii românești din regatul Ungariei, în secolul al XV-lea, s-a datorat într-o bună măsură contextului politic, în special ca răspuns la necesitățile militare și funcționarea politicilor de apărare ale frontierelor. Ajunși în prim planul scenei politice a regatului, Hunedoreștii s-au bazat pe mica nobilime de origine românească fapt ce a fost în măsură să promoveze aceste elite pe scara socială. Fie că s-a datorat solidarității etnice fie unui calcul strict politic nobilimea de origine românească a ajuns să fie implicată activ în structurile regatului în special datorită rolului militar asumat. Situația respectivă s-a resimțit chiar mai mult în rândul elitei românești din Banat, provincie de frontieră supusă constant presiunilor otomane.

Acesta este contextul în care se remarcă familia nobiliară Bizere, una dintre familiile reprezentative din rândul elitei românești din Banat. De origine cnezială, nobilii de Bizere, și-au început ascensiunea socială la începutul secolului al XV-lea. Numărându-se printre familiarii puternicei familii de Hunedoara s-au remarcat în special în campaniile militare sudice și în păstrarea liniei de frontieră a Dunării. Spre finalul secolului al XV-lea familia s-a divizat în două ramuri - Bizere și Găman, ultima supraviețuind, departe de Banat, până în secolul XX. Istoriografia românească a sesizat importanța familiei în rândul elitelor românești din regatul medieval ungar. Inițiate de către Costin Feneșan, studiile dedicate familiei au fost continuate de către Ligia Boldea și Dragoș Lucian Țigău, astfel că în prezent dispunem de una dintre cele mai serioase reconstituiri asupra destinului unei familii nobiliare românești din Banat¹.

Tocmai pentru că există pagini dedicate subiectului nu mi-am propus să reanalizez istoria familiei în secolul al XV-lea, ci doar să marchez anumite aspecte prin prisma unor informații inedite. Documentele de mai jos surprind o serie de realități în legătură cu anumiți membri ai familiei în perioada 1469-1493. De la bun început trebuie spus că datele cuprinse aici nu sunt unitare, nefiind circumscrise unui anume subiect sau personaj. Ele vin însă să lămurească anumite aspecte puțin ori deloc cunoscute și să întregască cele deja știute despre nobilii din Bizere. Astfel este situația conflictului desfășurat între membrii familiei în prima jumătate a secolului al XV-lea. Pe scurt o serie de acte din 1433 surprindeau faptul că mai multe moșii aparținând lui Lado de Bizere au fost confiscate de la acesta și fiii săi pentru necredință. Beneficiarul principal în acest caz s-a dovedit a fi un alt membru al familiei, Nicolae, care a intrat în stăpânirea acelor posesiuni. Încercările urmașilor lui Lado de a recupera domeniul părintesc au fost doar parțial încununate de succes căci numitul Nicolae, beneficiind de poziția sa în anturajul lui Ioan de Hunedoara, a reușit să se mențină în majoritatea moșiilor preluate de la rudele acuzate de trădare². Situația conflictuală din sânul familiei s-a menținut până târziu iar actul din 1469 stă drept dovadă. Astfel regele Matia menționa că cele două treimi din posesiunile confiscate de la Ladislau de Bizere și Ioan Tătar, în urma instigațiilor venite dinspre Nicolae de Bizere în

¹ Feneșan 1982-1983, pp. 267-277; Boldea 2002, pp. 172-190; Țigău 2000, pp. 31-69.

² Problematika procesului la Feneșan 1982-1983, pp. 268-273 și Boldea 2002, pp. 173-176.

calitate de acuzator, le-a donat lui Petru cel Mic de Dees și Iacob de Mâtnic³. Reclamantul nu era altul decât fiul lui Nicolae de Bizere amintit anterior. Menționarea lui Ioan alături de Ladislau, fiul lui Lado, cel acuzat de trădare de Nicolae (tatăl instigatorului de acum), indică o relație de rudenie, foarte dificil de stabilit cu exactitate. Ioan pare să fi fost unul dintre membrii familiei căci într-un act din 1472, în dreptul numelui său, este trecut predicatul nobiliar: de Bizere⁴. Nu este exclus ca cei doi să fie frați pentru că singurii fii ai lui Lado cunoscuți în documente erau tocmai Ioan și Ladislau⁵. Surprinde cognomenul Thatar (Tătarul) aplicat lui Ioan. Să fie oare căpătat cu vreo ocazie anume (spre exemplu prizonirat turcesc) sau se referă la un aspect fizic care ieșea prea puternic în evidență? Nu trebuie uitat că Ladislau, acuzat alături de el, purta cognomenul Găman care indică anumite trăsături individuale⁶. Cel mai probabil aspectul fizic (poate anumite trăsături orientale) a determinat aplicarea unor astfel de porecle celor doi membri ai familiei. Un alt fapt care frapază este numirea lui Iacob de Mâtnic ca fiu al acestui Ioan de Bizere. Greu de crezut că ar fi vorba de un fiu natural care să poarte numele de Mâtnic. Explicațiile posibile în acest caz ar fi: adopția, în lipsa unui moștenitor de sex masculin, sau rudă prin alianță, respectiv ginere. Oricare ar fi relația de rudenie dintre cei doi ea dă un înțeles donației din 1469 căci, deși confiscate de la Ioan, moșiile acestuia rămân în familie fiind trecute pe seama unui urmaș direct al său. Documentul lasă să se înțeleagă că părțile din cele 25 de sate erau stăpânite în indiviziune de către Ioan și Ladislau. În 1475, prin împăcarea cu Nicolae, Ladislau va reuși să recupereze, pe seama sa și a fiilor săi, părțile de posesiune pierdute anterior. Ioan și urmașii săi au avut alt destin. Documentul de la 1472 îi arată în stăpânirea unor sate din comitatul Hunedoara, unde probabil că s-au și stabilit în urma pierderii domeniului bănățean. Nici ruda lor Nicolae nu s-a lăsat mai prejos în încercarea de a-și extinde domeniul în direcția comitatului Hunedoara. Un act din 1475⁷ îl surprinde implicat în dispute cu nobilii ce stăpâneau Bretonia, actualul sat Sarmisegetuza, fără să știm finalitatea conflictului respectiv.

Cu toată dorința sa de a se impune în fața celorlalți membri ai familiei, spre finalul secolului al XV-lea situația materială a lui Nicolae de Bizere a început să se degradeze. Diverse nevoi l-au făcut să contracteze un împrumut de 32 florini aur de la Ambrosius literatul din Merenye, pentru care și-a zălogit posesiunea Bizere⁸. Ulterior, pentru ca patrimoniul familial să nu intre în mâinile străinilor, ruda sa, Nicolae Găman, fiul lui Ladislau, a plătit datoria rămasă⁹. Tot George a plătit și celelalte datorii contractate de către Nicolae. Au fost achitate sumele rămase restante mai multor nobili din vecinătatea Caransebeșului¹⁰ apoi banii datorății nobilului Petru Vukašin de Carașova, fapt consemnat într-un act din 1493¹¹. Suma împrumutată de Nicolae de la nobilul de origine sârbă se ridica la 31 de florini aur. Banii au fost predați de către George, în fața oficialilor din districtul Caransebeș, în mâinile reprezentantului lui Petru Vukašin¹². Evident că prin plata acestor datorii George Găman a căutat să păstreze intact domeniul familial, bineînțeles în folosul său propriu. În ultimele decenii ale secolului al XV-lea George s-a impus ca

³ Anexa I.

⁴ Anexa II.

⁵ Tigău 2000, pp. 38-39.

⁶ *Ibidem*, p. 34.

⁷ Anexa III.

⁸ Anexa V.

⁹ Boldea 2002, p. 182.

¹⁰ *Ibidem*, p. 183.

¹¹ Anexa VII.

¹² Frigyes 1878, p. 114-115.

principalul reprezentant al familiei, în ciuda defectului fizic de care suferea¹³. Probabil din această cauză în anul 1485 Paul Chinezul, comitele de Timiș, le scria oficialilor districtului Caransebeș să îi anunțe că nobilul de Bizere era scutit de participarea la oaste¹⁴. Pe măsură ce ramura Găman își începea afirmarea urmașii și rudele lui Nicolae de Bizere, influent în prima jumătate a secolului al XV-lea, au trecut printr-o perioadă mai dificilă. Nu doar Nicolae a făcut tranzacții care erau să ducă la pierderea bunurilor patrimoniale. În 1493 Ioan de Bizere, fiul lui Ladislau¹⁵, vindea două sesii iobăgești, una în Bizere alta în Kalva, pentru suma de 40 de florini. Cumpărătorul în acest caz a fost Ioan Pârcălab de Caransebeș¹⁶. Este dificil de precizat dacă cumpărătorul era sau nu rudă cu nobilul de Bizere. Incertă este și referința legată de numele său, căci nu este sigur dacă îndeplinea funcția de castelan sau este vorba doar de un cognomen transformat în nume de familie.

Istoriografia românească interesată de studiul elitelor a înregistrat acumulări importante în special în ultimii ani. Cu toate acestea există încă anumite aspecte ori detalii care pot contribui la conturarea unei imagini cât mai complete raportat la o anumită familie ori personaj istoric. Așa cum am afirmat anterior nu am încercat să reiau istoria familiei de Bizere ci doar să punctez anumite aspecte, pe baza documentelor anexate mai jos, tocmai pentru a completa și contura cât mai veridic imaginea uneia dintre cele mai importante familii nobiliare românești din Banat.

Bibliografie

- Boldea 2002 = Ligia Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secole XIV-XVI (Evoluție, statut, studiu genealogic)*, Reșița, 2002.
- Feneșan 1982-1983 = Costin Feneșan, *Familia Românească Bizere și moșiile ei de pe valea Pogănișului (1433-1447)*, în *Sargeția*, XVI-XVII, 1982-1983, pp. 267-277
- Frigyes 1878 = Pesty Frigyes, *A Szörény Bánság és Szörény vármegye története*, III, Budapest, 1878.
- Țigău 2000 = D. L. Țigău *Familia Bizere-Găman*, în *Banatica*, 2000, II, pp. 31-69.

I

1469, septembrie 27, Buda

MOL, Dl. 74612, original, pergament, sub text pecete aplicată în ceară roșie cu hârtie de protecție.

Regele Matia, pentru servicii credincioase, donează lui Petru cel Mic de Dees și Iacob de Mâtnic două treimi din 25 de posesiuni din districtul Caransebeș, foste ale nobililor Ladislau de Bizere și Ioan Tătar.

De comissione domini regis

Nos Mathias Dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis fidelitate et servitiis fidelium nostrorum nobilium Petri parvi de Dees et Iacobi de

¹³ Un document din 1491 îl numește Wak=Orbul - Țigău 2000, p. 40.

¹⁴ Anexa IV.

¹⁵ Este vorba de Ladislau, fratele lui Nicolae de Bizere cel Bătrân – Țigău 2000, pp. 36-37.

¹⁶ Anexa VI.

Mwthnok, per eos primum sacre dicti regni nostri Hungarie corone, tandemque maiestati nostre sub locorum et temporum varietate constanter exhibitis et impensis, illas duas partes iudiciorum, que nobis ut iudici, de universis portionibus possessionariis Ladislai de Byzere ac Johanni Tathar in possessionibus Byzere¹, Caloua², Meelfalva³, Zlatena⁴, Ohabycza⁵, Myhelencz⁶, Alsomihelencz⁷, Laczkan⁸, Apagya⁹, Kyzapagya¹⁰, Wlanpathaka¹¹, Stremba¹², Alsomel¹³, Alsokalwa¹⁴, Balosnycza¹⁵, Henzorowa¹⁶, Plesew¹⁷, Warchorowa¹⁸, Alsowarchorowa¹⁹, Rawnapataka²⁰, Gnomboka²¹, Alsognomboka²², Prezyen²³, Alsoprezyen²⁴ et Besna²⁵, in districtu Sebesiensi existentium habitis, vigore cuiusdam sententis capitalis per Nicolaum de Byzere predicta in curia nostra coram nostra personali presentia contra eosdem Ladislaum de Byzere et Johannes Thathar reportate, iuxta antiquam et approbatam regni nostri Hungarie consuetudinem cedere debeat, simulcum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quarumlibet premissis, sic ut prefertur, stantibus et se habentibus, memoratis Petro parvo de Dees et Iacobo de Mwthnok infra tempus redemptionis earundem duximus dandum et conferendum, imo damus et conferimus tenendas, possidendas pariter et habendas, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum Bude, feria quarta proxima ante festum Beati Michaelis archangeli, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.

Verso, scris de altă mână: Anno 1469 Mátyas király donátioja Erdély falukra Sebes táján.

1. Așezare dispărută situată fie în zona Obreja fie în apropiere de Vârciorova, jud. Caraș-Severin.
2. Așezare dispărută situată în zona Var, jud. Caraș-Severin.
3. Mal, jud. Caraș-Severin.
4. Slatina-Timiș, jud. Caraș-Severin.
5. Ohabîța, jud. Caraș-Severin.
- 6-7. Așezări dispărute situate în apropiere de Bolvașnița, jud. Caraș-Severin.
8. Așezare dispărută situată în apropiere de Delinești, jud. Caraș-Severin.
9. Apadia, jud. Caraș-Severin.
10. Așezare contopită cu actuala localitate Apadia, jud. Caraș-Severin.
11. Așezare dispărută situată în zona Vârciorova, jud. Caraș-Severin.
12. Așezare dispărută situată probabil în zona Vârciorova-Bolvașnița, jud. Caraș-Severin.
13. Așezare dispărută sau contopită cu localitatea Mal, jud. Caraș-Severin.
14. Așezare dispărută situată în apropiere de Verendin, jud. Caraș-Severin.
15. Bolvașnița, jud. Caraș-Severin.
16. Așezare dispărută, situată probabil în zona Bolvașnița, jud. Caraș-Severin.
17. Așezare dispărută situată în apropiere de Vârciorova, jud. Caraș-Severin.
18. Vârciorova, jud. Caraș-Severin.
19. Așezare contopită cu actuala localitate Vârciorova, jud. Caraș-Severin.
20. Așezare dispărută situată în apropiere de Caransebeș, jud. Caraș-Severin.
21. Glimboca, jud. Caraș-Severin.
22. Așezare contopită cu actuala localitate Glimboca, jud. Caraș-Severin.
23. Prisian, jud. Caraș-Severin.
24. Așezare contopită cu actuala localitate Prisian, jud. Caraș-Severin.
25. Așezare dispărută situată în zona Prisian, jud. Caraș-Severin.

II

1472, mai 16, Buda

MOL, Dl. 27512, original, hârtie, pecete de închidere pe verso.

Regele Matia poruncește capitlului bisericii din Alba ca Iacob Mâtnic, fiul lui Ioan Tătar de Bizere și familiar al curții regale (*aule nostre familiaris, filiis Johannis Tatar de Byzere*), să fie pus în stăpânirea posesiunilor Almașu Mic și Cozia din comitatul Hunedoarei, posesiuni stăpânite anterior de către tatăl său. Alături de el în stăpânirea celor două posesiuni mai urmau să fie introduși fiii săi Ladislau, Petru, Mihail și Ioan precum și verii săi după tată (*fratri ipsius patrueli*) Ioan și Mihail Tătar.

III

1475, ianuarie 5, Cluj

MOL, Dl. 29530, original, hârtie, pecetea lipsește.

Blasius Magyar, voievodul Transilvaniei, poruncește capitlului bisericii din Alba să investigheze și să soluționeze plângerea nobililor Nicolae de Răcăștia, Andrei Iacob Zabo, Grigore, fiul lui Martin, Dionisie, fiul lui Ioan Fodor, Grigore și Ioan, fiii lui Laurențiu de Grădiștea, Petru de Breazova și Ana, văduva lui Benedict de Valea Dâljii, care au reclamat că o parte posesiunea lor Sarmisegetuza a fost ocupată de către Sandrin Mușina de Densuș, Nicolae de Bizere și Nicolae de Brănișca. Capitlul dă de știre că nobilii de Densuș, Bizere și Brănișca s-au împotrivit noii hotărniciri, cauza fiind amânată pentru a fi soluționată la octavele Sf. Mucenic Gheorghe (8 mai 1475) în fața voievodului.

IV

1485, ianuarie 23, Timișoara

MOL, Dl. 73030, original, hârtie, pecete aplicată în ceară verde sub text.

Paul Chinezul, comite de Timiș și căpitan al părților inferioare, îi anunță pe cei din districtul Caransebeș că nobilul George de Bizere este scutit de îndatoririle militare.

Paulus de Kynys, comes Themesiensis et summus capitaneus partium inferiorum, universis et singulis sollicitatoribus et levatoribus gentium districtus Sebes, amicis nostris salutem. Noveritis, quod nos nobilem Georgium Bezerey ab omni onere exercituationis exemptus commisimus et supportatum. Ideo requirimus vos, in persona quoque regie maiestatis vobis firmiter committimus, quatenus prefatum nobilem Georgium Bezerey ad exercituationem compellere et cvartare non velitis, neque sitis ausi modo aliquali. Presentibus perlectis exhibenti restitutus.

Datum in Themeswar, die dominica proxima poste festum beatii Vincentii martiris, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto.

V

1490, ianuarie 9, Buda

MOL, Dl. 65433, original, hârtie, urme ale pecetii aplicate pe verso.

Capitulul bisericii din Buda adevărește că Nicolae de Bizere a împrumutat 32 de florini de aur de la Ambrosius literatul în contul cărora a pus zălog posesiunea sa Bizere.

Nos capitulum ecclesie Budensis, memorie commedamus per presentes, quod nobis Nicolaus de Byzere coram nobis personaliter constitutus proposuit et sponte confessus est in hunc modum, quod ipse pro evitandis certis suis necessitatibus et arduis negotiis eius expediendis a nobili Ambrosio litterato de Merenye triginta duos florenos auri puri hungaricalis mutuo et sub spe restitutionis recepisset et levasset, pro quibus eidem Ambrosio litterato ad medium quadragesime proxime affuturum argentum pro toto valore eorundem triginta duorum florenorum auri singulas utputa marcas argenti pro singulis quinque florenis auri hunc Budam mittere assumpsisset et assumpsit, tali sub obligatione, quod si ipse argentum illud in valore ipsorum triginta duorum florenorum auri per singular marcas scilicet pro singulis quinque florenis eidem Ambrosio litterato ad dictum medium quadragesime huc Budam mittere negligeret vel non posset quovis modo, extunc idem Ambrosium litteratum statim elapso ipso termino solum vigore presentium nostrarum litterarum mediante in dominium dicte possessionis Byzere, in districtu Sebes comitatus Themesiensis existentis et cunctarum pertinentiarum eiusdem introeundi et pro se occupandi, fructusque et quaslibet utilitates earundem pertinentiarum percipiendi et tam diu titulo pignoris conservandi, donec et quousque eidem de predictis triginta duobus florenis auri suis et de expensis desuper factis satisfactum fuerit quoad plenum, plenam et omnimodam habeat pretactarum facultatem. Ad quod idem Nicolaus de Byzere sponte se obligavit coram nobis, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum sabbato proximo post festum Epiphaniarum Domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo nonagesimo.

VI

1493, ianuarie 22, Buda

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj, colecția de documente Blaj, nr. 18, original, pergament, pecete

Capitulul bisericii din Buda adevărește că Ioan, fiul lui Ladislau de Bizere, i-a vândut lui Ioan, pârcălabul de Caransebeș, două sesii iobăgești din Bizere și Kalva pentru suma de 40 de florini aur.

Nos capitulum ecclesie Budensis, memorie commedamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nobilis Johannes, filius quondam Ladyslai de Byzere, coram nobis personaliter constitutus proposuit et sponte confessus est in hunc modum, exquia nobilis Johannes Porkolab de Sebes, sibi semper fraternali favore et amicitia singulari affuisset complacentias etiam non modicas temporibus debitis et locis sibi opportunis exhibuisset, exhibereque anhelaret etiam in futurum, ipse igitur acceptorum huiusmodi beneficiorum non immemor, sed vice pia remunerator esse cupiens, duas sessiones suas iobagionales, alteram in Byzere¹ predicta et alteram in Kalwa² possessionibus, in districtu de Sebes existentibus habitas, similiter cunctis ipsarum sessionum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arrabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, fenetis, silvis, nemoribus et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis sessiones ad easdem de iure spectantibus et pertinere, debentibus memorato Johanni Porkolab suisque heredibus et posteritatibus universis, tum pro premissis suis complacentiis, tumque pro

quadraginta florenis auri puri hungaricalibus veri et iusti ponderis ab eodem Johanne Porkolab iam levatis ple[narie]¹ perceptis dedisset, donasset et in perpetuam hereditatem ascripsisset, imo dedit, donavit et ascripsit iure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum pariter et habendum pleno cum effectu coram nobis assumens, idem Johannes de Byzere eundem Johannem Porkolab et suos heredes in pacifico dominio dictarum sessionum iobagionalium temporibus perpetuis contra quoslibet illegitimos impeditores tueri protegere et conservare propriis suis laboribus et expensis. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetua presentes literas nostras privilegiales pendentem sigillo nostro consignatas ad fassionem dicti Johannis de Byzere duximus concedendum.

Datum in festo Beati Martiri Vincentii martiris, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio.

VII

1493, Novi Kneževac

MOL, Dl. 65437, original, hârtie, sub text aplicată pecete inelară.

Petru Vukašin de Caraşova dă de ştire că George Găman din Caransebeş a achitat datoria rămasă de la răposatul Nicolae de Bizere.

Nos Petrus Vokachin de Crassoffew memorie commendamus universis et singulis, quibus expedit, quod nobilis vir Georgius Gamaan in Sebes commorans de sumpma et quantitate pecuniarum condam Nicolai de Biseere, quibus nobis obligabatur, plene et omnino satisfecit et persolvit, de quibus eundem misimus et annuimus expeditum, vigore et testimonio literarum nostrarum expeditoriarum. Datum in Kanisa, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio.

SOME UNPUBLISHED DOCUMENTS ON THE BIZERE FAMILY

(Abstract)

The Romanian noble family Bizere was one of the most important of 15th -16th centuries in Banat. Originating from Caransebeş area the family survived, by Găman branch, until the early 20th century. The aim of the present study is to bring new information and more details about the family trough seven unpublished document kept in the Hungarian National Archive and Romanian National Archive, Cluj branch. The documents provide information about the interaction between family members especially about property issues in the second half of the 15th century.

O SCURTĂ MONOGRAFIE A BISERICII SFÂNTUL NICOLAE DIN HUNEDOARA

Mihai DEHELEANU

Colegiul Tehnic Emanuil Ungureanu-Timișoara

Denumire tardivă, atribuită unuia dinre cele mai importante stiluri ale artei, termenul de „gotic” a avut inițial un caracter peiorativ. Derivat din numele migratorilor goți înțelesul lui era sinonim cu acela de „barbar”, exprimând disprețul nutrit împotriva acestuia de artiștii luminați ai Renașterii italiene. Captivați de ideea de echilibru și armonie, aspirând spre dominarea unei monumentalități statice, în care se materializează un suprem ideal estetic, aceștia consideră goticul ca un stil „excesiv” pentru că le părea nearmonios, haotic și irațional¹.

Expresie a unei epoci în a cărei ideologie misticismul și materialismul naiv se întâlnesc, se înfruntă și se concurează, în care fantasticul însoțește ca un motiv subaltern naturalismul, cu o poetică insistentă, evoluând de la regnul vegetal la simbolismul animalier, apoi la înțelepciunea sacrală a pildelor oferite de îndeletnicirile umane, arta gotică prezintă multiple aspecte contradictorii. În fizionomia sa se contopesc și alternează tradițiile înrădăcinate de secole ale dominației teologice și aspirația de totdeauna a omului spre natură, marchând necesitatea structurală a orientării sale spre realitate.

Arta gotică constituie expresia unei umanități care eliberându-se progresiv de determinismul teologic al ideologiei medievale manifestă primele veleități declarate de a se lăsa cucerită de sentimentul naturii, revenind creatura ei. Veleitatea exprimată inițial cu timiditate, apoi cu hotărâre crescândă fără de care umanismul renașterii nu ar fi luat ființă².

Dorind să înlăture un apelativ pe cât de nedrept, pe atât de impropriu, teoreticienii de artă din secolul al XIX-lea l-au substituit cu acela de stil „ogival”, derivate de la ogivă, mai exact de la bolta în cruce pe ogive, element fundamental pentru structura arhitecturii gotice. Dar bolta în cruce pe ogive nu îi aparține în exclusivitate și nu este o invenție a goticului, fiind cunoscută și utilizată de romanicul matur, apoi generalizată în faza târzie a aceluși stil, având deci elemente comune cu acesta³. Teritoriul în care se manifestă stilul gotic cuprinde: occidentul european inclusiv Anglia, extinzându-se în țările nordice și în centrul Europei și având ca linie de demarcație spre est Polonia, Cehia și Transilvania. În sud goticul îmbracă forme specifice, înrăurite de arta arabă în Peninsula Iberică, concentrate într-o evoluție abreviată în Italia și marcând reflexe până pe coasta dalmată.

Periodizarea artei gotice îmbracă aspecte diferite legate de anumite caracteristici specifice zonelor de manifestare o cronologizare generală cuprinzând:

- perioada goticului timpuriu 1140 - 1220;
- perioada goticului matur 1220 - prima jumătate a secolului XIV;
- perioada goticului târziu - mijlocul secolului XIV, secolul XV⁴.

Răspândirea tardivă a arhitecturii de piatră în Transilvania are loc abia după invazia tătară din 1241, explicându-se astfel împletirea mai strânsă a romanicului cu goticul

¹Guy Marica 1970, p. 5.

²Guy Marica 1970, p. 6.

³Guy Marica 1970, p. 6.

⁴Vlăsceanu 2002, p. 79.

timpuriu în această zonă. Contribuția ordinului cistercian a dus la difuzarea formelor gotice timpurii.

Începând cu domnia lui Carol Robert de Anjou orașele se bucură de protectoratul monarhic, dobândesc drepturi și privilegii ce sunt sporite de Sigismund de Luxemburg și de Matei Corvin. Astfel se ridică bisericile parohiale din toate centrele însemnate: Sibiu, Sebeș, Cluj, Brașov, Sighișoara, Mediaș și Bistrița. Exemplul centrelor urbane va fi urmat și în localitățile rurale, firește cu resurse mult mai modeste⁵.

Sobre și trainic construite bisericile gotice din Transilvania se caracterizează prin însușiri stilistice comune, dominate de deschideri și masa peretelui. Elevația verticală nu depășește niciodată măsura, iar masivitatea zidurilor se menține ca o parte generică. Decorul deși divers, atestă resurse inventive și o suplețe expresivă.

Limbajul decorativ este bogat și în morfologia ornamentală a ferestrelor și a portalurilor.

Pătrunderea stilului gotic dincolo de Carpați este semnalată de unele reflexe mai mult ornamentale întâlnite la bisericile moldovenești contemporane: biserica Sfântu Gheorghe din Hârlău, biserica Sfântu Ioan din Piatra Neamț⁶.

Contemporane cu castelul sunt începuturile bisericii Sfântul Nicolae din Hunedoara, monument care în contextul arhitecturii românești medievale ocupă un loc de o remarcabilă importanță. Actul său de naștere este privilegiul din 30 noiembrie 1458 prin care Matei Corvin dădea drept românilor să-și ridice o biserică de zid⁷.

A doua mărturie e inscripția deasupra ușii navei care menționează: „... în cursul anilor 1634 cu osteneala împreună cu tot(ă) cheltuiala a protopop(u)lui Ianăși și Statie, gineri-său și cu mila a mulți neguțători s-au zid(it) ca să fie poman(ă) părinților și sufle(telor) dumnealor și cari în cursul anilor 1654 aflatu s-au lângă titor cei bătrâni”. Până aici textul e identic cu cel publicat în *Șematismul istoric*⁸.

Autorul *Șematismului istoric*, apărut la Lugoj în anul 1903 datează biserica între anii 1634- 1654. Argumentul pe care se întemeiază acești autori e evident inscripția votivă din navă. Din această inscripție reduce importanța donațiilor negustorilor greci la niște simple contribuții neprecizate, cu excepția a doi comercianți: Dumitru Mărcocianul și Nicola Crăciun care au zugrăvit-o și au înfrumusețat-o.

În afara hrisovului lui Matei Corvin avem și alte dovezi neîndoielnice că în Hunedoara a trebuit să existe încă cu mult înainte de anul 1634 o biserică românească, anume actul de numire al preotului Petru dat în 1507, aflat în arhiva bisericii din Hunedoara, precum și acte de instituire de preoți dateate din 1506, 1526, 1540. E logic ca acești preoți de dinainte de 1634 trebuiau să-și îndeplinească slujba în vreo biserică existentă, însă această e posibil să fi fost de lemn⁹.

O altă ipoteză referitor la construcția bisericii se se referă la încuviințarea primită de Răscianii și Valahii, care s-ar fi folosit de ea. Biserica ridicată de ortodocși e probabil să fie din piatră și nu din lemn, sârbii cunoscuseră în secolul al XIV- lea o epocă de înaltă înflorire a arhitecturii de piatră, iar românii zidesc și ei în Țara Hațegului biserici de piatră. Încuviințarea are loc în 1456¹⁰.

⁵Oprescu 1968, p. 118.

⁶Oprescu 1985, p. 40.

⁷Drăguț 1968, p. 14.

⁸Drăguț 1968, p. 13.

⁹Vătășianu 1930, p. 68.

¹⁰Vătășianu 1930, p. 69.

Din descrierea bisericii rezultă că între înfățișarea și construcția navei și tindei e o profundă deosebire, în sensul că nu este ca între anii 1634 - 1654 să se fi zidit acest complex.

O nouă intervenție e cea din 1827, când se adaugă clopotnița în capătul de vest al bisericii. Rezultă astfel trei perioade de construcție: cea mai veche pentru absidă și navă, alta pentru tindă și în final în 1827 pentru clopotniță. Din documente absida și nava sunt construite în a doua jumătate a secolului al XV-lea, după 1456¹¹.

În perioada 1634 - 1654 se construiește tinda, biserica fiind prevăzută cu o turlă, un sistem de boltire care amintește de „crucea greacă”, folosită în Țara Românească încă din secolul al XIV-lea.

Absida bisericii

Autor: necunoscut

Datare: 1456

Tehnică: așezarea pietrei în straturi neregulate și legarea lor cu mortar

Material: piatră

Descriere: Absida are dimensiunile 3,90m X 4,90 m, grosimea zidurilor pereților apsidei de 0,75 m - 0,80 m.

Absida e despărțită de navă printr-un perete de piatră în fața căruia se găsește iconostasul de lemn. Peretele acesta nu se ridică până la bolți, iar deasupra poartă o cruce de lemn.

Absida însăși e o încăpăre cu cinci laturi, terminându-se spre răsărit cu o muchie. Ea e boltită în partea de vest cu o calotă, iar de la cei doi pereți răsăriteni pornește un sistem de arcuri asemănătoare nervurilor gotice, care împart boltiturile dintre calota eliptică și pereți în nouă bolți mici, triunghiulare asemănătoare unor penetrații¹².

Jos e și absida acoperită cu lespezi. Două ferestre către unul din cei doi pereți care se întâlnesc în colțul răsăritean dau acces luminei. Împodobirea constă odinioară din picturi, azi păstrate numai în fragmente, restul peretelui fiind tencuit¹³.

Nava bisericii

Autor: necunoscut

Datare: după 1456

Tehnică: așezarea pietrei în straturi neregulate și legarea ei cu mortar

Material: piatră

Descriere: Nava are dimensiunile 9,15m X 6,92m, este transversală, acoperită cu un înveliș transversal de laturile din spre sud și nord ale turlei și mai jos decât cel longitudinal, iar încrucișarea însăși e marcată prin turla rotundă acoperită cu un înveliș conic din olane, în timp ce învelitoarea navelor e din șindrilă.

În mijlocul ei încadrând un spațiu rectangular se află patru stâlpi rotunzi, care se transformă la capăt în octogon formând un fel de capitel. Stâlpii sunt legați fiecare în direcția transversală prin arcuri cu o cupolă așezată pe un tambur rotund¹⁴.

Centrul navei fiind astfel accentuat prin cupola cruce semnalată de acoperișul exterior se compune din brațul longitudinal, iar brațul transversal prin bolți transversale. Cele patru încăperi din colțul navei sunt boltite berceau pe direcția transversală. Nava e

¹¹Vătășianu 1930, p. 70.

¹²Vătășianu 1930, p.67.

¹³Drăguț 1968, p. 60.

¹⁴Vătășianu 1930, p. 66.

podită cu lespezi mari de piatră. Lumina pătrunde prin cele opt ferestre mici și strâmte, grupate câte două marijos și câte două mai mici deasupra, în cele două brațe transversale ale crucei și prin opt ferestre care străbat tamburul.

Ornamentul navei constă în picturi murale care acoperă toți pereții, precum și stâlpii¹⁵.

Clopotnița bisericii

Autor: necunoscut

Datare: 1827

Tehnică: așezarea de cărămidă paralelă cu liant de mortar

Material: cărămida, lemn

Descriere: Dimensiunile clopotniței sunt: 4,05 m X 3,92 m, acestea sunt dimensiunile interioare. Clopotnița a fost alipită tindei, zidul răsăritean al clopotniței nefiind identic cu cel apusean al tindei. Clopotnița are două etaje, iar deasupra o galerie de lemn, construită dintr-un parapet de scânduri¹⁶.

Stâlpii de lemn, legați cu arcuri de înfățișarea unui segment de cerc, poartă bârnele care înlocuiesc cornișa și mijlocesc spre acoperișul pătrat și puțin înclinat la bază, apoi optlater și pieziș, țuguiat spre vârf. Acoperișul este încordat cu câte o cruce de metal.

Intrarea în biserică se face pe latura apuseană a clopotniței, iar de aici se ajunge în tindă¹⁷.

Bibliografie

Guy Maria 1970	=	Viorica Guy Maria, <i>Arta gotică</i> , Editura Meridiane, București, 1970.
Vlăsceanu 2002	=	Mihaela Vlăsceanu, <i>Element de istoria artei europene</i> , Editura Aura, Timișoara, 2002.
Oprescu 1968	=	George Oprescu, <i>Istoria artelor plastice</i> , Editura Meridiane, București, 1985.
Oprescu 1985	=	George Oprescu, <i>Manual de istoria artei. Evul Mediu</i> , Editura Meridiane, București, 1985.
Drăguț 1968	=	Vasile Drăguț, <i>Vechi monumente hunedorene</i> , Editura Meridiane, București, 1968.
Vătășianu 1930	=	Virgil Vătășianu, <i>Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara</i> , Editura Cartea românească, Cluj, 1930.
Moiescu 2001	=	Cristian Moiescu, <i>Arhitectura Românească Veche</i> , Editura Meridiane, București, 2001.

UNECOURTE MONOGRAPHIE A EGLISESAINT-NICOLAS DE HUNEDOARA

(Résumé)

Expression d'une époque dont l'idéologie, le mysticisme et le matérialisme noif se rencontrent, se confrontent se concurrencent, où le fantastique accompagne comme un motif subalterne au naturalisme, avec une poétique insistente, en évoluant du règne végétal au symbolisme animalier, ensuite à la sogesse socrate des paraboles offertes par les occupations humaines, l'art gothique présente de multiples aspects contradictoires. Dans sa physionomie fusionnent et alternent les traditions enracinées depuis des siècles de la domination théologique et l'aspiration depuis toujours de l'homme vers la nature, en marchand la nécessité structurale de son orientation vers la réalité.

Contemporains au château sout les débuts de l' église Saint-Nicolas de Hunedoara, monument qui dans le contexte de l' architecture roumaine médiévale, occupe une place d' une remarquable importance.

¹⁵Drăguț 1968, p. 59.

¹⁶Vătășianu 1930, p. 67.

¹⁷Moiescu 2001, p. 179.

droit d'élever une église en mur.

L'auteur du « Sématique historique » apparue a Lugoj en 1903, date l'église entre les années 1634-1654. Dans la période 1634-1654, on construit le pronaos, l'église étant munie avec une coupole, un système de voûte qui rappelle de ce la croix grecques, employée au Pays Roumain, en Tzare Roumânească, déjà depuis le XV-ème siècle, après 1456.

Une nouvelle intervention est celle de 1827, lorsqu'on ajoute le clocher au bout d'Ouest de l'église.

Il en résulte, ainsi, trois périodes de constructions: la plus ancienne- pour l'abside et le naos, autre, pour le pronaos, et, finalement, en 1827, pour le clocher.

UN CUPTOR DE ARS CERAMICĂ DE LA POJEJENA, JUDEȚUL CARAȘ-SEVERIN

Ovidiu BOZU

Locul numit de săteni *Iz pot vinograda*, se află situat pe partea dreaptă a drumului național DN 57A, la ieșirea din comuna Pojejena spre Socol. Se prezintă ca fiind terasa inferioară a văii Dunării, ce coboară într-o pantă lină de sub dealul *Rupcina*. Pe culmea acestui deal, unde se afla și un releu TV, a fost localizată o așezare hallstattiană, suprapusă parțial de o necropolă medievală (Fig.1.1).

La 10 m de marginea terasei și la 30 m de ultima casă a fost execut un sondaj de verificare orientat nord-sud, cu dimensiunile de 5/2 m, care a fost apoi spre vest a fost lărgită cu încă un metru (Fig.1.2). La adâncimea de 35 cm de la nivelul actual al solului, în suprafața secțiunii, la 20 cm de profilul de nord și la 1,20 m din dreptul metrului 4 al secțiunii s-a conturat bolta unei instalații de ars ceramică.

De formă oval-alungită, cuptorul are o lungime de 4,50 m și o lățime pe mijloc de 1,85 m. și poate fi comparat cu o barcă răsturnată cu fundul în sus. Bolta s-a păstra intactă pe o lungime de 1,20 – 1,50 m, restul prăbușindu-se în interiorul cuptorului. Pereții și bolta cu grosimi cuprinse între 10 și 20 cm de culoare roșie-cărmizie, au lipituri succesive de 5-10 cm grosime, ce indică sugestiv cel puțin o faza de refacere a instalației. Înălțimea exterioară a cuptorului, măsurată de la nivelul vetrei este de 80-90 cm, iar cea interioară este de 65-75 cm. Vatra, bine arsă constă dintr-o suprafață plană perfect netedă și dură (Fig.2).

Un rând alcătuit din bolovani, cu aspect de perete despărțitor, înalt de 65 cm., situat la 1,50 m de la gura de pe latura de sud a cuptorului, compartimentează interiorul vetrei în două spații inegale ca mărime.

Primul compartiment are o lungime de 1,50 m, o lățime cuprinsă între 50 cm și 1,25 m și o înălțimea interioară de 65 cm. Îi corespunde spre exteriorul cuptorului o deschidere dreptunghiulară înaltă de 90 cm a cărei lățime la baza măsoară 50 cm, iar la boltă 40 cm. Această deschidere cu aspect de gură de tiraj este opturată la 50 cm de la nivelul vetrei de un rând de pietre plate dispuse transversal, bine prinse în pereții laterali delimitând astfel două spații înguste cu dimensiunile de 50/30 și 40/20 cm.

Pe vatra acestui spațiu, între gura interioară a cuptorului de pe latura de nord și spatele rândului de bolovani s-au păstrat intacte două cahle-oală.

Al doilea compartiment cu o înălțime interioară de 75 cm, măsoară în lungime 3 m. Lățimea acestui compartiment are valori cuprinse între 1,20 m în spatele gurii de nord, 1,70 m pe mijlocul vetrei și 1,30 m în fața peretelui de bolovani. Și în acest spațiu au fost descoperite un număr de 15 vase: 14 oale cu o singură toartă, din care 6 întregi și 8 păstrate fragmentar și o cahle-oală, din care s-a mai păstrat doar fundul și o parte din buza vasului (Fig. 3).

Acest tip diferit de cuptor de ars ceramică ca formă și dimensiuni a impus și o tehnică aparte în construirea lui. După ce olarul a stabilit mărimea și forma cuptorului a trecut la săparea după contur a unei gropi de 65-75 cm adâncime la care a podit viitoarea vatră a cuptorului. Pentru a-i da forma definitivă a întrebuintat o structură de lemn foarte asemănătoare cu a unei bărci răsturnate sau chiar părți componente ale unei bărci ce nu mai putea fi utilizată, peste care lutuire și netezire a obținut pereții și bolta cuptorului.

La fabricarea vaselor ceramice de culoare albă descoperite *in situ* pe vatra cuptorului s-a folosit o argilă locală de culoare albă, asemănătoare cu cea de tip caolinitic cu un conținut ridicat de oxid de zinc, ce se regăsește în mineralizațiile neferoase de la Moldova Nouă din Clisura Dunării.

În interiorul cuptorului, vasele au fost arse oxidant datorită prezenței oxigenului. Însăși orientarea cuptorului cu gura de tiraj situată la sud și orificiul de alimentare spre nord indică faptul că olarul a ținut cont ca vântul și în acel sector al Clisuri Dunării bate de la SE spre NV. Opturarea gurii de tiraj, compartimentarea vetrei printr-un zid despărțitor, au fost necesare în vederea menținerii temperaturii dorite în interiorul cuptorului în procesul tehnologic al unei arderi oxidante controlate a vaselor.

Vasele pregătite pentru a fi arse, au fost introduse și așezate prin gura de alimentare de la capătul de nord al cuptorului. În majoritatea lor, au fost așezate culcate dar și în picioare până în dreptul zidului de piatră despărțitor, pentru a folosi la maxim suprafața vetrei.

Recuperarea vaselor după încheierea procesului de ardere și răcire a cuptorului se făcea tot prin orificiul de alimentare care la baza vetrei avea o lățime de 1 m și o înălțime de 50 cm., valori metrice ce fac posibilă intrarea și ieșirea din cuptor. Dacă în cuptor au fost descoperite un număr de 17 piese ceramice, se explică prin faptul că acestea nu au mai putut fi recuperate datorită prăbușirii bolții cuptorului și în final acesta a fost abandonat. În cuptor au fost descoperite două tipuri distincte de vase ceramice.

Oală, confecționată la roată rapidă, din pastă zgrunțuroasă de culoare albă cu pereți subțiri și fund drept. Buză șanțuită în interior ușor trasă spre exterior de care este prinsă o toartă lată cu o nervură profilată pe mijloc, pornește o toartă lată trasă în afară. Singurul decor constă dintr-o canelură ușor adâncită dispusă pe diametrul maxim al vasului. Are următoarele dimensiuni: înălțimea de 22 cm; diametrul la gură de 16,5 cm; diametrul maxim 17,5 cm; diametrul fundului de 11,5 cm (Fig. 4.1).

Pentru oala cu o singură toartă, sau oala pentru lapte, ca formă și utilitate îi găsim analogii, cu piese de același tip, confecționate la mijlocul secolului al XVIII-lea la Biniș și în alte localități din județul Caraș-Severin¹.

Cahla-oală, deschidere pătrată, cu laturile de 17 cm, pastă zgrunțuroasă, culoare albă pereți subțiri, fund rotund și plat. Dimensiuni: înălțime 8 cm; diametrul fundului de 10 cm. Cahla-oală, cahla-placă, cahla-disc sunt produse ceramice frecvent întâlnite și în Banat, de-a lungul epocii medievale până târziu în secolul XVIII² (Fig. 4.2).

Este pentru prima oară însă când la Pojejena în punctul *Iz pot vinograda*, a fost documentat arheologic existența singurului centru de olărit din Clisura Dunării pe care îl datăm sec. XVII - XVIII, în care pe lângă vase din olăria țărănească cum este oala de lapte se confecționau și cahle destinate construirii cuptorului cu cahle ca sistem de încălzire a interiorului unei locuințe țărănești.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1. Localitatea Pojejena, cu localizarea cuptorului sec. XVII-XVIII

Fig. 2. Planul cuptorului la scara 1: 20

Fig. 3. Cuptorul de ars ceramică din punctul *Iz pot vinograda*-Pojejena

Fig. 4. 1 oală pentru lapte; 2. cahla-oală

¹ Barbu 1972, p.172; Petrovski, 1972, p. 74.

² Mărgineanu 2007, p.143; Marcu-Istrate, 2004, p. 20

- Barbu 1972 = S. Barbu, *Studii de artă populară*, Editura Minerva, București, 1972.
Petrovski 1977 = Maria Petrovski, *Ceramica populară din județul Caraș-Severin*, în *Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie*, 2, Caransebeș, 1977.
Mărgineanu 2007 = F. Mărgineanu, *Cahle medievale târzii din colecția muzeului Arad*, în *Analele Banatului* SN, Arheologie-Istorie, XV, Timișoara, 2007.
Marcu-Istrate, 2004 = D. Marcu-Istrate, *Cahle din transilvania și Banat, de la începuturi până la 1700*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2004.

A POTTERY KILN FROM POJEJENA (CARAS-SEVERIN COUNTY)

(Abstract)

It is for the first time when at Pojejena, in the point called *Iz pot vinograda*, placed outside of the village Pojejena, Caraș-Severin county was archeological documented the existence of the only one pottery center from the Danube Clisura, dated in the 17th to 18th century. The pottery kiln had a elongated oval shape and its length was of 4,50 m and a width on its middle of 1,85 m and can be compared with a overturned boat with the bottom up.

The vault was keep intact on a length of 1,20-1,50 m, the rest collapse inside the kiln. The walls and the vault with widths between 10 and 20 cm, of brick red color have successive solders thick of 5-10 cm, which suggestively indicates at least one phase of remaking of the installation.

The exterior height of the kiln, measured at the fireplace's level is of 80-90 cm and the interior one is of 65-75 cm

The fireplace is well burn and is composed by a plane surface, perfectly flat and hard. A layer of boulders, which looks like an dividing wall, 65 cm high, situated at 1,50 m from the aperture from the south side of the kiln is what divides the interior of the fireplace in two unequal spaces. The first division are a length of 1,50 m, a height between 50 cm and 1,25 m and an internal height of 65 cm. In the exterior of the kiln its correspondent is a rectangular opening height of 90 cm, which width at the base is of 50 cm and at the vault of 40 cm. This opening looks like a draft mouth and it is blocked at 50 cm from the level of the fireplace by a level of flat stones, arranged transversal and well-kept in the lateral walls, demarcating two narrow spaces with the dimension of 50/30 and 40/20 cm.

On the fireplace of this space, between the inner mouth of the kiln on the northern side and back of the level of stones were kept two terracotta-pots.

The second division with an internal height of 75 cm has a length of 3m. The width of this division has values between 1,20 m, in the back of the north mouth, 1,70 at the middle of the fireplace and 1,30 in the front of the boulders wall.

In this space also was discovered a number of 15 vessels: 14 pots with one handle, of which 6 were unbroken and 8 fragmentary kept and a terracotta-pot of which was kept only its bottom and a part of the vessels 'lip.

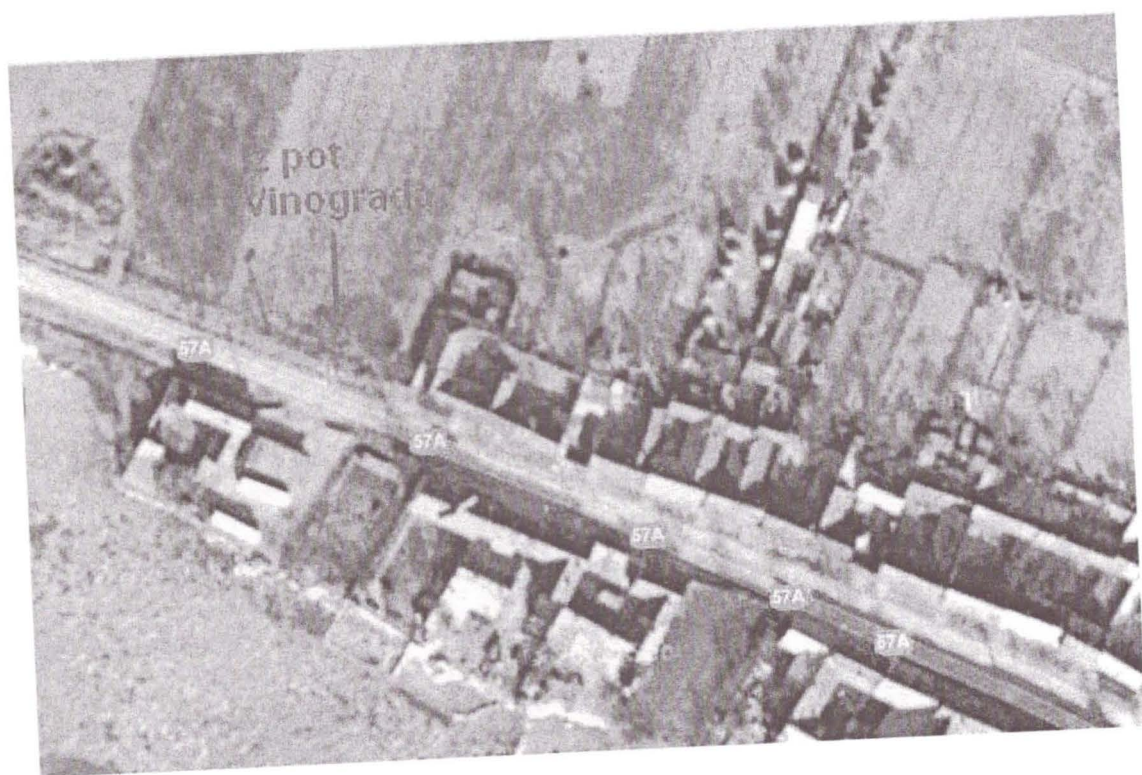
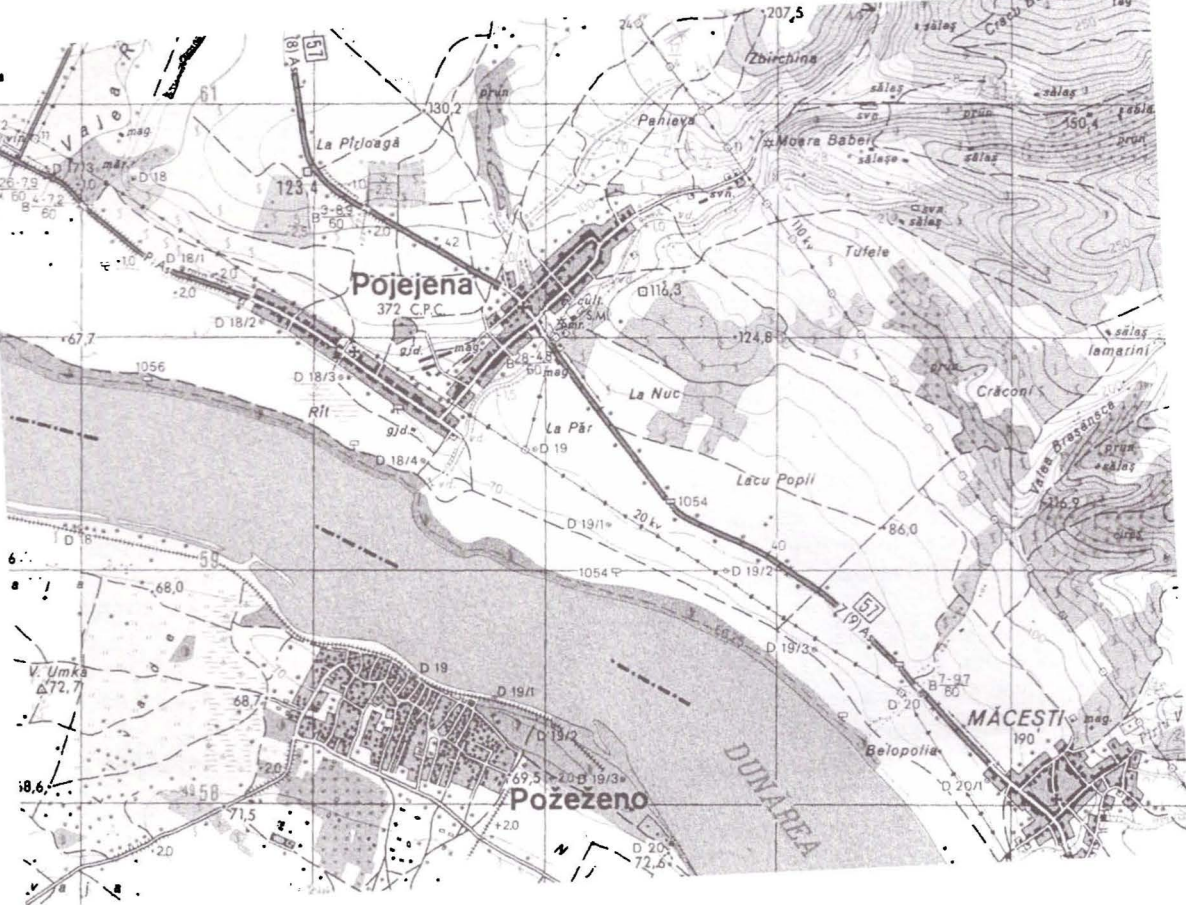

Fig. 1.

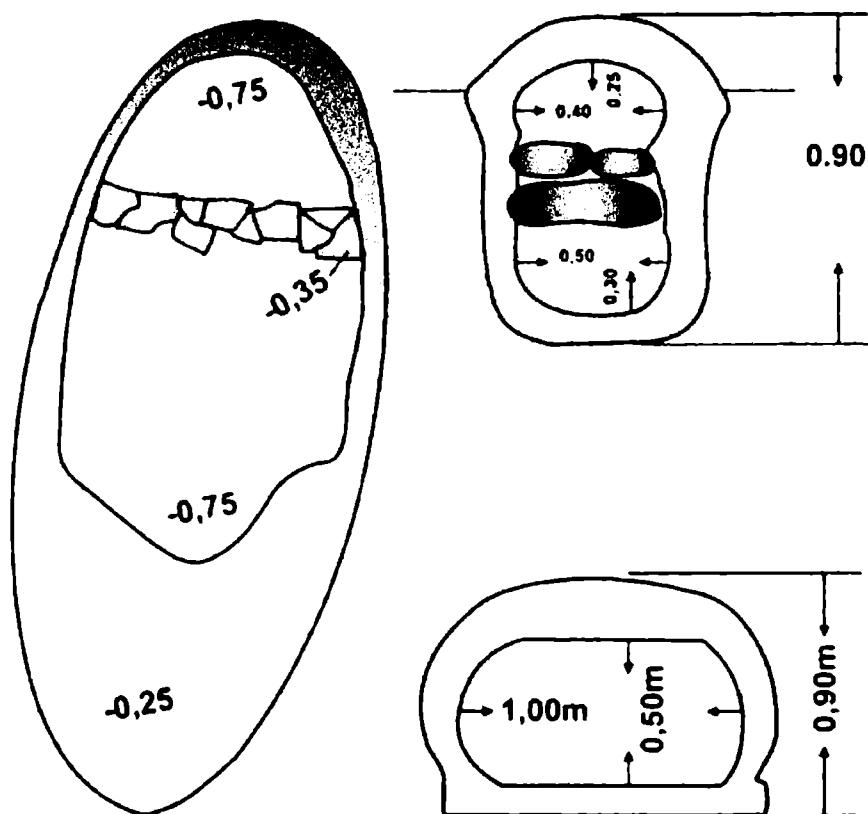

Fig. 2.

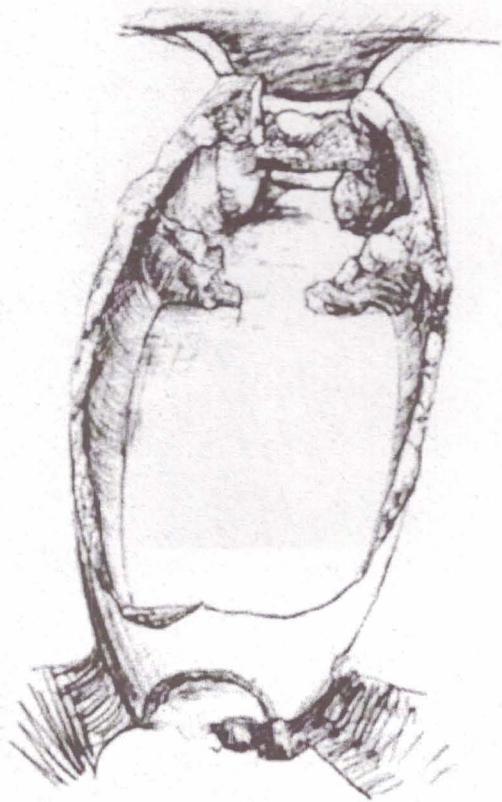
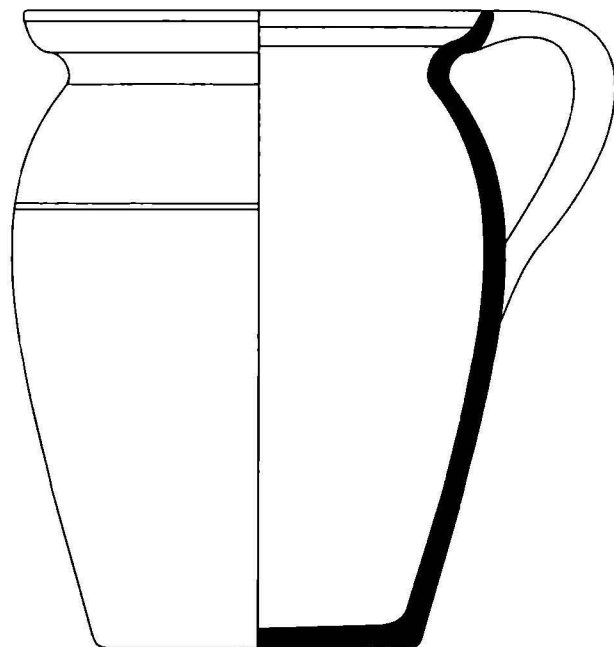
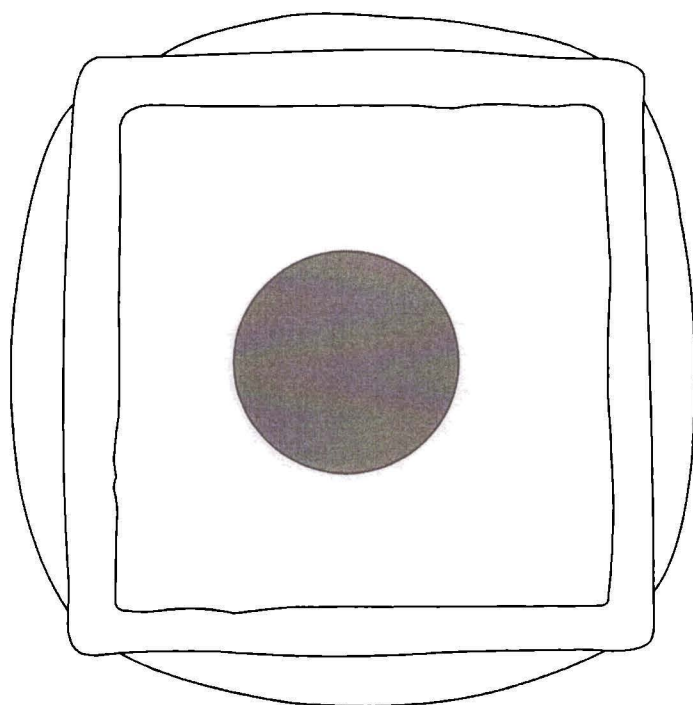

Fig. 3.

1

2

Fig. 4.

OPAÎTE ȘI LĂMPI DE MINĂ DIN COLECȚIA MUZEULUI BANATULUI MONTAN REȘIȚA

Flavius BOZU

În zona de munte a Banatului de-a lungul unei axe orientată nord-sud în lungime de 85 km, sunt localizate trei zone distincte de metalogeneză începând din masivul Areniș aparținând Munților Dognecei, situat la nord de râul Bârzava și până la Dunăre. Prima dintre cele trei zone este situată în arealul localităților Bocșa-Ocna de Fier-Dognecea; a doua situată la poalele Munților Aninei între localitățile Oravița-Ciclova-Sasca și a treia în Munții Locvei la Moldova Nouă. Repartiția zăcămintelor metalifere în aceste zone are următoarea configurație: minereuri de fier, cupru, aur, argint, plumb și zinc (Fig. 2) la Bocșa - Ocna de Fier - Dognecea; Oravița - Ciclova - Sasca minereuri de argint, cupru, plumb; Moldova Nouă cupru, argint, plumb (Fig. 1).¹

Cercetările arheologice de la Moldova Nouă - *Ogașul Băieșului, Fețele Albe, Dealul Grecilor, Florimunda*, au dus la localizarea și cercetarea parțială a unei întinse așezări miniere cu construcții, puțuri și galerii de extracție a minereului de cupru, argint, aur și plumb de epocă romană. Tradiția locală, dar în mod deosebit hărțile miniere de secol XVIII-XIX întocmite de către inginerii topografi austrieci, localizează cartografic urme de exploatare miniere de epocă romană la Bocșa Română pe delalul *Cracul cu Aur*, Ramna pe *Valea Băilor*, la Brădișorul de Jos-Oravița pe *Dealul Mare* și *Fața*, la Dognecea pe *Dealul Gheorghe*, Cărbunari în punctul *Boiște*.²

Anul 1716, când Banatul din punct de vedere administrativ a intrat în componența imperiului austriac, consemnează începutul unei epoci de maximă înflorire și dezvoltare economică. Epoca de prosperitate și de avânt economic s-a datorat, înainte de toate, unei intense și rentabile strategii de exploatare și valorificarea a minereurilor utile existente în subsolul Munților Metaliferi ai Banatului.

Sub autoritatea imperială iau ființă câteva puternice centre de extracție și prelucrare a minereurilor în Banatul montan cum sunt cele de la Sasca Montană, Oravița, Ciclova Română (1717), Moldova Nouă, Dognecea, Ocna de Fier, Bocșa (1722), specializate în exploatarea minereurilor complexe de argint, aur, cupru și fier. Exploatarea intensă a zăcămintelor metalifere din munții Banatului de-a lungul secolelor XVIII-XX au dus la epuizarea acestora, făcând ca în prezent întreaga activitate minieră să devină nerentabilă și minele închise.

Pentru iluminatul în subteran, de-a lungul secolelor XVIII și până târziu în primul deceniu al secolului XX, literatura de specialitate consemnează lămpile portative cu ulei - *tragende offene Öllampen*. Minierii cărășeni le numeau ștearturi, candelă (*Grubenlicht, Forschlampen*), sau opaițe de mină, foarte asemănătoare ca formă și principiu de funcționare cu opaițele romane antice.³

Dintre tipurile de lămpi de mină ce s-au utilizat în centrele minere de extragere și prelucrare a minereurilor din Banatul montan, amintim următoarele:

¹ Wollman 1971, p. 198 și urm; Gräf 1997, pp. 165-186.

² Bozu 1993.

³ Wollman 1971., p. 209

A. Lampa tip „Davy” (Fig. 3) – este o lampă de siguranță, cu fitil și rezervor de petrol, inventată în 1815 de sir Humphry Davy. A fost folosită pentru prima dată în mina de cărbune Hebburn, la 9 ianuarie 1816. Lampa oferea și o metodă de testare a prezenței gazelor. Dacă amestecuri de gaze inflamabile erau prezente în galerie, flacăra lămpii Davy ardea cu flacără de culoare albastră, a cărei înălțime era citită pe ecartamentul ce-l avea atașat.⁴

B. Lampa tip „Oldham S” (Fig. 4) – lampă de siguranță, apărută la începutul secolului XX. Datorită construcției sale unice, gazele inflamabile nu puteau intra în contact cu instalația internă a lămpii, reducând-se astfel simțitor riscul unor explozii.⁵

C. Lampa tip „Broască” (Fig. 5) – este cunoscută și sub denumirile de *șteart*, *opaiț*, *candelă*, *lămpi în formă de pară*⁶. Apare în industria minieră la sfârșitul secolului al XVI-lea. Numele este derivat de la forma ei ce se aseamănă cu o broască. Construcția și exploatarea sunt simple: un vas plat care conține uleiul de lampă. Până în sec. al XVIII-lea recipientul era deschis, ulterior el era închis. Pe capacul frontal exista un fitil reglabil ușor și rapid, fixat cu un șurub de un terminal securizat. În spate era prevăzut cu un mâner de care era atașat un lanț pentru agățat. Uneori capătul mânerului se termina în formă de oglindă.

D. Lampa tip „Marsaut” – Caracteristicile speciale ale acestei lămpi sunt capacul presat și încuietorea de tip Ryder. Această încuietore constă dintr-un etalon culisant care blochează vasul de petrol și capacul și este asigurat cu un nit. Când nitul este scos, etalonul poate fi împins, permițând vasului de petrol să fie deșurubate.

E. Lampa tip „Wolf” (Fig. 6) – Carl Wolf este cel care a adus cele mai importante îmbunătățiri lămpii de mină. Lampa a fost brevetată în 1884 cu numele său și folosea benzina pe post de combustibil. Oferea suficientă lumină minerilor și era mult mai sigură decât predecesoarele ei. A doua inovație a fost folosirea pentru prima dată la o lampă de mină a aprinderii interne, astfel că în cazul izbucnirii unui incendiu, minerul nu își punea în pericol colegii.

În continuare sunt prezentate câteva lămpi și opaițe de mină utilizate în iluminatul subteranului bănățean în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

1. Candelă (*Grubenlicht*); lampă portativă cu ulei (*tragende offene Öllampen*); șteart; opaiț.

Ocna de Fier; comuna Ocna de Fier, județul Caraș-Severin

Loc de descoperire: achiziție

Datare: sec.XIX- XX

Stare de conservare: bună

Nr.inv. 7203

Descriere: opaiț de mină; confecționat din tablă; rezervorul pentru ulei plat în formă de broască (*Froschlampen*); orificiu de inserție a fitilului înconjurat de o nervură profilată; capacul bazinului prevăzut cu o lamelă culisantă ce deschide și închide orificiul de alimentare de formă dreptunghiulară dispus în prelungirea orificiului de ardere a fitilului; de rezervorul opaițului prin lipire este atașat un mâner confecționat din tablă cu cârligul de agățare; pe mâner este ștanțat anul 1909.

Dimensiuni: $L_{totală}$: 335 mm; L_{bazin} : 96 mm; H_{bazin} : 37mm; l_{bazin} : 37/85 mm

Bibliografie: inedit

2. Candelă (*Grubenlicht*); lampă portativă cu ulei (*tragende offene Öllampen*); șteart; opaiț.

Ocna de Fier; comuna Ocna de Fier, județul Caraș-Severin

Loc de descoperire: achiziție

⁴ Lawrence 1990 p. 224;

⁵ Nadin 2006, pp. 56-58;

⁶ Wollmann 1971a pp. 209-210;

Datare: sec. XIX- XX

Stare de conservare: bună

Nr.inv. 7200

Descriere: opaiț de mină; compus din rezervor, mâner de prindere de care este atașat cârligul de agățare și lăntșorul cu acul de scoatere a fitilului; rezervorul de formă rotundă realizat prin turnare; orificiul pentru alimentare prevăzut cu limbă cu apucătoare ovală cu sistem balama de închidere/deschidere; mânerul de prindere din bară de fier prins prin înșurubare de rezervor se termină cu un semi-disc ornamentat cu două ciocane dispuse în cruce

Dimensiuni: $L_{totală}$: 220 mm; D_{bazin} : 83 mm; H_{bazin} : 31 mm; l_{bazin} : 37/85 mm

Bibliografie: inedit

3. Candelă (*Grubenlicht*); lampă portativă cu ulei (*tragende offene Öllampen*); șteart; opaiț.

Ocna de Fier; comuna Ocna de Fier, județul Caraș-Severin

Loc de descoperire: achiziție

Datare: sec. XIX- XX

Stare de conservare: bună

Nr.inv. 7206

Descriere: opaiț de mină fabricat de firma P. PIRRINGER GRAZ; compus din: rezervor, mâner de prindere, cârligul de agățare, lăntșor cu pensă de scoatere a fitilului; rezervorul de formă piriformă din aluminiu prevăzut cu dispozitiv glisant de închidere a orificiului de alimentare de formă dreptunghiulară, acționat de un șurub fluture. Pe fața interioară a mânerului prin ștanțare în cartuș dreptunghiular numele firmei P.PIRRINGER GRAZ

Dimensiuni: $L_{totală}$: 305 mm; L_{bazin} : 145 mm; H_{bazin} : 24 mm (cu mâner 145 mm); l_{bazin} : 98 mm

Bibliografie: inedit

4. Candelă (*Grubenlicht*); lampă portativă cu ulei (*tragende offene Öllampen*); șteart; opaiț.

Ocna de Fier; comuna Ocna de Fier, județul Caraș-Severin

Loc de descoperire: achiziție

Datare: sec. XIX- XX

Stare de conservare: bună

Nr.inv. 7205

Descriere: opaiț de mină; compus din: rezervor piriform, mâner de prindere, cârligul de agățare, lăntșor dublu cu pensă de scoatere a fitilului; orificiul de alimentare închis cu bușon ce se înfiletează prevăzut cu o apucătoare tip fluture.

Dimensiuni: $L_{totală}$: 472 mm; L_{bazin} : 155 mm; H_{bazin} : 38 mm ; l_{bazin} : 85 mm

Bibliografie: inedit

5. Candelă (*Grubenlicht*); lampă portativă cu ulei (*tragende offene Öllampen*); șteart; opaiț.

Duleu; comuna Fârliug, județul Caraș-Severin

Loc de descoperire: achiziție

Datare: sec. XIX- XX

Stare de conservare: bună

Nr.inv. 7214

Descriere: opaiț de mină; compus din: rezervor oval cu gât, din fontă, realizat prin turnare; mâner de prindere cu cârlig de agățare cu lăntșor și ac de scoatere a fitilului; orificiul de alimentare sub forma unui gât cilindric scurt prevăzut cu un capac de închidere filetat; închis cu bușon ce se înfiletează prevăzut cu o apucătoare tip fluture.

Dimensiuni: $L_{totală}$: 429 mm; L_{bazin} : 144 mm; H_{bazin} : 53 mm (cu mâner 145 mm) ; l_{bazin} : 78 mm

Bibliografie: Wolker Wollman, Dezvoltarea tehnicii miniere din Munții Cărașeni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Banatica, 1, Reșița, 1971, p.209, Pl.XI/2

6. Candelă (*Grubenlicht*); lampă portativă cu ulei (*tragende offene Öllampen*); șteart; opaiț.

Ocna de Fier; comuna Ocna de Fier, județul Caraș-Severin

Loc de descoperire: achiziție

Datare: sec. XIX- XX

Stare de conservare: bună

Nr.inv. 7187

Descriere: opaiț de mină din tablă; compus din: rezervor cilindric cu mâner de prindere, cârligul de agățare, lănișor cu ac de scoatere a fitilului; orificiul de alimentare se închide cu o clapetă rotundă; cârligul de agățare din bară de fier cu profil dreptunghiular torsadată pe mijloc a motiv ornamental.

Dimensiuni: $L_{totală}$: 215 mm; D_{bazin} : 83 mm; H_{bazin} : 30 mm;

Bibliografie: Wolker Wollman, *Dezvoltarea tehnicii miniere din Munții Căărășeni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Banatica*, 1, Reșița, 1971, p.209, Pl.XI/3

7. Candelă (*Grubenlicht*); lampă portativă cu ulei (*tragende offene Öllampen*); șteart; opaiț.

Ocna de Fier; comuna Ocna de Fier, județul Caraș-Severin

Loc de descoperire: achiziție

Datare: sec. XIX- XX

Stare de conservare: bună

Nr.inv. 7190

Descriere: opaiț de mină din fontă; turnat; compus din: rezervor rotund cu mâner de prindere în formă de U; orificiul de alimentare și de inserție a fitilului în forma unui vârful de săgeată prevăzut cu un capac cu apucătoare turnată în formă de cocoș; din turnare rezervorul dispune pe margini de două brațe de care prin nituire este atașat mânerul de prindere care pe fiecare braț ca ornament are câte un bușon tronconic mobil.

Dimensiuni: $L_{totală}$: 170 mm; D_{bazin} : 110 mm; H_{bazin} : 35 mm(cu cocoșul ornamental 70 mm);

Bibliografie: inedit

Lista figurilor:

Fig. 1. Harta Mineralogică din sud-vestul României

Fig. 2. Minereuri exploatare în Munții Banatului:

- 1: aur nativ;
- 2: argint;
- 3: cupru nativ;
- 4: cuprit;
- 5: galenă (Pb);
- 6: hematit (Fe);
- 7: limonit (Fe);
- 8: magnetit (Fe);
- 9: siderit (Fe)

Fig. 3. Lămpi de tip Davy:

- 1-2 modele clasice;
- 3-4 modele din colecția Muzeului Banatului Montan

Fig. 4. Lămpi de tip Oldham:

- 1-2 modele clasice;
- 3-4 modele din colecția Muzeului Banatului Montan

Fig. 5. Lămpi de tip broască (*Froschlampe*):

- 1: modele clasice;
- 2: 2-4 modele din colecția Muzeului Banatului Montan

Fig. 6.

- 1-2: modele de lămpi de tipul Wolf;
- 3-6: diferite modele inedite de lămpi din colecția Muzeului Banatului Montan

Bibliografie:

- Bozu 1993 = O. Bozu, *Exploatare miniere de epocă romană la Moldova Nouă-Ogașul Băieșului*, în *Symposia Thracologica*, 1993.
- Grăf 1997 = R. Graf, *Domeniul bănățean al StEG 1855-1920*, Reșița, 1997.
- Lawrence 1990 = C. Lawrence, *The power and the glory: Humphry Davy and Romanticism*, Cambridge University Press, 1990.
- Nadin 2006 = J. Nadin, *The Oldham Coalfield*, Tempus Publishing Limited.
- Wollman 1971 = V. Wollman, *Dezvoltarea tehnicii miniere din Munții Căărășeni în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Banatica*, 1, Reșița, 1971.
- Wollman 1971 a = *Tehnica minieră în Munții Căărășeni*, în *Banatica*, vol. I, 1971.

HAND LAMPS AND LAMPS FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF MOUNTAINOUS BANAT

(Abstract)

In the mountains of Banat along an axis oriented north-south on a length of 85 km, there are located three distinct areas of metal-forming from massive Areniş belonging to the Dognecea Mountains, up north of the River Bârzava to the Danube. The first of the three areas is located around the towns of Bocsa Ocna de Fier, Dognecea, the second situated in the foothills between localities Oravița, Anina, Ciclova, Sasca and the third in the Locvei Mountains at Moldova Nouă. The distribution of metal deposits in these areas has the following configuration: iron ore, copper, gold, silver, lead and zinc at Bocșa, Ocna de Fier, Dognecea; silver ore, copper, lead at Oravita, Ciclova, Sasca and at Moldova Noua copper, silver and lead.

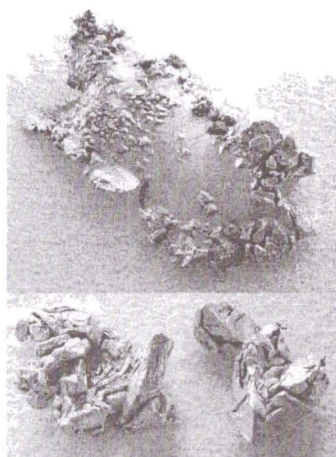
Archaeological research from Moldova Nouă - *Ogașul Băieșului, Fețele Albe, Dealul Grecilor, Florimunda*, led to the location and partial research of a large mining settlement, buildings, shafts and tunnels for extraction of copper ore, silver, gold and lead from the Roman time. Local tradition, but especially mine maps of the eighteenth and nineteenth century made by Austrian engineers surveyors, locate traces of Roman mining exploitations in Bocșa Română on *Cracul cu Aur* hill, in Ramna at *Valea Băilor*, at Brădișorul de Jos-Oravița on *Dealul Mare* and *Fața*, at Dognecea on *Dealul Gheorghe*, Cărbunari in *Boiște*.

In 1716, the Banat of administratively entered the Austrian Empire records the beginning of an era of flourishing and economic development. The era of prosperity and economic boom was due, above all, to strong and profitable operating strategies and use of existing underground ore in the Mountains of Banat.

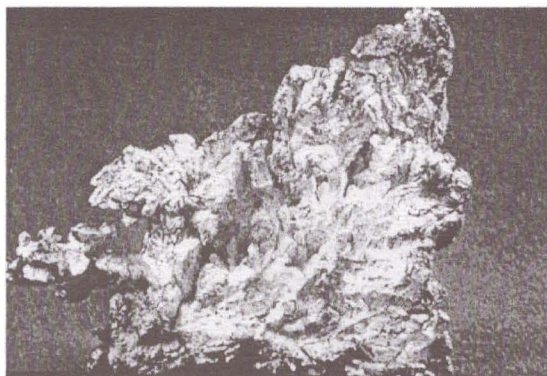
For underground lighting, the literature records, for late eighteenth century and first decade of the twentieth century, portable oil lamps - *tragende offene Öllampen*. Local miners called them "ștearțuri", candles (*Grubenlicht, Forschlampen*), or mining lamps, very similar in shape and working principle as the ancient Roman oil-lamps.

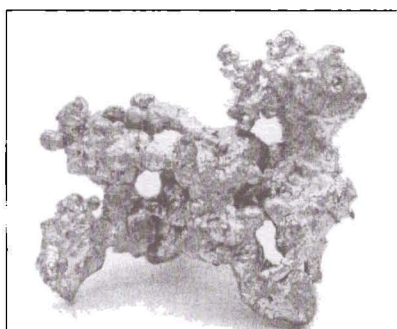
Fig. 1.

1

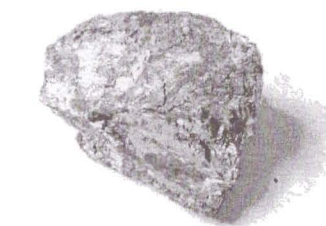
2

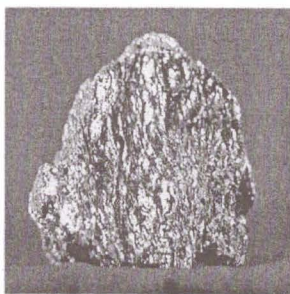
3

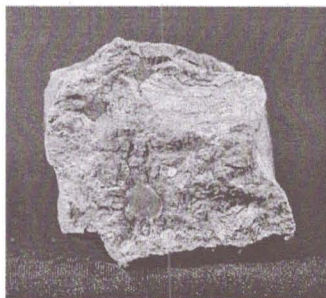
4

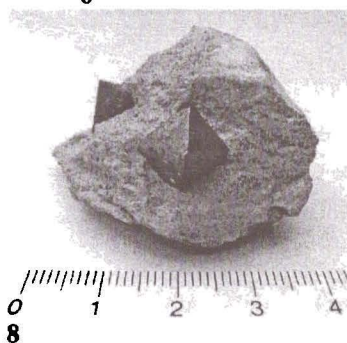
5

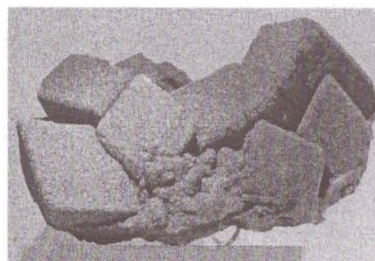
6

7

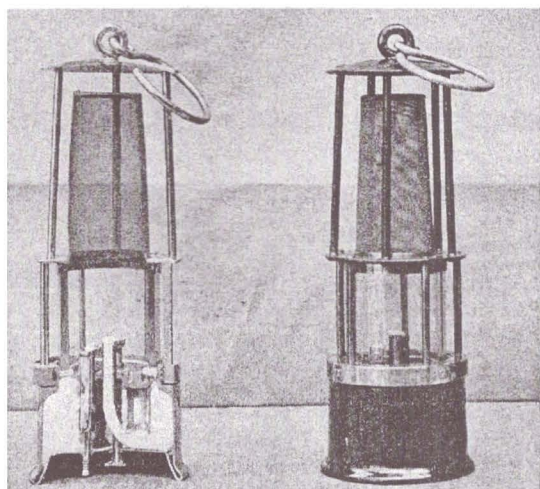

8

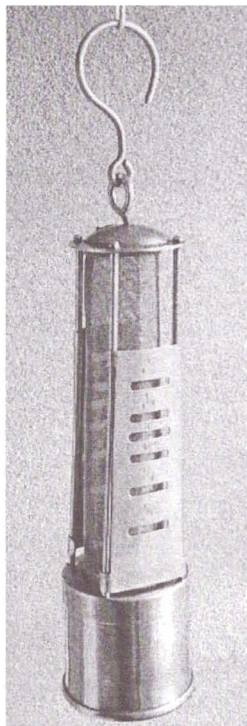

9

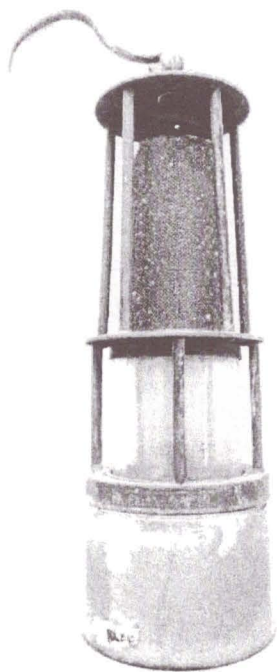
Fig. 2.

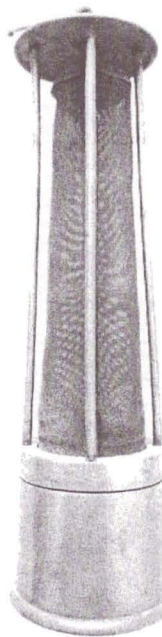
1

2

3

4

Fig. 3.

1

2

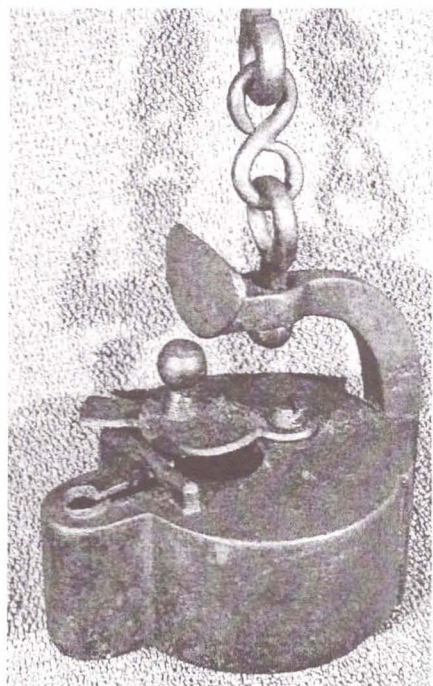

3

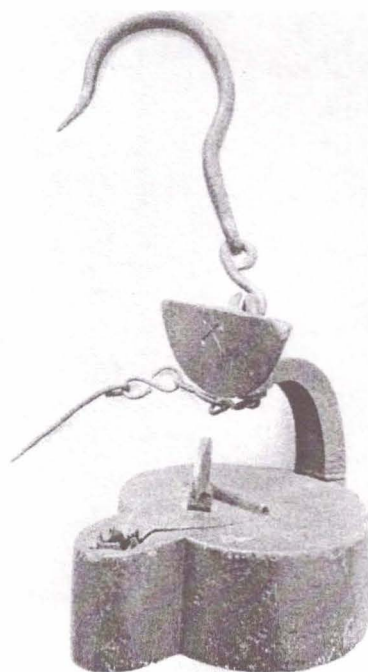

4

Fig. 4.

1

2

3

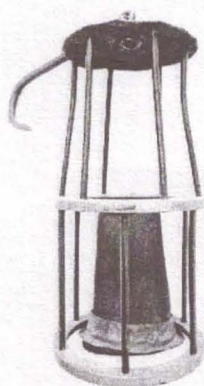

4

Fig. 5.

1

2

3

4

5

6

Fig. 6.

CENZURA ÎN IMPERIUL HABSBURGIC ȘI ÎN BANAT LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA PÂNĂ ÎN ANUL 1848

Ciprian GLĂVAN

Muzeul Banatului Timișoara

Primul ziar, în sensul modern al cuvântului, „*Relation aller fürnemmen und gedenckwürdigen Historien*”, a apărut la Strasbourg în toamna anului 1605, fiind editat de Johann Carolus. Apariția acestui ziar marchează începutul unei adevărate revoluții în acest domeniu. Ținând cont de interesul suscitât de acest nou mediu de comunicare, el va cunoaște o dezvoltare spectaculoasă¹.

Supravegherea presei de către autorități a îmbrăcat de-a lungul timpului diverse forme și a avut o intensitate variabilă. În Imperiul habsburgic, până la 1848, s-a aplicat sistemul preventiv, care presupunea ca materialele ce urmau să fie tipărite să fie supuse controlului autorităților competente înainte de a fi date spre publicare.

Iosif al II-lea, care a cunoscut domeniul tipografiei încă din perioada adolescenței, a elaborat după preluarea puterii așa-numitele „Grund-Regeln”, pe baza cărora Comisia Imperială de Cenzură a elaborat instrucțiuni pentru toate țările Coroanei. De pe urma reformelor introduse în acest domeniu în timpul domniei lui Iosif al II-lea au profitat în primul rând tipografiile și comerțul cu cărți. Principalul beneficiar în acest sens a fost tipograful vienez Johann Thomas von Trattner, care pe lângă faptul că posedea cea mai mare librărie și tipografie de cărți din Viena, a deschis sau a obținut concesiunea de a deschide filiale în mai multe orașe ale monarhiei: Praga, Brno, Innsbruck, Trieste, Zagreb, Linz, Graz, Klagenfurt, Ljubliana, Bratislava, Győr, Sibiu sau Timișoara. În ceea ce privește ziarele, Iosif al II-lea a încurajat fondarea de noi ziare și în acest context s-a înregistrat la nivelul Imperiului o creștere a numărului de ziare și reviste în timpul domniei sale. Foarte puține dintre acestea abordau subiecte politice și atunci când o făceau reproduceau texte din alte ziare². Suveranul nu își dorea însă un ziar oficial al Curții, respingând în acest sens oferta de preluare în 1787 a ziarului „*Wiener Zeitung*”. Chiar dacă înștiințările oficiale trebuiau să apară mai întâi în „*Wiener Zeitung*”, acesta rămânea doar un organ de presă oficial și privilegiat, dar nu ziarul oficial al Curții vieneze.

Acum apar și primele biblioteci cu împrumut. Singura condiție pe care trebuiau să o respecte era aceea că toate cărțile oferite spre împrumut trebuiau mai întâi aprobate de cenzură. Prin ordonanța privind cenzura din 1781, cenzura a fost abordată într-un mod ceva mai permisiv, ceea ce a permis o creștere rapidă a numărului produselor tipărite și din acest motiv această ordonanță s-a bucurat de o primire favorabilă din partea reprezentanților iluminismului. Pe de altă parte însă, această deschidere a permis și apariția multor broșuri de calitate îndoielnică, care nu corespundeau așteptărilor lui Iosif al II-lea sau ale inițiatorilor ordonanței. Ca o măsură de combatere a acestui fenomen, Iosif al II-lea a intenționat să introducă o cauțiune de 6 ducăți, pe care trebuia să o plătească editorul fiecărei broșuri. La sfatul consilierilor săi, a renunțat la această inițiativă și s-a mulțumit cu aplicarea notei cenzurii „*typum non meretur*” pe broșurile lipsite de valoare, ceea ce a pus capăt acestui fenomen³.

¹ Böning 2008, pp. 290-291

² Olechowski 2004, p. 97

³ Wilke 2000, p. 133

Prin ordonanța privind cenzura din 1787 a avut loc o nouă liberalizare în acest domeniu, dar această măsură nu s-a aplicat și în cazul ziarelor sau al broșurilor, care au fost supuse unui impozit special, așa-numitul „*Zeitungsstempel*”, ceea ce a adus la un recul în ceea ce privește dezvoltarea presei. Această rezoluție adoptată spre sfârșitul domniei sale se încadrează mai degrabă în spiritul perioadei, care a urmat după moartea lui Iosif al II-lea, când libertatea presei era văzută ca o amenințare la adresa statului.

Noul împărat Leopold al II-lea fusese crescut în același spirit ca și fratele său Iosif, dar se confrunta cu o situație dificilă în interiorul Imperiului, astfel că din punct de vedere al legislației presei a revenit în linii mari la situația existentă în 1764⁴. În acest context nefavorabil pentru libertatea presei, biserica a încercat să exercite o influență asupra politicii statale de cenzură. Dacă din punct de vedere organizatoric noul împărat a menținut sistemul iosefin de cenzură, din punct de vedere al conținutului cenzura a devenit mai dură. Problemele legate de cenzură au fost subordonate unei comisii a Camerei Aulice, coordonată de Înalțul Cancelar Kolowrat. O altă măsură era menită să combată practica unor editori care se sustrăgeau măsurilor restrictive introduse începând cu anul 1789, prin adăugarea unor foi suplimentare ziarelor, după ce acestea trecuseră prin filtrul cenzurii. Astfel, prin măsura luată la 21 august 1790 s-a interzis apariția oricărei foi suplimentare care nu fusese cenzurată⁵. A fost emisă și o instrucțiune specială pentru cenzura publicațiilor din partea maghiară a Imperiului, probabil prima de acest fel. Redactorilor le-a fost interzis să comenteze știrile și orice articol care ar fi putut afecta poziția Guvernului sau a monarhului. Erau interzise de asemenea exprimarea de opinii depreciative privind religia creștină sau îndemnuri la ură față de alte națiuni. În ceea ce privește știrile despre Revoluții și alte evenimente similare, acestea urmau să se limiteze la reproducerea celor apărute în „*Wiener Zeitung*”.⁶

Împăratul Francisc al II-lea a urmat în linii mari politica de cenzură aplicată în timpul domniei tatălui său, dar în ceea ce privește presa, cenzura a devenit și mai restrictivă decât în perioada anterioară. S-a reînnoit interdicția de a prelua din ziarele străine orice fel de știre care ar fi putut afecta ordinea și stabilitatea internă. În paralel cu aceasta, au fost interzise pe teritoriul Imperiului habsburgic o serie de ziare străine cum ar fi „*Straßburger Kourier*” sau „*Allgemeine Zeitung*” din Jena.

În acest context, la 22 februarie 1795 a fost emisă prin intermediul unui decret imperial o nouă lege privind cenzura. Aceasta lua locul celei din 1781 și a fost principala bază legală pentru cenzură pentru mai bine de jumătate de secol. Această ordonanță privind cenzura era fără precedent prin conținutul și minuțiozitatea prevederilor ei restrictive. Ea urma să fie publicată de toate oficiile locale și fiecare persoană, care avea de-a face cu cenzura prin natura muncii sale, urma să își achiziționeze această ordonanță și să o respecte fără excepție. Oficiilor de cenzură li se cerea să efectueze o cercetare exactă și neutră și să aplice pedepsele prevăzute de lege fără nici o excepție⁷. Doar oficiul de cenzură urma să intre în contact direct cu autorii și editorii, în vreme ce identitatea cenzorilor trebuia să rămână necunoscută acestora. În cazul în care aceasta era dezvăluită, erau interzise cu strictețe orice fel de intervenții directe pe lângă acesta⁸. Această ordonanță nu cuprindea în mod explicit o listă cu publicații interzise sau permise, ci își propunea în primul rând să regleze desfășurarea uzuală a procesului de cenzură. Nici o pagină nu urma să fie tipărită

⁴ Hoke 1996, p. 277

⁵ Olechowski 2004, p. 108

⁶ Olechowski 2004, p. 108

⁷ *ZensurOrdnung 1795, Einleitungspatent*

⁸ *ZensurOrdnung 1795, § 7, 17f*

fără a fi obținut în prealabil acceptul oficiului de cenzură⁹. Era interzisă publicarea în afara țării a unui manuscris care nu obținuse acceptul unui oficiu de cenzură din Imperiu¹⁰.

Întregul mecanism al politicii de cenzură a fost perfecționat prin implicarea poliției în acest proces. Odată cu înființarea „*Polizei- und Zensurhofstelle*” în anul 1801, s-a desăvârșit procesul de transformare a cenzurii dintr-o instituție cu atribuții de politică culturală într-una cu funcție polițienească¹¹. Prin aceasta, reforma organizatorică a cenzurii a fost încheiată pentru un timp, dar cenzura a fost în continuare înăsprită în ceea ce privește conținutul cărților sau al publicațiilor. Pe lângă faptul că un număr destul de mare de publicații au primit cel mai greu atribut, „*damnatur*”, în 1804 a avut loc o acțiune de recenzurare în cadrul căreia un număr de 2.500 de cărți, permise până atunci, au fost interzise¹². În aceste condiții, la 25 de ani de la legea iosefină privind cenzura, libertatea presei era mult restrânsă, fiind supusă unui control polițienesc strict.

O oarecare ameliorare a acestei situații a avut loc în 1810. Două argumente au cântărit greu în luarea acestei decizii de relativă relaxare a cenzurii:

- reluarea activității cenzurii austriece după absența ei în timpul ocupației franceze a Vienei nu a fost primită favorabil;
- în condițiile în care Napoleon a reintrodus în 1810 cenzura în Franța, exista oportunitatea ca Austria să pară mai liberală decât Franța¹³.

Regulile privind cenzura din 1810 nu au fost făcute publice sau promulgate, constituind doar un document intern referitor la aplicarea viitoare a cenzurii. Acest document nu a luat locul ordonanței privind cenzura din 1795, ci doar a completat-o¹⁴. Chiar dacă era scrisă într-un alt limbaj decât legea din 1795 și în aparență avea prevederi mai liberale decât aceasta, acestea puteau fi interpretate într-un mod conservativ, atunci când o cerea contextul politic intern sau extern.

În partea maghiară a Imperiului cenzura a urmat până la 1848 sistemul preventiv. Ea nu era aplicată însă cu atâta rigurozitate ca și în partea austriacă a Imperiului. Preocupări privind libertatea presei au existat aici și în perioada anterioară revoluției, dar acest deziderat s-a materializat doar în timpul acesteia.

În perioada în care Banatul s-a aflat sub administrare austriacă directă, problemele legate de cenzură erau subordonate Administrației Țării Banatului. Cenzorul era superiorul iezuit Ernst Neumann. După dizolvarea ordinului, de acest aspect se ocupa consiliul orășenesc, care numea un funcționar drept cenzor. Această responsabilitate a fost preluată începând cu anul 1789 de către directorul gimnaziului piarist, după ce ordinul piarist se mutase de la Sântana la Timișoara cu un an mai devreme. Tradiția care prevedea ca directorul gimnaziului piarist să fie și cenzor s-a păstrat până în 1848.

Legea privind cenzura emisă de Curtea de la Viena pe 14 septembrie 1810 a fost introdusă și în Ungaria, deoarece se dorea funcționarea ei după aceleași principii atât în partea austriacă, cât și în cea ungară a Imperiului. Piaristii sprijineau cauza națională maghiară, lucru reflectat de altfel și în introducerea limbii maghiare ca limbă de predare pe lângă limba latină (1791). În acest spirit a fost aplicată legea de către cenzorul piarist, astfel că în perioada anterioară revoluției de la 1848 cenzura nu a fost atât de strictă în Banat precum în alte părți ale Imperiului.¹⁵

⁹ *ZensurOrdnung 1795*, § 4, 8

¹⁰ *ZensurOrdnung 1795*, § 10

¹¹ Olechowski 2004, p. 113

¹² Olechowski 2004, p. 114

¹³ Olechowski 2004, p. 117

¹⁴ *ZensurVorschrift 1810*, § 22

¹⁵ Berkeszi 1899, p. 43

Bibliografie:

- Berkeszi 1899 = István Berkeszi, *A temesvári könyvnyomdászat és hirlapirodalom története* in: *Történelmi és Régészeti Értesítő*, Timișoara, 1899
- Böning 2008 = Holger Böning, *Zeitung und Aufklärung*, in „400 Jahre Zeitung. Die Entwicklung der Tagespresse im internationalen Kontext“, Edition Lumière, Bremen, 2008
- Hoke 1996 = Rudolf Hoke, *Österreichische und Deutsche Rechtsgeschichte*, Wien/Köln/Weimar, 1996
- Olechowski 2004 = Thomas Olechowski, *Die Entwicklung des Preßrechts in Österreich bis 1918. Ein Beitrag zur österreichischen Medienrechtsgeschichte*, MANZ'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2004
- Wilke 2000 = Jürgen Wilke, *Grundzüge der Medien- und Kommunikationsgeschichte. Von den Anfängen bis ins 20. Jahrhundert*, Köln/Weimar/Wien, 2000
- ZensurOrdnung 1795
- ZensurVorschrift 1810

CENSORSHIP IN THE HABSBURG EMPIRE AND BANAT IN THE LATE 18TH CENTURY UNTIL 1848

(Abstract)

Iosif the 2nd elaborate, after he became the only king of the Hapsburg Empire, the so called „*Grund-Regeln*“ for all the countries of the Empire. By order of censorship in 1781, it was raised in a somewhat more permissive, allowing a rapid increase in the number of printed products and therefore this ordinance has enjoyed a favorable reception from the representatives of the Enlightenment. So through the measurement from 21st of August 1790 was forbidden the printing of any newspaper without censorship. On 22nd of February 1795 was given another law about censorship.

Most of all in 1801 was has been established an institution called *Polizei- und Zensurhofstelle*“ that had to deal only with censorship. In Banat was not the same like in the rest of the Empire but only until 1848.

CĂILE FERATE PARTICULARE DIN VESTUL ȚĂRII

Col. (r.) Vasile V. RADA

Construcția primelor linii ferate din provinciile trans-carpătice și continua îndesire a acestor linii nu pot fi înțelese în substanța lor dacă nu se ține seamă de cadrul istoric, economic și geografic în care s-au produs.

Construcția și extinderea rețelei feroviare în Imperiul habsburgic au fost – ca și în alte țări – strâns legată de trecerea de la producția manufacturieră la cea industrială.

Prima linie ferată din Banat – care este în același timp cea mai veche de pe rețeaua C.F.R. – a fost deschisă la 20.08.1854 pentru trenurile de marfă și la 01.11.1856 pentru cele de călători între Baziaș și Oravița, în lungime de 62 km.

Imperiul habsburgic a promovat dezvoltarea căilor ferate printr-o politică care rezerva statului liniile de pătrundere ale Imperiului, pe de o parte, iar pentru direcțiile secundare concesionând societăților particulare construcția și chiar exploatarea acestora indiferent de mărimea lor.

La începutul secolului XX și după primul război mondial situația liniilor de căi ferate se prezenta astfel:

I) Linii ale statului și exploatate de M.A.V. (Căile Ferate Maghiare)

- Szolnok – Szajol – Oradea – Cluj – Teiuș
- Szajol – Bekescsaba – Arad – Ilia – Vinț – Teiuș
- + Simeria – Hunedoara
- + Simeria – Petroșani
- Szeged – Bekescsaba – Oradea
- Szeged – Valcani – Jimblia – Timișoara – Lugoj – Caransebeș – Varciorova
- + Valcani – Sânnicolaul Mare – Mariaș
- Timișoara – Voiteni – Varșet – Jaszenova – Baziaș
- + Voiteni – Gătaia – Bocșa (Germană)
- + Jaszenova – Anina

II) Linii de C.F. ale societăților concesionare:

1. Pentru zona noastră de interes, primul act de concesionare pentru edificarea liniilor ferate ale Societății Arad – Valea Crișului este înmatriculat în legea XLIV din anul 1875

Liniile societății:

- Arad – Brad = 166 + 621 km
- + Arad – Pâncota, pusă în exploatare la 01.02.1877, în lungime de 41 km.
- + Pâncota – Ineu, dată în exploatare la 10.05.1877, în lungime de 22 km.
- + Ineu – Sebiș, în exploatare de la 25.009.1881, în lungime de 26 km.
- + Sebiș – Gurahonț, dată în exploatare la 05.12.1889, în lungime de 22 km.
- + Gurahonț – Hălmagiu Mare, dată în exploatare la 07.11.1895, în lungime de 26 km.

- + Halmagiu Mare – Brad, dată în exploatare la 06.12.1896, în lungime de 29 km.
- Sântana – Chișineu (Criș) – Otlaca – Kitigihaza de 56 + 735 km.
- + Sântana – Chișineu (Criș), dată în exploatare la 25.12.1887, lungă de 27 km.
- + Chișineu (Criș) – Chitigihaza, dată în exploatare la 01.01.1884, lungă de 54 km.
- + Ineu – Cermei, dată în exploatare la 05.01.1889, lungă de 14 km. (13+735 km).
- +Sebiș – Moneasa, cu ecartament de 0,760 m., în exploatare de la 14.08.1893, lungă de 21 + 135 km.

Toate aceste linii sunt pe teritoriul României, mai puțin 7 km între gara Otlaca – Chitigihaza. Deci, un total de 258 + 226 km¹.

2. Actul de concesiune pentru edificarea liniilor ferate a Societății Arad – Canad este înmărcat în Legea nr. XLVII din anul 1881.

Liniile societății:

- Arad – Mezöhegyes (Pecica), dată în exploatare la 25.11.1882, lungă de 50 km.
- Mezöhegyes (Pecica) – Mako – Seghedin, dată în exploatare la 20.05.1883, lungă de 37 km.
- Mezöhegyes (Pecica) – Chitigihaza, în exploatare de la 20.05.1883, lungă de 40 km. (Cu peaje Szöreg – Szeged și gara Arad = 112 km)

Toate aceste linii ferate sunt pe teritoriul Ungariei, numai un tronson de 7 km din linia Arad - Pecica, aflat pe teritoriul României compense astfel diferența de la linia Societății Arad – Valea Crișului².

La data de 20.02.1886, printr-o coînțelegere, adunările generale s-au întrunit într-o singură adunare, în care s-a hotărât și declarat fuziunea celor două societăți. Noul nume „Căile Ferate Unite Arad și Cenad”.

Guvernul maghiar, după mai multe dezbateri a întărit această fuziune, emițând pentru această Societate un nou act de concesiune unitar, la 24.10.1893, înmatriculându-se aceasta în Legea X din 1894³.

În baza acestui act de concesiune și în baza anexelor, noua societate pe acțiuni, „Căile Ferate Unite Arad și Cenad” = C.F.U.A.C., a exploatat toate liniile ferate de mai sus arătate de la 24.10.1893 până la 30.03.1920⁴.

În cele ce urmează, vom da numele altor societăți particulare

3. Căile ferate locale Magyar – Belkeleti (sudorient) – proprietatea liniilor
 - Varșeț – Gătaia, dată în exploatare la 03.07.1896, lungă de 44 + 7 km.
 - Gătaia – Lugoj, dată în exploatare de la 22.07.1898, lungă de 59 km.
 - Lugoj – Ilia, în funcțiune de la 17.09.1898, lungă de 81,5 km.
4. Căile Ferate locale Szeged – Nagy Kikinda – Nagy Becskerek
 - Nagy Kikinda – Nagy Becskerek, dată în exploatare la data de 08.07.1883, lungă de 70,5 km.
 - Szeged – Karlova, în funcțiune de la 29.09.1897, lungă de 63,8 km.
5. Timișoara – Buziaș, în funcțiune de la 18.11.1896, lungă de 31,2 km.
6. Timișoara – Lipova – Radna, în funcțiune de la 2.05.1897, lungă de 63,3 km.
7. Timișoara – Madoș, în exploatare de la 31.07.1897, lungă de 50,8 km.
8. Timișoara – Sănnicolaul Mare, pusă în funcțiune la 26.09.1895, în lungime de 61,1 km.

¹Filiala Arhivelor Statului, Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, ff. 5 verso și 6.

²F.A.S., Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, fila 6.

³F.A.S., Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, fila 6 verso.

⁴F.A.S., Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, fila 7.

9. Căile Ferate Locale Jebel – Ciacova – Boka
- Jebel – Ciacova , în funcțiune de la 07.08.1893, lungă de 8,5 km.
 - Ciacova – Boka, în exploatare de la 21.12.1895, lungă de 40 km.

10. Căile Ferate Locale Torontale

- Becicherecul Mare – Párdány – Seciani – Nagy Marghita, în funcțiune de la 04.05.1889, lungă de 90 km.
- Nagy Marghita – Varșeț, dată în exploatare la 14.07.1891, lungă de 18 km.
- Párdány – Jimbolia, în exploatare de la 15.12.1895, lungă de 41 km.
- Becicherecul Mare – Jimbolia (linie îngustă = 760 mm.), pusă în funcțiune la 20.10.1898, lungă de 65,6 km.
- Szeciani – Szamos – Alibunar, pusă în funcțiune la data de 25.11.1898, lungă de 64,5 km.
- Szamos – Antalfalva , pusă în funcțiune la data de 25.11.1898, lungă de 64,5 km.

11. Jebel – Liebling, dată în exploatare la 03.10.1906, lungă de 10 km.

În diferite stadii de construcție, până la terminarea primului război mondial se aflau, la Societatea TOTONTAL, următoarele linii:

- Kikinda Mare – Periam = 40,2 km.
- Variaș – Arad = 38 km.
- Jimbolia – Lovrin = 25,3 km.
- Deta – Alibunar – Gaj = 50 km.
- Denta – Zichyfalva = 19,2 km.

12. Pentru Societatea Arad – Podgoria, liniile:

- Arad – Ghioroc – Radna – Șiria, lungă de 57,6 km. Acestea erau linii înguste (1.000 mm) și electrificate.

13. La Societatea Krasso – Szöreny, liniile:

- Caransebeș – Hațeg, lungă de 76 km, în exploatare parțială din 1906.
- Oravița – Jamul Mare, lungă de 38,3 km.
- Marginea – Poeni, de 26 km lungime, linie îngustă de 760 mm.
- Jablanița – Bozovici, lungă de 42 km, tot linie îngustă⁵.

Cam aceasta era rețeaua de linii de C.F. din partea de vest a țării.

Se cuvine a preciza că din aceste multe linii ale societăților particulare, doar Societatea C.F. Unite Arad – Cenad și Societățile cu linii C.F. înguste, făceau și exploatarea liniilor, deținând un parc de locomotive și vagoane.

Marea majoritate a liniilor de ecartament normal (1435 mm) erau ale Societăților, dar exploatate de către M.A.V.

Încheierea războiului și stabilirea noilor frontiere a adus și un spor de căi ferate pe teritoriul României. Se aprecia că „în 1924 rețeaua de C.F. totaliza 11.729 km”⁶.

„Societățile anonime de C.F. în număr de peste 47, stăpâneau o rețea de 4.156 km din care 3.291 km în Transilvania și Banat”⁷.

Ceea ce reprezenta aproximativ 38 % din rețea. Ori aceste societăți, avea fiecare din ele, concesiunile, statutele și diferite regulamente de funcționare deosebite una de alta și fiecare față de ale C.F.R.

⁵Magyar szent korona országainak vasutai 1845 – 1904 de Tominac József și Farádi Vörös László, Budapesta 1905.

⁶Botez/Urma/Saizu 1997, p. 246.

⁷Idem, p. 245.

Cum era și firesc, problema proprietăților era prinsă în Tratatul de pace încheiat între Puterile aliate și asociate și Ungaria din 4 iunie 1920 de la Trianon.

La art. 191, se spune: „Statele cărora li s-a transferat un teritoriu al fostei monarhii austro-ungare sau cari s-au născut din desmembrarea acestei monarhii, vor dobândi toate bunurile și proprietățile ce aparțin Guvernului ungar, din trecut sau actual, și situate pe teritoriile lor respective.

După prezentul articol, bunurile și proprietățile fostului sau actualului Guvern ungar vor fi considerate ca cuprinzând bunurile aparținând fostului regat al Ungariei și interesele acestui regat în bunurile cari aparțineau în comun monarhiei austro – ungare, precum și toate proprietățile Coroanei și bunurile private ale fostei familii suverane a Austro – Ungariei.

Aceste state nu vor putea totuși să ridice nici o pretenție asupra bunurilor și proprietăților fostului sau actualului guvern al Ungariei situate în afară de teritoriile lor respective.(...) ⁸

Este de reținut că la Art. 301, printre altele, se precizează și că „materialul va fi remis complet, după ultimul inventar din 03.11.1918 și în stare normală de întreținere.”

Tot la Art. 301, se mai spune: „... aranjamentul pentru exploatarea secțiunii situată în teritoriul ungar a liniei legând Salonta Mare cu Aradul și cu Chișineu (Criș) prin Bekescsaba va garanta trecerea directă în fiecare sens prin teritoriul ungar a trenurilor românești, având o tracțiune și echipe române. Totuși, numai de nu se va decide altfel, acest drept de trecere va lua sfârșit, fie prin racordarea unei linii directe, situată în întregime pe teritoriul român, între liniile Salonta Mare – Bekescsaba și Chișineu (Criș) – Bekescsaba, fie la expirarea unui termen de zece ani de la punerea în vigoare a Tratatului de față.

(Înființarea noilor gări între Ungaria și Statele aliate și asociate limitrofe, precum și exploatarea liniilor dintre aceste gări, vor fi reglementate prin aranjamente încheiate în aceleași condițiuni.)

Iar, Art. 304, preciza: „Pentru a asigura regularitatea exploatațiunii rețelilor ferate ale fostei monarhii austro-ungare, concesionate la companii private, și care, în urma executării stipulațiunilor prezentului Tratat, ar fi situate pe teritoriul mai multor State, reorganizarea administrativă și tehnică a ziselor rețele va fi reglementată, pentru fiecare rețea, printr-un acord încheiat între Compania concesionară și Statele interesate din punct de vedere teritorial.

Diferențele în privința cărora nu s-ar putea ajunge la o învoială, în care se cuprind și chestiunile privitoare la interpretarea contractelor relative la răscumpărarea liniilor, vor fi supuse unor arbitrii desemnați de Consiliul Societății Națiunilor” ⁹.

Aceste prevederi ale Tratatului de pace constituie punctul de plecare în soluționarea situațiilor liniilor de C.F. particulare și nu numai a lor, ci și a altor probleme, printre care și a materialului rulant.

„De o stringență cu totul aparte pentru refacerea economiei românești era recuperarea unei mari cantități de material rulant, ridicate de ocupații germani și austro-ungari din România - estimat la 1.800 locomotive, 4.100 vagoane de călători, 40.000 vagoane de marfă (acoperite, descoperite și cisterne), clauză prevăzută și ea în convenția de armistițiu” ¹⁰.

⁸ „Tratat de pace între Puterile aliate și asociate și Ungaria. Protocol și Declarațiuni. Din 4 iunie 1920. Trianon.” București, Imprimeria statului, 1920, p. 46

⁹ *Idem*, p. 82

¹⁰ Preda/Alexandrescu/Prodan 1994, p. 299.

Vom arăta, ca un punct de reper: „În ajunul confruntării de pe Tisa, România dispunea doar de 1.555 locomotive, 36.277 vagoane și 4.722 autocamioane și furgoane față de Ungaria care avea 6.383 locomotive, 89.785 vagoane și 2.900 autocamioane și furgoane.”¹¹

După război dificultățile economice, organizatorice și de altă natură erau mari. În ce privește căile ferate, în special cele particulare, accentul cădea în vestul țării, pe Societatea C.F. Unite Arad – Cenad, care era cea mai mare, cu circa 380 km. linii, (din care pe teritoriul României, avea 246 km.). Societatea era dotată și cu un parc propriu de material rulant.

Soluționarea acestui ghem de probleme, legate de C.F. particulare, a început practic în vara anului 1922, terminându-se în vara lui 1948, odată cu naționalizarea (11.06.1948), și a presupus un lung și serios efort.

Vom încerca în continuare, pe cât posibil cronologic să urmărim evoluția problemei acestor căi ferate.

Primul semnal este tras, și ni se pare firesc, de către Directorul general al Direcției Regionalei a 6-a Arad, Octavian Pop, la 12.06.1922, printr-un act adresat Directorului general al C.F.R., Inginer Inspector General T. Constantinescu, în care raportează printre altele că:

„Toți acționarii acestor linii locuiesc în Ungaria. Din punct de vedere național și pentru siguranța Statului Român înconjurat de toate părțile de dușmani, cred că nu este bine ca să ființeze această societate și să exploateze căi ferate la frontiera țării noastre spre Ungaria unde au interese și legături așa de mari.

Nu peste mult se va termina și linia ferată Salonta Mare – Chișineu (Criș), dată parțial în exploatare în 1922, fiind una din primele linii construite după primul război mondial, linie, care este a statului și care va lega Oradea Mare cu Aradul. Trenurile noastre însă, vor circula până la Chișineu (Criș) pe liniile Statului Român, iar de aici până la Arad pe liniile societății, ceea ce va produce destule încurcături.

Pentru aceste motive, îmi permit a propune ca linia ferată Arad – Cenad situată pe teritoriul României Mari să fie luate în exploatare de către Statul Român; așa cum sunt și liniile ferate, Sibiu – Brașov, Sf. Gheorghe – Brașcu ș.a.

*Această trecere la C.F.R. se va putea face printr-o decizie a Consiliului de Miniștrii așa cum au făcut Cehi cu linia Cașovia – Odergerg.”*¹²

Prin rezoluția sa, Directorul General al C.F.R. cere să se studieze temeinic situația și să fie raportat.

Raportor a fost Dr. Eugen Moțiu, șeful Serviciului Contencios Timișoara, raportul fiind datat, Arad, 19.07.1922.

Dr. Eugen Moțiu știind că va fi obstrucționat de către cei de la Societatea C.F. Unite Arad – Cenad, a solicitat și concursul Delegatului M.St.M. – Direcția a C.F.R. Arad – Marior An. Stomescu – care-i dă o împuternicire nr. 13 din 10.07.1922 în vederea ducerii la bun sfârșit a dispozițiilor primite.

Din raportul Dr. Eugen Moțiu rezultă, printre altele că:

*„În anii 1867 – 1870, marii proprietari din județele Arad și Cenad au pornit o vie agitație pentru înființarea unei linii ferate particulare pe aceste două județe”*¹³.

„– Ambele societăți au încredințat pe un apreciat specialist de căi ferate, Boros – Beni cu conducerea exploatării liniilor ferate (...).

¹¹Idem, p. 264 (subsol).

¹²F.A.S., Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, fila 3 și verso.

¹³F.A.S., Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, f. 5 verso.

- *Sediul a fost stabilit la Arad (...).*

- *La 20.02.1886 cele două societăți au hotărât fuzionarea, în „Căile Ferate Unite Arat și Cenad”.*

Guvernul maghiar, după mai multe dezbateri a întărit această fuziune, emițând pentru această Societate un nou act de concesiune unitar la 20.10.1893 înmatriculându-se aceasta în Legea X din 1894.

Acest act de concesiune are patru anexe și anume:

- Anexa I din 02.12.1894
- Anexa II din 13.04.1896
- Anexa III din 08.01.1911
- Anexa IV din 10.05.1913¹⁴

Liniile ferate ale Societății C.F. U. Arad – Cenad rămase pe teritoriul Ungariei, măsura 142 + 648 km, iar pe teritoriul României 251 + 101 km.

Societatea nu s-a dovedit a fi interesată în nici un fel de reglementarea situației sale juridice față de statul român, în conformitate cu prevederile Tratatului de pace. În schimb, s-a arătat deosebit de zeloasă - devansând chiar data semnării Tratatului - față de Ungaria, cu care fără știrea sau încunoștințarea Guvernului român, la 30 martie 1920 s-a întrunit la Cantonul nr.10 de pe linia Arad – Szeged, într-o comisie formată din delegații Direcției Generale a M.A.V., al transporturilor militare regale ungare și ai Societății C.F.U. Arad – Cenad, unde s-au predat, începând cu 30.03.1920, către M.A.V., liniile Societății rămase pe teritoriul Ungariei. Prin modul de tratare și predare au fost asigurate părții ungare drepturi foarte mari în toate domeniile.

Nu au fost reglementate atunci nici cheltuielile de exploatare, nici multe alte aspecte, toate rămânând la discreția M.A.V. Iar M.A.V. pentru fiecare lună trimitea conturile ce trebuiau achitate. Sumele crescând spectaculos, lună de lună.

Iată câteva exemple:

- a) în prima jumătate a anului 1920 = 1.423.950 coroane
- b) a doua jumătate a anului 1920 = 3.824.700
- c) prima jumătate a anului 1921 = 4.375.568

Iar Societatea C.F.U. Arad – Cenad era obligată a plăti după acest capital investit și 8% ca o rentă de amortizare a capitalului.

- pentru repararea locomotivelor:

- a) în prima jumătate a anului 1920 = 13,81 coroane/km
- b) a doua jumătate a anului 1920 = 16,39 coroane/km

- prima jumătate a anului 1921 = 41,22 coroane/km

- Pentru tracțiune Societatea, era obligată a plăti M.A.V. pe luna:

- a) Iunie 1921 = 484.397 coroane
- b) August 1921 = 683.750 coroane
- c) Octombrie 1921 = 1.126.005 coroane
- d) Decembrie 1921 = 1.874.362 coroane
- e) Ianuarie 1922 = 2.001.714 coroane
- f) Februarie 1922 = 2.400.069 coroane

În acest timp încasările liniilor ferate ale Societății de teritoriul Ungariei au fost în luna:

- Ianuarie 1922 = 2.318.200 coroane
- Februarie 1922 = 2.014.300 coroane

¹⁴F.A.S., Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, f. 6.

- Martie 1922 = 4.661.000 coroane

Din aceste încasări este evident că Societatea nici pe departe nu putea acoperi cheltuielile către M.A.V., așa că exploatarea acelor linii de către M.A.V. va consuma în curând și veniturile liniilor ferate de pe teritoriul României, mai ales că M.A.V. are dreptul de a stabili sumele cheltuielilor după bunul plac, iar Societatea are datoria de a le achita.

Așa stând lucrurile, se poate constata că prin actul din 30 martie 1920 din punct de vedere economic toate liniile Societății sunt practic la discreția M.A.V.

În plus stau la dispoziția pe care M.A.V. le folosește chiar după bunul plac. De alt fel acest număr de vagoane nu corespunde proporției normale de 1 la 2. Pe teritoriul Ungariei fiind plasate aproape toate vagoanele. În România rămânând numai ceva vagoane de călători și câteva locomotive.

Despre acțiunile societății

Societatea C.F.U. Arad – Cenad avea emise 163.231 bucăți de acțiuni în valoare nominală de 200 coroane.

Suma capitalului investit în toate liniile ferate ale societății era de 34.211.400 coroane.

Despre deținătorii acțiunilor nu s-a putut afla mare lucru. Conducerea Societății motivând că acțiunile sunt la purtător și deci, nu se poate ști.

Dar, Dr. Eugen Moțiu raporta că acțiunile sunt în cea mai mare parte în mâna guvernului maghiar și a unor consorții germani. El mai constata că, deși Statutul societății „chiar” – fixează ca limbă de administrație – limba statului, deci limba română – și ar fi trebuit din inițiativă proprie să fie luate toate măsurile pentru introducerea limbii române în administrație, nu s-a întreprins nimic până la data de 19.07.1922 (data raportului).

Dr. Eugen Moțiu în baza celor constatate, sugerează că dispozițiuni legale ce pot servi la aranjarea preluării C.F.U. Arad – Cenad de către C.F.R., ca fiind următoarele:

1. Alineatul 3 al Art. 20 din actul de concesiune dă dreptul Ministerului de comunicații a revoca oricând concesiunea (...) pentru sistarea urmărilor, cari provin din nerespectarea îndatoririlor fixate în actul de concesiune, în legile țării sau în alte ordonanțe, fără ca societatea să poată ridica vreo pretenție de despăgubire contra statului etc.

2. Art. 7 din actul de concesiune fixează în mod categoric Societății de a cere învoiala și aprobarea Guvernului român, dacă dorește a-și procura instrumente și material de mișcare, de întreținere în altă țară.

Ori convenția din 30.03.1920 ce altceva este? Aceste instrumente se plătesc în mare parte din veniturile liniilor ferate de pe teritoriul României, pentru care nu s-a cerut acordul Guvernului român, în consecință se poate aplica alineatul 3 al Art. 20 din actul de concesiune.

3. Art. 16 obliga societatea să întocmească și să publice anual bilanțul, până cel mai târziu la 01 iulie a anului următor. Ori începând cu anul 1920 Societatea nu a mai făcut aceasta, ba mai mult, pe lângă faptul că nu a întocmit și nu a publicat bilanțul, a plătit acționarilor săi dividendele.

4. Art. 165 din Codul Comercial din Transilvania (Legea XXXVIII din 1875) prevedea că între acționari poate fi împărțit numai beneficiul net ce rămâne conform bilanțului anual.

5. Iar art. 198 a Codului Comercial din Transilvania obliga în mod categoric Direcțiunea (Societății) la întocmirea bilanțului anual și la publicarea lui.

6. În fine, la Art. 218, punctul 3, al Codului Comercial, fixează dispoziții penale pentru cei care, procedează în mod ilegal la alcătuirea bilanțului, iar la punctul 6, pentru cei ce plătesc dividende sau dobânzi acționarilor contrar dispozițiilor Art.165.

Codul Comercial, este o lege care fixează obligații pentru Societatea C.F.U. Arad – Cenad. Societatea neluând în seamă aceste dispoziții i se poate aplica alineatul 3 al Art. 20, din actul de concesiune.

Art. 5. din Statutul Societății fixează în mod categoric obligația Societății, pentru introducerea limbii române în administrația sa. Cum Societatea nu a făcut aceasta, se poate aplica alineatul 3 al Art. 20 din actul de concesiune.

Societatea nu a aplicat nici prevederile Art. 304 din Tratatul de pace de la Trianon, prin care era obligată ca în mod inițiativ, să-și reorganizeze prin acorduri cu statele interesate, rețelele de linii ferate, nici pe cele din România.

Dacă Direcția Generală C.F.R. ne este de părere ca în baza celor deja expuse să revoce actul de concesiune, prin Ministerul Comutațiilor, atunci C.F.R. pot ajunge în proprietatea, posesiunea și exploatarea acestor linii ferate numai prin răscumpărare, în baza următoarelor dispoziții legale:

1. Legea IV din 1888 punctul 0, spune: „după îndeplinirea a 30 de ani de la data actului de concesiune, dreptul de răscumpărare a statului se poate necondiționat valida”.

2. Art. 17 din actul de concesiune fixează durata concesiunii până la 30 iulie 1970, iar anexa 3 prelungește termenul până la 06.02.1973.

3. Alineatul 4 al Art. 17 dă dreptul guvernului țării ca de la 01.01.1906, să poată răscumpăra oricând liniile ferate ale Societății C.F.U. Arad – Cenad.

Tot aici se stabilește și prețul de răscumpărare și modalitatea ei de calcul și de plată.

Prețul se stabilește astfel: se adună venitul anual al ultimilor 7 ani, din care se scad doi ani cu veniturile cele mai mici. Restul sumei se împarte la 5, iar rezultatul va fi suma ce urmează a fi plătită de către C.F.R., până la 06.02.1973, acestei societăți în fiecare an. Această rentă anuală, însă, nu poate fi mai mică de 6% , din capitalul investit.

Preluarea liniilor Societății C.F.U. Arad – Cenad este o necesitate și pentru că, construcția liniei Salonta Mare – Chișineu (Criș) era foarte avansată și urma a fi dată în exploatare pe relația Oradea – Salonta – Chișineu (Criș) – Arad, linie care devenea în mod firesc linie principală. În acest caz dreptul de răscumpărare pentru statul român este prevăzut și la litera b) a art. 2 din Legea IV din 1888¹⁵.

Dr. Eugen Moțiu a prezentat un raport excepțional documentat, oferind și soluțiile avantajoase statului și poporului român.

Experiența concesiunii căilor ferate în România nu a fost de loc încurajatoare, astfel că urmărind o politică etatistă în materie de căi ferate, în scopul consolidării economice, al apărării naționale și al asigurării unității în conducere, Guvernul României – într-o primă fază – printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri din 04.10.1922 decide: „Autorizarea Ministrului Comutațiilor ca în baza paragrafului 8 litera a, alineatul 3 din legea ungară no. XXXI din 1880, completată cu legea IV din 1888, să dispună luarea în exploatare de către Direcția Generală C.F.R. a rețelei de căi ferate particulare, concesionate și administrate de Societatea C.F.U. Arad – Cenad, pe ziua de 15.11.1922.”¹⁶

¹⁵F.A.S., Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922, filele 7 – 10 passim

¹⁶Monitorul Oficial nr. 154 din 14.10.1922 fila 7.034

Dar, n-a fost să fie așa. Interese oculte din țară și din afară au determinat Consiliul de miniștri ca în ședința din 27.11.1922 să decidă: „revenirea asupra întregii decizii luate (...) la 04.10.1922 și autoriză de d. Ministru al comunicațiilor de a prelungii până la 01.02.1923, termenul pentru luarea în exploatare de către direcțiunea generală C.F.R. a căilor ferate particulare concesionate și exploatate de Societatea C.F.U. Arad – Cenad”.

Acest jurnal este semnat de Ion I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Dr. Aurel Cosma, General Traian Moșoiu, General de divizie George Mărdărescu, I. Inuleț ș.a.¹⁷

Ni se pare demn de reținut că publicarea în Monitorul Oficial, se face abia marți 2 ianuarie 1923. După numai două zile, tot în Monitorul Oficial de joi 4 ianuarie 1923 apare Legea nr. 71/1923, lege votată (atenție!! De Senat la 27.12.1922 și Adunarea deputaților la 28.12.1922 și promulgată de rege la 03.01.1923)

Legea prevedea următoarele:

„Art. 1. Ministerul comunicațiilor este autorizat a lua în exploatare sau a răscumpăra potrivit legilor sub imperiul cărora s-au acordat concesiunile respective, toate căile ferate particulare din teritoriile alipite la Regatul român, care fac căraușie publică și care se leagă cu calea ferată a Statului sau exploatată de Stat.

Art. 2. Convențiunile ce va încheia ministerul comunicațiilor pentru predarea și luarea în exploatare a acestor căi ferate vor fi aprobate printr-un jurnal al Consiliului de miniștri.

Art. 3. Ministerul comunicațiilor va unifica toate convențiunile de exploatare, încheiate de Stat cu căile ferate particulare ce fac căraușie publică”.

Se optează deci pentru răscumpărare, deși existau puternice temeiuri legale de a lua aceste linii fără nici o despăgubire.¹⁸

Prin această lege se accelerează demersurile de luare în exploatare a liniilor de C.F. în paralel cu tratativele purtate cu Societățile sau reprezentatii acestora privind modalitatea de răscumpărare și condițiile în care se va face.

Printre primele linii care trec în posesia C.F.R. în baza legii amintite se află și partea de pe teritoriul României, a C.F.U. Arad – Cenad, trecere făcută la 01.02.1923, deci în posesie, nu și în proprietate.

Printr-o lege din 27.03.1926 se ratifică Convențiile cu reprezentatii proprietarilor de acțiuni ale 17 societăți, din care în partea de vest a țării se află liniile:

1. Caransebeș – Hațeg
2. Jebel – Ciacova – Bocșa
3. Jebel – Liebling
4. Timișoara – Buziaș (fără Buziaș Băi)
5. Timișoara – Lipova – Radna

(ultimele trei fiind luate definitiv după 04 august 1942)

Nu vom intra în detalii, amintim doar câteva aspecte din prevederile convențiilor:

- Valoarea inițială în coroane, este transformată în franci elvețieni, iar aceștia vor fi achitați în lire sterline.

- Suma datorată pentru dividende va fi împărțită în două și plătită jumătate în numerar și jumătate în titluri de rentă de stat la fel și cel pentru plata capitalului din acțiuni.

- Toate plățile vor fi scutite de orice taxă la ieșirea din țară și de orice alte drepturi și impozite.

- Vânzătorii garantează că acțiunile vândute nu sunt și n-au fost la data de 14.08.1916, și nici după aceea, proprietatea supușilor germani sau bulgari”¹⁹.

¹⁷Idem, nr. 216 din marți 02.01.1923, p. 10.268

¹⁸Idem, nr. 218, joi, 04.01.1923, p. 10.360

În paralel se desfășoară și activitatea de soluționare a problemelor legate de materialul rulant. În acest scop Consiliul de miniștri decide în ședința din 20.11.1926, restituirea către direcția C.F.U.

Arad – Cenad, 6 locomotive, 5 automotoare și 10 vagoane remorcă, materialul rulant care se va preda în stația Curtici, liber de taxe de transport și de export²⁰.

La 4 decembrie 1926 guvernul dezbate și aprobă acordul semnat cu guvernul ungar în legătură cu Societatea Arad – Cenad, care a făcut obiectul intervenției guvernului ungar la Liga Națiunilor și în special reglarea tranzitului pe liniile societății, apropiate de frontieră.

Constatându-se că liniile între Pecica – Battonya și Otlaca – Elec sunt închise – se dispune deschiderea cel mai târziu la 01 mai 1927 a liniei Pecica – Battonya, cu toate accesoriile, birouri de vamă, de poliție etc., pe cheltuiala actualei Societăți a C.F.U. Arad – Cenad.

Linia Otlaca – Elec se va deschide la cererea unei părți, la un an după deschiderea efectivă a liniei Pecica – Battonya.

Tot prin acest acord se face precizarea că materialul rulant va fi repartizat:

- 2/3 pentru rețeaua de pe teritoriul românesc.
- 1/3 pentru rețeaua de pe teritoriul ungar.²¹

În vederea obținerii proprietății asupra părții de pe teritoriul României, a Societății C.F.U. Arad – Cenad, se duc tratative intense paralele la București, între Guvernul român și Societatea C.F.U. Arad-Cenad, cu care se semnează o convenție la 12.11.1926, și între Guvern și Societatea Compagnie Belge des Chemins de Fer et d'Enterprises, din Bruxelles cu care semnează convenția la 13.11.1926.

În Convenția cu C.F.U. Arad – Cenad, la art. 2 se specifică și prețul care este fixat de comun acord la 7.118.000 franci elvețieni, iar pentru folosință după data de 01.02.1923, Statul român va plăti global suma de 609.375 franci elvețieni.

Alți termeni ai convenției sunt similari cu cei deja prezentați și nu-i vom repeta.²²

Scopul convenției cu Compagnie Belge este acela de a „aranja pe cale pașnică litigiul provenit din vânzare de către Comisiunea de Reparațiuni din Paris, a acțiunilor germane cumpărate de Compagnie Belge între care intră cele 57.375 acțiuni ale C.F.U. Arad – Cenad – plus acțiuni cumpărate la târg liber între minim 33.000 și cel mult 43.000 acțiuni.

Prețul cu care Statul Român cumpără menționatele drepturi și interese este:

- a) 130.000 - dolari în numerar pentru toate acțiunile Societății Arad – Cenad, de la Comisia Reparațiilor.
- b) 5 dolari în numerar pentru fiecare acțiune cumpărată la târgul liber.

Și în cazul acesta, detaliile sunt similare celorlalte convenții și aici Compagnie Belge, garantează că acțiunile ce afirmă că le-a cumpărat la târgul liber n-au fost în momentul cumpărării lor proprietatea foștilor inamici lichidabili conform Tratatului de pace și că în nici un caz ele nu sunt din cele care aparțin Statului Ungar și intrând, ca atare în prevederile art.191 din tratatul de la Trianon.²³

¹⁹ *Idem*, nr. 72 din 28.03.1926, p. 4430 – 4451 *passim*.

²⁰ *Idem*, nr. 268, din 30.11.1926, p. 18.542.

²¹ *Idem*, nr. 274, din 08.12.1926, pp. 18.922 – 18.923.

²² Monitorul Oficial nr.87 din 19.04.1927, pp. 5.289 – 5.292.

²³ *Idem*, nr. 22 din 30.01.1927, p. 1065 – 1071 *pasim*

²³ *Idem*, nr. 301 din 28.12.1931, p. 10270 – 10277 – *passim*

La 28.02.1931, la Budapesta se finalizează convențiile semnate de Guvernul Român și Societățile anonime a C.F. vicinale „Nagy – Kikinda – Arad” și „Gyulavideki” privitoare la cumpărarea liniilor ferate din România a acestor societăți.

Convențiile au fost aprobate de camerele parlamentului la 22.12.1931 și publicate în Monitorul Oficial la 28.12.1931.

Termenii acordului nu diferă prea mult de convențiile precedente.

Vom face doar precizarea că Statul Român a plătit Societății Nagy – Kikinda – Arad, 1.650.000 franci elvețieni și în acest fel toate reclamațiile introduse în fața Consiliului Societății Națiunilor și Tribunalului Arbitrar Mixt Româno – Ungar de către Societatea în contra Statului Român, se vor considera ca stinse definitiv, fără cheltuieli reciproce pentru cele două părți.

Pentru liniile Societății Gyulavideki helyerdekii vae ut resz – veytarsasag, prețul total a fost de 300.000 franci elvețieni.

Pentru marea majoritate a căilor ferate particulare, la 02 iulie 1934, Ministerul lucrărilor publice și al comunicațiilor, prin Direcția C.F. particulare a intabulat dreptul de proprietate și folosire a statului român asupra C.F. vicinale, cu adresa 32.273 din 02 iulie 1934.

Unele linii și după această dată au continuat să ființeze ca societăți particulare.

Spre exemplu linia Arad – Podgoria (59 km), cu ecartament de 1000 mm, electrificată, primește o nouă concesiune de exploatare la 16 martie 1935, completată la 14 mai 1936.²⁴

„Trecerea definitivă a tuturor liniilor la C.F.R. pentru exploatare și proprietate, s-a făcut abia prin „Legea de naționalizare a principalelor mijloace de producție” din 11 iunie 1948. Atunci au intrat în patrimoniul C.F.R. o serie de întreprinderi feroviare județene, comunale și particulare, printre care (...) liniile Arad – Podgoria, Pecica – Nădlac, Vârfurile – Valea Leuca și Buziaș – Buziaș Băi. Cele mai multe din liniile ferate de mai sus aveau ecartament normal.”²⁵

În toți acești ani, efortul financiar de investiții în căi ferate a fost imens. El era orientat spre răscumpărarea liniilor particulare, deși după cum am arătat, existau toate motivele și posibilitățile de a intra în posesia lor fără răscumpărare, pe de o parte și realizarea, pe de altă parte a legăturilor absolut necesare cu noile linii C.F. a rețelei feroviare care trebuiau să servească cât mai armonios economia națională, având în vedere că dintre sistemele de transport terestre, C.F. constituie sistemul cel mai economic, cel mai avantajos.

Bibliografie

Botez/Urma/Saizu 1997	=	C Botez, Dem. Urma, Ion Saizu, <i>Epopoea feroviară românească</i> , Ed. Sport – Turism, București, 1977.
Colectiv 1920	=	<i>Tratat de pace între Puterile aliate și asociate și Ungaria. Protocol și Declarațiuni. Din 4 iunie 1920. Trianon</i> București, Imprimeria statului, 1920.
Preda/Alexandrescu/Prodan 1994	=	D. Preda/Col(r) Dr. V. Alexandrescu, Col. Dr. C. Prodan, <i>În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918 – 1919</i> , Ed. Enciclopedică, București, 1994.
M. O. nr. 154 din 14.10.1922	=	Monitorul Oficial nr. 154 din 14.10.1922.
M. O. nr.87 din 19.04.1927	=	Monitorul Oficial nr.87 din 19.04.1927.

²⁴Botez/Urma/Saizu 1997, p. 277

²⁵Idem, p. 325

Tominac/ Tominac 1905	=	Tominac József și Tominac Vörös László <i>Magyar szent korona országainak vasutai 1845 – 1904</i> , Budapesta 1905.
F.A.S., Fond C.F.R.	=	Filiala Arhivelor Statului Fond C.F.R., Dosar nr.2 / 1922.

PRIVATE RAILWAYS IN THE WEST OF THE COUNTRY

(Abstract)

The constructions and expansion of the railway network in the Romanian provinces outside Romanian borders of the new state, is closely related to political history and economic and social development of the Austro-Hungarian Empire. Under foreign rule, as applicable Banat, some of these provinces have benefited from modernization miracle by creating an infrastructure that sat industrial development of the area. Introducing the concession lines using a private or state-owned is in line upward liberalization felt throughout Europe. Importance of this area for Romanians was emphasized by many of the local intelligentsia peaks, representing an area of outstanding Heritage Romanian people and not be in any way to enter foreign hands. The shock of World War I and the changes that occur in the Banat after his union with Romania, will affect rail Banat, problems will now be over until 1948, in the same time with communist nationalization.

Mai pe larg titlul este „*Erenbuch der Kaiser Königh zu Karansebesch*” (*Carte de onoare a Școlii superioare imperiale și regale din Caransebeș*).²⁶

Documentul a intrat în posesia arhivelor caransebeșene prin donația făcută de prof. Virginia Ardelean, pe atunci director al liceului.

Cartea de onoare s-a păstrat în bune condiții, fapt ce ușurează studierea ei.

După foaia de titlu s-a scris un Extras. Se menționează că extrasul respectiv a fost întocmit pe baza Ordonanței Înalțului Consiliu de Război al Curții emis cu nr. 2426 din 12 iulie 1827. În continuare se precizează următoarele:

1. „*Pentru ca elevii să fie stimulați și mai mult spre hărnicie și comportare cuviincioasă, la școlile comunale ale graniței militare se vor aplica următoarele măsuri:*

2. „*Pentru fiecare școală de stat și comunală, cu excepția școlilor de fete propriu zise, se va procura o carte de onoare elegantă, legată în piele, cu muchie aurită, în formă folio în care se vor înscrie premianții, vrednici de laudă și pe toți școlarii care au primit calificative excelente, la purtare și la majoritatea sau la cele mai importante materii predate. După distribuirea premiilor se vor citi, în mod oficial, premianții și ceilalți elevi vrednici de laudă*”.²⁷

Cartea de onoare are 142 de file format 25/21 și cinci file format 31/24. Scrisul este caligrafic și lizibil, cu cerneală neagră de calitate superioară.

În cei 61 de ani cuprinși în document, numărul elevilor premianți a fost de 2 622. Elevii înscriși în Cartea de onoare au fost împărțiți în trei grupe: premianți, vrednici de laudă și remarcați.

Din anul 1828 până în anul 1887, respectiv 59 de ani, s-a scris în Cartea de onoare în limba germană.

În anul 1871 școala își încetează activitatea iar din anul 1885 să își reia cursurile după normele și directivele învățământului maghiar.

În Cartea de onoare, după anul 1871, este trecut, la fila 153, stema Ungariei apoi, pe fila următoare este trecut textul în limba maghiară: „*Potrivit cu înțelesul hotărârii din 30 aprilie 1886 a Corpului Didactic al Școlii Civile, la finea fiecărui an școlar numele elevilor va fi trecut în acest album și va fi citit la serbarea de sfârșit de an*”.²⁸

În anul 1849 școala și-a încheiat activitatea. Pe fila 81 s-a scris următorul text: „*1849. Während der ungarischen Invasion kein öffentlich Unterricht*” (În timpul invaziei ungurești nu s-a desfășurat vreun învățământ public).²⁹

Începând cu anul de învățământ 1885/6 școala a devenit mixtă. În acest an au fost înscrise cinci eleve, iar în anul următor numărul lor a scăzut la trei.

*Mulțumesc și pe această cale domnului dr. Ovidiu Roșu care mi-a pus la dispoziție documentul pentru studiu și publicare.

²⁶ Serviciul județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, Fond Școala grănicerească din Caransebeș, cota 1/1827. Anexa 1.

²⁷ Traducerea mi-a fost făcută de către domnul Daniel Konnerth căruia îi adresez cuvenitele mulțumiri. Anexa 2.

²⁸ Traducerea mi-a fost făcută de Dr. Costin Feneșan căruia în adresez și pe această cale călduroase mulțumiri. Anexa 3.

²⁹ Anexa 4.

Din studiul Cărții de onoare rezultă că în școală au funcționat trei categorii de învățători: Oberlehrer (învățător superior), Unterlehrer (învățător inferior) și Schulgehilfen (învățător ajutător). Tot din studiul documentului rezultă și numele învățătorilor pe cele trei categorii:

Învățători superiori: George Rotar, Georg Kransz; Mihai Prevedean; Mihai Mihailovici și Petru Cuculian.

Învățători inferiori: Anton Linczer, Giorgi Huziac, Anton Petri, Iohan Peter, Anton Daron, Carl Șostarici, Giorgi Schikert, Anton Iorinț, Mahai Hofmann, Henrich Faltin, Anton Leitner, Adam Krapfl, Mader Ferdinand și Mateiaș Nesici.

Învățători ajutători: Iohan Bido, Anton Krasl, Alios Kemrecht, Iohan Krasil, Anton Hansliksec, Ferdinand Stumpe, Pavel Popovici, Wolphgang Stauber, Mateiaș Pongraț, Wențel Zastira, Josipf Glaser, Karl Mozer, Drogoliub Iovanovici, Karl Ludwig, Agnate Kuntz și Karl Blöser.³⁰

Printre elevii înscriși în cartea de onoare se numără și cei care au ajuns personalități ale orașului Caransebeș și nu numai:

Gheorghe Bodioș (fila 6) învățător, se face remarcat prin însemnările și descrierile referitoare la orașul Caransebeș;

Alexandru Kapra (fila 10) s-a stabilit în localitatea Jupa unde și-a construit un castel. A contribuit financiar la zidirea bisericii ortodoxe din Jupa fiind înmormântat în fața altarului;

Karol Schwab (fila 14) a fost, cu grad de căpitan în Regimentul de graniță Nr. 13 din Caransebeș. A luat parte la luptele de la Sadova (1866) unde a fost rănit. A scris istoria regimentului de graniță;

Iosif Seracin (fila 14) a ajuns la gradul de locotenent colonel în regimentul caransebeșan nr. 43. În anul 1853, cu gradul de sublocotenent, a făcut parte din garda de onoare care a dus coroana Ungariei de la Orșova la Buda și la Viena. Cu acest prilej a fost avansat în grad;

Theodor Seracin (fila 14) a ajuns la gradul de general. Pentru meritele sale deosebite a fost decorat cu ordinul Leopold, fapt ce l-a îndreptățit să i se acorde rangul de cavaler. La pensionare s-a stabilit în Caransebeș activând în cadrul Bisericii;

Alexandru Guran (fila 17) a ajuns la gradul de general. Datorită vastelor sale cunoștințe militare i s-au acordat diferite funcții de mare răspundere, comandant al Academiei militare de la Viena, apoi șeful secției topo a armatei imperiale. Pictor talentat, a fost ales de trei ori președinte de onoare a expoziției de pictură de la Paris;

Andrei Branovațki (fila 18). Inițial a fost ofițer în cadrul regimentului caransebeșan de graniță. Cu gradul de general a ocupat mai multe funcții militare în Serbia;

Constantin Burdea (fila 32). A îndeplinit funcția de primar al orașului Caransebeș și președinte al Comunității de Avere a fostului regiment confinar nr. 13;

Nicolae Andreevici (fila 42) Protopop al Caransebeșului și ultimul director al Școlilor Naționale Grănicerești. A înființat o bibliotecă pentru învățătorii Școlilor Naționale Grănicerești;

Ioan Drăgălina (fila 53). A fost ofițer în cadrul regimentului 43 infanterie din Caransebeș. În anul 1887 a trecut în România unde a îndeplinit mai multe funcții în armată. În anul 1916, cu gradul de general, a fost comandantul Diviziei I de la Turnu Severin. Alungă și înfrânge trupele dușmane de pe înălțimile Drănic, Alion, Meterezele lui Tudor și

³⁰ Prof. Cornel Gherga, *Studiu monografic cu privire la Liceul Nr. 2 din orașul Caransebeș*, ff. 27-28. Lucrare în manuscris. Mulțumesc doamnei prof. Aurora Gherga pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție lucrarea pentru studiu.

eliberează orașul Orșova. A fost numit comandantul Armatei I cu sediul la Craiova. Într-o recunoaștere făcută în Defileul Jiului (lângă mănăstirea Lainici) a fost rănit. Este transportat la spitalul din Craiova, apoi la București unde trece la cele veșnice. Este cunoscut în istorie ca „EROUL DE LA CERNA ȘI JIU”;

Alexandru Drăgălina (fila 69) fratele generalului. A fost ofițer în Regimentul 43 Infanterie din Caransebeș;

Mihail Trapșa (fila 74). A fost caracterizat ca cel mai bun ofițer de artilerie din armata imperială. La Sibiu fiind a colaborat cu George Barițiu cu care a tradus în limba română o instrucțiune pentru artileriștii de câmp. S-a remarcat în luptele de la Custozza (Italia) fiind decorat cu Ordinul Leopold care i-a dat dreptul să i se acorde rangul de cavaler. Prin testament a lăsat întreaga avere Episcopiei din Caransebeș ca aici să se înființeze o școală de fete cu limba de predare română;

Moise Groza (fila 111). S-a născut în comuna Obreja. După absolvirea școlii primare a urmat cursurile școlii de ofițeri. A devenit un bun topograf fapt ce îi determină pe superiorii săi să îl numească profesor de topografie la Școala militară din Ölutz. I s-a încredințat misiunea de a conduce echipa de topografi care stabilea linia de frontieră cu România. În munții Siriu s-a întâlnit cu generalul Florescu, ministru al armatei române, care i-a propus să treacă în România. La Brașov fiind s-a căsătorit cu fiica lui Iacob Mureșanu. În armata română a ocupat mai multe funcții. Cu gradul de căpitan și maior a luat parte la luptele care au avut loc la Grivița și Vidin. A fost remarcat de superiorii săi care l-au avansat în grad și funcții până la gradul de general;

Patriciu Drăgălina (fila 122) Născut în localitatea Borlova, la Caransebeș a absolvit clasele primare și Institutul Teologic și Pedagogic de aici. Cu o bursă de studii s-a dus la Gotha unde a fost coleg cu Ștefan Velovan. Întors la Caransebeș a fost numit profesor la Institutul Pedagogic, apoi a funcționat ca director al aceleiași Institut. Concomitent a fost o perioadă și președinte al Comunității de Avere. A scris mult, opera lui de căpătâi fiind „*Istoria Banatului de Severin*” apărută în trei volume;

George Trica (fila 127). Născut în localitatea Cârpa (astăzi Valea Timișului). După absolvirea cursurilor primare la Caransebeș, a urmat Școala militară, slujind în armata imperială până la gradul de maior. A fost un excelent topograf, fapt ce i-a ușurat ascensiunea militară, lucrând ca topograf în Statul Major al Curții de la Viena. La pensionare s-a stabilit la Caransebeș unde, printre altele, a sistematizat cimitirul Sf. Ioan Botezătorul de aici;

Constantin Călțun (fila 128). S-a născut la Caransebeș. După absolvirea școlii primare a urmat cursurile Școlii Comerciale din Brașov. Întors la Caransebeș a ocupat mai multe funcții cu caracter economic. A fost colaborator la Foaia Diecezană și Calendarul Românului din Caransebeș. Pentru meritele sale deosebite în lupta pentru afirmarea națională, a fost ales delegat la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918;

Nicolae Jumanca (fila 128). Născut în localitatea Vârciorova, a fost ofițer în cadrul regimentului caransebeșan de graniță până la gradul de maior. A donat biblioteca sa „Casinei Române” din Caransebeș, iar Episcopiei caransebeșene i-a donat, prin testament, suma de 10.000 lei;

Nicolae Lugojan (fila 145). Născut în Caransebeș. A urmat școala militară și datorită calităților și cunoștințelor sale a fost avansat până la gradul de general;

Aurel Moaca (fila 156). Născut în Caransebeș și după absolvirea claselor primare, apoi cele liceale pe care le-a urmat la Arad, Lugoj și Brașov. Facultatea de Drept a urmat-o la Graz unde a fost coleg cu Aurel C. Popovici cu care se întâlnea în casa unchiului său, Generalul Mihail cavaler de Trapșa. După terminarea studiilor s-a stabilit în Caransebeș

unde a îndeplinit mai multe funcții. A publicat articole de mare valoare în *Foaia Diecezană* și *Calendarul Românului din Caransebeș*.

Am ales doar o mică parte a elevilor a căror nume a fost scris în Cartea de onoare a școlii. Constatând valoarea documentului din mai multe puncte de vedere, consider că se impune imperios continuarea activității de cercetare. De o importanță deosebită ar fi studiul privind naționalitatea și religia de care au aparținut elevii. Nu lipsit de interes ar fi și studiul privind clasele sociale din care au făcut parte aceștia. La toate acestea se mai pot adăuga încă multe aspecte care analizate cu grijă vor putea face parte dintr-un studiu exhaustiv.

Bibliografie

- Gherga = C. Gherga, *Studiu monografic cu privire la Liceul Nr. 2 din orașul Caransebeș*, (manuscris)
SJAN CS – FȘGC = Serviciul județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, Fond Școala grănicerească din Caransebeș

ERENBUCH

(Abstract)

Erenbuch is "Ehrenbuch der Kaiser Königh zu Karansebesch" (Imperial and Royal Book of the Upper Honor School in Caransebes). From the study of the Book of honor that the school worked three categories of teachers: Oberehrer (teacher education), Unterlehrer (lower teacher) and Schulgehilfen (assistant teacher). All document the study results and teacher name on three categories. From the personalities that are marked in the Honor Book can be named: Gheorghe Bodioș, Alexandru Kapra, Karol Schwab, Iosif Seracin, Theodor Seracin, Constantin Burdea, Ioan Drăgălina Nicolae Andreevici, Patriciu Drăgălina, Constantin Călțun, Moise Groza, Aurel Moaca, Nicolae Jumanca, Nicolae Lugojan.

SOCIETATEA FEMEILOR CREȘTIN ORTODOXE DIN CARANSEBEȘ

Bogdana BRANCA

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Exista ideea că locul femeii era unul marginal în societatea urbană din Banat din a doua jumătate a secolului al XIX-lea - jumătatea secolului XX, dar există o serie de asociații de femei care mă determină să afirm contrariul, fără nici o exagerare. Femeile, multe dintre ele soții de militari sau de profesori, absolvente de școli liceale au fost prezente în viața urbană a Caransebeșului. Una dintre societățile active în viața orașului amintit, importantă urbe militară a Banatului, este *Societatea Femeilor Ortodoxe din Caransebeș*, societate care participa activ la viața religioasă, dar mai ales socială și culturală a localității.

Societatea femeilor române pentru regularea și înfrumusețarea cimitirului greco-ortodox român din Caransebeș, înființată în anul 1883 a fost o asociație bine încheagată, cu numeroase activități. Inițiativa înființării acestei Societăți îi aparține Elenei Popovici, născută Iacobich, care din rațiuni strict personale (decesul unui copil la vârsta de 5 ani) reușește să-i adune membrii marcantă ai orașului și pun bazele unei Societății care avea ca și scop reorganizarea cimitirului catedralei Sf. Gheorghe, făcându-l funcțional, adică modernizându-l.¹

Membrii care fac parte din această Societate sunt personalități ale orașului, atât femei cât și bărbați. Elena Popovici va ocupa funcția de președinte, iar Ștefan Velovan la acea vreme directorul Institutului Pedagogic Caransebeș este vicepreședinte. Primul casier al Societății a fost Filip Müller, dar în urma manifestărilor xenofobe din partea referentului școlar Ioan Ionaș și a profesorului călugăr Petru Popovici este înlocuit cu Marcu Zsivan de Melencze. De asemenea cei doi se manifestă și împotriva evreului Emanuel Keppich și cer înapoierea contribuției sale de 5 florini. Nicolae Popovici este desemnat notarul Societății. Printre membrii fondatori se regăsesc o serie de personalități marcante ale orașului Caransebeș: P.S.S. Ioan Popasu, Generalul Doda, mareșalul-locotenent Alexandru Guran, mareșalul-locotenent Mihail Trapșia, mareșalul-locotenent Teodor cavalier de Seracsin. În același timp, în activitatea Societății au fost implicați și comercianți ai urbei: Ioan Peta, George Băiașu, Sozontic Crăciun, Nicolae Brancovici, Alexandru Stancovici, George Andreevici, Filip Müller. În primul statut de funcționare mai există și membre dintre doamnele orașului: Iuliana Brancovici, Emilia Bartolomeu, Eufemia Popa (născ. Seracin), Alexandra Seracin².

La 23 noiembrie 1884 sunt adoptate Statutele Societății femeilor române pentru regularea și înfrumusețarea cimitirului greco-ortodox român din Caransebeș. Societatea este înscrisă la Ministerul de Interne maghiar. Prin intervenția episcopului Ioan Popasu Statutele societății sunt aprobate. Scopul Societății este înscris în că din art. 2 și anume acela de a se aduna mijloace pentru regularea și înfrumusețarea cimitirului greco-ortodox român din Caransebeș. Statutele mai cuprind capitolele dedicate *membrilor* care pot fi fondatori, ordinari și ajutători, *Fondului* care înglobează contribuția membrilor, veniturile

¹ Iacobich 1908, p. 3.

² Iacobich 1908, pp. 5-6.

din petreceri, concerte, prelegeri sau alte manifestări organizate de aceasta, dar și donații și moșteniri lăsate de diferite persoane. Capitolul dedicat conducerii stabilește forurile care coordonează activitatea Societății: Adunarea generală, Comitetul, Prezidiul. Totodată este semnalat la art. 24 conlucrarea cu Epitropia parohială și obținerea de la aceasta a aprobărilor necesare lucrărilor speciale de înfrumusețare și reorganizare a cimitirului.³

Referitor la aprobarea Statutelor este semnalat faptul că, Comitetul parohial va cere modificarea planului pentru reorganizarea cimitirului cerând să fie construită și o casă mortuară conform unei decizii a Înalțului Minister. Societatea primește această decizie dar nu este de acord să o construiască în cimitir, fapt pentru care primarul Caransebeșului va aloca un teren din islazul comunal, aflat în apropierea cimitirului, pentru construcția casei mortuare și a casei pazitorului. La 15 noiembrie 1885 s-a terminat construcția casei pazitorului, primul slujbaş fiind Friz Holzer.⁴

Activitățile organizate de către Societate au în general drept scop strângerea de bani pentru lucrările necesare de reabilitare a cimitirului. Astfel se vor organiza Rugi ale orașului în ziua de 23 aprilie sau a doua zi de Paști, dacă sărbătoarea de Sf. Gheorghe pică în post, petreceri de Sf. Ioan care implică tombolă și dans, șezători culturale, spectacole de operetă. Colaborarea cu corul catedralei, cu Societatea Română de cântări, cu Crucea Roșie (filiala Caransebeș), cu Comandamentul regimentului nr. 96 Infanterie din Caransebeș. Banii nu au fost toți folosiți pentru scopul inițial, de înfrumusețare a cimitirului, ci s-au folosit și în scopuri filantropice: pentru copiii înfometați din Basarabia, ajutoare cu ocazia diferitelor sărbători pentru săraci, dar și pentru refugiații basarabeni din Caransebeș care se aflau în gară fiind expuși mizeriei. Totodată este semnalată și contribuția la realizarea unor statui ale personalităților (O. Goga, împărăteasa Imperiului habsburgic, Sisi). Pe parcursul anului 1939 – 1940 o parte a veniturilor se îndreaptă și către armată: pentru persoanele concentrate în zonă (anul 7 aprilie 1940), lână pentru tricotaje necesare armatei.⁵

Se mai constată o precupare pentru cimitrul eroilor, de a căror îngrijire se ocupa Societatea împreună cu elevii școlilor din localitate și împreună cu cadre militare. Elevii au fost cooptați pentru a fi cultivat eroismul. Totodată s-a contractat marmură de Rușchița, de la firma Bibel pentru realizarea unui monument al eroilor.⁶

În anul 1949 în ședința din 18 ianuarie este citită Adresa Comisariatului Cultural din Caransebeș nr. 14 din 1949 prin care Societatea femeilor române pentru regulare și înfrumusețarea cimitirului greco-ortodox român din Caransebeș își încetează activitatea, fiind înglobată în Uniunea femeilor democrate române.

Activitatea Societății nu s-a rezumat doar la organizarea cimitirului ci a însemnat și implicare în viața socială a orașului Caransebeș prin acțiunile culturale și filantropice, dar și la nivel ideologic deoarece prin acțiunile lor membrii încercau să cultive românismul, dar și eroismul. La început, acțiunile pentru promovarea românismului erau mult mai dese și cu mai pronunțate accente naționale deoarece politica guvernului din Budapesta se îndrepta împotriva etniei românești.

Cea de-a doua societate în ordine cronologică este Societatea ortodoxă a femeilor române din Caransebeș. Cele două societăți practic sunt una și aceeași, pentru că ce-a de-a doua o continuă pe prima. A fost înființată în 28 noiembrie 1926, iar statutele acesteia sunt aprobate în ședința Consiliului eparhial din 26 martie 1927. În Statutele aprobate este

³ Iacobich 1908, pp. 8

⁴ Iacobich 1908, pp. 9

⁵ D.J.A.N. C.-S., Fond Societatea Femeilor române pentru regularea Cimitirului Ortodox Român din Caransebeș, ff. 1-13.

⁶ D.J.A.N. C.-S., FSFRRCORC, f. 17.

specificat că președenția de onoare a P. S. S. Episcopul Caransebeșului. Însemnul Societății era o cruce pe panglică tricoloră. Însemnul a fost schimbat în anul februarie 1930 ca fiind cruce pe panglică albastră.⁷

Scopul reafirmat al Societății este acela de a cultivare a sentimentului religios-moral în toate păturile societății, de dezvoltare a culturii și educației din punct de vedere religios și național așa cum cere interesul patriotic. Mijloacele prin care se încearcă obținerea acestor scopuri sunt: punerea în aplicare a principiilor de învățatură religios-morală după cum învață biserica ortodoxă-română, prin organizarea de conferințe cu același caracter, dar și prin înființarea unui internat pentru elevele ortodoxe care studiază în orașul Caransebeș. Membrii fondatori plătesc o cotizație de minim 100 de lei pe an.

Membrii activi trebuie să fie cetățeni de naționalitate română și de religie ortodoxă (doar femei și preoți în total 10).

Membrii aderenți sunt toți plătitorii unei taxe de minim 12 lei.

Titlul de membru onorific este obținut prin donarea unei sume minime de 1000 de lei sau vor fi adus societății un serviciu însemnat.

Pot fi membre ale societății și tinerele care au împlinit vârsta de 14 ani și vor plăti o cotozație lunară de 0,5 lei pe lună, iar la vârsta majoratului vor putea deveni membre active.

Fondurile Societății vor fi obținute din cotizațiile membrilor, din beneficiile rezultate în urma conferințelor, concertelor și a serbărilor culturale, din subscripții anuale a membrilor pentru un anumit scop al Societății, din valori mobiliare și imobiliare obținute prin economii sau din alte fonduri neprevăzute.⁸

Societatea se afirmă ca o societate filantropică încă din primul an de existență. De sărbătoarea Crăciunului din anul 1926 se va împărți îmbrăcăminte la 2 elevi nevoiași din fiecare școală a localității, iar 2 văduve, cele mai sărace din oraș, vor primi ajutor bănesc. La ceasta se adaugă ca doi teologi nevoiași să primească o pereche de ghete. Totodată se va perpetua obiceiul ca de Sărbătoarea Paștelui și a Crăcinului să se împartă nevoiașilor ajutoare în bani, dar mai ales în alimente și lemne pentru foc. În urma apelului directorului Închisorii din Caransebeș se va obișnui ca în prejma acelorași sărbători să se aloce o sumă de bani pentru donarea de alimente, uneori și îmbrăcăminte și bani pentru deținuți. În același timp se vor colecta bani pentru invalizii de război. În 1929 s-a organizat o chetă pentru Liga Navală Română cu ocazia zile de Sf. Maria, Ziua Marinei. În numele Societății pentru protecția copiilor „Principele Mircea” s-a strâns o sumă de bani, care urma a fi donată copiilor nevoiași. În perioada celui de-al doilea război mondial se vor strânge fonduri pentru refugiații basarabeni și bucovineni, dar și fonduri pentru înzestrarea armatei, care a beneficiat și de colete cu haine (5000 de lei 1940).⁹

Banii se vor colecta prin manifestări ale Societății care au caracter atât cultural cât și religios. De exemplu, în anul 1927 se va rula la cinematograful „Luna” din Caransebeș filmul „Viața lui Isus” pentru adunarea de fonduri în folosul Societății. Au loc puneri în scenă a diferitelor piese de teatru (1927 – Fluierul fermecător, 5 mai 1929, Ziua Flora). Conferințele cu teme religioase sunt organizate în prejma Paștelui și a Crăciunului, dar se constată că uneori se adoptă și teme care înglobează și subiecte istorice. Au avut loc și pelerinaje la Piatra Scrisă, unde Societatea a contribuit la constuirea chiliei pentru călugărul de la mănăstire.¹⁰

⁷ D.J.A.N. C.-S, FSFRRCORC, ff. 21.

⁸ D.J.A.N. C.-S, Fondul Societății ortodox naționale a femeilor române din Caransebeș, ff. 1-5.

⁹ D.J.A.N. C.-S, FSONAFRC, ff. 1-5.

¹⁰ D.J.A.N. C.-S, FSONAFRC, ff. 9-14

Societatea femeilor ortodoxe ia atitudine și în ceea ce privește studiarea materiei religie ortodoxă la școlile din localitate. Este înaintată o adresă Consiliului Eparhial din localitate prin care se cere luarea de măsuri astfel încât religia să fie studiată măcar în măsura în care studiată religia altor confesiuni străine.¹¹

Colaborarea cu celelalte Societăți ale orașului este una fructuoasă, participând la invitații din partea acestora la manifestațiile organizate de aceasta.

Sub oblăduirea Societății femeilor ortodoxe va mai funcționa o a altă Societate denumită Tinerimea, condusă de Anica sau Anette Balint. Scopul acesteia era susținerea religiei atât la sate cât și la orașe sub orice formă, fie prin excursii făcute la diferite mănăstiri, fie prin broșuri. Se impunea conlucrarea cu diferite organizații din afara orașului.

Mai mult s-au pus bazele unei biblioteci (6 oct. 1937) care va cuprinde cărți de teatru pentru viitoarele piese ce vor fi puse în scenă de către Societate.

Apare o problemă legată de apartenența sau nu la Societatea națională a femeilor române, condusă de Alexandrian Cantacuzino. În 1930 se va firma doar apartenența spirituală și nu cea materială, Societatea din Caransebeș fiind o societate de sine stătătoare din punct de vedere material.¹²

Implicarea în viața religioasă este de asemenea unul dintre obiectivele societății. Astfel, pe lângă conferințe cu teme religioase morale se vor desfășura acțiuni care au ca scop înfrumusețarea mormântului domnului la Sărbătoarea Paștelui.

Activitatea acestei Asociații la fel ca a tuturor societăților cu caracter religios se va încheia în anul 1948. S-a înființat Uniunea Femeilor democrate din România, uniune care și-a pierdut caracterul religios, fiind organizată după principii comuniste, având drept scop promovarea acestei doctrinei.

Cele două societăți despre care am vorbit se înscriu în mișcarea feministă de la sfârșitul secolului XIX - prima jumătate a secolului XX. Scopul lor afirmat avea un caracter mai degrabă religios, dar s-a dovedit prin acțiunile pe care le-au întreprins că rolul a fost și unul cultural, promovând patriotismul, fapt absolut necesar pentru perioada de până la 1918 pentru menținerea ființei naționale românești, dar și pentru perioada de după, data la care Banatul devine parte din România. Societățile prin acțiunile întreprinse au contribuit și la promovarea culturii române pentru că în cadrul seratelor se recitau poezii ale poezilor naționali, dar și prin organizarea bibliotecii. Se participă financiar la realizarea de monumente dedicate diferitelor personalități ale culturii române și se va încuraja patriotismul prin colecta pentru ajutorarea Armatei, dar și prin promovarea cultului eroilor.

Participarea acestor Societăți a marcat istoria orașului Caransebeș, fapt pentru care după anul 1989 se reînființează Societatea Femeilor Ortodoxe din Caransebeș care ca la început se implică în diferite activități filantropice și culturale.

Bibliografie

D.J.A.N. C.-S, FSONAFRC	=	Fondul <i>Societății ortodox naționale a femeilor române din Caransebeș</i> .
D.J.A.N. C.-S.FSFRRCORC	=	Fond <i>Societatea Femeilor române pentru regularea Cimitirului Ortodox Român din Caransebeș</i> .
Iacobich 1908	=	Elena Iacobich, <i>Societăți ale femeilor române pentru regularea și înfrumusețarea cimitirului greco-ortodox român din Caransebeș</i> , Editura Tipografia Diecezană Caransebeș, Caransebeș, 1908.

¹¹ D.J.A.N. C.-S, FSONAFRC, ff. 18.

¹² D.J.A.N. C.-S, FSONAFRC, ff. 26.

ORTHODOX CHRISTIAN WOMEN SOCIETY FROM CARANSEBES

(Abstract)

In Banat's society in the late 19th century and in the 1st half of the 20th century one may think that the woman had a marginal role. But this idea is wrong because in Caransebes, an important cultural, religious and military town was Orthodox Christian Women Society who activate in order to defend and to promote the values of the Romanian Ethnicity, of Christian morals and cultural ones. Also the Society's activity had a philanthropic role and it helped the children in need, the war veterans and the militaries in the 2nd World War. For the town this society's implication was very important because it contribute with money to build some important monuments. Another important role was implication in education of young girls.

Even if the society was outlawed in 1948 by a decree of the Communist Party, after 1989 its role in Caransebes' society was recovered.

PROFESORI AI INSTITUTULUI PEDAGOGIC DIECEZAN DIN CARANSEBEȘ ÎN MEMORIILE ÎNVĂȚĂTORULUI PAVEL JUMANCA

Laurențiu Ovidiu ROȘU

Arhivele Naționale Serviciul Județean
Caraș Severin

Pavel Jumanca s-a născut în data de 3 noiembrie 1886¹, după calendarul vechi, ca fiu al Ilenei și al economului Ioan Jumanca din Caransebeș.

Pregătirea școlară a lui Pavel Jumanca începe la școala românească, frecventată de copiii din familii cu condiții materiale modeste. Continuă cu cele patru clase elementare la Școala Ungurească din Caransebeș, iar apoi, la îndemnul unchiului său, Tata Gheorghe, care fusese și el învățător scurt timp, a intrat la Institutul Pedagogic Diecezan din Caransebeș. Aici și-a atras în scurt timp aprecierea și dragostea profesorilor, poate și pentru modestia și altruismul său, însușiri potrivite pentru un viitor învățător.

După absolvirea Institutului Pedagogic Diecezan din Caransebeș, este repartizat ca învățător la Școala Confesională Ortodoxă din Maciova², unde funcționează între 10 octombrie - 17 decembrie 1907.

La scurt timp este ales de către Sinodul Parohial Ortodox Român din Caransebeș, cu 220 de voturi din 240 exprimate, învățător la Școala Primară Confesională Ortodoxă din Caransebeș. Aici, tânărul învățător Pavel Jumanca începe una dintre cele mai rodnice activități de apostol al culturii românești, pe lângă activitatea școlară, unde s-a remarcat printr-o seriozitate deosebită, se implică activ și în activitățile extrașcolare³.

Astfel, în anul 1909 înființează un curs seral de alfabetizare, iar în anul 1910 o cantină școlară și o Tovărășie pentru asigurarea vitelor, în care s-au înscris peste 250 de membrii. Ca învățător confesional a condus cantoratul bisericii ortodoxe din Caransebeș până la plecarea pe front, în anul 1914. În anul 1912, contribuie la înființarea unei secții Astra, sub conducerea protopopului Andrei Ghidiu, care devine și președinte al acesteia, ajutat ca secretar de către profesorul Moise Ienciu și de meșteșugarul Simion Mageriu, cu local propriu, bibliotecă și ziare.

Încă de la începerea războiului, din anul 1914, îl găsim soldat la un regimentul de honvezi, dar numai până la 17 octombrie 1915, când a dezertat, trecând Carpații în România⁴.

Pavel Jumanca funcționează ca învățător la Coșovăț până la 1 decembrie 1915, când pleacă la București, de unde trebuia să ajungă la Armășești, în județul Ialomița, ca învățător, sperând ca, cu ajutorul consulatului, să-și poată aduce în România soția și cei doi copii. Cu sprijinul lui Cassian Munteanu este angajat la o pulberărie a armatei din Lăculețe, în apropiere de Târgoviște. Aici lucrează într-un atelier de confecționare a grenadelor câte 11 ore pe zi.

¹ S.J.A.N. C.S.-F.F.B. O.R., dosar F55/f.d., f. 1. În studiul *Pavel Jumanca o viață închinată cu modestie neamului și școlii* profesorul Ion Fiat precizează ca dată a nașterii 15 noiembrie 1887.

² S.J.A.N. C.S. - F.F.B. O.R., dosar F55/f.d., f. 2.

³ D 1943, p. 3.

⁴ *Ibidem*, p. 3

La 5 octombrie 1915 apar trupele rusești venite în ajutorul românilor. Sunt întâmpinate cu urale și cu flori, speranța renăscând în sufletele tuturor, dar în 2 noiembrie se află vestea că frontul românesc a fost rupt la Jiu și că dușmanul a intrat adânc în Oltenia și, în plină iarnă, începe retragerea.

Timp de 3 luni, cât a durat retragerea spre Moldova, cei evacuați din pulberăria de la Lăculețe, le-au petrecut în vagoane de marfă deschise, acoperite pe apucate cu scânduri înțesate cu dârze, împotriva unui ger cumplit. Au fost trei luni de mizerie, de foamete incredibilă, de infern. Abia în preajma datei de 1 martie 1917 fabrica s-a instalat în nordul Moldovei, la Dângeni, fiind anexată la Pulberăria armatei de la Budești.

Întors acasă, în toamna anului 1918, este numit învățător la Școala Primară Urbană de Stat din Caransebeș⁵.

Între 1923-1926 funcționează ca subrevizor școlar de control în cadrul Preturii Plasei Caransebeș⁶, după care demisionează, fiind ales deputat în parlament⁷.

În anul 1933 este numit din nou subrevizor de control, funcție pe care o va deține până la 15 octombrie 1937, când își dă demisia⁸.

În anul 1938 este numit inspector școlar general pentru învățământul primar din cadrul Inspectoratului Regiunii I Școlare Timișoara⁹, pe care o va deține până la data pensionării, 1 martie 1943.

Din punct de vedere al activității publicistice Pavel Jumanca a întemeiat și redactat revista *Școala Bănățeană*, organ oficial al Asociației Învățătorilor din județul Caraș Severin, între 1922-1924 și apoi al Asociației Învățătorilor Bănățeni, între 1924-1930 și a întemeiat și condus revista *Învățătorul Bănățean*, organ oficial al Asociației Învățătorilor din județul Severin, între 1937-1938.

În colaborarea cu Gheorghe Neamțu a publicat: „*Almanahul învățătorilor pe anul 1930*”, Lugoj, 1929, „*Carte de cetire pentru clasa I-a a școalelor de ucenici*”, Tipografia Diecezană Caransebeș, „*Geografia județului Severin*”, Scrisul Românesc, Craiova, iar cu Dănilă Ilițescu „*Geografia județului Caraș*”, Scrisul Românesc, Craiova. În colaborare cu S. Spulbereanu, I. Popescu-Teiușan, Vasile Niculescu și Ion Cioată au întocmit „*o serie întreagă de manuale pentru școalele primare*”, publicate la Editura Scrisul Românesc din Craiova¹⁰.

De la data pensionării și până la data morții, 1 aprilie 1975, în liniștea casei sale redactează cu multă grijă și migală cele câteva mii de pagini de amintiri din frământata sa viață¹¹.

În acest material voi prezenta memoriile acestuia despre profesorii acestuia de la Institutul Pedagogic Diecezan din Caransebeș: Gheorghe Petrescu, Antoniu Sequens, Traian Ianoșiu și Dr. Ilie Minea, care îmbină, într-un mod meșteșugit, valoarea istorică cu cea literară, aducând informații de o valoare deosebită pentru învățământul bănățean de la începutul secolului al XIX-lea.

„*Gheorghe Petrescu a intrat în serviciul institutului pedagogic din anul întemeierii sale. Primele învățături de carte le făcuse la "Școala capitală" (Hauptschule) din Caransebeș, din vremea confiniului militar. Și le-a desăvârșit la Institutul Teologic din Caransebeș și încă din cursul al treilea a ocupat locul de profesor de cântare bisericească*

⁵Notițe...

⁶Decizia 1923

⁷D 1943, p. 3; Notițe...

⁸Copia 1937

⁹D 1943, p. 3.

¹⁰Jumanca 1944, p. 72-73.

¹¹S.J.A.N. C.S. - F.F.B. O.R., dosar F55/f.d., f. 9.

și tipic. Nu avea multă școală, dar era un cântăreț neîntrecut. Era supranumit "cucuzeul Banatului". Și a fost demn de acest nume, l-a meritat din plin. Toate melodiile bisericești le cânta de-a rostul. Nu cunoștea notele, dar niciodată nu s-a abătut măcar cu un ton de la melodia de odinioară. După dânsul s-au aranjat pe note toate izvoarele praznicelor împărătești și ale Născătoarei, pricesnele, heroicele și alte cântări de la feluritele ceremonii bisericești. Cine le va fi pus întâi pe note? Nimeni n-a știe aceste. An de an se nimerea câte un student teolog, ca să le papirografeze pentru toți cei ce aveau nevoie de ele. Petrescu nu se uita la aceste note, nu le cunoștea, dar niciodată nu s-a abătut de la ele.

A fost un dascăl de-o conștiință rară. Mi-a fost catihet din prima clasă a școlii elementare. La dânsul făceam carte bună și învățam - de nevoie, de voie - ce e buna cuviință și omenia.

Profesorul Gheorghe Petrescu a rămas în toată viața sa, omul simplu, care nu cunoștea regulile "minciunilor convenționale" ale lumii "civilizate". Nici la vorbă nu era iscusit. În grai a rămas "țăran", deschis sincer... "popă de sat". Umbla însă bine îmbrăcat, în reverendă îngrijită. Niciodată nu l-am văzut fără reverendă, cum umblau, în timpul lor liber, "neoficial" alți preoți.

Lecțiile de tipic erau seci și cu greu puteau fi înțelese. Când am intrat în cursul prim, ce știam noi de tropar, candac, sidealună, antifon, catavasie, stihire, ipacoi, doxologie și alte minuni de acestea, de pare că ne vorbea în limba sanscrită. Ne aduna la catedră, în jurul său, avea dinainte octoihul mare și mineiul lunii Decembrie. Ne spunea și ne arăta în carte... „Arată cartea” era vorba lui, care a rămas de pomenire în amintirea elevilor săi de odinioară. Carte le arăta ca pe toate, așa cum le spunea, dar mai era și cu litere cirile și noi habar n-aveam de cetirea cu aceste și ne uitam „ca mâța-n calendar” sau „ca boii la poarta nouă” și a mai rămas de pomină și definiția ce-a dat-o dânsul manualului de tipic: „Tipicul este cartea care ne arată că care cântare, că cum și că când se cântă...”. Și se făcea mult haz pe șirul acesta de cacofonii, pentru care „nu avea ureche”... Învățam tipicul de-a rostul că nu puteam altfel. Cei mai mulți nu-l știau. L-au învățat doar când le-a venit rândul să cânte în biserică. „Arăta cartea”.

Eu l-am învățat mai ușor. Luam manualul de tipic cu mine la biserică. Mă uitam în manual și ascultam rânduiala serviciului dumnezeiesc din biserică și mi-am făcut eu însumi, câteva puncte de reper, după care mă orientam. Și astfel am ajuns să fiu cel mai bun "tipicaș". Nu se nimerea vr-o slujbă pe care să n-o pot înșira în rânduilele sale cele mai amănunțite... Ideea n-a fost a mea originală. Am văzut-o la colegul meu de clasă și bancă Ioan Udrea și am prins-o ducând-o la desăvârșire.

La cântare, metoda era foarte simplă: cânta dânsul și noi încercam să-l urmăm. Se găseau printre noi tineri cu auz muzical, prindeau ușor melodiile, unii le mai știau de acasă... Mai eram însă și din cei "grei de urechi". Nu ne intra în cap melodia oricât s-ar fi chinuit cu noi. Eu ajungeam de cunoșteam textul cântării de-a rostul și tot n-o mai știam cânta. Dacă la tipic aveam nota "distins", la cântare nu mai ieșeam din "suficient".

Mi-aduc aminte, nu mai știu în care curs voi fi fost. Era către finea anului școlar. Mă pune să cânt singur. Mai cântă el cu mine, mai îmi vin în ajutor colegii de pe lângă mine... Nu merge...

„- Ce pic! Ce pic!... Mă rog, mă rog, nu ști, nu ști... N-am ce-ți face? La tipic ești bun, dar la cântare nu ști nimic. Ce pic!”

Vedeam și eu că avea dreptate și tare mă temeam că la cântare rămân corigent, pe lângă toate strălucirile calificative ce le aveam la celelalte obiecte de învățământ. Mă plâng către mama. Chiar aducea Taica cașul de la oi. Ia mama vr-o câteva kilograme de caș și i le duce profesorului meu de cântare bisericească. După vr-o câteva zile mă

"provoacă" din nou la cântare. O mai încurc, mă mai ajută, mai cântă cu mine colegii... "S-a ndreptat, mă rog!... S-a ndreptat!."

Ei, ce să faci? Așa e lumea, așa a fost în toate vremurile... "O mână spală pe alta"... Nu era un om lacom. Se mulțumea cu câte ceva, o mică atenție. Biserica noastră era săracă, lefile profesorilor erau slabe. Aduceau o jertfă că serveau școala românească. Dacă ar fi trecut în serviciul statului, cu pregătirea lor, ar fi avut o retribuție cu mult superioară, dar au rămas aici, ca să servească cultura românească și să făurească pe luminătorii satelor, care să călăuzească neamul, pe căile întortocheate ale vieții, spre destinele sale.

Părintele Petrescu nu era un om de carte, dar se putea duce ca preot în oricare parohie din dieceză, care i-ar fi asigurat o strălucită situație materială. A rămas însă aici și-și cârpea sărăcia și nevoile familiale cum se nimerea...

Profesorul Petrescu nu era numai cântăreț neîntrecut, ci un adevărat fanatic al cântecului bisericesc și de-o stăruință demnă de toată lauda. În orele de cântare, cânta întruna, împreună cu noi. Era neobosit. Mereu repetam. Ne mai ocăra, câte odată, ne mai dădea dracului, că era tare "macău" la vorbă, dar insistă mereu și se ostenea și trebuia să facă ispravă.

La biserică, venea la toate slujbele, în toate zilele. Rânduia cântăreți de strană, trei în strana dreaptă, de la institutul teologic și trei "pedagogi" în stânga. Pe lângă câte unul mai slab, rânduia câte unul mai bun, ca să-l ajute. Stătea de obicei în strana dreaptă. Dacă vedea că în strana stângă nu prea merge, trecea acolo și cânta împreună cu cel împotmolit. La zile mari, la praznice, când vedea că nu merge cum se cuvine, îl înlătura pe cel vinovat și îi lua locul. Cânta el toată slujba. La liturghie era în mijlocul cântăreților, în cor. Cântau cursurile superioare de la ambele institute. Câteodată încredința conducerea cântării câte unui teolog mai priceput. Stătea în strana dreaptă, mereu atent la cântare. Când nu-i plăcea cum merge, începea să murmure în surdina, apoi pleca, se urca în cor și lua conducerea.

Adeseori, fie din cor, fie din strană, cânta singur, câte un izvod al vr-unui praznic mai mare sau câte o priceasnă... Ținea palma îndărătul urechii și cânta cu atâta suflet, că credeai că se coboară din cer o melodie divină. Ascultau credincioșii cu capetele plecate, cu sufletele copleșite de duioasă sfințenie, mulți aveau ochii în lacrimi...

Marele cântăreț bănățean nu avea numai darul neîntrecut al melodiilor divine, cu un fanatism neîntrecut se străduia să le împlănte adânc în sufletele elevilor săi... să intre în conștiința lor, să le ducă cu dânsii în toată Eparhia, să le prefacă într-un adevărat cult. Și i-a reușit. Pretutindeni s-au cultivat melodiile sale, s-au răspândit în tot Banatul, au devenit fala și mândria noastră... Și popi și dascăli, care au povățuit neamul nostru de pe plaiurile acestei provincii de pe plaiurile acestei provincii a țării noastre... s-au silit să cultive cântarea bisericească... "așa cum cânta Petrescu", afirmând cu toată mândria și lăudându-se "că au fost elevii săi".

Profesorul Iosif Velcean, priceput conducător de coruri și compozitor și fost elev al Institutului Pedagogic din Caransebeș, scrie în amintirile sale¹²:

"Cel mai popular a fost profesorul Petrescu... Înzestrat cu o voce sonoră, un timbru de tenor liric și maestru versat și în cele mai complicate ceremonii bisericești, artistul cântăreț Petrescu a fost pentru Banat o celebritate a cântecului bisericesc, pe care l-a cultivat și păstrat în forma lui neaoșă bănățeană, popularizându-l prin elevii săi pe întreg întinsul meleagurilor bănățene. Convins, că pe cale auditivă, cântarea se imprimă mai temeinic și se păstrează veșnic în memorie, nu aproba transcrierea pe note muzicale, ci

¹²Velcean, pag. 28.

pretindea ca melodia cântărilor să fie redată din memorie, în deplină sonoritate, dulce și cu vervă artistică. În consecință nu folosea niciun fel de instrument muzical, ci-și făcea lecțiile cântând din gură ore întregi, toate cântările bisericești obișnuite la serviciile divine din bisericile bănățene.

"A fost aceasta o muncă uriașă, pe care duhovnicul Petrescu a desfășurat-o cu voie și elan timp de mai multe decenii, punând astfel baza cântecului bisericesc colectiv, cântat de vechea gardă a învățătorilor bănățeni, pretutindeni în una și aceeași podoabă".

La marile ceremonii bisericești, când venea episcopul, la toate vizitele canonice ale arhiereului, profesorul Petrescu era nelipsit. Prin prezența sa ridica nivelul serviciului divin, impunea credincioșilor, prin glasul său minunat și impresionant până la lacrimi pe cei prezenți.

Approape o jumătate de veac a fost o podoabă a sfintei biserici străbune. Sfârșitul l-a găsit în plină activitate. Seara târziu a plecat de la cursuri și dimineața a fost găsit mort în patul său.

Niciodată în cursul celor cinci decenii n-a avut concediu, n-a fost niciodată bolnav, neobosit și plin de râvnă a săvârșit muncă bună, muncă de folos. Moartea l-a găsit în plină străduință¹³.

*

La institutele, pedagogic și teologic, cântarea bisericească se ridica pe primul plan. De dânsa depindea toată cariera de popă și de dascăl, prin ea se ridica nivelul moral și cultural al satelor noastre. Așa era mediul social și cerințele impuse de vremi.

La noi, în Banat, poate mai mult ca ori unde, se impuneau și cunoștințele muzical artistice, destoinicie pentru cultivarea talentului ce se găsea ascuns înlăuntrul sătenilor bănățeni. Și fericitul vlădică restaurator Ioan Popasu, n-a scăpat-o nici acesta din vedere. După plecarea prea devreme a iscusitului cântăreț de origine caransebeșeană Nichi Popoviciu¹⁴, a adus, de pe îndepărtatele meleaguri ale Boemiei pe profesorul Antoniu Sequens¹⁵.

¹³S.J.A.N. C.S. - F.P.P.J., caiet 1, f. 873-881.

¹⁴Nicolae (Nichi) Popovici n. 2 decembrie 1857 Caransebeș - d. 7 septembrie 1897 Sibiu. Originar dintr-o familie înstărită de jocari din Caransebeș, urmează clasele primare la școala română și la cea germană din Caransebeș, gimnaziul la Lugoj, Timișoara și Seghedin și Institutul Teologic din Caransebeș (1876-1879). În ultimul an la institut, în baza unei hotărâri a consiliului profesoral, îl suplinește pe profesorul de muzică de la Institutul Teologic Pedagogic din Caransebeș. Cu o bursă primită din partea Episcopiei Caransebeșului, între 1880-1882 studiază la Konservatorium für Musik din Lipsa, după cei doi ani transferându-se la Viena, unde-și definitivează pregătirea muzicală după doar un an, aici împrietenindu-se cu George Dima și cu Iacob Mureșanu. Între 1883-1886 își desfășoară activitatea ca profesor de muzică vocală și instrumentală la Institutul Teologic Pedagogic și ca dirijor al Reuniunii de Muzică și Cântări din Caransebeș. În 1886 părăsește Caransebeșul și se angajează la Teatrul Carl din Viena, unde rămâne un an. Între 1887-1895 funcționează ca profesor de muzică și dirijor la școlile românești din Brașov. Ultimii trei ani înainte de moarte îi petrece într-un spital de alienați mintal din Sibiu.

¹⁵Antoniu Sequens n. 17 decembrie 1865 Chotebor, Boemia - d. 5 iunie 1938 Caransebeș. Originar dintr-o familie de brutari, datorită talentului, este îndrumat de către părinții săide mic către muzică, învățând să cânte la mai multe instrumente. În anul 1880, la numai 15 ani este înscris la Schola Cantorum din Praga, unde, după patru ani obține diploma de organist, iar după încă unul, diploma de dirijor de cor. Între 1885-1887 își desfășoară activitatea ca organist și cantor la catedrala din Cattaro Dalmația, iar între 1887-1888 ca dirijor al Societății Filarmonice din Maccarsca Italia. În anul 1888 obține un post de profesor de muzică la Institutul Teologic Diecezan din Caransebeș, unde va funcționa timp de 42 de ani. Va preda muzica și la Școala Normală de Stat, la Academia Teologică din Caransebeș, de la înființarea ei, în anul 1927 și la Institutul Pedagogic Diecezan din Caransebeș.

Venit din țara muzicii cultivate, în Banatul nostru presărat de atâtea talente necultivate, profesorul Sequens a nimerit într-un sol bine roditor și puțin cultivat. Și aici, la Caransebeș, era cel mai potrivit loc pentru răspândirea cunoștințelor muzicale, în păтури cât mai largi. Aici se făurea cârmuitorii satelor noastre¹⁶.

Când a venit la Caransebeș, nu ne cunoștea bine limba. A învățat-o însă în curând. Lăsăm să-l caracterizeze tot profesorul Iosif Velceanu, fost elev al său, demn continuator al străduințelor sale, de la catedra din Caransebeș:

"Paralel cu cântecul de strană elevii au primit și instrucția cuvenită în materie de muzică vocală și instrumentală. Profesorul Sequens, înzestrat cu o vastă cultură muzicală și cu un ales simț artistic transformă catedra sa într-un adevărat apostolat, dând Banatului vestiții conducători de coruri, iar muzicii românești, prețioase opere, ce-l ridică în șirul celor mai valoroși compozitori."

"Îmi reamintesc, cu multă admirație și recunoștință, strădaniile stăruitoare și munca gigantică ce a depus acest mare înfăptuitor pe terenul muzicii corale și instrumentale, abia înfiripată în viața artistică a institutului. În afară de științele teoretice, meritosul profesor Sequens a format din elevii institutului un cor de bărbați și o orchestră școlară, în cadrele cărora elevii de talent, cu voce sonoră și abilitate la instrumentele muzicale, au avut prilejul fericit, de se perfecționa în arta muzicală."

Tinerii talentați aveau posibilitatea să se cultive în cunoștințe, muzica profesorului Sequens era un fericit călăuzitor. Mai rămâneam și noi, cei cu auz muzical slab sau chiar fără această calitate. Încerca și cu noi să facă ceva. Muzica era de mare trebuință în misiunea noastră, dar rezultatele erau neînsemnate. Și ne mai lăsa în pace, își pierdea răbdarea.

Aveam o dată pe săptămână o oră de teoria muzicii. Învățam și noi câte una, prea multe nu, n-o prea învățau nici cei dotați și nici profesorul nu depunea aici prea multă stăruință. La dânsul muzica se învăța practic și o învățau cei dăruii de Dumnezeu cu talent muzical, cu auz bun.

La vioară ne scotea pe rând în fața notelor, fiecare își avea lecția sa, care cum putea progresa. Nu putea opri pe cei buni, după noi... că ar fi urmat să nu facă nici ei vr-un progres...

Ne umplea de ocări și ne lovea cu arcușul peste degete... dar degeaba erau toate.

"Fals mitocanule! striga câteodată, că învățaserăm numirea notelor mai întâi după sistemul nemțesc C, D, E, F, G, A, H.

Cu mine avea mare necaz. Nu mergea de loc și ora de "violină" pentru mine devenise un adevărat chin.

- Mai sus mitocanule!

Mă uitam la degete.

- Am spus mai sus!

- Nu te uita la degete! Urechea trebuie să-și spună.

- Pe partea urechii, domnule profesor, aș putea pune degetul și cu metru mai sus.

La mine-i tot una.

- Mă, tu ai ureche de porc!

Altă dată, când se necăjea cu mine, îmi arunca:

Mă gălușcane! Am crezut că tu ești mai cuminte, dar văd că și tu ești tot așa de prost ca toți ceilalți gălușcani!

De bună seamă caransebeșeni nu prea străluciseră la muzică.

¹⁶Velcean, pag. 28.

De la o vreme mă plictiseam și eu de violină, îmi era groază când venea ora de muzică și căutam să mai scap de ea, începusem să lipsesc... să fug de la această oră.

La examenul de fine de an, se făcea un lucru cuminte: Cei buni cântau la instrumente - vioară sau flaut - cei cu "ureche de porc" - și eram și de aceștia în număr destul de mare - răspundeam la teoria muzicii... Și aceasta s-a făcut de bună seamă cu buna învoire a autorității noastre școlare... reprezentată prin arhiereul de mai târziu Filaret Musta¹⁷, pe vremea aceea arhimandrit și vicar episcopesc.

Nu știu cum s-a făcut, că la examenul de cursul al patrulea, ni s-a cerut să cântăm și noi la vioară. A fost jale când am început și noi să scârțâim. Musta avea auz bun. Când am ajuns eu la rând, mi-am ales din caietul de muzică, pagina 32, pe care o cântam ceva mai bine prin cursul prim. N-o mai știam nici pe aceasta... Când am început să scârțâi, s-a încruntat arhimandritul și m-a repezit:

"Fugi de-aici mojicule, că-mi strici urechile!"

Unii destoinici cântau în cor și orchestră. Pentru noi, "cei cu urechea de porc" - teologi și pedagogi - era o oră, joi dimineața - de la 8 la 9 - de muzică vocală: Cântam do, re, mi sol, la, si, combinații și melodii simple... de i se ura și profesorului și nouă.

Ceilalți ne numeau "Corul lui Meșianu". Meșianu era pe atunci mitropolitul Ardealului și Banatului, eram corul mitropoliei... își râdeau de noi...

Profesorul Sequens ne-a fost nouă elevilor săi și un prețios îndrumător între căile unei vieți cinstitute și întru împlinirea datoriei. Ne sfătuia mereu, nu prin cuvântări lungi, ci prin scurte observații și îndemnuri potrivite... Avea un ascuțit simț al realității și o justă apreciere a oamenilor și a faptelor. Nu era un fanatic. Era mai mult un cercetător și drept judecător, bine calculat și cinstit.

Stima pe toată lumea, își dădea contribuția sa de muncă pentru folosul obștii, nu s-a amestecat însă niciodată în frământările dușmănoase dintre cărturarii români localnici. Era de o sinceritate neobișnuită. Spunea pe șleau ceea ce simțea și ce nu-i plăcea. Dar nu în gura mare, ci numai când era nevoie și în momentul potrivit.

Era catolic și a trecut la ortodoxie. N-a făcut-o nici din convingere și nici silit de împrejurări. După dânsul nu credința interesează, ci practicarea ei în viața omenească de toată ziua.

Când a fost întrebat de ce și-a părăsit credința strămoșilor a răspuns scurt și limpede:

"Sunt în serviciul unei instituții ortodoxe. Toată activitatea mea se desfășoară aici și în acest spirit. De ce aș face notă discordantă în chemarea mea socială, printr-o credință străină de misiunea mea? Eu nu pot ierta în sufletul meu niciodată, fapta necreștinească și nesimțită a catolicismului, arzându-l de viu pe rug, pe cehul Ioan Huss. De ce? Pentru care păcat? Pentru că a venit cu o nouă reformă? Poate că era de

¹⁷Filaret Musta n. 20 martie 1839 Văliug - d. 14 octombrie 1930 Caransebeș. Născut Filip Musta a fost al doisprezecelea copil al preotului Adam Musta din Văliug. Datorită problemelor financiare ale familiei sale, la 12 ani începe munca ca elev manipulant la uzinele din Reșița, unde învață foarte bine limba germană. Din clasa a IV-a se întreține singur, meditănd copii din familii înstărite. Urmează gimnaziul la Beiuș, Academia de Drept la Debrețin (1864-1867), Institutul Teologic din Caransebeș, finalizat în anul 1868 și Facultatea de Teologie Romano Catolică din cadrul Universității din Lipsca (1868-1870), unde a fost trimis cu o bursă de către Episcopul Ioan Popasu. În anul 1870 este numit profesor la Institutul Teologic Diecezan din Caransebeș, unde predă Studiul biblic, iar din anul 1871 este numit director al acestuia, funcție pe care o îndeplinește timp de 17 ani. În anul 1875, la Mănăstirea Hodoș Bodrog îmbracă haina monahală. În luna decembrie 1891 este ridicat la rangul de arhimandrit, iar în 5/18 octombrie 1902 la cel de vicar episcopal. Ales episcop al Caransebeș, în anul 1908, după moartea Episcopului Nicolae Popea, nu este confirmat de către guvernul de la Budapesta. A fost ales senator în două legislaturi, iar la prima sesiune a parlamentului României reintregite, datorită vârstei, a fost desemnat președinte de drept.

trebuință. Și asta era crezul lui. Fiecare om își are credința, concepția sa proprie de viață. Cu ce drept îl împiedici în manifestările sale? E omenesc și creștinesc acest lucru?

Dreptul omului să se respecte, oricare ar fi concepția sa... Numai atunci avem dreptul să vorbim de libertate.

Profesorul Antoniu Sequens toată viața a trăit în felul crezului său. N-a supărat niciodată pe nimeni și a fost printre cei dintâi, când a fost nevoie de contribuția sa de muncă și jertfă materială¹⁸.

Către sfârșitul vieții sale, profesorul și compozitorul Sequens a îndurat multe lovituri ale sorții. A trebuit să îndure durerea pentru suferințele soției sale bolnave, să se îmbolnăvească și dânsul, ani de-a rândul trăind amândoi în mucenicia necazurilor...

Toată averea sa a lăsat-o instituțiilor românești locale. Avea un frate. I-a lăsat doar anumite obiecte ce constituiau amintiri familiale... "Mi-am câștigat averea aici în mijlocul Românilor, o las lor. Am restituit familiei mele numai ce am adus de acolo."

Eu poate că nu l-am iubit pe profesorul Sequens, când eram elev. Nu l-am putut aprecia cu mintea mea de copil. Din îndepărtarea vremilor, după o lungă experiență de viață, după o minuțioasă analizare a frământărilor sociale locale, tot mai evidentă s-a conturat în sufletul meu figura acestui om, ca - cu anii - să se prefacă într-o strălucitoare icoană, pilduitoare a cinstei, elenului și străduinței. Și am sfârșit prin a avea despre dânsul un adevărat cult, ca și pentru cei mai mulți dintre profesorii mei de la institutul pedagogic¹⁹.

*

Este de reținut faptul că la cele mai multe școli și în toate vremile s-a dat și se dă foarte puțină atenție anumitor activități. Sunt cuprinse în programa de învățământ își au și acestea rostul lor, dar sunt trecute pe plan secund și se predau aproape numai de mântuială. Așa a fost pe vremuri și așa este și astăzi.

Când umblam la școala civilă gimnastica și caligrafia ni se predau de profesorii altor materii, așa ca un supliment, ca să se împlinească un gol. La desen aveam profesor de specialitate, dar puțină ispravă făceam. Ne arăta "desenul model" pe tablă și noi ne sileam să-l copiem. Nu ni s-a arătat vr-odată doar, cum se lucrează metodic un desen.

La institutul pedagogic, dexteritățile ni le predă "profesorul" Traian Ianoșiu, fiul consilierului referent al senatului școlar, Ioan Ionașiu, "copil de domn", crescut alintat, n-a fost capabil să urmeze vr-o școală mai de seamă. L-a dat tatăl său la pedagogie și l-a făcut învățător. Când s-a înființat școala de aplicație, l-a adus aici. Nu prea era el destoinic să călăuzească această școală "de model" și îndrumarea metodică a lecțiilor erau nevoiți s-o facă profesorii de specialitate. L-au dezlegat de această îndatorire și l-au făcut "profesor" de desen, caligrafie și gimnastică. Desenele le făceam după modele, pe care le alegeam noi singuri, din teancul ce-l aducea cu sine. Fiecare lua ce vrea. Eu în toate patru cursurile, an de an, am desenat un cap de om desenat în profil, alcătuit din linii simple de tot. Atâta îmi era toată arta mea. Și-mi primeam și eu calificativul obișnuit de suficient. La caligrafie aveam carte cu modele, mai scriam și pe carte, literele alfabetului, texte de prin cărți, maxime și proverbe. Vreme pierdută degeaba. "Profesorul" nostru nu și-a bătut capul să ne arate, să ne îndrume... Poate nici el nu știa și nici nu s-a ostenit vr-o dată s-o facă.

¹⁸***Omagiu1938

¹⁹S.J.A.N. C.S. - F.P.P.J., caiet 1, f. 881-889.

Gimnast era bun... Avea un corp frumos, proporționat și puternic. Era supranumit "atletul". Dar niciodată nu ne-a arătat vr-o figură gimnastică. Făceam câteva mișcări cu corpul și membrele sale, la comandă. La aparate făceam fiecare ce vream și ce puteam face. "Sala de gimnastică" se afla în fundul curții, pe malul ierugii. Făcuse cândva parte din fabrica de bere a lui Homolka. Pe jos avea nisip. Era înzestrată cu un sul de fier, niște paralele, prăjini, funii de urcat și o pereche de inele. Ședea nepăsător deoparte și noi "ne jucam" cu aparatele. Vorba vine. Se jucau unii, care aduseseră cu dânșii de pe la școlile pe unde umblaseră, câte ceva cunoștințe. Noi, cei de la școala civilă din Caransebeș, stăteam deoparte și priveam, ori povesteam câte ceva de ale noastre. Eu puteam să fiu un bun gimnast, mă urcasem în atâția pomi, sărisem din creangă în creangă, ca maimuțele. Se făceau câteodată emulații la urcatul pe prăjină sau pe frânghii... Nimeni nu mă putea întrece.

Traian Ionaș era un ignorant în ce privește cartea. Nu cred să fi citit vreodată cr-o operă mai de seamă. Era, în schimb iscusit în minciunile convenționale sociale, bine apreciat de femei și mândru de el, chiar bolnav de grandomanie. Umbla întotdeauna bine îmbrăcat și după croiala modei, cu mustață sucită "în furculiță". În urma slabei sale pregătiri cărturărești și conduitei sale de fală în societate fusese botezat de elevii săi, "facultantul".

A dus o viață de boem, s-a însurat târziu, cu o fată frumoasă, dar desfrânată. După câțiva ani de căsnicie, pornise divorț, s-a mutat la o soră a sa, preoteasă și într-o dimineață... a fost găsit mort înaintea locuinței nevastei sale... cu tâmpla găurită și revolverul lângă el. Concluzia oficială: sinucidere. În noaptea aceea, în casa soției a fost o adevărată orgie. Și-a petrecut în beție și desfrâu, împreună cu trei bărbați de prost renume în oraș. Explicația: Ionaș a venit noaptea și auzind ce se petrece în casa sa, a încercat să intre, gășind toate ușile încuiate, a tras un glonte prin fereastră și pe al doilea în tâmplă. După opinia publică când a încercat să intre, ușile erau descuiate, însă au stins lămpile...

Pe întuneric a fost împușcat, punându-i-se țeava armei la tâmplă. A fost aruncat apoi în stradă cu arma lângă el. Dovadă că lumea avea dreptate: un vecin, auzind împușcăturile, a ieșit la fereastră. N-a văzut nimic... Dacă era sinucidere, corpul trebuia să fie acolo. Nu era, l-au adus mai târziu.

Traian Ionaș își doarme somnul veșniciei în cimitirul bisericii Sf. Ioan Botezătorul. Nicio cruce pe mormânt, cum nu se găsește nici pe mormântul de alături al tatălui său, om de seamă în viața acestui colț de țară²⁰.

La institutul nostru pedagogic domnea o atmosferă caldă, familiară. Te simțeai ca acasă, între părinți și frați. Profesorii, nedușmăniți între ei în frământările sociale, știau să fie buni colaboratori și cinstiți muncitori în creșterea generațiilor de preoți și învățători, cu o chemare așa de însemnată în viața și progresul satelor noastre. Institutul nostru era un minunat cuib, cald și binefăcător, în care te simțeai minunat de bine. Toate se desfășurau aici într-o curată dragoste și o perfectă armonie. Profesorii erau mai mult părinți ocrotitori, decât instructori ai materiei de învățământ. Domnea aici o viață patriarhală, cum era, în general, toată atmosfera orașului.

În toamna anului 1905, profesorul Enea Hodoș pleacă la Sibiu. Vine, în locul său, un profesor nou, tânăr, Dr. Ilie Minea. Om cu frumoasă pregătire, cu strălucite titluri universitare, dar cu o condamnabilă conduită morală.

²⁰Ibidem, f. 889-893.

În mersul vremii sunt zile frumoase, cu soare și lumină, căldură și freamăt de poezie. Omul se simte bine și fericit. Și vine deodată un vânt nou, care schimbă totul într-o rigidă atmosferă și prefăce frumoasele sentimente omenești în scârbă și nemulțumire.

Cu această împrejurare am putea compara venirea profesorului Ilie Minea la Institutul Pedagogic din Caransebeș. Originar din Ardeal, de prin părțile Brașovului, a făcut carte multă și bună la Universitatea din Budapesta. Își ia titlul de doctor în științele istorice. Era foarte bine pregătit.

Profesorul Minea a venit la Caransebeș cu idei preconcepate. Credea că institutele acestea de lumină și cultură românească trăiau o viață prea patriarhală, prea de lumea veche. Cu o îndrăzneală neobișnuită și nepotrivită, comite o serie de greșeli, care nu-l servesc nici pe dânsul și nici școala.

Mă aflu în cursul al treilea. Intră în prima oră ce-o aveam cu dânsul ora de limba maghiară, singur. Se cuvenea să vină cu directorul să ni-l prezinte. De ce nu s-a făcut așa, nu eram în măsură să știu. Se duce de-a dreptul la catedră și începe să ne vorbească - pe ungurește - întrebându-ne câte ceva în legătură cu materia învățată. Începe apoi să critice metoda și sistemul cu care a lucrat profesorul Hodoș, la care noi țineam atât de mult. Îi pare că prea "pe rost" s-au învățat lecțiile, prea în rezumat sunt cuprinse în manual (era manualul profesorului Hodoș). Ne mai spune că ne va procura manuale mai bune, mai dezvoltate, mai complete, de autori unguri... Aceasta n-a făcut-o. Uitase sau n-o știa încă, dispoziția legii în vigoare, că pentru școlile confesionale, manualele trebuiau aprobate de către forurile bisericești.

Ne găseam în luna noiembrie. N-a schimbat manualele, dar ne-a amărât zilele cu adăugări și completări, pe care ni le spunea, încâlcite și confuze și din care n-am reținut nimic. Învățam mai mult - vorba vine - și știam mai puțin... Nu mai înțelegeam nici materia din carte, o încurcam rău de tot. Era mare cărturar și foarte slab profesor. În lecțiile sale nu era nimic ordonat, nimic metodic... Sărea de la o idee la alta, făcea o echilibristică fără nicio explicație logică.

Felul său de-a fi, modul cum se purta, cuvintele de ocară nesocotite ce le arunca, l-au pus în curând în conflict cu toți elevii școlii. La început îl priveau cu teamă, îi acordam tot respectul cuvenit: așa eram obișnuiți în atmosfera de până aici. Nemaiputând ieși la cale cu dânsul în niciun chip, am început să nu-i mai luăm în seamă nici sfaturile, nici vorbele de ocară. Lecțiile nu le prea înțelegeam și notele de clasificare, pe care le trântea cu nesocotință, ne lăsau indiferenți.

Mi-aduc aminte de-o scenă aproape comică:

Chemase la tablă pe colegul meu Ioan Popa Curescu. Îi dictase ceva pe românește și-i cerea s-o scrie pe ungurește. Curescu cunoștea bine limba maghiară, fusese câțiva ani într-un birou notarial birou. Lui Minea nu-i place traducerea și-l ia cu ocări. Curescu face o mișcare de dispreț din buze.

- Ce-i mă? Ce faci din buze ca iepurele? Măgarule! Am să-ți trântesc un nesuficient și vei rămâne închis peste amiază...

- Domnule profesor, vă rog să vă măsurați cuvintele. Eu nu sunt un copil!

- Taci și scrie mai departe!

- După ce mă faceți măgar? Să stau închis peste amiază? Îmi dați nota insuficient? Și să mai scriu? Nu sunt nebun. Scrieți dumneavoastră. Noi nu suntem obișnuiți la această școală să fim tratați în felul ăsta. A trântit creta și a plecat la loc. Așa s-a pus în conflict cu toată școala.

Prietenul meu Gheorghe Guga, băiat serios, foarte conștiincios și cuviincios, era o fire impulsivă. Nu îngăduia să fie umilit, când dânsul avea dreptate. Copilul cel mai

ascultător și mai supus disciplinei școlare, se revolta cumplit în fața unei nedreptăți. Ajunge în conflict cu Minea. nu mai știu pentru care motive îl face măgar.

Domnule profesor, eu nu sunt măgar! Vă rog să vă purtați cu mine omenește. Ori ce s-ar întâmpla, eu nu îngădui nimănui să mă jignească, nici dumneavoastră, chiar de ați fi papa de la Roma.

- Cum? Îndrăznești să mai vorbești?

- Domnule profesor!...

Guga, cu fața palidă, cu ochii în flăcări cumplite, cu pumnii strânși, se uita mut și nemișcat în ochii profesorului... Pe Guga l-au tras colegii săi pe bancă, iar profesorul a tăcut. Și-a dat seama de situație.

Prietenul nostru a rămas încruntat și dus pe gânduri, nu zice un singur cuvânt. Unul dintre colegi aruncă vorba. Cu Minea n-o să mai ieșim la cale. Omul asta ar trebui bătut...

- Ai dreptate - răspunde cu glas sugrumat și apăsător, Gheorghe Guga. Dacă voi îmi dați cuvântul de onoare c-o să săriți toți asupra lui, eu cum intră în clasă, îi pun mâna în gât... Nu-l mai pot suferi, dau de potcă cu el.

S-a potolit. Ne-am dat seama de gravitatea intenției noastre nesocotite.

Cu un an în urma noastră era prietenul meu Petru Domil, cu care am fost împreună la școala românească. După un conflict grav, Minea îi dispune să stea închis în clasă peste orele prânzului, împreună cu încă vr-o doi colegi de-ai săi. După ora unu profesorul vine să-i inspecteze. Domil se culcase pe bancă. Nu se scoală la intrarea profesorului.

- Scoală-te dobitocule!

- Dobitoc ești tu!

- Cum?... În...d...d...răznești să...să... Nu poate nimeri nimeni vorbe cumplite ca enervarea. Se repede cu pumnii ridicați asupra elevului, acesta țipă din toate puterile:

"Să nu te apropii de mine. Cristoșii și Dumnezeu mamei tale de câne turbat, că-ți vărs mațele!... Până când îți bați tu joc de o școală întreagă. Și scoate Petru al nostru un briceag lung, păcurăresc.

Minea a șters-o repede pe ușă afară. Se întâmpla o nenorocire, de rămânea de pomină.

Într-o zi, la ora de limbă maghiară, vrea să ne dea lucrare scrisă, să traducem pe ungurește și încă în versuri, frumoasa noastră baladă populară "Miorița".

Eu eram dintre elevii mai blânzi, mai cu scaun la cap, observase și dânsul că eram dintre cei mai buni la carte...

Mă scol:

- Domnule profesor, Miorița e o poezie grea de tradus. Ne este imposibil s-o facem.

- Ei, așa cum este, o veți face... Tocmai aici se va vedea știința voastră.

- Dar, domnule profesor, vă rugăm să vă gândiți cum s-ar putea spune pe ungurește: "Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai" sau "Mioriță laie, laie bucălaie"... Vă rugăm să ni le traduceți dumneavoastră versurile acestea...

A încercat, a încurcat-o rău și ne-a dat altă lucrare.

Profesorul Ilie Minea nici în societatea caransebeșeană n-o ducea prea bine. Primit cu toată dragostea românească, prin conduita sa grandomană i-a înstrăinat pe toți cărturarii români. Profesorul Bălan i-a dat - într-o societate bună - o strașnică lecție de bună purtare. Tânărul nostru profesor, cu aere de savant, discuta o mulțime de probleme culturale și de știință. Avea cunoștințe frumoase, dar ambițiile sale exagerate l-au făcut să depășească aceste cunoștințe și să orbecăiască în termeni necunoscuți, străini cu totul

pentru dânsul. Își închipuise că aici, la Caransebeș, în viața aceasta patriarhală, nu va găsi oameni care să-l poată controla în știința sa. Se fălea cu cunoștințele sale de limbă engleză, începuse el ceva, dar era prea puțin. Cei de față zâmbeau cu bunăvoință sau indolență... Profesorul Bălan însă nu era dintre aceștia... El cunoștea bine limba engleză și avea o vastă orientare culturală. Firea nu-i îngăduia să tacă. Începe să discute, pune o seamă de probleme, Minea începe să se piardă, îl ia apoi pe englezește și-l umilește cu urâte vorbe de ocară...

Profesorul Ilie Minea ajunge în curând în mreșile lui Burdia. I se dau ore de limba română la liceu, ia conducerea foii "Severinul" a primarului Bordan, de culoarea guvernului de la Budapesta.

Ducea o viață nepotrivită cu misiunea sa de profesor. Făcea chefuri în localuri cu nume rău, pe unde umblau numai oameni fără căpătâi și certați cu morala socială. După un chef monstru, n-a avut bani să-și plătească cheltuielile sale și ale adunăturii cu care se înhăitase. A dat o notă, încălcind pe profesorul Dr. Petru Barbu. Și acesta, de teama de a intra în gura lumii, fiind și așa ținta de căpetenie a loviturilor date de familia Ionescu - a plătit suma de vreo 70 de coroane, leașa lunară a unui bun funcționar.

Și de câte ori nu l-am văzut ziua, noi elevii săi, ieșind din localuri de noapte, topit rău de tot, de se legăna pe două cărări.

Toate aceste împrejurări au contribuit la decadența sa. În societatea caransebeșeană nu-l mai lua nimeni în seamă, noi, elevii săi, nu-l mai ascultam, adeseori eram chiar necuviincioși cu dânsul. Carte nu prea făceam.

În cursul al patrulea, la limba română, aveam istoria literaturii române. Manualul nostru cuprindea toată istoria literaturii noastre, prescrisă de programa de învățământ, mai în rezumat, după posibilitățile noastre de pricepere, dar se găsea aici tot ce se cuvenea să știi...

N-a luat în seamă cartea. A început să ne dicteze dânsul, s-a pierdut în amănunte - cu Eminescu ne-am ocupat șase săptămâni încheiate - am ajuns la finea anului școlar și noi nu făcusem nici jumătate materia de învățământ... Când mai aveam vr-o trei săptămâni până la examen, ne-a spus scurt:

"Învățați din cartea voastră, care ce poștiți. Dar din toată clasa numai eu am putut s-o duc la capăt. Mie îmi plăcea literatura, eu învățam din manual totul, că mă așteptam să nu facem nimic după dictatul profesorului.

Și când a încercat cu noi să facă o reprivire asupra cunoștințelor noastre, a declarat-o sincer și pe față: Singur Jumanca știe, toți ceilalți nu știți nimic. Și drept rezultat, eu am primit la finea cursului al patrulea nota "foarte bine", iar Ion Ștefan, colegul meu "distins". A recunoscut singur, în urmă neștiința sa și nedreptatea făcută. Și această împrejurare dovedea lipsa de seriozitate și de conștiinciozitate a profesorului.

Eu trăiam bine. Eram cuviincios și elev bun. Mă aprecia, dar avea momente, când simțea o adevărată plăcere să mă supere,... să mă umilească. Era în firea lui, o făcea și cu alții. De aici nota la limba română. Ne dă odată o lucrare. Eram în cursul al patrulea. La lucrările în scris, la limba română, nu mă întrecea nimenea, doar Ion Ștefan îmi mai făcea concurență... Îmi califică lucrarea: conținut "distins", formă externă "suficient".

Îl întreb nedumerit: Domnule profesor, ce înțelegeți dumneavoastră prin "formă externă"?

- Ei, ei, iacă... Formă externă,... formă externă... Și ortografia face parte din forma externă...

- Dar, domnule profesor, văd că subliniați cu roșu doar un singur cuvânt. Eu din obișnuință l-am scris cum l-am învățat la dl. profesor Hodoș, "sânt" în loc de "sunt", cum cere ortografia Academiei Române...

- Ei, ei, mai sunt și altele, nu le-am subliniat pe toate.

- Dar toată ortografia din lucrarea mea este după Academia Română. Vă rog să-mi arătați și celelalte greșeli, ca să mi le îndrept.

- Mai las-o în pace! Ce mă tot pierzi? În definitiv fiecare profesor are dreptul să-și aibă ortografia lui.

- De aceea avem, domnule profesor, în scrisul nostru românesc mai multe soiuri de ortografii, decât litere în alfabet.

Nu s-a supărat, a început să râdă, mi-a luat caietul și a tras peste nota "suficient".

La istoria literaturii maghiare, la Hodoș se folosea un manual potrivit cunoștințelor în această limbă ale elevilor, mai concis, mai pe scurt... cam vreo 200 de pagini. Profesorului Minea nu-i place acest manual. Ne aduce altul mult mai dezvoltat, în două volume mari, de vreo patru sute de pagini fiecare. La limba maghiară, a făcut lecții mai bine rânduite, dar era materia din cale afară de multă. Am mai lăsat afară, dar vreo cinci sute de pagini tot a trebuit să le învățăm.

Eu nu știam prea bine ungurește. Am învățat de-a rostul totul. Ceasuri de-a rândul citeam cu glas tare în casă, prin curte sau grădina casei, primăvara pe câmp și printre grădini... până am știut să reproduc fără greșală cele patru cinci sute de pagini. Înțelegeam totul, învățam însă temeinic, căci știam că la examenul de capacitate, una din cele trei lucrări scrise va fi din istoria literaturii maghiare și-mi prindea bine osteneala depusă. Și am reușit. La capacitate, am avut cea mai bună lucrare la limba maghiară.

Profesorul Ilie Minea într-o bună zi a părăsit Caransebeșul. Nu mai știu motivele. De bună seamă conduita sa morală i-a creat o situație dificilă și a fost nevoit să plece. Rămăsese fără catedră. Într-o vreme ajunsese "educator" sau "institutor", la copiii unui moșier prin comitatul Macon dincolo de Dunăre. Și pe urmă n-am mai auzit nimic de numele lui.

Când mă aflam în Moldova, în cursul primului război mondial, în vara anului 1917, mă duc la Botoșani la școala militară, să-mi întâlnesc prietenii, care veniseră din lagărele de prizonieri din Rusia, cu primul batalion de voluntari. Găsesc acolo pe Trandafir Buru, pe atunci învățător la Cladova, din nordul Severinului, Iosif Badescu din Ghilad, Gheorghe Căndaș din Șag, Petru Sfera din Berzovia și pe colegii mei de clasă Iosif Velovan și Alexandru Florei.

După bucuria revederii, mai stăm de vorbă multă vreme. Deodată Florei îmi spune:

- Mă, ști tu cine mai e aici cu noi?

- Cine?

Ilie Minea. E plutonier.

Îl găsesc în curtea școlii. M-a recunoscut. Mi-a povestit că înainte de izbucnirea războiului a trecut în România, a intrat aici în învățământ și e profesor la un liceu în Giurgiu.

L-am întâlnit apoi în Iași, în primăvara sau vara anului 1918. Se demobilizase. Era în timpul când profesorul S. Mehedinți, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, în guvernul Marghiloman, de la Iași, venise cu "legea de organizare a învățământului poporal" și proiectase un fel de școli populare de grad superior. Minea îmi zice:

- Domnule ai fost unul din cei mai buni elevi ai mei. Pregătirea dumneavoastră este superioară învățătorilor din România. Fă-ți o cerere și dă-o directorului general - nu-i mai rețin numele - o să vorbesc eu cu el că-l cunosc bine. Și-o să te cunoască. România are mare nevoie acum de învățători.

Mi-am depus cererea, după cum mi-a spus. Nu s-a făcut nimic. Nu mai știu dacă a vorbit, sau nu, cu directorul general. S-au schimbat evenimentele și ... am venit acasă.

Profesorul Ilie Minea a rămas la Iași. Istoric de seamă, a ajuns profesor universitar. Și era spaima studenților și a profesorilor de istorie, care au fost trimiși să-și dea capacitatea la Iași. Au pășit-o cu el și bănățeni de-ai noștri.

S-a stins pe acolo, nu mai știu în ce împrejurări²¹.”

Bibliografie

- Copia 1937 = Copia adresei Ministerul Educațiunii Naționale, Direcțiunea Învățământului Primar - Normal nr. 185.411/4 decembrie 1937, certificată conform cu originalul de către inspectorul școlar Tiberiu Stan. (*Colecția personală Liviu Groza Caransebeș*)
- D 1943 = *Dacia*, Timișoara, sâmbătă, 3 aprilie 1943 (*Colecția personală Liviu Groza Caransebeș*)
- Decizia 1923 = Decizia Revizoratului Școlar al Județului Caraș Severin nr. 2.154/9 august 1923. (*Colecția personală Liviu Groza Caransebeș*)
- Jumanca 1944 = Pavel Jumanca, *Organizații și instituții învățătorești*, Imprimeria Editurii Vrerea, Tipografia Victoria, Timișoara, 1944
- Notițe ... = Notițe autobiografice ale învățătorului Pavel Jumanca. (*Colecția personală Liviu Groza Caransebeș*)
- ***Omagiu 1938 = ****Omagiu profesorului Antoniu Sequens*, Asociația învățătorilor din județul Severin, Tipografia Națională - Constantin Danciu, Lugoj, 1938
- S.J.A.N. C.S. - F.F.B. O.R = Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș Severin *Fond Familial Boșcaiu, Oțelu Roșu*
- S.J.A.N. C.S. - F.P.P.J. = Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș Severin, *Fondul Personal Pavel Jumanca*
- Velcean = Prof. Iosif Velcean, *Autobiografie*, Institutul de Arte Grafice, Tipografie românească, Timișoara

PROFESSEURS DEL'INSTITUT PEDAGOGIQUE DIOCESE DE CARANSEBES DANS LES MEMOIRES DE PAUL JUMANCA

(Resume)

Entre les fonds personnels ou familiaux et les collections conservées dans les (dépôts) entrepôts du Département des Archives Nationales de Caras Severin, le fond personnel Paul Jumanca de Caransebes est remarquable par sa valeur historique mai aussi celle littéraire des informations pour l'histoire locale et nationale à partir du début du XX-e siècle.

Issu d'une famille paysanne dans Caransebes, Paul Jumanca réussit grâce au travail acharné, de surmonter sa condition et à bâtir une carrière fructueuse en matière d'éducation.

Après l'école nationale et hongroise d'Etat, il poursuit ses études à l'Institut pédagogique diocèse de Caransebes. Il a commencé sa carrière comme professeur de religion à Maciova pendant deux mois, puis il a été élu enseignant à l'école confessionnelle de Caransebes. Il va à la guerre dans l'armée austro-hongroise, mais il désert et revient en Roumanie, où il s'enrôle dans l'arméeroumaine.

Retourné à Caransebes il reprend l'activité d'enseignant, il occupe le poste d'inspecteur scolaire, il est élu au parlement pour député et entre 1938-1942, est nommé inspecteur général de l'école primaire dans le comté, de Severin et après pour la région de Timisoara.

Sorti à la retraite, il s'occupe d'écrire des memoires, en réussissant à écrire des dizaines de cahiers de souvenirs.

En ce matériel je vais vous présenter les mémoires de Paul Jumanca sur les professeurs de l'Institut pédagogique diocèse de Caransebes: Gheorghe Petrescu, Antoniu Sequens, Traian Ianoșiu și Dr. Ilie Minea.

²¹*Ibidem*, f. 893-906.

PRIMĂRIA COMUNEI URBALE REȘIȚA. ORGANIZARE ȘI FUNCȚIONARE POTRIVIT LEGII ADMINISTRATIVE DIN IUNIE 1925

Vasile Mircea ZABERCA

Universitatea "Eftimie Murgu", Reșița

Cristian RUDOLF

Universitatea "Eftimie Murgu", Reșița

Între problemele esențiale care trebuiau să-și afle operativ soluționare după Marea Unire din 1918 a fost cea a unificării legislative pentru a se înfăptui astfel acordul între unitatea publică și cea administrativ juridică. Întrepătrunderea a fost de durată, dificilă, întrucât între diversele provincii ale României Mari, înmănunchate într-o singură structură statală, existau în toate ramurile dreptului constituțional, administrativ, civil, penal – reglementări diferite¹.

În fine, după mai multe etape, la 14 iunie 1925 a fost promulgată prima lege a României Mari, care a condus la unificarea administrativ – teritorială a țării. Legea în cauză, precum și doctrina juridică a timpului susțineau că s-a dorit realizarea unei descentralizări administrative, dar mulți specialiști în domeniul evoluției statului și dreptului românesc apreciază că, în esență, s-a accentuat latura centralizatoare².

Potrivit Legii administrative din 14 iunie 1925 teritoriul României Mari era împărțit, din punct de vedere administrativ în județe și în comune, cele din urmă fiind de două categorii: comune urbane și comune rurale³. Evident, legea făcea distincția între comuna rurală și cea urbană, precizând alcătuirea acestora. Comunele urbane erau declarate centre ale populației, ele putând fii reședințe de județ (unde se găsea Prefectura) ori nereședință de județ. Comunele urbane care aveau un mare număr de locuitori și o însemnătate economico – culturală apăreau declarate prin lege municipii⁴.

Conform Legii din 1925 comunele implicit județele își administrau interesele prin consilii: Consiliile Comunale erau compuse din 3/5 consilieri aleși de către locuitorii comunei prin vot universal, egal direct, obligatoriu prin scrutin pe listă și prin reprezentarea minorităților (numărul acestora era direct proporțional cu numărul locuitorilor din comună), maximum 2/5 consilieri de drept (numărul lor fiind între 3-36); se cuvine să precizăm că legea făcea vorbire la consilierii femei, cooptate obligatoriu în comunele reședință de județ (deci nu era cazul comunei urbane Reșița) și facultativ în celelalte comune urbane. Primarul era capul administrației comunale, el gestiona toate interesele comunei, fie cu ajutorul delegației permanente, fie cu cea a consiliului comun; semnul distinctiv al primarului era o cingătoare cu calorii naționale, purtată la toate ceremoniile oficiale⁵.

¹ Zaberca 1999, pp. 212-214.

² *Idem* 1997, p. 31. Potrivit Legii din 1925 teritoriul României Mari a fost organizat în 66 de județe. Ulterior, prin Decretul nr. 3840 din același an, privind organizarea județelor Caraș, Lugoj, Severin și Timiș – Torontal, numărul total al județelor României Mari a ajuns la 70 (vezi Zaberca, Rudolf 2011, p. 103. Vișan, Zaberca 2009, p. 299; vezi în „Monitorul Oficial” nr. 128 din 14 iunie 1925).

³ Legea pentru unificare administrativă din 14 iunie 1925, art. 2., p. 338.

⁴ *Idem*, art. 4, al. 2, 3 și 4; Rotaru, 2003, p. 52.

⁵ Pentru detalii vezi Legea administrativă din 14 iunie 1925, respectiv Rotaru, *op. cit.*, p. 52.

Prin Decretul regal nr. 3840/24 decembrie 1925, Reșița a fost declarată comună urbană (oraș), întrucât s-a ținut cont de însemnătatea sa economică, centru industrial de renume european, dar și cu o populație numeroasă pentru vremea respectivă⁶.

Între 1925-1949 Primăria Reșița a fost condusă fie de un consiliu comunal, fie de comisia interimară numită de prefectul județului. Privitor la activitatea administrației comunale din Reșița există un fond documentar bogat constând în procese verbale de ședință ale consiliului comunal și ale comisiei interimare, decizii ale acestor organisme, ordine și rapoarte cu caracter administrativ, respectiv regulamente financiare⁷.

În cele ce urmează căutăm să relevăm succint (țelul nostru viitor este o etalare de ansamblu) aspecte ale Primăriei Reșița în intervalul 1925-1949.

În intervalul cercetat în cadrul Primăriei Reșița funcționau următoarele servicii:

- Administrativ cu birourile: registratură, arhivă, petiționare;
- Financiar și contabilitate;
- Economic, sanitar și al ocrotirilor sociale;
- Veterinar și zootehnic;
- Tehnic;
- Biroul Montanistic⁸.

Este arhicunoscut că evoluția Reșiței a fost în corelație indisolubilă cu dezvoltarea industriei metalurgice și constructoare de mașini a localității de pe malurile Bârzavei, care a debutat în 1771 fiind urmată de existența unor societăți capitaliste de talie europeană S.T.e.G. (1855) și mai apoi societatea Anonimă Uzinele de Fier și Domeniile Reșița (1920).⁹ În mod firesc fondurile arhivistice ale Primăriei Reșița sunt bogate în ceea ce privește activitatea societății, ele scoțând în evidență marile investiții efectuate, cifrele de afaceri, implicit profitul¹⁰.

Primăria orașului a manifestat interes – așa cum relevă documentele – și pentru alte societăți, cum ar fi „Margina Reșița” ori firma fraților Feher, axată pe bacalit și celuloid¹¹.

Procese verbale emise cu prilejul consiliului comunal ori al comisiei interimare arată că în baza Legii de reformă agrară din 1921 comuna urbană reșițeană a primit un izlaz necesar pășunatului, cu atât mai mult cu cât localnicii se ocupau și cu creșterea vitelor¹². De pildă, în 1921 reșițenii dețineau 1.752 animale (bovine, cabaline, ovine, porcine) pentru ca în 1941 numărul animalelor domestice să ajungă la 2.510¹³. Deci, nu întâmplător, dimpotrivă absolut motivat, în Reșița ia ființă Asociația urbanistilor plugari, care administra izlazul și pădurea comună¹⁴.

Dezvoltarea edilitară, inclusiv creșterea populației (19.868 locuitori în 1930, respectiv 28.408 în 1945) a impus administrației reșițene să caute soluții pentru problema extrem de severă a inexistenței locuințelor¹⁵. Din procesele verbale ale ședințelor de consiliu comunal se desprind preocupările edililor în acest sens, implicit cele U.D.R.

⁶ Arhiva Istorică Națională, denumită în continuare A.I.N.E.C.S. Filiala Caraș-Severin, fond Primăria orașului Reșița, dosar 6/1933, ff. 33-34.

⁷ *Idem*, dosar 6/1948, f. 6

⁸ *Idem*, dosar 5/1937, ff. 78-88;

⁹ Pentru S.T.e.G. vezi Grăf 1997, p. 49 și următoarea.

¹⁰ A.I.N.F.C.S., fond Primăria orașului Reșița, dosar 2/1921, ff. 162- 163.

¹¹ *Idem*, dosar 13/1941, f. 6.

¹² *Idem*, dosar 2/1921, f. 187.

¹³ *Idem*, dosar 4/1932, ff. 16-17.

¹⁴ *Idem*, dosar 4/1934, f. 157.

¹⁵ *Idem*, dosar 3/1935, f. 210.

Numai în 1929 au primit locuri de casă 214 locuitori ai Reșiței, ceea ce nu soluționa problema¹⁶.

Acest puternic centru industrial de pe Valea Bârzavei a cunoscut și o intensă activitate comercială¹⁷. Încă din 1872 s-au organizat la Reșița târguri (de patru ori pe an) și pentru acestea s-au emis regulamente speciale, iar din 1903 s-a fondat Reuniunea Comercială ce avea o legătură firească cu Primăria Reșița¹⁸.

Documentele oficiale ale consiliului comuna, respectiv ale comisiei interimare din intervalul 1927-1940 relevă evoluția prețurilor maxime pentru produsele agro – alimentare din piețele Reșiței, aprovizionarea precară a populației cu asemenea produse, dar și măsurile pentru combaterea speculei. În evidențele Primăriei figurau (în 1941) patruzeci și trei de băcănii, nouăsprezece cârciumi, optsprezece restaurante, douăzeci și patru de măcelării și douăzeci brutării¹⁹.

Actele de arhivă ilustrează, firesc, activitatea financiară a Primăriei Reșița în perioada interbelică (și nu numai!) când au fost elaborate mai multe regulamente privitoare la taxele și impozitele comunale, la mijloacele de transport, la iluminatul public²⁰. Din studiul documentelor respective, putem constata o reducere a veniturilor (bugetelor) anuale ale primăriei, cu repercursiuni triste pentru populație, îndeosebi în anii crizei economice²¹.

În bugetul local au fost prevăzute sume importante pentru construirea de școli, grădinițe, respectiv, pentru ajutoare sociale²². În acest sens pomenim finalizarea construcției de pe Strada Mihai Viteazul destinată unui gimnaziu, obiectiv demarat încă din 1914, dar care nu a fost finalizat din pricina Primului Război Mondial²³. În fine, în 1927, Consiliul comunal a alocat din bugetul propriu o sumă remarcabilă pentru finalizarea edificiului, dar, mai apoi, Ministerul Instituțiilor Publice a fost pus în imposibilitate de a contribui cu suma de 1.060.000 lei (la solicitarea Primăriei Reșița) la finalizarea unui obiectiv atât de însemnat²⁴. Frustrat, Consiliul comunal Reșița a protestat la ministerul în cauză, motivând că școala s-a fondat în 1884 fiind unica instituție școlară de nivel secundar unde erau instruiți copiii reșițenilor²⁵. Există documente relevante privind preocuparea administrației locale reșițene pentru construirea unei școli în cartierul Reșița Română (1934), a unei grădinițe ori a unei școli noi la Școala de Beton (1936). Remarcăm preocuparea Primăriei Reșița pentru derularea învățământului în limbile comunităților etnice. Încă în 1919, deci imediat după Marea Unire, s-a înființat secția germană (la Școala Reșița), ceea ce nu surprinde dacă avem în vedere minoritatea existentă în cadrul unei comunități locale, dar și politica statului român²⁶. La Școala Centrală și la cele aparținătoare din cartierele Stavila și Reșița Română activau douăzeci și patru de învățători (zece maghiari, nouă germani, patru români și un ceh). Primul director al școlii a fost numit prin decret Avram Neda²⁷.

¹⁶ *Idem*, dosar 3/1937.

¹⁷ *Idem*, dosar 5/1940, ff. 1-14.

¹⁸ *Idem*, dosar 4/1931.

¹⁹ *Idem*, dosar 13/1941, f. 6;

²⁰ *Idem*, dosar 3/1929, ff. 146-147.

²¹ *Idem*, dosar 3/1928, ff. 18-20.

²² *Idem*, dosar 4/1931, ff. 17-24.

²³ *Idem*, dosar 7/1931, ff. 26-27.

²⁴ *Idem*, dosar 4/1931, f. 26.

²⁵ *Idem*, dosar 2/1931, ff. 55-56.

²⁶ *Idem*, dosar 1/1919, f. 1.

²⁷ *Idem*, dosar 5/1936, ff. 93-94.

În 1941 rețeaua școlară a Reșiței includea treisprezece școli (cu șaptesprezece cadre didactice), dintre care șase școli primare (două fiind confesionale) un gimnaziu industrial, două gimnazii teoretice și două școli de ucenici. Primăria orașului Reșița a acordat subvenții pentru funcționarea celor două școli confesionale (reformată și evanghelică), dar și pentru finalizarea construcției școlii primare din Cuptoare – Secu²⁸. În plus, în 1945 a oferit un sediu (casă) pentru extinderea activităților didactice ale liceului reșițean²⁹.

În fondul documentar al Primăriei comunei urbane Reșița regăsim date semnificative privind târâmul cultural local³⁰. De pildă, știri privind existența în localitate a cinematografele „Oltenia”, „Sinaia” și „Apollo”, realitate consemnată în 1928, din păcate astăzi doar pentru revigorarea unui trecut, actualmente inexplicabil desuet³¹.

Primăria orașului a susținut activitatea unor trupe de teatru din Cluj, Oradea, București care au organizat chiar stagiuni în localitate³². Actele oficiale ale Consiliului comunal relevă această realitate, dar și subvențiile acordate Reuniunilor de cântări și muzică din Reșița, pentru ridicarea unui bust al scriitorului Mihai Gășpar, pentru tipărirea revistei literare „Vasiova” a lui Petru Oancea; de asemenea, a susținut Asociația Scriitorilor Români din Banat în organizarea unei expoziții de carte și de artă românească în 1941; nu putem omite nici alăturarea financiară la echipele sociologice care au efectuat cercetări la Târnova, Lescovița și Eftimie Murgu, pentru a prezenta viața economică, sanitară, morală și spirituală a locuitorilor din aceste sate³³. Etapele în cauză au susținut, mai apoi conferințe, cursuri pentru educarea sătenilor³⁴.

Se convine să relevăm, în baza actelor păstrate, preocuparea edililor pentru construirea unui azil de bătrâni (1931-1936) și a unui dispensar antitubercular (1937)³⁵. La Reșița funcționa, pe lângă spitalul comunal (încadrat cu un medic ce se ocupa și de tratarea bolnavilor contagioși) și Spitalul Casei Asigurărilor Sociale unde erau încadrați, în 1930, unsprezece medici și trei agenți sanitari, personal absolut insuficient pentru cei 10.000 de locuitori³⁶. Datele păstrate ilustrează creșterea constantă a populației orașului riveran Bârzavei: 18.264 în 1910³⁷, 19.868 în 1930³⁸, 20.085 în 1933³⁹, 24.449 în 1941⁴⁰ și 28.408 locuitori în 1945⁴¹.

Între cele două conflagrații mondiale Reșița s-a confruntat cu probleme sociale, fapt ce reiese și din procesele verbale ale ședințelor derulate la nivel de Consiliu comunal. Acesta căuta soluții pentru ajutorarea șomerilor, pentru angajarea cu prioritate a acestora. În acest sens s-a constituit chiar un comitet local de ajutorare a șomerilor⁴².

Administrația comunală a avut în vedere o multitudine de probleme: dezvoltarea edilitară, pavarea principalelor străzi, regularizarea albiei râului Bârzava (1931), mărirea apeductului orășenesc prin captarea unor noi izvoare din apropierea localității Cuptoare,

²⁸ *Idem*, dosar 15/1944, f. 20.

²⁹ *Idem*, dosar 7/1935, ff. 40-41.

³⁰ *Idem*, dosar 13/1941, ff. 4-5.

³¹ *Idem*, dosar 5/1930, ff. 1-2.

³² *Idem*, dosar 2/1931, f. 88.

³³ *Idem*, dosar 8/1931, f. 130.

³⁴ *Idem*, dosar 4/1928, f. 61.

³⁵ *Idem*, dosar 10/1936, f. 1.

³⁶ *Idem*, dosar 17/1936, f. 300.

³⁷ Recensământul General al Populației României 1938, p. 116.

³⁸ A.I.N.F.C.S., fond Primăria orașului Reșița, dosar 3/1927, f. 141.

³⁹ *Idem*, dosar 6/1933, ff. 33-68.

⁴⁰ *Idem*, dosar 4/1941, f. 18.

⁴¹ 200 de ani de construcții de mașini la Reșița 1971, p. 84.

⁴² A.I.N.F.C.S., fond Primăria orașului Reșița, dosar 3/1927, f. 141.

extinderea iluminatului electric, construirea unui pod metalic peste râul Bârzava / cartierul Reșița Română, construirea unei cabane pe Muntele Semenic și construirea unui abator⁴³. În fine, pentru mai buna gospodărire a orașului Reșița au fost redactate și aprobate regulamente ce vizau regimul construcțiilor, amenajarea și întreținerea drumurilor, trotuarelor, rigolelor, inclusiv paza contra incendiilor⁴⁴.

În spatele acestor strădanii de a dura ceva pentru comunitate, s-au aflat oamenii Reșiței (cei anonimi, dar mulți), și edili care s-au expus. Iată, de ce, îi readucem în memoria contemporaneității numele unor predecesori, cu scuza omiterii multor alții la fel de respectabile. Reșițenii toți, depunem, în egală măsură OMAGIUL NOSTRU: Grigore Pocrean – întâiul primar al Reșiței după Marea Unire⁴⁵, doctor Ciprian Foiăș⁴⁶, senator Ioan Vida⁴⁷, Eugen Creinicean⁴⁸, Johann Zipfl⁴⁹, Ferdinand Gavron⁵⁰, Ioan Albu⁵¹, George Molin⁵², Eugen Bihan⁵³, Peter Bernau⁵⁴, Alexandru Dănescu⁵⁵, Virgil Biberia⁵⁶, Albert Simic⁵⁷, Franz Drescher⁵⁸, George Chermeleu⁵⁹, Axente Mureșan⁶⁰, Ștefan Iovan⁶¹, Petre Iacob⁶².

Bibliografie

Grăf 1997	=	R. Grăf, <i>Domeniul bănățean al STEG 1855-1920</i> , Editura Banatica, Reșița, 1997.
Rotaru 2003	=	D. Rotaru, <i>Consiliul local, Istorie și actualitate</i> , Editura Helios, Iași, 2003.
Vișan/Zaberca 2009	=	M. Vișan, V. M. Zaberca <i>Evoluția administrației publice antebelice și interbelice românești</i> , ediția a II-a, Editura Mirton, Timișoara, 2009.
Zaberca 1999	=	V. M. Zaberca, <i>Din istoria statului și dreptului românesc</i> , Editura „Eftimie Murgu”, Reșița, 1999.
Zaberca 1997	=	V. M. Zaberca, <i>Istoria administrației publice în România</i> , Editura „Eftimie Murgu”, Reșița, 1997.
Zaberca/ Rudolf 2011	=	V. M. Zaberca, C. Rudolf, <i>Istoria administrației publice în România</i> , ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura „Eftimie Murgu”, Colecția Orizonturi Socio - Umane, Reșița, 2011.
A.I.N.E.C.S.	=	Arhiva Istorică Națională în continuare Filiala Caraș-Severin, fond Primăria orașului Reșița.

⁴³ *Idem*, dosar 2/1931, ff. 147-148.

⁴⁴ *Idem*, dosar 3/1928, ff. 10-30.

⁴⁵ *Idem*, dosar 2/1921, ff. 162-163.

⁴⁶ *Idem*, dosar 3/1929, ff. 80-81.

⁴⁷ *Idem*, dosar 2/1930, f. 160.

⁴⁸ *Idem*, dosar 5/1936, f. 86.

⁴⁹ *Idem*, dosar 9/ 1936, ff. 18-21.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 110.

⁵¹ *Idem*, dosar 5/1937, f. 144.

⁵² *Idem*, dosar 12/1938, f. 174.

⁵³ *Idem*, dosar 5/1940, ff. 44-45.

⁵⁴ *Idem*, dosar 23/1942, ff. 13-15.

⁵⁵ *Idem*, dosar 5/1945, f. 70.

⁵⁶ *Idem*, dosar 4/1937, f. 234.

⁵⁷ *Idem*, dosar 12/1939, ff. 14- 17.

⁵⁸ *Ibidem*, ff. 22-52.

⁵⁹ *Idem*, dosar 4/1941, f. 18.

⁶⁰ *Idem*, dosar 13/1940, f. 1.

⁶¹ *Idem*, dosar 6/1948, f. 6.

⁶² *Idem*, dosar 2/1921, f. 187.

Legea pentru unificare administrativă din 14 iunie 1925, art. 2, 4 (al 2, 3, 4).
Monitorul Oficial, nr. 128 din 14 iunie 1925.

Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. II: Neam, limbă maternă, religie, București, Institutul General de Statistică, Imprimeria Națională, 1938
200 de ani de construcții de mașini la Reșița, 1771-1971, Reșița, 1971.

URBAN VILLAGE HALL REȘIȚA. ORGANIZATION AND OPERATION ACCORDING TO THE LAW OF ADMINISTRATION FROM JUNE 1925

(Abstract)

The consolidation of the Romanian unified national state required the unification of the state administrative organs on a local level, due to the fact that there were significant differences between the newly acquired provinces and the Old Kingdom. Up to April 1922, the central government acted through a series of measures to unify the names of the boroughs, as well as the name of local organs and the designation of the public servants. The final goal was to unify the Romanian administration. This became a judicial fact only on June 14th 1925, with the voting of the Administrative Unification Law. The legislative item from June 1925 represents the first law of the Greater Romania that has facilitated the administrative unification to a large extent. This was achieved through the extrapolation of the legislation from the Old Kingdom over the united provinces. The law cancelled the provisional state of affairs in the administration, it has established a united system of organisation and it has fostered the creation and the functioning of local organs, eligible to their better part.

EVENIMENTE DIN JUDEȚUL CARAȘ ONORATE DE PREZENȚA REGELUI CAROL AL II LEA, ÎN ANII 1933 ȘI 1934

Lavinia - Diana MICU
Servicul Județean al Arhivelor
Naționale Caraș - Severin

Odată ce prefectul județului Caraș a luat inițiativa în 26 ianuarie 1932 de a amenaja și transforma în parc piața din fața clădirii prefecturii de la Oravița, a făcut și propunerea ca acolo să se ridice trei busturi: cel al Regelui Ferdinand, „întregitorul hotarelor”¹, al lui Mihai Eminescu, „podoabă a întregului neam românesc”² și „a unui cărturar mai reprezentativ din cuprinsul Carașului”³. Acest cărturar urma să fie ales de un „comitet definitiv pentru ridicarea busturilor”⁴ ce reunea: prefectul județului, reprezentanții tuturor instituțiilor din Oravița, precum și pe cei ai corporației meseriașilor, ai societăților culturale, ai presei locale dar și persoane particulare. Toți acești reprezentanți au decis ca cel de-al treilea bust să fie acela al cărturarului cărășean Damaschin Bojincă, „ajuns prin erudiția și vrednicia sa, dascăl la Academia Mihăileană și vornic al Țării Moldovei”⁵.

Cheltuielile pentru amenajare urmau să fie suportate de Prefectură și Primăria orașului Oravița. Totuși „comune din județul Caraș, împovărate de nevoi și cu resurse financiare reduse, apreciind totuși scopul urmărit ca și necesitatea înfrumusețării capitalei județului lor, s-au sesizat de la sine insistând să li se primească modestul lor obol. Așa de exemplu comuna Steierdorf - Anina a înscris în buget suma de lei 20.000, iar orașul Reșița 45.000”⁶.

Cum era și firesc, Prefectura a făcut cunoscut Curții Regale intenția ridicării bustului Regelui Ferdinand și a obținut cu promptitudine înalta aprobare a acesteia.

Astfel la 20 februarie 1932 Prefectura se adresa în scris profesorului de la Școala de Arte Frumoase din Cluj, Romulus Ladea, „pentru reputația artistică ce o aveți dar și pentru faptul că sunteți cărășean”⁷ spre a afla dacă acesta acceptă executarea celor trei busturi turnate în bronz. Contractul cu Romulus Ladea a fost semnat în 24 martie 1932, iar în acest contract era stipulat termenul de trei luni pentru executarea busturilor. Acest termen nu a putut fi respectat deoarece în realizarea acestor busturi a fost implicată și Fabrica V.V.Rășcanu - Prima Turnătorie Artistică de Bronz, Alamă, Zinc și diverse metale fine din București, iar cheltuielile ce trebuiau achitate către sculptor și fabrică, de Prefectura din Oravița, au depășit posibilitățile financiare ale acesteia. Ca urmare Prefectura a făcut apel la contribuția financiară a mai multor comune din județ, care în acele vremuri de criză s-a lăsat mai mult așteptată, astfel că busturile au fost gata abia la sfârșitul lunii septembrie.⁸ Această întârziere nu a fost nicidecum întezărită, iar prefectul s-a hazardat să adreseze invitația Regelui Carol al II lea să participe la dezvelirea acestor opere de artă, precizând că aceasta „este închipuită, dorită și nădăjduită, de întreaga suflare

¹ SJAN CS-FPC, dosar 47/1932, fila 1.

² *Idem*.

³ *Idem*.

⁴ *Ibidem*, f. 4.

⁵ *Ibidem*, f. 109.

⁶ *Ibidem*, f. 71.

⁷ *Ibidem*, fila 13.

⁸ *Ibidem*, fila 182.

românească de la poalele Banatului, ca o mare sărbătoare națională” și că „până la data de 1 iulie lucrările toate vor fi terminate”.⁹

Ulterior s-a comunicat mareșalului palatului regal situația creată, în ciuda a ceea ce se preconizase și anunțase referitor la terminarea lucrărilor.

Rămânând consecvente în dorința ca regele să „cinstească solemnitatea dezvelirii busturilor cu Augusta Sa prezență, prilejuind astfel celor de pe meleagurile de miazăzi ale Banatului, cea mai mare sărbătoare și bucurie nădăjduită”¹⁰, autoritățile județului Caraș au reușit un an mai târziu să fie gazdele suveranului.

Astfel după ce la invitația preotului Coriolan Buracu, în ziua de 2 iunie 1933, a făcut un periplu începând de la Băile Herculane și apoi prin localități de pe Valea Almăjului, Regele Carol al II-lea sosește în aceeași seară la volanul mașinii sale în Oravița. Aici regele, fiul său Mihai și întreaga suită ce-l însoțea, inclusiv membrii ai guvernului (miniștrii Vaida Voievod, Dimirie Gusti, Emil Hațiegan) au fost întâmpinați mai întâi cu un discurs și tradiționala pâine și sare, de prefectul județului dl. Maxim Radovan, iar apoi în fața clădirii prefecturii, de primarul Ilie Rusmir ce a rostit în numele întregului oraș cuvântarea de bun sosie.

Presa vremii relatează că „acest orașel a primit pe Regele Țării așa cum poate că puține orașe mari îl știu primi. În oraș un aspect general de mare sărbătoare. Case împodobite cu flori și covoare, străzile cu verdeață, popor mult, solemn, și agitat, pâcuri compacte de țărani și mândrele fanfare, în cari abundă Carașul. De la Piață până la Prefectură un cordon grila trecerea automobilelor, poporul se îndesă pe măsură ce se apropia de Prefectură, unde gemea de lume. În urale nesfârșite intră la orele 9 ½ automobilul regal cu Majestatea Sa Regele la volan și cu Marele Voievod Mihai la dreapta sa. În acest moment iluminarea s-a întetit prin focuri de artificii cari au fost aprinse în fața Palatului Prefecturii.”¹¹

Alături de locuitorii Oraviței, a venit să-l întâmpine pe rege și o parte a populației din celelalte plase ale județului. La lăsarea întinericului regele a asistat la retragerea cu torțe a populației venită să-l salute, iar corurile din Oravița, Ciclova Română, Mercina, Berliște și fanfarele din Anina, Berliște, Vărădia, Mircovăț, Vrani și Răchitova au susținut o reușită serenadă. După ce a servit cina în sala festivă a prefecturii, regele s-a îndreptat spre gara unde urma să se odihnească în trenul regal ce staționa acolo.¹²

Programul zilei de 3 iunie 1933 a fost respectat întocmai cum fusese stabilit:

- Ora 10.30 Te-Deum oficiat de P. S. S. Episcopul Comșa al Aradului la Biserica Catedrală.
- Ora 11.00 Dezvelirea busturilor Regelui Ferdinand și ale lui Damaschin Bojincă și Mihai Eminescu, unde au ținut pe rând discursuri prefectul județului Caraș, Maxim Radovan, primarul orașului Oravița, Ilie Rusmir și părintele protopop Virgil Musta, care a făcut cuvenita mențiune despre meritul profesorului Ioan Dongorozi, inițiatorul ridicării celor trei monumente, în perioada cât a condus județul ca prefect.
- Ora 11.30 Defilarea prin fața tribunei regale a elevilor de la școlile secundare, corpului didactic, primării din județ, Asociația vânătorilor, corurile și fanfarele, Uniunea Ofițerilor de rezervă, armata ș.a.

⁹ Ibidem, fila 109.

¹⁰ SJAN CS-FPC, dosar 47/1932, dosar 47/1932, f. 123.

¹¹ FD, an XLVIII, nr.24, 11 iunie 1933, p.2.

¹² Roata, an IV, nr.20, 18 iunie 1933, p. 3.

- Ora 12.30 Vizitarea Expoziției Etnografice a județului Caraș, organizată de Asociația culturală „Astra” despărțământul județean Caraș în sălile prefecturii. Au fost pregătite spre a fi vizitate de suveran mai multe secții: 1. Secția istorică. Săpături arheologice în județul Caraș, 2. Expoziția presei și cărții bănățene, 3. Secția bogățiilor naturale aranjată de Camera Agricolă, 4. Serviciul Ocolului Silvic de Stat, 5. Serviciul Zootehnic, 6. Expoziția Direcțiunii Silvice și Domeniale a Societății U.D.R, 7. Expoziția Inspectoratului de Vânătoare, 8. Bogățiile subsolului, 9. secția uzinelor Westend, 10. Secția industria casnică, 11. Secția demografică culturală.
- Ora 13.30 Dejunul în saloanele prefecturii.

Între orele 17.00-19.00 vizitarea comunei Răcăjdia unde au avut loc mari serbări populare, la care au evoluat coruri și fanfare din localitate precum și din Reșița Montană, Vasiova, Vărădia, Mercina, dar și ansambluri de dansuri din Târnova, Carașova, Bocșa Montană, Socol. De asemenea au fost vizitate școala unde a fost organizată o expoziție de obiecte lucrate manual și cusături naționale, iar în comună atelierele de olărie și ceramică și expoziția zootehnică. Regelui și moștenitorului său Mihai i-au fost oferite drept suvenir la Răcăjdia un costum național cu brâu și opinci, un cârceag lucrat artistic și trei armăsari.

- Ora 19.30 Reîntoarcerea la Oravița. Masa de seară. Plecarea M.S. cu trenul regal.
- Înainte de plecare, pe peronul gării din Oravița, regele a acordat următoarele distincții regale: „Coroana României în grad de comandor” - prefectului Maxim Radovan.
- „Medalia Ferdinand cu spade” - părintelui senator Coriolan Buracu.
- „Coroana României în grad de ofițer” primarului Oraviței, Ilie Rusmir.
- „Medalia Ferdinand fără spade” colonelului Petre Balica¹³.

Se poate aprecia că distincțiile s-au acordat cu siguranță în semn de înaltă apreciere a suveranului pentru cei care au contribuit decisiv la primirea care i s-a făcut în acele zile pe meleagurile Banatului.

Inițial în invitația care i se adresase în anul 1932 regelui, de a participa la Oravița cu ocazia dezvelirii busturilor, prefectul județului Caraș l-a asigurat „că va avea ocazia să străbată peisajul caracteristic acestei „Elveții Românești”, să cerceteze dacă va binevoi cumva, Reșița, care trebuie să însemne și să ajungă mândria și nădejdea noastră de mâine, și să cunoască totodată mai deaproape și pe bănățenii de la acest colț de graniță.”¹⁴

Deși nu a vizitat și Reșița cu ocazia descinderii la Oravița din anul 1933, suveranul ajunge în acest oraș un an mai târziu, când a făcut mai întâi o vizită la Caransebeș, iar apoi a onorat invitația de a inaugura lucrările de construire a liniei ferate Reșița Caransebeș.

Astfel primpretorul plasei Oravița adresa în 8 iunie 1934 notariatelor din subordine înștiințarea „că în ziua de 12 iunie Măria Sa Regele din nou ne va vizita județul cu ocaziunea începerii lucrărilor căii ferate Călnic Caransebeș. M.S va intra la Berzovia în județul nostru unde va fi primit de Dl. Perfect și la ora 5 după masa va ajunge în gara Călnic unde vor avea loc serbările. În acest scop vor circula mai multe trenuri speciale, cari vor transporta populația în mod gratuit la Călnic.” Se dorea ca la acest eveniment să participe cel puțin 20000 de oameni îmbrăcați în haine de sărbătoare „și cât se poate portul vechi”.

¹³ Roata ,an IV, nr.19, 2 iunie 1933, p. 8.

¹⁴ SJAN CS-FPC, dosar 47/1932, dosar 47/1932, f. 109.

La primire urmau să participe și fanfarele din Anina, Vrani, Cacova, Vărădia, Greoni și Vrâniuț și corurile din Mercina, Cacova, Maidan, Vărădia, Răcășdia, precum și vânătorii în frunte cu inspectorul de vânătoare.¹⁵ De asemenea printre invitații speciali se numărau toți prefecții din Banat, cadre militare, senatori și deputați, episcopi, magistrați, notari publici, funcționari superiori ai județului, medici ș.a.¹⁶

Presa vremii relatează: „La orele 6 trenul regal ajunge în gara Călnic. Aici deși vremea era defavorabilă, mulțimea imensă așteaptă și ovaționează pe înalții oaspeți. Prea Sfințitul nostru episcop oficiază serviciul de Sfințire a apei, cu care stropește locul destinat ca punct de pornire a noii linii ferate Reșița Caransebeș. Terminat serviciul religios, urmează solemnitatea inaugurării locului de construcție a liniei ferate. D-l ministru al comunicațiilor Richard Franasovici rostește o cuvântare în care schițează însemnătatea națională și economică a evenimentului. După aceasta M. Sa Regele așează o cărămidă pe care o lovește simbolic cu ciocanul; același lucru îl fac și d-nii miniștrii, directorul general al căilor ferate N. Mereuță, precum și toți conducătorii lucrărilor de construcție. Sub această cărămidă a fost depus un tub, conținând un pergament cu datele fundării.

Scurta solemnitate de la Călnic - locul de legătură al liniei ferate Caransebeș – Reșița ia cu aceasta sfârșit. În mijloc de frenetice ovațiuni, de cântece de fâlnice coruri și sunete armonioase de fanfare din Bănat, Majestatea sa Regele se retrage, urcându-se în trenul regal și pornind spre Reșița.

După o întreținere de câteva ore în Reșița, vizitând uzinele și îndeosebi uriașele furnale de aci, Majestatea sa s-a reîntors noaptea în Capitală, ducând cu Sine impresii din bogăția sufletului bănățan.”¹⁷

Participarea suveranului Carol al II - lea la aceste evenimente din județul Caraș, ilustrează cu siguranță atenția pe care nu întâmplător regale a acordat-o și acestor așezări bănățene.

Bibliografie

FD	=	Foaia Diecezană, an XLVIII, nr. 24, 11 iunie 1933.
Roata	=	Roata, an IV, nr. 19/2 iunie 1933.
Idem	=	Roata, an IV, nr. 20/18 iunie 1933.
SJAN CS - PFC	=	Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, fond Prefectura Județului Caraș, dosar 47/1932.

DIE EREIGNISSE AUS KREIS CARAȘ GEEHRT VON DER ANWESSENHEIT DES KÖNIGS CAROL II., IN DEN JAHREN 1933 UND 1934 (Zusammenfassung)

Im Jahr 1933 hat der König Carol II. auf die Einladung der Präfekten des Kreises Caraș geantwortet, um bei der Veröffentlichung von drei Werken des Bildhauers Romulus Ladea teilzunehmen und welche vor dem Präfekturgebäude aus dieser Stadt gestellt wurden.

Es war die Rede von drei Busten: eines des Königs Ferdinand, eines des Dichters Mihai Eminescu und eines des Wissenschaftlers aus Caraș – Damaschin Bojincă.

Dieses Ereigniss fand am 3. Juni 1933 statt, als zum Willkommen des Königs ausser den Persönlichkeiten der Stadt Oravița und des Kreises Caraș auch in grösser Teil der Bevölkerung des Kreises teilnahmen. Nach der Festlichkeit der Veröffentlichung der Buste hat der König eine ethnographische

¹⁵ Ibidem, dosar 185/ 1934, f. 8.

¹⁶ Ibidem, ff. 33-36.

¹⁷ FD, anul XLIX, nr.24,17 iunie 1934, p. 4

Ausstellung des Kreises, organisiert von ASTRA- Caraş besucht und danach fuhr er nach Răcăjdia, wo Volksfeste stattfanden, die Schule wurde besucht, die Töpfer - und Keramikwerkstätte wurden auch besucht und ebenfalls die Viehausstellung wurde besucht.

Im Jahr 1934 hat der König Carol II. bei der Einweihung der Bauarbeiten der Eisenbahnschienen Reşiţa – Caransebeş teilgenommen, welches am Bahnhof Călnic stattgefunden hat und nachher hat er die Stadt Reşiţa besucht. Mit dieser Angelegenheit haben zu diesen Feste viele Banaterleute teilgenommen: die Präfekten aus Banat, Militärangestellte, Senatoren, Abgeordnete, Bischöfe, Justizleute, Notäre, Ärzte und auch Mitglieder des Jägerbundes, Fanfaren, Choren, usw.

Die Teilnahme des Königs Carol II. bei diesen Feiertagen aus den Kreis Caraş zeigt sicherlich die Aufmerksamkeit des Königs für diese Banaterorte.

ASPECTE PRIVIND ACTIVITATEA CONSILIULUI JUDEȚEAN AL ORGANIZAȚIEI PIONIERILOR CARAȘ-SEVERIN (1968-1980)

Ana-Carina BABEU

Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale

Lori ZMEU

Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale

În România au existat organizații de copii încă din anul 1914, când a fost înființată „*Asociația Cercetașilor*”, care avea ca scop educarea tineretului în spirit sportiv. Însă, o dată cu instaurarea regimurilor autoritare, sistemul de învățământ a fost utilizat ca formă de manipulare, astfel încât să modeleze comportamentul și gândirea viitorului adult în conformitate cu ideologia regimului aflat la putere. În 1938 „*Straja Țării*” era total diferită de „*Asociația Cercetașilor*”, întrucât aceasta avea un caracter paramilitar și era folosită ca instrument de propagandă. Membrii erau implicați în acțiuni de muncă patriotică sau mobilizați în defilări cu caracter de propagandă. În perioada comunistă, comportamentul copiilor era controlat încă din faza preșcolară, când intrau în rândurile șoimilor patriei, mai târziu deveneau pionieri, U.T.C.-iști, ca apoi să devină membri în Partidul Comunist Român.

După al II-lea război mondial, în 1945 a luat naștere organizația „*Pionierii României*”. În 1947, pionierii au fost încadrați în U.A.E.R. - Uniunea Asociațiilor de Elevi din România, iar în 30 aprilie 1949 s-a hotărât înființarea primelor detașamente de pionieri. Din 1949-1966, mișcarea pionierească a fost subordonată Uniunii Tineretului Comunist.

Organizația Pionierilor a coordonat atât activitatea pionierilor, cât și a elevilor cu vârste între 7-14 ani, iar din anul 1976 și a preșcolarilor cu vârste între 4-6 ani, incluși într-o nouă formațiune comunistă „*Șoimii Patriei*”. Ambele organizații și-au desfășurat activitatea sub conducerea Partidul Comunist Român. Scopul Organizației Pionierilor a vizat stimularea educației politice prin activități cultural-artistice, sportiv-turistice, tehnico-aplicative, dar și prin acțiuni de pregătire pentru apărarea patriei. Pionierii erau organizați în unități (școli) și detașamente (clase) conduse de cadre didactice.

Conform Statutului Unităților și Detașamentelor de Pionieri și a Regulamentului Consiliilor Organizației Pionierilor adoptate în noiembrie 1966¹, acceptarea elevilor în rândurile pionierilor se realiza în cadrul unei ceremonii, unde se rostea și se semna legământul de pionier, se înmânau din partea comandantului de detașament elementele caracteristice pionierilor: insigna și cravata. Pionierii cu rezultate bune erau recompensați prin evidențierea în fața detașamentului, în fața unității, sau li se acorda titlul „*pionier de frunte*”. Pionierii cu abateri erau muștrați în fața detașamentului sau a unității.

Pentru îmbunătățirea activității pionierești, Comitetul Central al Partidului Comunist Român a adoptat în plenara din aprilie 1966, hotărârea referitoare la noul mod de organizare al pionierilor, care urmau să se constituie în consilii pionierești la diferite nivele: național, regional, raional, orășenesc². În urma adoptării legii nr. 2/16 februarie 1968, privind noua organizare administrativă a RSR, activitatea pionierilor era coordonată

¹ SJAN CS, fond *Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin*, inv. 646, dos.3/1969, p. 3.

² *Ibidem*.

de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, aflat sub conducerea Comitetul Central al Partidului Comunist Român. La nivel județean, activa Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin, care lucra sub îndrumarea Comitetului Județean de partid³. Printr-o adresă a Consiliului Național al Organizației Pionierilor București, se aduce la cunoștință faptul că, la 1 martie 1968, toate conturile curente ale consiliilor regionale, raionale sau orășenești din localitatea unde își aveau sediul consiliile județene, vor fi transformate în conturi curente ale consiliilor județene respective, iar prin adresa din 6 martie 1968, înaintată de Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin către Banca Națională a RSR – filiala Reșița, se solicită transferarea contului cu denumirea „*Consiliul Orășenesc Reșița al Organizației Pionierilor*” în contul cu denumirea „*Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin*”, menționându-se și faptul că până în data de 30 aprilie 1968, noua organizație va funcționa fără ștampilă⁴.

În ceea ce privește finanțarea activităților pionierilor, s-a aplicat H.C.M. nr. 2223 din 8 octombrie 1966. Astfel, din subvenția acordată de Ministerul Învățământului în cadrul alocăției bugetare aprobate, Consiliul Național al Organizației Pionierilor a finanțat acțiunile proprii, cheltuielile pentru consiliile județene, municipale și orășenești, precum și cele ale Caselor de Pionieri. Din aceeași subvenție, s-au suportat și premiile acordate comandanților de detașament.

În subordinea Consiliului Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin erau: Consiliul Municipal al Organizației Pionierilor – Reșița, Consiliile Orășenești ale Pionierilor din Caransebeș, Anina, Bocșa, Oravița, Oțelul Roșu, Moldova Nouă, Casele de Pionieri care au funcționat în număr de 6 până în anul 1975 (Reșița, Caransebeș, Anina, Bocșa, Oravița, Oțelul Roșu), iar din 1976 s-a mai adăugat cea de la Moldova Nouă, consiliile și comandamentele de pionieri din cadrul școlilor din județul Caraș-Severin. Conform centralizatorului întocmit de Consiliul Județean pentru perioada 1976-1980, existau 35 de unități de pionieri în mediul urban și 115 în mediul rural⁵. În darea de seamă asupra activității desfășurată în cadrul Organizației Pionierilor Caraș-Severin din 1971⁶, se menționează 22000 de pionieri, ceea ce reprezenta 90%, față de 63% cât era în 1968. Numărul pionierilor a ajuns în anul 1979 la 37000, iar cel al șoimilor la 19000⁷.

În perioada 1968-1980, Organizația Pionierilor Caraș-Severin și-a desfășurat activitatea în sediul Casei Pionierilor, situat pe str. 6 Martie, nr.34, Reșița. Din 1980, în urma construirii noului sediu al Casei Pionierilor, Organizația Pionierilor Caraș-Severin a avut ca locație str. Ateneului, nr.1, Reșița, până în 1989. Corpurile clădirii „*adăposteau 32 săli pentru cercuri tehnico-aplicative și artistice și formații cultural sportive, o sală de spectacole de 360 locuri, un studio – film, 2 săli de sport, un atelier fotografic, sală de dansuri, holuri și sală de expoziții, o sală cu jocuri mecanice, un observator astronomic...*”⁸.

Potrivit statelor de funcțiuni, privind încadrarea lucrătorilor Consiliului Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin, în perioada 1969-1978 erau 11 angajați, din care: 1 președinte, 1 vicepreședinte, 4 instructori, 1 contabil, 1 secretar, 1 curier și 1 șofer, iar în 1979-1980 apar modificări: nu mai este menționat vicepreședintele și numărul instructorilor crește la 7. Pe aceleași state de funcțiuni erau menționați și cei 4 angajați din

³ *Ibidem*.

⁴ SJAN CS, fond Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin, inv.1577, dos.1/1968-1969, p. 14.

⁵ *Ibidem*, dos. 1/ 1970-1980, p. 104.

⁶ *Idem*, inv.646, dos.1/1971, p. 26.

⁷ *Flamura*, an XXXII, nr.3257 din 15 aprilie 1980, pp. 1-2.

⁸ *Idem*, nr.3264 din 3 iunie 1980, p. 1,3.

cadrul Consiliului Municipal al Organizației Pionierilor Reșița: 1 președinte, 2 instructori, 1 secretar.

Consiliul Județean se întrunea în ședințe plenare de 2 ori pe an sau de câte ori era necesar. Organul executiv era Biroul format din: 1 președinte, 2 vicepreședinți și membri. Acesta conducea întreaga activitate între ședințele Consiliului. În cadrul ședințelor de birou se adoptau planuri de măsuri pentru pregătirea și desfășurarea concursurilor de compuneri, de artă plastică, a Festivalului Cultural-Artistic, organizarea vacanțelor școlare, planuri de muncă, rapoarte generale despre activitatea Consiliului Județean, informări cu privire la activitatea consiliilor pionierești, informări asupra execuției bugetare, programe de activități.

În ședințele plenare se analizau activitățile cultural-artistice, desfășurate în detașamente și unitățile de pionieri din județ, se făceau recomandări cu privire la activitatea sportivă, cultural-artistică, se aducea la cunoștință activitatea desfășurată de Biroul Consiliului.

În ceea ce privește componența, într-un tabel nominal cu membrii Consiliului Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin erau menționați la plenara din 13.01.1976, 93 de participanți din totalul de 109 membri, printre care reprezentanți din partea liceelor sau școlilor generale din județ, de la Inspectoratul Școlar, Casele de Pionieri, Consiliul Municipal Reșița, comandanți de unitate și membri din partea Consiliului Județean pentru Cultură și Artă⁹.

Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin avea ca atribuții: îndrumarea întregii activități pionierești de pe teritoriul județului; studierea și generalizarea experiențelor pozitive ale Consiliului Municipal Reșița, Caselor de Pionieri și ale Consiliilor de pionieri din școli; organizarea vacanțelor școlare, împreună cu Inspectoratul Școlar Județean și Comitetul U.T.C. Potrivit planului de măsuri adoptat de Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin în 1968, se menționa modul de organizare al vacanței de iarnă, conform căruia Casele de pionieri, Consiliul Municipal și cele orășenești trebuiau să asigure programe artistice, competiții precum „Cupa Micului Șahist”, „Cupa 30 Decembrie la handbal” și serbări școlare¹⁰. Chiar și elevii care își petreceau vacanța la sate, erau îndrumați să participe la activitatea căminelor culturale.

O altă atribuție era organizarea concursurilor sportiv-turistice, cultural-artistice și tehnice la nivel județean; pe plan sportiv cea mai importantă competiție era Daciada, în anul 1980, în cadrul ediției de iarnă, s-au organizat concursul „Cupa Pionierilor” la sanie, șah, tenis de masă, fotbal, înot, concursul de orientare turistică „Busola Carașului”, expedițiile „Cutezători”, „Căutătorii de comori”, „Urmașii dacilor”, „Floare de colț”. Aceste acțiuni erau popularizate prin intermediul ziarului județean „Flamura”.

Pe plan cultural-artistic se desfășurau manifestări în cadrul Festivalului Național „Cântarea României”, Festivalul Cultural-Artistic, Festivalul de Teatru Școlar, concursuri de compuneri literare, de artă plastică și de creație literară.

În domeniul tehnic se organizau concursuri de aeromodele, carturi, rachetomodele, participări la Festivalul Național al cinecluburilor.

Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin asigura instruirea patriotică a cadrelor desemnate să lucreze cu pionierii. Conform planului de muncă din anul 1976 urmau să se aplice măsuri pentru îmbunătățirea educației politico-ideologice, ca: popularizarea în rândul pionierilor a cuvântărilor lui Nicolae Ceaușescu, rostite în deschiderea Forumului Tineretului, intensificarea activităților de formare, prin consiliile pionierești, a concepțiilor ateist științifice, adoptarea unor măsuri pentru intensificarea

⁹ SJAN CS, fond *Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin*, inv.646, dos.1/1976, p. 26

¹⁰ *Ibidem*, dos.2/1968, p. 57

muncii patriotice¹¹. Referitor la această ultimă măsură, în anul 1979 s-a constatat într-o ședință de birou a Consiliului Județean că, în taberele de muncă au fost cuprinși 4200 elevi în: 33 tabere pentru agricultură, 25 pentru silvicultură, 10 pentru construirea unor obiective școlare, 2 pentru executarea unor lucrări de îmbunătățire funciară¹².

În cadrul Consiliului Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin funcționau cinci comisii, care contribuiau la desfășurarea acestor activități.

Comisia de știință și tehnică coordona activitatea cercurilor tehnice: radio, electrotehnică, aero-modele, carturi, croitorie, artă decorativă, artizanat, cusături naționale, țesături. În cadrul raportului general asupra activității Consiliului Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin a fost prezentată o situație comparativă a cercurilor tehnice¹³:

Perioada	Cerc urban	Cerc rural	Cercuri la Case Casele de Pionieri	Nr. copii înscriși în cercurile din școlile urbane	Nr. copii înscriși în cercurile din școlile rurale	Nr. copii înscriși în Case de Pionieri
1970	43	95	34	500	1689	1664
1971	84	192	42	1499	3558	2129

Potrivit unei informări din partea Consiliului Municipal al Organizației Pionierilor Reșița cu privire la activitatea Casei pionierilor din Reșița, se menționează faptul că în anul 1976 s-a deschis activitatea a 34 cercuri din care: 18 cu caracter tehnico-aplicativ, 4 sportive, 12 formații cultural-artistice¹⁴.

Alte obiective ale acestei comisii erau, pe lângă creșterea numerică a acestor cercuri, adoptarea unor măsuri pentru dotarea cercurilor din cadrul unităților școlare și al Caselor de Pionieri și lărgirea colaborărilor cu asociațiile tehnice și științifice. În acest sens, s-au înscris cercurile uzinale, cu scopul de a-i educa pe copii prin muncă. Comandantul instructor pe unitate și directorul școlii stabileau o convenție și un plan de acțiune cu conducerea uzinei, conform căreia cadrele de specialitate, trusele de lucru și materia primă erau asigurate de uzine.

Pentru dotarea cercurilor din jud. Caraș-Severin, fondurile alocate de la bugetul statului au crescut din 1969 de la 538.000 lei la 972.000 lei în 1971¹⁵. Însă, în anul 1975 din partea conducerii Consiliului Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin, se menționează că dotarea este sub nivelul altor instituții similare din țară, solicitându-se: 10 motoare „Mobra” pentru construirea carturilor, 2 aparate mărit foto, 3 aparate de filmat pentru cinecluburile din Casele de Pionieri, 3 aparate de proiecție, 30 corturi de 2 sau 4 persoane pentru cercurile de turism, o stație de teleghidare pentru aeromodele și navomodele, 5 motorașe aeromodele, o mașină de uscat foto¹⁶.

Comisia cultural-artistică se ocupa cu difuzarea în școli a regulamentelor de participare la festivaluri, întocmirea graficelor cu serbările din cadrul Festivalului Cultural - Artistic, jurizarea concursurilor, creșterea numărului de formații cultural artistice; comisia sportiv-turistică coordona activitatea de acest gen din cadrul unităților de pionieri din județ; comisia metodică studia preocupările consiliilor de pionieri privind orientarea și conținutul programelor de activitate și al tematicilor din cadrul Caselor de Pionieri, sprijinea

¹¹ *Ibidem*, dos.2/1976, p. 1.

¹² *Ibidem*, dos.2/1979, p. 8.

¹³ *Ibidem*, dos.2/1972, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, dos.4/1976, p. 6.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 2/1972, p. 4.

¹⁶ *Idem*, inv. 1577, dos.1/1975, p. 90.

schimburi de experiență la nivel de județ, iar comisia organizatorică întocmea graficele ieșirilor pe teren, organiza vacanțele școlare și diferite evenimente „Ziua Pionierului”.

Deși activitățile desfășurate sub coordonarea Consiliului Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin vizau antrenarea copiilor în activități extrașcolare care aveau rol de socializare, de dezvoltare a aptitudinilor, de descoperire a unor talente și dezvoltare a spiritului de competiție, de autocunoaștere, de apartenență la un grup social, în realitate sistemul de învățământ era utilizat ca instrument de manipulare, pentru susținerea regimului comunist. Des utilizate erau tehnicile de persuasiune, și anume cea motivațională, prin care se ofereau recompense (premii, diplome) în schimbul participării la acțiuni de propagandă comunistă (serbări, festivaluri culturale artistice în vederea angrenării în susținerea cultului personal al lui Nicolae Ceaușescu); obligativitatea participării la acțiunile pionierești era o altă metodă des utilizată, iar în cazul unui refuz se aplicau diverse sancțiuni, cele mai cunoscute fiind scăderea notei la purtare sau excluderea din rândurile pionierilor, exploatându-se nevoia individului de apartenență la un grup social (copiii care nu erau incluși în organizația de pionieri, din motive disciplinare sau legate de învățătură, erau marginalizați, astfel încât costumul de pionier îi oferea un oarecare statut în clasă, școală și comunitate).

Bibliografie

SJAN CS, fond Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin, inv. 646, dos. 3/1969.

SJAN CS, fond Consiliul Județean al Organizației Pionierilor Caraș-Severin, inv. 1577, dos. 1/1968-1969.

DES ASPECTS CONCERNANT L'ACTIVITÉ DU CONSEIL DE L'ORGANISATION DES PIONNIERS DU DÉPARTEMENT DE CARAS-SEVERIN (Resume)

L'organisation „Les Pionniers de Roumanie” a été fondée en 1945, après la Seconde Guerre Mondiale et elle a coordonné les activités des deux : pionniers et élèves âgés de 7-14 ans, et les enfants d'âge préscolaire de 1976 et âgés de 4-6 ans, y compris une organisation communiste „Les Faucons du Pays”. Les deux organisations ont développé leur activité sous la supervision du Parti Communiste Roumain.

L'objectif de l'Organisation des Pionniers a visé à stimuler les activités culturelles et artistiques, sportives, éducatives, techniques et appliquées, mais aussi par des actions de formation patriotique. L'activité a été coordonnée au niveau national par le Conseil National de l'Organisation des Pionniers.

Le Conseil du département de Caras-Severin de l'Organisation des Pionniers avait en tant que responsabilités: des conseils sur toutes les activités au sein des pionniers du comté, l'organisation des vacances scolaires, des compétitions sportives, touristiques, culturelles, artistiques, techniques au niveau du département, etc. Ces activités ont été rendues publiques à l'aide du journal du département „Le Banner”.

Même si les activités menées sous la coordination du Conseil de comté de Caras-Severin de l'Organisation des Pionniers visaient à impliquer les enfants dans des activités parascolaires qui faisaient partie de la socialisation, le développement des compétences, la découverte de talents, le développement de l'esprit de compétition, la connaissance de soi, l'appartenance à un groupe social, en réalité, le système scolaire a été utilisé comme un outil de manipulation afin de soutenir le régime communiste.

ETNOGRAFIE

REPERE ETNOGRAFICE ȘI DE ARTĂ POPULARĂ ÎN „VASIOVA” (1929-1946)

Dumitru JOMPAN

Arhitectura populară

Din nenumărate impresii de călătorie ale lui Tata Oancea care din dictonul creat de el „*Munciți, cetiți, călătoriți*” a făcut un crez, am ales o scurtă mențiune cu caracter descriptiv referitor la o zonă învecinată Banatului Montan și anume din arealul hunedorean: „*Trecem prin satele Peștișu Mare, Cristurul Hunedoarei, Sînhalmul¹, sate frumoase și curate, se cunoaște arhitectura caselor ardelenesti...*”².

Între „*cuvintele Bătrânești*” culese și publicate în paginile gazetei se află și unele care trimit la construcțiile și elementele componente ale arhitecturii țărănești. Astfel, dacă la Marga unui depozit de alimente zidit la nivelul solului i se spune „*cozomantă*” în zona Bocșei „*cozomaciță*” este o „*colibă în pământ*”. La fel termenii „*covercă*” și „*cobilé*” din același spațiu geografic, definesc o „*colibă de nuiete*” respectiv un „*stelaj* (etajeră n.n) *în perete[le]*” interior al locuinței.³

O descindere a colportorului „*Vasiovei*” în zona etnofolclorică a locuitorilor de etnie croată, la Carașova, i-a sugerat acestuia următoarea remarcă: „*Sălașele sunt făcute, toate din piatră [și sunt] acoperite cu tulei și paie.*”⁴. Tot despre sălașe, aceste construcții țărănești situate în afara vetrei satului, în scopul adăpostirii, mai ales în timpul verii, a agricultorilor și crescătorilor de animale, de astă dată din Clisura Dunării, localitatea Coronini (astăzi Pescari) am aflat că: „*Bordeele rămase în Alibegau servit mult timp de sălașe coronienților care până acum se ocupau cu tăierea lemnelor...*”⁵.

Materialele de construcții: cornii, grinzile și scîndurile, se procurau din târgurile de la Caransebeș, Făget și Lugoj, de la gugulanii din Bucova care primeau în schimb legume și cereale.⁶

În alt loc⁷, redactorul „*șef*” al săptămânalului la care ne referim, arată dimensiunile unei case țărănești („*mică și joasă*”): lungă de 15 m. și lată de 7,5 m. Habitatul celor din pătura „*super-pusă*” rezidă din urmatorul vers din poezia „*Pace și razboi*” a lui Tata Oancea: „*Gospodarii, ca în acel sat, căși mari, avlii închise ...*”⁸.

În fine, imaginea uliții mari a Vasiovei „*cu casele albe ca neaua, cu ferestrele de cristal pline cu flori, cu drumurile și cărările măturate, grijate(îngrijite n.n) taman ca la Șf[intele] Paști*”⁹, face dovada ordinii, bunei gospodăririi, dragostei de frumos a locuitorilor perioadei interbelice, poate și de acum.

¹ Sînhalmul = Sântuhalm

² Oancea 1932 a, nr. 1-2, 9.

³ Oancea 1945, nr. 1-3, 4.

⁴ Oancea 1930 a, nr. 9-10, 9-10.

⁵ Alexandru Moisi 1932, nr. 37.

⁶ Oancea 1931, nr. 20-24, 16.

⁷ Oancea 1935, nr. 6-7,8.

⁸ Oancea 1940 a, nr. 8-12,2.

⁹ Oancea 1932 b, nr. 15-18, 14.

Interiorul locuinței

Parcurgerea întregii colecții a „*Vasiovei*” ne-a dat posibilitatea de a reconstitui inventarul unei locuințe țărănești din zonă. Dar, mai întâi trebuie să atragem atenția asupra caselor tradiționale cu una, două și trei încăperi care au asigurat dintotdeauna tihna și odihna locuitorilor din Banat și nu numai de aici. Dacă vechimea locuințelor monocelulare, precedate de cele rupestre, lacustre și de bordée de pierde în vremuri îndepărtate, locuințele cu două și trei încăperi datează de la mijlocul secolului al XVIII-lea.¹⁰

Revenind la „*inventarul*” camerei situate la stradă, numită la Marga „*ge părăge*” (de paradă), ori pentru „*mozovării*” (pentru musafiri), ne-am informat din rândurile scrise în proză și în versuri din paginile „*Vasiovei*” și am aflat următoarele: mobilierul de sorginte țărănească, un „*poșor* (porșor n.n) de <<trâmbe>> (sculuri id.) de pânză și fuioare”, războiul de țesut (după ușă), „*iconi*”, (icoane) pe pereți, lada de zestre burdușită cu „*lucruri de-a babii*” („*ponevi*”, „*chilimuri*” și „*cămăși*”), în sfârșit furca de tors și pieptenii de scărmanat lână.¹¹

În tinda caselor locuitorilor din: Bocșa, Bozovici, Dalboșeț, Gerbeț (Gîrbovăț?), Lăpușnic, Oravița, Prigor, Rudăria și Șopotu Vechi¹² în perioada interbelică, puteai să vezi în jurul „*vetrei luminii*” (vetrei focului), situată într-un colț: lăzi „*cu cucuruz și poame*”, „*cotărițe cu nuci*”, „*saci cu crumpiri*” (cartofi), oale mari de pământ cu „*picmez*” (magiun din prune).¹³

În camera de locuit „*grinzile*” [aparente] *serveau de dulapuri și polițe*. Doamne-marturisea Petru E. Oancea-câte *cele(a) mai erau înfipte după grinzi: linguri, cuțite, furcuțe* (furculițe n.n), *fuse, spete*¹⁴, *mosoară*¹⁵, *sfredele, seceri, ciocane, dălți, țâdule*¹⁶, *bufare de porțăie, de dare (...)*¹⁷, *cărțile*¹⁸ *boilor, a vacilor, a oilor, a porcilor. Legături de semințe de curcubetă*¹⁹, *cre(h)toveți*²⁰, *de salată. Chite*²¹ *de bosioc și sălci sfin[ți]te de la Florii și [de] tei de la Rusale. Într-o sticlă de o litră era molitva de la Botez și sticla era legată cu un șpogată*²² *și acățată de un cui bătut tot în grindă.*”²³ Toate acestea, înghesuite într-un spațiu locuibil limitat explică aceea „*teamă de gol*”, „*groază de vid*” („*horror vacui*”) a țăranului român.

Portul popular

Între îmbrăcăminte și mediu a stat întotdeauna omul de la țară, creator al tuturor elementelor de cultură materială și spirituală și totodată păstrător al tradiției.

Căutând în paginile revistei „*Vasiova*” astfel de elemente am aflat o seamă de mențiuni legate de portul popular al bănățenilor. Fără îndoială, toate acestea conduc la ideea integrării portului bănățean în contextul costumului popular național, românesc.

¹⁰ Blaj/ Grigorescu 1985, p. 94.

¹¹ Oancea 1935, nr. 6-7, 9.

¹² Oancea 1930 b, nr. 20-22, 7.

¹³ V. nota 2.

¹⁴ „*Spete*” = piese la războiul de țesut.

¹⁵ „*mosoădră*” = ața (cânepă, bumbac, lână) adunată pe o țeavă din lemn, la sucală, pentru moment în suveica.

¹⁶ „*Țidule*” = bilete cu însemnări importante, bilete de tren.

¹⁷ Cuvant ilizibil.

¹⁸ „*cărțile*” = niște certificate de identitate a animalelor domestice fără de care nu se puteau vinde ori cumpăra, acestea și pentru o evidență a lor.

¹⁹ „*Curcébetă*” = dovleac.

²⁰ „*Cres(h)ovéți*” = castraveți.

²¹ „*Chite*” = buchete.

²² „*șpogată*” = ață tare, rezistentă.

²³ V. nota 11.

Costumul femeiesc

În privința materialelor necesare confecționării costumului femeilor de la țară a trecut vremea când textura (pânza) se obținea din țesutul cânepii și inului în război. În perioada „*Vasiovei*” au fost introduse materiale noi precum bumbacul și alte materiale țesute în fabricile textile: catifeaua²⁴, mătasea²⁵, și cele necesare broderiei: firul metalic²⁶, mărgelile și paietele.²⁷

Iată inventarul portului unei femei de la țară în ordinea numărului de informații culese: *opregul*(6)²⁸, *catrința* (5)²⁹, *brecirea și briul*(5)³⁰, *poalele*(3)³¹, *cămasa* sau *ciupagul*(2)³², *laibărul* sau *pieptarul*(2)³³ și *obielele*(2).³⁴

Opregul. Piesă vestimentară definitorie pentru costumul popular al bănățencelor se numește aici și „*chițele*” și se compune din „*petec*” și „*ciucuri*”.

El se poartă de femei dinainte și dinapoia părții inferioare a corpului acoperind „*poalele*” (fustanela).

Catrința. Piesă de costum de formă dreptunghiulară purtată de femei în față (jumătatea interioară a trupului). Ea poate fi țesută în război sau brodată, cusută.

Brăcirea și briul. Asemenea catrințelor, aceste cingători se obțin în războiul de țesut și prin broderie. Iată doua versuri de largă respirație care atestă una dintre aceste tehnici practicate de bătrâne:

„*Ca ele chiar nimeni nu știe brăciri mandre să țese
La fel nu știu basme, povești cu crai și cu crăiese.*”³⁵

Poalele, sunt fustanele din pânză albă țesută în război pentru acoperirea părții inferioare a torsului femeii. Pentru întreținerea lor femeile manifestă o grijă deosebită. Aceasta o dovedește versul care urmează:

„*Cîte poale carii trăbă pigluite și călcate...*”³⁶

Cămașa sau cipagul „*cusut pe mîneci și pe piept*”³⁷ nu este altceva decît bluza sau iia țărănească.

Pieptarul „*înfundat*”³⁸ și **laibărul** negru „*cusut pe piept*”³⁹ în portul femeilor din Banat a avut o funcție utilitar-estetică.

²⁴Cf. *Vs.*(V), I (1929), 3, 1.

²⁵*Idem*, IV (1932), 1-2, 16; I (1929), 3, 1.

²⁶*Idem*, V (1933), 8-9, 8; II (1930), 5-6, 7.

²⁷*Idem*, V(1933), 8-9, 8.

²⁸*Idem*, I (1929), 7, 2; 20-21-22, 2; IV (1932), 11-14,4; X (1938), 6-8,2; XVIII (1946), 6-10, 3.

²⁹*Idem*, I (1929), 7, 2; 20-21-22, 16; X (1938), 6-8, 2. XVIII (1946), 6-10, 3.

³⁰*Idem*, I (1929), 20-21-22, 2;IV (1932), 11-14, 4; XII (1940), 8-12, 2.

³¹*Idem*,X (1938), 6-8, 2; XVIII (1946), 6-8, 2.

³²*Idem*,IV (1932), 11-14, 4; XVIII (1946), 6-10, 3.

³³*Idem*, IX (1937), 4-5, 9; XVIII (1946), 6-10, 3.

³⁴*Idem*, IV (1932), 19-24, 16.

³⁵*Idem*, XII (1940), 8-12, 2.

³⁶*Idem*, X (1938), 6-8, 2.

³⁷*Idem*, IV (1932), 11-14, 4.

³⁸V. Grupul de țărani frunțași din Vasiova.

³⁹V. *Idem*, XVIII (1946), 6-10, 3.

Obielele. Tata Oancea povestea cum, cu 50 de ani în urmă, așadar prin 1882: „Tot cam la două săptămîni vine la noi o rămneacă(?) ce ne țese obiele și străiți, în parte.”⁴⁰

Ornamentica. Elementele decorative ale veșmintelor femeiești se numeau „pui” iar tehnica obținerii ornamentelor „împuiere” de unde „cămasă împuiată cu pui.”⁴¹ Textele în poezie șo proză ale săptămînalului vasiovean vorbesc doar despre o ornamentație fitomorfa (florală):

„Mi-a țesut maica-n război
Brîu de fir
Și fir de grîu
Și-n trifoi cu patru foi
De noroc
Cînd plec la joc.
Și maica mi-a mai ursit

.....
Toamna ruginită-n struguri
Aur copt în crengi de tei

.....
Și-n giorgeie
A-mpietrit
Zgîrgori rupți din curcubeie
Maci pe sloguri sîngerînd
Jorzi de salcă-n rîu plîngînd
Și pe umeri în chiță
Alte flori de romaniță.....”⁴²

Tehnici. Din prea frumoasele versuri ale poetului Constantin Miu Lerca se subînțeleg cele doua tehnici de înfrumusețare a componentelor portului: țesutul și cusutul (broderia) într-un cadru închis al industriei casnice.⁴³

Găteala capului la femei. Dacă despre pieptănătura părului nu am aflat nimic știm că în împrejurimile Bocșei se purtau mărgelile și salbă la gât⁴⁴ flori în *cosițe*⁴⁵ și la urechi.⁴⁶ Iată cît de frumos a exprimat această ținută, Tata Oancea:

„Și ăste fete, ori la cor
Ori că la muncă pe ogor
Sunt fără de pereche
Și tot așa îs pe la joc
Cînd le învart junii cu foc
Cu flori după ureche.”⁴⁷

⁴⁰ *Idem*, IV (1932), 19-24, 16.

⁴¹ *Idem*, I (1929), 7, 2.

⁴² *Idem*, V (1933), 8-9, 8.

⁴³ V. Despre țesut, *Idem*: I (1929), 3, 1; 12, 12; 20-21-22, 2; IV (1932), 1-2, 16; V (1933), 8-9, 8; cusut: V (1933), 8-9, 8; tors: I (1929), 3, 1.

⁴⁴ *Idem*, VIII (1936), 4-, 7; 15-17, 4-5.

⁴⁵ *Idem*, XVIII (1946), 6-10, 3.

⁴⁶ *Idem*, I (1929), 18, 2.

⁴⁷ *Idem*, I (1929), 18, 2.

Costumul bărbătesc. Informațiile despre ținuta vestimentară a țăranilor sunt cu mult mai sumare.

Iată inventarul părților componente ale acestui tip de costum popular⁴⁸: *cămașa*⁴⁹, *clăbățul*⁵⁰, *cojocul (burca)*⁵¹, *cureaua (breșirea, chimirul)*⁵², *pălăria*⁵³, *obiiele*⁵⁴ și *opincile*⁵⁵. O descriere a fiecărei piese în parte este de prisos căci în general acestea apar în cadrul unor enumerări precum:

„... Tata vinde cucurezul, ce ni-l dă lunca, zăvoiul
Ca să-mi cumpere cămașă și șubă și pălărie....”⁵⁶

Tata Oancea, spirit critic, a fost deranjat de „costumul nemțesc” al bărbaților din Ghiroda Veche.⁵⁷ Aceleași sentimente le-a încercat și cu prilejul Sărbătorii Cântecului Românesc de la Timișoara din anul 1936⁵⁸, ca de altfel pe toți cei îmbrăcați neglijent asemenea „vândrașului”, cu „cămeși” și „fleacuri de izmene”.⁵⁹

Redactorul „*Vasiovei*” a adus critici aspre la adresa acelor care au părăsit portul popular împotriva luxului în ținuta vestimentară a femeilor de la sat.

Atracția sa pentru vestimentația de sorginte populară l-a determinat să publice în paginile foii sale o seamă de fotografii care pot servi ca dovezi autentice a unei creații de excepție în acest domeniu. Reținem un fragment dintr-un articol semnat de el pentru a dovedii admirația la care am făcut referire mai sus: „... Nu cred sa fie port mai frumos, mai fermecător, mai pitoresc decât portul nostru românesc din Banat.”⁶⁰

Alimentația tradițională

„Ca și focului - menționa Mitropolitul Nicolae al Banatului - *apei i s-au conferit atribuții extraordinare*”.⁶¹ La acest element vital s-au făcut referiri atunci când a venit vorba despre fântânile și izvoarele de la Răcăjdia care poartă numele de „știubeie” sau „pomosturi”⁶².

Alimentarea cu apă a populației din unele zone ale Banatului a constituit dintotdeauna o mare problemă. Astfel, la Carașova: „*Fântânile sunt puține* - stare de fapt constatată de Tata Oancea cu ocazia peregrinărilor sale - *iar locuitorii își procură apa din Caraș*.”⁶³ Situația din unele locuri din Banatul Iugoslav era asemănătoare „... *apa de izvor se află foarte adânc (la 50-60 m). Așa că numai cu puterea calului se poate scoate, spre care scop s-au făcut un anumit fel de fântâni numite «vîrtej»[uri]*.”⁶⁴

⁴⁸Cum despre fiecare piesă de costum s-a făcut doar câte o referire, enumerarea se face după criteriul alfabetic.

⁴⁹*Vs.* (V), I (1929); 3, 1.

⁵⁰*Idem*, IV (1937), 4-5, 9.

⁵¹*Idem*, IV (1932), 11-14, 4.

⁵²*Idem*, ib.

⁵³*V.* nota 26.

⁵⁴În localitatea Coronini (astăzi Pescari) obielele se leagă cu curele „...*obicei moștenit de la romani*” (v. nota 28).

⁵⁵*Idem*, ib.

⁵⁶*V.* nota 26.

⁵⁷*Vs.* (V), XVIII (1946), 6-10, 3.

⁵⁸*Idem*, VIII (1936), 15-17, 4-5.

⁵⁹*Idem*, VIII (1939), 1, 2.

⁶⁰*Idem*, v. nota 35.

⁶¹Corneanu 1987, p. 384.

⁶²Novacovici 1935, nr. 2-3, 5.

⁶³Oancea 1930, nr. 9-10, 10.

⁶⁴Bizeria 1932, nr. 1-2, 5.

Apa a fost nelipsită dintotdeauna în cultul morților. În Joia Mare: „*Măicuțele cu cârcege și olcuțe noi [cu apă] și cu must de prune (...) în zori de zi la pă[r]ăul din Ogașul lui Avram «să sloboadă izvorul»*”.⁶⁵

Din hrana de fiecare zi a locuitorilor din zona în care s-a difuzat gazeta „*Vasiova*” nu au lipsit următoarele alimente: „*borîndăul*”⁶⁶, „*brînza*”⁶⁷, „*chisălița*”⁶⁸, „*coleșa*”, „*cuglufu*”⁶⁹, „*grumpii*”⁷⁰, „*ouăle crude*”⁷¹, „*pecmezu*”⁷², „*poamele*”⁷³.

Meniul pomenilor și praznicelor pe vremea lui Tata Oancea se compunea din: „*tăiței cu mălai*” și „*curechi cu carne*”.⁷⁴ Masa de pomană era servită în casă pe timp de iarnă ori de vreme rece și *sub „gorunul ăl mare”* pe timp frumos.

Rudele, vecinii și foștii prieteni ai defunctului primeau câte un colac, o „*cîrșoară*”⁷⁵ și o lumînare iar copiii, după ce rosteau formula tradițională „*Dumnezeu să primească*”, plecau „... cu (...) colăcelul-n poznari și cu lumînarea înconvoiată după guleru dăla chimeșă.”⁷⁶

Sărbătorile religioase de peste an și-au pus amprenta asupra alimentației tradiționale a românilor ortodocși.

La 40 de mucenici („*la Sîmț*”), în ziua de 09.03., femeile păstrătoare, loiale datinilor și obiceiurilor strămoșești, înainte de anul 1990. Ne informează Tata Oancea , pregăteau din „*aluat dospit*”⁵⁰ de turtă pe care le însemnau „*pe amîndoua părțile cu o țevă de soc*” cu 40 de cerculețe (40 mucenici), apoi le ungeau cu miere de albine.⁷⁷ În alt loc, redactorul foii menționa: „...*nu știam încă, că, la patruzeci de mucenici nu de fac în tot satul numai turtă rotunde (...) așa ca-n satul nostru Vasiova ci, se mai fac și altfel și altcum. În loc de turtă să fac sfinți, de istănă*”⁷⁸, *mă rog! Cu mâni, cu picioare, cu cap, cu foale*⁷⁹, *asa tăman, ca un om, ca un sfânt*⁸⁰”.

„Baba Iulii”, un personaj emblematic al Vasiovei, în vremea lui Tata Oancea, vizavi de această sărbătoare și-a adus aminte despre o credință moștenită din bătrîni pe care susnumitul scriitor a publicat-o în gazeta sa și anume că: „...*la Sîmți trebuie să moară un țigan, de frig*”.⁸¹

La Lăsatu Postului (La „*Zăpostât*”). Pentru frumusețea exprimării și stilul umoristic al autorului, oferim cititorilor încă un pasaj: „*Zăpostitul. Mama a făcut o mulțime*

⁶⁵ Vs. (V), VII (1935), 6-7, 6.

⁶⁶ „*Borîndău*”=sînge de porc fript. (v. *Idem*, XBI(1944), 1-3, 3.).

⁶⁷ Tata Oancea recomandă cititorilor brînză din Valea Almăjului care „...*e fără pereche*”.

⁶⁸ Oancea 1940 b. Iată acest fel de mîncare în poezia cu titlul de mai sus: „*Și acuma măi la urmă cie mă(i) rog să-mi fași un binie/M-o vienit, audz, o poftă, dar, să nu cie rîdz dă minie/Fiinc-aiși nu șciu s-o facă, pune, tu-ntr-o cotăriță/și-m trimiecie cu-aizînbănu, tri bligie dă chisăliță*” („*chisăliță*”=mîncare de post din zeamă de prune).

⁶⁹ „*cugluf*”=cozonac. (v. *Idem*, XVII (1945), 4-7, 4.

⁷⁰ „*Grumpi*”=crumpi, cartofi. (v. *Idem*, IV (1932), 11-14, 13).

⁷¹ Gospodinele pot afla din paginile revistei cinci rețete culinare de preparare a ouălor crude. (v. *Idem*, VIII (1941), 1, 5.

⁷² „*pecmêz*”=pezmet, magiun de prune. (v. *Idem*, IV (1932), 15-18, 14).

⁷³ V. *Idem*, VII (1935), 6-7, 6; 15-18, 12.

⁷⁴ *Idem*, IV (1932), 7-10, 14.

⁷⁵ *Idem*, lb.

⁷⁶ *Idem*, I (1929), 19, 4.

⁷⁷ *Idem*, IV (1932), 5-6, 17.

⁷⁸ De „*istănă*” =adevărat.

⁷⁹ „*Foale*”=burtă.

⁸⁰ Vs. (V), II (1930), 5-11, 11.

⁸¹ V. nota 1.

de colaci cu pecmez⁸², cu nuci, cu brânză de vacă și a copt un po[r]șor de turte și a fript cârnați și șoncuri⁸³, ști[i], ca la nuntă. Au, sufletul meu.”⁸⁴

În **Joia Paștilor** (La „Joi Mari”). În amintirea morților, copiilor, bătrânilor, oamenilor nevoiași li se dă de pomană: olcuțe cu alimente felurite, ouă, colaci și „creițari”.⁸⁵

Amintindu-și de bătrâna la care mai sus am făcut pomenire, ctitorul, „Vasiovei” și-a transpus gândurile și sentimentele în următoarele versuri:

„Cum ne-astrîngea Baba Iulii
Dumnezeu Sfîntul s-o ierte
Și ne dă la fiecare
Olcuțe cu poame fierte.....”⁸⁶

În **Sâmbăta Rusaliilor** ca și la **Sfîntu Petru**, vasiovenele dădeau de pomană fructe: fragi, căpșuni, cireșe și pere de Sîn Petru.⁸⁷

În paginile revistei am aflat și cât s-a mîncat și s-a băut la ziua numelui unui oarecare „Mita” la Sf. Dumitru, de „Sâmedru”: „au copt o mulțime de pâ(i)ni, de colaci, de plăcinte, cu pecmez (...). Au cumpărat 25de litri de vin, au tăiat două oi, mulțime de gîște, de găini. Curechiu, să se năcrească, au băgat în niște oale ...”.⁸⁸

La **Crăciun**, pomana pentru morți consta din: colaci și cârnați.⁸⁹

În alte locuri și ocazii adulții se înfruptau din „mămăligă cu varză acră” (la stîină)⁹⁰, iar copiii, de la șatră, își cumpărau „turce” și „boboașă”⁹¹.

Târgurile

După Iuliana Blaga: „Cercetarea târgurilor trebuie considerată ca un domeniu de primă ordine a etnografiei.”⁹²

Problema piețelor și a târgurilor a fost atinsă în câteva materiale publicate în gazeta săptămînală „Vasiova”. S-a scris despre schimbul tradițional de produse de la Bocșa Montană, Caransebeș, Hațeg, Oravița și Timișoara.

La târgul mare de „Sân Petru” de la Bocșa Montană, anul 1929, a venit mulțime de lume:

„Dinspre Bocșa, dinpre Doclin, Feru⁹³, Ramna și Bărbosu,
Ezeriș, Călnic, Reșița, haida, haida, vin cu grosu....”⁹⁴

În Caransebeș cu ocazia unui schimb săptămînal de mărfuri, din anul 1933, au participat locuitorii satelor din văile: Bistrei, Sebeșului și Timișului dar și o mulțime de

⁸² „pecmez”=v. Supra.

⁸³ „șonc”=șuncă.

⁸⁴ Vs. (V), IV (1932), 3-4, 13.

⁸⁵ „creițăr”=monedă mică de aramă, a o suta parte dintr-un fiorin.

⁸⁶ Vs. (V), I (1929), 7, 8.

⁸⁷ Idem, IV (1932), 11-14, 10 și 12.

⁸⁸ Idem, IV (1932), 19-24, 12.

⁸⁹ Idem, VII (1935), 8-9, 8.

⁹⁰ Idem, V (1933), 6-7, 6.

⁹¹ Idem, IV (1932), 15-18, 14.

⁹² Blaga, 1977, p. 231.

⁹³ Fer=Ocna de Fier.

⁹⁴ Vs. (V), I (1929), 12, 10.

orășeni. Inginerul Petru Fotoc ne-a lăsat câteva impresii din care spicuim: „În jurul nostru se desfășoară deja mișunarea colorată a târgului (...). Străzile erau pline de mulțimea țăranilor și a țărcăncilor (...). Femeile (...) cu o uimitoare siguranță balansau pe cap poveri considerabile.”⁹⁵

Hațegul, după Tata Oancea: „Cred că e așa de mare ca Bocșa Montană, a noastră (...) [era un] oraș frumos cu târguri foarte cercetate.”⁹⁶

Locuitorii de etnie germană din Oravița organizau anual „chirvaiul”, tot un fel de târg, ocazie cu care participanții puteau vedea și auzi „nărozii cutrîmbiți și tobe”.⁹⁷

La șatra lui Petru Olaru, „cel mai fain căsap”⁹⁸, postată în Piața Traian din Timișoara, în săptămîna Paștilor din anul 1939 se găseau de toate: „caș sărat și caș de-al dulce”, lapte „pútăr”⁹⁹, legume și fructe.¹⁰⁰

Am mai aflat, că în târg la Neuwerk¹⁰¹ veneau cu produse, negustori din: Ciacova, Făget, Lugoj, Oravița, Turnu Severin și Vârșet. „Târğașii”¹⁰² puneau în vânzare, înainte de anul 1900: produse agricole („pomărâme”¹⁰³, „răchie fiartă”, „cîrnați fripiți” cu „gemiști”¹⁰⁴); animale: boi, cai, capre, oi, porci și vaci. La șetrele înșirate pe malul Bîrzavei erau expuse: „icóni”¹⁰⁵, instrumente muzicale (clar[i]nete, „drâmboâne”¹⁰⁶, (h)armonici, „múzici de gúră”¹⁰⁷, tobe și trîmbițe.¹⁰⁸

Olarii din Biniș, căldărarii din Lugoj, Oravița și Vârșet și „cloámfării”¹⁰⁹ își vindeau produsele meșteșugărești: oalele de pămînt, „cănțile”¹¹⁰, „băgicurile de pleu”¹¹¹, căldările și cazanele de aramă.¹¹²

În târg, copii și tinerii și, nu numai ei, se dădeau în „ringhișpir”¹¹³ și intrau la „zircus”¹¹⁴ să se distreze.

Căutătorii de comori („Vîlvășii”).

Un număr oarecare de informații trimit la căutătorii de comori ascunse în pămînt de cei avuți, de lotrii sau haiduci, de hoți.

Căutarea și, eventual, găsirea unor așa zise tezaure impunea din partea acestor visători, aventurieri, o seamă de restricții, de precauții precum și procurarea unor instrumente, a unor unelte care trebuiau să împlinească anumite condiții.

O astfel de comoară putea fi identificată numai în zilele mari, de sărbătoare ale anului, după para de foc, vîlvătaia ce se ridică deasupra locului unde era ascunsă, fenomen

⁹⁵Idem, V (1933), 4-5, 5.

⁹⁶Idem, III (1931), 20-24, 17.

⁹⁷Idem, III (1931), 5-6, 7.

⁹⁸„Căsap”=măcelar.

⁹⁹Lapte „pútăr”=lapte praf.

¹⁰⁰Vs. (V), XI (1939), 4-6, 2.

¹⁰¹Neuwerk

¹⁰²„Târğașii”=tîrgoveți.

¹⁰³„pomărâme”=o mulțime de fructe.

¹⁰⁴„Gemiști”=„jămiști”, chifle, pituști.

¹⁰⁵„Icóni”=icoane.

¹⁰⁶„drimboâne”=drîmbe, instrumente populare muzicale.

¹⁰⁷„Múzici de gúră”=muzicuțe.

¹⁰⁸Vs. (V), IV (1932), 7-10, 15-16.

¹⁰⁹„cloámfării”=tinichigii.

¹¹⁰„cănți”=câni.

¹¹¹„Băgicuri de pleu”=vase mici de tinichea.

¹¹²Vs. (V), IV (1932), 7-10, 15-16.

¹¹³„ringișpir”=carusel.

¹¹⁴„zircus”=circ.

chimic explicat de altfel din punct de vedere științific. În popor, acestui proces i se spunea „joacă banii”. Credința că „*flacăra galbenă*” este a galbenilor; a monedelor sau obiectelor din aur, cea albă a celor de argint și cea roșie a celor de aramă¹¹⁵, nu o putem contesta.

Odată depistat locul comorii, „*vâlvașii*” își pregăteau uneltele pentru săpat: lopeți, rangă, sap și tîrnăcoape care trebuiau să aibe „*dârjale* (cozi n.n) *de jugastru*.”¹¹⁶

Aflarea locului, procurarea uneltelor nu sunt suficiente pentru atingerea scopului final, căci toți cei implicați în această, să o numim „*afacere*”, erau obligați ca trei zile de miercuri și tot atîtea de vineri să postească și, în plus, să facă, fiecare cîte 25 metanii.¹¹⁷

Pentru „*reușita deplină*” unul din inițiatori, colaboratori, trebuie să dispună de încă două „*struménțe*”¹¹⁸, „*o cûglă*”¹¹⁹ (...) *de fier sau oțel, de cinci kg*” și „*un șpogt*”¹²⁰ lung” pe care trebuie să-l poarte în sîn ziua și noaptea pînă cînd faptui-se-va lucrul respectiv.¹²¹

Să ne imaginăm că dintr-un loc ascuns urmărim acțiunea celor dornici de a se îmbogăți într-o noapte, fără muncă silnică, de fiecare zi. E miezul nopții, căci la această vreme se acționează, cînd dorm și izvoarele. Sunt prezenți Uica Nicolae Noghea cu cei patru „*ortaci*” (a reține, un număr fără soț). Ei se apropie de locul respectiv mergînd cu spatele ca „*vîlvele*”¹²² să nu le vadă fețele pentru a nu-i „*pocii*” și nu scot nici un cuvînt din același motiv. Se pare că ursul sau bivolul, păzitorii comorii, nu sunt „*acasă*”. Se muncește greu ore în șir fără nici un rezultat. Trebuie că au greșit ceva. În zori sleiți de puteri se lasă păgubași. Pe semne că nici unul dintre ei n-a îndeplinit condițiile puse de acela care a ascuns comoara: „... *să-i afle un popă, un dascăl, un om cu numele: Petru, Ion sau Gin*”¹²³ ori că poate că nici unul dintre ei nu a fost „*șigan corturar*.”¹²⁴

Dacă ar fi dat de căldarea cu galbeni trebuia să pună pe „*gura*” ei cinci oale mari de Biniș și, atunci „*Dacă banii se băgau singuri în oale, era semn că sunt bani curați, că sunt ai lui Dumnezeu, și-i puteau lua, iar dacă nu, (...) er(e)a semn că sunt ai dracului și nu trebuia(u) să-i ia.*”¹²⁵

Ocupațiile principale, secundare și meșteșugurile

Deși agricultura și creșterea vitelor, ocupații de bază în economia rurală, i-a solicitat, zi de zi pe țăranii din zonele administrative: Banatul Sârbesc, Caraș-Severin, și Timiș-Torontal, am constatat sărăcia informațiilor referitoare la aceste domenii de activitate umană. Îndemnul repetat al redactorului gazetei „*Vasiova*” pomenit de noi la începutul acestui studiu: „*Munciți, cetiți, călătoriți*” a dobândit valoarea de leitmotiv. Ideea aceasta am întîlnit-o în mai multe din devizele (motto-urile) corurilor și fanfarelor din Banat cu deosebire că îndemnul spre lectură a fost înlocuit cu imboldul intonării cântecelor și doinelor străbune.

¹¹⁵Oancea/Noghea 1932, nr. 19-24, 19.

¹¹⁶*Idem*, ib., p. 18.

¹¹⁷V. nota 1.

¹¹⁸„*struménțe*”=instrumente, unelte.

¹¹⁹„*o cûglă*”=bilă, sferă metalică.

¹²⁰„*șpogót*”=funie groasă.

¹²¹V. nota 1.

¹²²„*vâlve*”=personaje imaginare care stăpînesc comoara.

¹²³V. nota 1.

¹²⁴V. nota 2.

¹²⁵Oancea/Noghea 1939, nr. 20-24, 9.

Dintre mulțimea activităților din agricultură au fost amintite în treacăt: aratul¹²⁶, cositul trifoiului¹²⁷ și treieratul.¹²⁸

Cititorii revistei „*Vasiova*” au posibilitatea să cunoască destule lucruri interesante despre una dintre cele mai vechi ocupații, creșterea animalelor.

Mai întâi aceștia se vor familiariza cu o terminologie specifică privitoare la:

A. amenajări: „*pătul*”¹²⁹, „*polóști*”¹³⁰, „*sălăș*”¹³¹, „*stăul*”¹³², „*strungă*”¹³³, „*șură*”¹³⁴. ș.a ;

B. gruparea animalelor în: „*arghelie*”¹³⁵ de cai, „*hîție*”¹³⁶ de porci, „*ciopór*”¹³⁷ de oi, „*ciórdă*”¹³⁸ de vaci.

Tata Oancea își amintea cum, ai lui, iernau oile în apropierea casei unde și-au amenajat: „*stăul*”, „*strungă*” și „*șura*” toate împrejmuite cu gard înalt de 2 m, „*Ca să nu poată sări peste el*”¹³⁹.

„*Cu 50 de ani în urmă*”¹⁴⁰ - scrie undeva Tata Oancea – *su'grădină, n-am mai cosit otava, jumătate de loc, ci am făcut stînă. Muta[m] strunga din loc în loc ca să satur oile de-arîndul și să [se] «gireagă»*¹⁴¹ *locul de păscut...*”¹⁴²

Am descoperit în colecția gazetei trei poeme compuse la sugestia vieții pastorale din sud-vestul țării: „*Un bătrîn*”¹⁴³ de Gheorghe Bălțeanu, „*Cioporul de oi*”¹⁴⁴ și „*Ciobănașul Paveluș*”¹⁴⁵ de Petru E. Oancea.

Almăjenii, scrie „*foaia*” de care ne ocupăm, își pășuneau vitele (boii, oile, porcii și vacile) în munți, de Primăvara, de prin Februarie, în anii cu primăveri timpurii și până Toamna, târziu, în luna Noiembrie.¹⁴⁶

În iarna anului 1946 Tata Oancea s-a înălțat, întâmplător, cu doi ciobani, „*urmași de-a lui Traian și Decebal*”, în Parcul Catedralei din Timișoara. Aceștia erau originari „*din jurul frumoasei Orăștii*” și se deplasau cu turmele de oi practicând astfel un păstorit transhumant, pentru a le ierna în Banat „*în câmpiile Ciacovei*”¹⁴⁷

Cu toate că Banatul este străbătut de o mulțime de ape bogate în pește, despre pescuit, o ocupație anexă, importantă a românilor, nu am descoperit nimic în afară de două cuvinte care definesc uneltele pescarilor: „*crîstăș*”¹⁴⁸ și „*halău*”¹⁴⁹

¹²⁶ Vs. (V), VIII (1936), 1, 3.

¹²⁷ Idem, IV (1932), 7-10, 15.

¹²⁸ Idem, ib., 11-14, 12.

¹²⁹ „*pătul*”=depozit de furaje.

¹³⁰ „*polóșit*”=teren împrejmuit pentru vite.

¹³¹ „*sălăș*”=v.supra.

¹³² „*stăul*”=loc împrejmuit, staționar pentru oi.

¹³³ „*strungă*”=loc îngrădit unde se așteaptă oile pentru a fi mulse.

¹³⁴ „*șură*”=adăpost la țară la intrarea în ogradă ori la trecerea înspre grădina casei.

¹³⁵ „*arghelie*”=herghelie.

¹³⁶ „*hîție*”=hîța, mai mulți porci domestici sau mistreți laolaltă.

¹³⁷ „*ciopór*”=turmă.

¹³⁸ „*ciórdă*”=ciurdă, mai multe vaci laolaltă.

¹³⁹ Oancea 1932 a, nr. 1-2.

¹⁴⁰ Vs. (V), IV (1932), 15-18, 14.

¹⁴¹ „*să gireagă*”=să îndrepte.

¹⁴² V. nota 1.

¹⁴³ G[heorghe] B[ălțeanu], *Un bătrîn*. În: Vs. (V), XI (1939), 5.

¹⁴⁴ Oancea 1929, 16, 8.

¹⁴⁵ Idem 1930, 13-14, 2.

¹⁴⁶ Idem, 15-16, 7.

¹⁴⁷ Idem 1946, 1-5, 1.

¹⁴⁸ „*crîstăș*”=sac pentru prins pești.

O impresie interesantă ne-a lăsat Tata Oancea cu ocazia unei vizite În Valea Mureșului cu privire la această, îndeltnicire anexă „Într-un loc, pe țărmul Mureșului, sunt o mulțime de căzi în cari(i) pescarii, ce prind pește, din râu îl toarnă.”¹⁵⁰ Pescuitul în apele Carașului a fost practicat din Ofcea (Banatul Sârbesc) care s-au mai ocupat și cu împletitul rogojinilor.¹⁵¹

Pădurăritul, tot ca o ocupație anexă, a apărut o singură dată în contextul unui vers din poezia „*Meditare de Anul Nou*” a lui Tata Oancea, alături de alte două preocupări amintite mai sus:

„Am doborât păduri întregi și am săpat și am cosit...”¹⁵²

Exploatarea cărbunelui, la Anina și în alte locuri, a atras după sine practicarea altei ocupații anexe „cărăușitul”: „zilnic trec carele cărbunarilor cu cărbuni din Bichișcin la Schelz”.¹⁵³ Între cuvintele dialectale explicate de redactorul gazetei care ne trimite la această practică minieră, l-am găsit pe acela de „biriș”.¹⁵⁴

Transportul produselor agricole și industriale se făcea cu atelajele: carul cu boi și căruța cu cai. Pentru întreținerea și reparațiile acestora a fost nevoie de rotari.¹⁵⁵ Într-unul dintre seriarele intitulate *Însemnări din viață*¹⁵⁶ am aflat câte ceva din secretele rotăritului: „... din drumul mare, ducem o roată să o ferece. Mă uit tare curios la focul groaznic ce suflă ca un balaur și aprinde cărbunii ce înroșesc cercul pe care(le) apoi îl prind calfele cu cleștele îl pun pe nicovală și se pun cu baroasele pe el.”¹⁵⁷ Și, cu toate acestea se petreceau cu 50 de ani în urmă de apariția ziarului, mai exact în 1882.

Memoria periodicului supus observației noastre păstrează numele argăsitorului Nica lu Nani căruia „... o arghelă”¹⁵⁸ de copii de nemți din Neuwerck [ii] adună gârgoașe¹⁵⁹ de gorun (...) și le duc lui Nica lu Nani să gireagă¹⁶⁰ pieile cu ele.”¹⁶¹

O altă meserie, baiangeria sau vopsitul „motchelor”¹⁶² și a catrințelor s-a practicat și la Ramna, ca în oricare alt sat, prin folosirea coloranților naturali sau chimici. La Marga, de plidă, vopsitorului obiectelor textile i se spunea „fărbări”.¹⁶³

Cărămida, element esențial în construcția caselor, acareturilor și a sălașelor, a fost confecționată de țigani. Astfel în localitatea Măgura, prețul a o mie de cărămizi era de „3 florini și o litră de răchie”.¹⁶⁴

Din volumul, Topografia satului și hotarului Măidan¹⁶⁵, publicată fragmentar în „Vasiova”, am aflat care au fost meseriile practicate de locuitori în scopul obținerii de venituri suplimentare necesare propriei lor existențe. Iată numele acestor meseriași la anul 1895 când a văzut lumina tiparului, monografia mai sus amintită: argăsitori, brutari,

¹⁴⁹ „halău”=idem.

¹⁵⁰ V.s. (V), IV (1932), 1-2, 11.

¹⁵¹ Idem, VII (1935), 1, 4.

¹⁵² Idem, VIII (1936), 1, 3.

¹⁵³ Idem, IV (1932), 15-18, 11.

¹⁵⁴ „biriș”=căruțaș, cărăuș.

¹⁵⁵ În unele locuri rotarilor li se spune „voăgnări”.

¹⁵⁶ V.s. (V), IV (1932), 11-14, 13.

¹⁵⁷ Idem, ib., 11-14, 12.

¹⁵⁸ „o arghelă”=o herghelie, o mulțime.

¹⁵⁹ „gîrgoăse=gogoasă, ghindă.

¹⁶⁰ „să gireagă”=să argăsească pieile.

¹⁶¹ V.s. (V), IV (1932), 19-24, 12.

¹⁶² „môtche”=sculuri.

¹⁶³ V.s. (V), IV (1932), 11-14, 14.

¹⁶⁴ Idem, ib., 11-14, 13.

¹⁶⁵ Iana/Liuba 1895.

cioplitori în lemn, jocari, croitori, „*făurări*”¹⁶⁶, lăcătuși, „*măsari*”¹⁶⁷, „*păpucări*”¹⁶⁸, rotari și „*peste 200 cioplitori de piatră*”¹⁶⁹.

Crucile și troițele

Despre aceste simboluri ale credinței, supranumite de cunoscutul etnolog român, Romulus Vulcănescu, „*coloane ale cerului*”¹⁷⁰ am aflat doar o singură mențiune. „*Pornesc pe picioare înspre Hațeg - își amintea Tata Oancea - mulțime de cruci și troițe, câte zece, una după alta, pe marginea drumului, la capătul holdelor.*”¹⁷¹

Da, la „*marginea holdelor*”, pe hotarul satelor, la răscruci, acolo își construiau creștinii ortodocși, crucile și troițele, pentru a se apăra de relele care astăzi ca și altădată, bîntuiau prin lume. Numai că, în zilele noastre arareori mai poți întâlni aceste relicve ale credinței. Și, dacă mai sunt, ele trebuiesc protejate de intemperii și de răutatea unor semeni certați cu credința în Dumnezeu.

Vopsitul și încondeiatul ouălor

Practicile vopsirii și încondeierii ouălor au fost cunoscute nu numai la noi la români, ca și de popoarele antice precum: asiro-caldeenii, babilonienii, egiptenii, reușind să se transmită de la un popor la altul, de la o generație la alta, până în zilele noastre.

Periodicul vasiovean ne-a oferit câteva informații interesante în acest sens.

Astfel, cunoaștem că la Bocșa, bețișorul subțire care se înmoaie în ceara topită pentru, desenarea unor reprezentări: zoomorfe, fitomorfe, astrale, simbolice, ș.a., poartă numele de „*chișătea*”¹⁷² iar tehnica de realizare „*chișățit*” de unde, „*ouă chișățite*” sinonim cu „*ouă molărite*”, încondeiate.

Înfrumusețarea ouălor de gaină și de rață în vinerea și sîmbăta Paștilor era treaba femeilor din casă, așa cum deducem din versurile poetului Petru E. Oancea:

„ ...Și atuncia dup-amiază, babe vechi și gîrbovite
Se apucă, roșesc ouă și le fac și chișățite.”¹⁷³

Sau

„ ...Babe ¹⁷⁴ și cu fătăloance, fest un fest, fac ouă roșii
Ba, și galbene și cu roze ba, încă și chișățite ”.¹⁷⁵

Dacă, așa cum am observat, despre cromatica ouălor de Paști știm care erau preferințele „pictorișelor naive”, în paginile gazetei săptămînale „*Vasiova*” n-am găsit nici o referire la motivația mitică, la ornamentele și simbolurile folosite în practica acestei vechi tradiții.

¹⁶⁶ „*făurări*” = fierari.

¹⁶⁷ „*măsăr*” = timplar, dulgher.

¹⁶⁸ „*păpucăr*” = pantofar.

¹⁶⁹ *Vs.* (V), IV (1932), 1-2, 4.

¹⁷⁰ Romulus Vulcănescu, *Coloana Cerului*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.

¹⁷¹ *Vs.* (V), III (1931), 20-24, 17.

¹⁷² În Bucovina, obiectul este cunoscut sub numele „*chișcă*” (Datcu, 2007, p. 161).

¹⁷³ Oancea 1938, 6-8, 2.

¹⁷⁴ S-a specializat în arta încondeierii ouălor de Paști, Mama Nasta „*Boșcotoane*”

¹⁷⁵ Tata Oance[a], *Toaca*. În: *Id.* I (1929), 7, 9.

Instalații tehnice țărănești

Pentru traiul de fiecare zi, țăranul român, pe lângă, culesul plantelor și frunzelor din flora spontană s-a folosit de produsele agro-alimentare obținute prin truda lui, arând și semănând ogorul și în final culegându-i roadele.

Unele dintre aceste produse, pentru a fi consumate, a fost necesară o prelucrare a lor.

Rețeaua hidrologică a Banatului, deosebit de bogată, a oferit oamenilor posibilitatea construirii: morilor, pivelor de ulei și cazanelor pentru distilarea alcoolului.

Periodicul temeluit de Tata Oancea ne-a furnizat cele mai multe date despre mori. Astfel de instalații „... micuțe, să le iei în brațe”¹⁷⁶ s-au construit la Sasca Montană pe râul Caraș și pe pâraul Lisava. Construcția acestor instalații pe un anumit fir de apă din localitatea amintită a dus la atribuirea unui hidronim și anume „Canalul Morii”¹⁷⁷.

În Carașova, prin anul 1930, ființau „vreo patru mori”¹⁷⁸. Existența lor a fost semnalată de gazetă și în localitățile din Clisura Dumnării. În acea zonă au fost preferate morile „pe apă”, vizavide cele „cu foc” sau „cu aburi”¹⁷⁹.

Despre construcția unei mori am aflat amănunte deosebit de interesante dintr-un articol al administratorului periodicului. Cu toate că exprimarea este greoaie, încâlcită chiar, pentru conținutul științific, lăsăm să urmeze un pasaj mai extins care poate sa-l conducă pe cititorul modestului nostru studiu „*In medias res*” (în fondul pârblemei): „În satele țărănești, îndeosebi [în] cele de munte, pe unde nu prea sunt ape, râuri mari, ci numai pârăiașe, așa, mai mărișoare, sunt mulțime de mori micuțe, sărăcuțe, simple. O colibuță, așa, ca de 5-4 metri pătrați, făcută din bârne, acoperită cu șândră¹⁸⁰, cu o ușă, dar, fără ușă numai ușciorul¹⁸¹ singur. Un coșuleț de scânduri de tei cioplite numai cu barda, așezat pe două p[i]etree, circa 60-70cm. Rotunjime, un sul de băgrin¹⁸², perpendicular, ce se finește¹⁸³ într-o roată de lemn, pusă (așezată) orizontal în undele pârăiașului ce curge prin mijlocul morii acoperit uneori cu do(a)uă scânduri, uneori nu, lăsat să curgă așa, fără să fie acoperit, astupat. Este, mă rog, sunt morile de munte în cari își macină cucuruzul [și] grâul, muntenii.”¹⁸⁴

Același, Tata Oancea, confundă însă „piua de ulei”, teascul sau uleiinița cu „moara lui Krist din Neuwerck” amintindu-și că împreună cu Mita (?) și cu mama sa au mers acolo sa-și stoarcă „vreo 25 litre de olei de sămînță de curcubătă”¹⁸⁵ pentru a mânca de post înainte de Sfintele Paști ale anului 1932.

Despre cazanele pentru distilarea alcoolului din Valea Almăjului care, de asemenea exploatau puterea hidrolică a râurilor și pâraielor am desprins câteva amănunte dintr-un alt articol al talentului și neobositului redactor al „Vasiovei”:

„Niște pași, mai în susul apei, urcă patru roate mari, se învîrtesc mereu, alene, în undele Nerei. Nu sunt roți de moară, ci sunt roți de căzane pe a căror lopeți sunt fixate

¹⁷⁶ Vs. (V), I (1929), 16, 5.

¹⁷⁷ Idem, ib.

¹⁷⁸ Idem, II (1930), 9-10, 10.

¹⁷⁹ Idem, I (1929), 9, 4.

¹⁸⁰ „șindră”=șindrila, șită.

¹⁸¹ „ușciorul”=cadrul ușii, ușorul ușii.

¹⁸² „băgrin”=măgrin, salcîm.

¹⁸³ „finește”=sfișește.

¹⁸⁴ Oancea, 1930 a, 9, 4.

¹⁸⁵ Oancea, 1932, nr. 5-6, 18.

niște oale de pleu ce (e) [i]au apa din râu și o to[a]rn[ă] în vâlăie ce duc la cada cazanului, așa ca apa să fie mereu rece.”¹⁸⁶

În concluzie, cercetătorul preocupat de studiul aspectelor etnografice ale unei zone, pe lângă consultarea unor articole, studii, volume ale precursorilor, a materialelor de arhivă, a colecțiilor din muzee, lăzile de zestre, anchetele pe teren etc., trebuie neapărat să apeleze și la periodice, chiar și la acelea cu o durată mai scurtă de existență.

Studiul nostru a avut, din capul locului, acest scop.

Avem convingerea, că peste vreme cei care se vor încumeta la realizarea unei sinteze asupra creației populare materiale, înțelegând prin aceasta etnografia și arta populară a Banatului, cele de mai sus să le fie de un real folos.

Bibliografie

- Alexandru Moisi 1932 = A. Moisi, *Fragmente din monografia comunei Caronini*. În: *Vs.* (V), IV (1932), 37.
- Bizeria 1932 = P. Bizeria, *Românii din Banatul sârbesc*. În: *Vs.*, IV (1932), 1-2, 5.
- Blaga 1977 = Iuliana Blaga, *Contribuții la studiul relațiilor de schimb-tîrgurile*. În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1977
- Blaj/Grigorescu 1985 = ¹Violeta Blaj, Elena Grigorescu, *Zona etnografică Făget*, București, Editura Sport-Turism, 1985
- Corneanu 1987 = N. Corneanu, Mitropolit, *Patristica mirabila*. Pagini din literatura primelor veacuri creștine, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1987
- Datcu 2007 = I. Datcu, *Dicționar etnologic român*, București, Editura Etnologică, 2007.
- Novacovici 1935 = E. Novacovici *Monografia comunei Răcăjdia* În: *Vs.* (V), VII (1935), 2-3, 5.
- Oancea 1930 a = T. Oancea, *O excursie la Casașova*. În: *Vs.* (V), V (1930), nr. 9-10, 9-10.
- Oancea 1930 b = T. Oancea, *Impresii din călătorie, Schițe la repezeală* în: *Vs.* (V), II (1930), nr. 20-22, 7.
- Oancea 1931 = T. Oancea, *Impresii de călătorie*. În: *Vs.* (V), V (1931), nr. 20-24, 16.
- Oancea 1932 a = T. Oancea, *Impresii de călătorii*. În: *Vs.* (V), IV (1932), nr. 1-2, 9.
- Oancea 1932 b = T. Oancea *Însemnări din viață. Cu 50 de ani în urmă*. În: *Vs.* (V), IV (1932), nr. 15-18, 14.
- Oancea 1935 = P. E. Oancea, *Caii lui Sân-Toader*. În: *Vs.* (V), V (1935), nr. 6-7, 8.
- Oancea 1940 a = T. Oancea, *Pace și război*. În: *Vs.* (V), I (1940), 8-12, 2.
- Oancea 1940 b = *Cârcie din Cimișoara*. În *Vs.*, XII (1940), 2-4, 2.
- Oancea 1945 = T. Oancea, *Cuvinte bătrânești*. În *Vs.* (V), XXI (1945), nr. 1-3, 4
- Oancea/Noghea 1932 = T. Oancea, N. Noghea, *Istorieară veselă de Crăciun*. În: *Vs.* (V), IV (1932), nr. 19-24, 19.

ETHNOGRAPHICAL AND FOLK ART MARKS IN „VASIOVA” (1929- 1946)

(Abstract)

The article *Ethnographical and folk art marks in Vasiova (1929-1946)* presents us in detail the folk architecture, the inside of an house that proves the order of a good house of the people from period between wars. The mentions about the traditional clothes, head gate techniques, express the interest in their appearance of the Banatian people.

The traditional food is mentioned through the handouts and feasts. The market problem was discussed in few times, was written about the markets from Bocșa Montană, Caransebeș, Hațeg, Oravița. People used to raise animals, and to work at the Mine Coal from Anina. Crosses and shrines these symbols of faith were common in the border villages, the crossroads, as Orthodox Christians trying to defend the evil that haunted the world.

The author is reconstructing through writing all the life aspect of the Vasiova between the two wars.

¹⁸⁶Oancea, 1930 a, nr. 20-22, 8.

OBICEIURI DE PRIMĂVARĂ CU MĂȘTI ALAIUL BERBECILOR DIN SLATINA TIMIȘ

Carmen Maria NEUMANN

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Sincretismul păgâno-creștin realizat în epoca trecerii de la religia politeistă la una monoteistă a fost generalizat în întreg spațiul european supus creștinizării. În confruntarea credințelor „*preoții se luptau din rășputeri cu îndărătnicia poporului, dar în zadar și atunci, biserica, obosită de luptă, se văzu silită să cadă la învoială. Primii în noul calendar multe din sărbătorile pe care poporul stăruia să le păstreze din cultul străvechi, dar le botează altfel. A păstrat sărbătoarea, adică ziua în care se serba ceva din cultul păgân, dar alunga numele zeului căruia săbătoarea îi era consacrată și îl înlocuia cu un eveniment de esență creștină. În felul acesta, biserica adopta tot ce se mai păstra în popor din cultul păgân¹*”.

După apariția creștinismului sărbătorile cu caracter păgân de fapt de divinizație a Naturii Mame, neputând fi eradicat din conștiința colectivă deoarece era tradiția strămoșească ce trebuia păstrată cu sfințenie din generație în generație, au fost legate de nume de sfinți sau puse în afara sărbătorilor religioase esențiale. În cazul de față (celebrarea Anului Agrar și echinocțiului de primăvară) - prin „*fixarea Paștelui în raport cu echinocțiul de primăvară și fază lunară, cele mai importante sărbători și obiceiuri păgâne au fost împinse în afara ciclului pascal, la Lăsatul Secului și la Rusalii*”².

Ca o divagație, sau ca o atestare, la vechii romani - zeul Marte (soțul lui Rea Silvia și tatăl lui Romulus și Remus) era divinizat în primul rând ca Zeu al primăverii, de aceeași importanță cu Apollo zeul soarelui, numele lui a fost dat primei luni a primăverii, iar ziua lui de naștere, considerată 1 martie, era sărbătorită de către preoții lui prin ceremonii speciale.

Ca zeu al vegetației Marte era serbat la diferitele perioade legate de recoltă – primăvara (pentru a avea o bună recoltă), în vară la serbările recoltei, iar toamna în serbări de mulțumire. Atributul de Zeu al războiului (asemănător cu zeul Ares din mitologia greacă) se datorează faptului că în antichitate, în luna martie se făcea tradiționala sărbătoare a armelor și începeau campaniile militare romane. Mitul reînvierii, întoarcerii din moarte, exista încă din cultura sumeriană, în epopeea lui Ghilgams. La sfârșitul anului, zeul creator al universului murea, pentru ca la începutul Noului An să renască.

Element fundamental al calendarului religios dar și al cel popular, Ciclul Pascal alcătuiește un sistem complex de sărbători și zile marcate de anumite gesturi ce au ca scop asigurarea bunului mers al vieții.

În comunitate pregătirile pentru sărbătoarea Paștelui încep încă din prima zi a Postului Mare, care durează șapte săptămâni. Ciclul Pascal se continuă după Duminica Învierii, cu încă șapte săptămâni, până la Înălțare. Lăsatul Secului are două etape care conduc treptat către postul Paștelui; Duminica Înfricoșatei Judecăți, când se lasă sec de carne și duminica Izgonirii lui Adam din Rai când se lasă sec de brânză.

¹Candrea, 1928, p. 112.

²Ghinoiu, 2002

Fiecare dintre aceste săptămâni este punctată de sărbători cu rezonanță în calendarul religios, dar și de obiceiuri populare sau de gesturi și acte mărunte menite să influențeze pozitiv mersul lucrurilor sau să remedieze abaterile de la regulile impuse de calendarul popular. Complexitatea acestor manifestări precum interferența dintre calendarul popular și cel religios reprezintă o trăsătură esențială a sărbătorilor tradiționale românești.

Mișcându-și data an de an în zona calendaristică a sezonului agrar, Lăsatul Secului a asimilat numeroase obiceiuri specifice renovării sau schimbării timpului „*Obiceiurile au fost și sunt domeniu important al culturii populare românești, ele constituie ansamblu manifestărilor folclorice și de artă populară încadrate într-un sistem unitar, marcând evenimente legate de datele calendaristice și ciclul vieții.*”³

Pentru a determina cu exactitate locul și valorile lor în viața de altădată a satului este necesar să se țină seamă de complexitatea sistemului în care obiceiurile au fost organic integrate precum și de extinderea funcțiilor sociale și artistice, a elementelor de natură spectaculară.

Ritualul de înnoire a timpului cuprinde, asemănător ciclului sărbătorilor de iarnă o perioadă de îmbătrânire și degradare a timpului, evidențiată prin practici în care apar mascați (*Saptamana Nebunilor*), și o perioadă cu practici de purificare și recăștigare a armoniei și echilibrului (*Săptămâna Caii lui Santoader*).

Săptămâna Nebunilor este similară cu „*Săptămâna brânzei*”, denumită și „*Săptămâna albă*” în care se putea pregăti treptat intrarea în Postul Mare.

În „*Săptămâna Nebunilor*” „*numai nebunii pornesc a se însura, numai proștii și urâții satelor abia acum dau zor să se căsătorească, pe când cei cuminiți, câți au avut de gând să se însoare s-au însurat cu mult înainte. De fapt, era vorba de fete cu copii din flori, văduvi și văduve, feciori tomnatici și fete bătrâne, handicapați.*”⁴

O altă motivație a obiceiului se justifică din perspectiva religiei creștine care impune pe tot timpul postului Paștelui interdicții foarte severe, de ordin alimentar și moral, eliminand din viața comunităților rurale atât petrecerile cu muzică și joc cât și celelalte evenimente aniversare.

Pe planul culturii populare, începerea Postului Mare este marcată prin distracția care se face înainte de post. În vestul țării, în zonele cu populație catolică, această poartă numele de *Farșang* sau *Fășang*. Primul nume este introdus prin filiera germană de la *Fast Nacht* sau *Fasching* (carnaval), cel de al doilea prin filiera maghiară, de la *Farșang*. Ambele denumiri au aceeași semnificație în limbile de origine. La români mai este cunoscut și sub numele de „*obiceiul moșilor*”, „*obiceiul leoarfelor*”, „*obrăzari*” „*cornii*” „*berbecii*” în comunele locuite de cehi li se spune „*Hăndrălași*” (ziua proștilor). „*Obiceiul este un act solemn care iese din mersul comun al vieții, având menirea să consfințească trecerea de la o situație la alta.*”⁵

La originea acestor jocuri se află mentalitatea arhaică, precreștină, conform căreia există anumite momente de cumpană, atât în viața oamenilor, cât și în scurgerea timpului, când efectele permanentei lupte dintre bine și rău desfășurate în univers pot influența în sens negativ soarta fiecăruia. Destinată petrecerii unor pături sociale prospere, măștile populare au rămas ca unsoi de martori arheologici ai mentalităților trecute.

Obiceiurile foarte vechi la Lăsatul Secului se mai păstrează în localitățile ca Bănia, Brădișorul de Jos, Răcășdia, Vărădia, Gârliște, Grădinari, Oravița, Slatina-Timiș (Caraș-

³Stoica/Pop 1984, p. 70.

⁴Marian 1889, pp. 14-15

⁵Pop 1976, p. 127

Severin). *Bănăţeanul îşi celebrează ritualul său ancestral, în diferite obiceiuri. De la religios la profan, surprindem în datinile Banatului creştinismul grefat pe un fond păgân evident.*⁶

Limitându-se la o simplă descriere sumară, unii cercetători amintesc obiceiul emiţând şi apriceri în anumite cazuri arbitrare. Simion Florea Marian⁷ după ce reproduce descrierea făcută de Iosif Olariu şi Spofronie Liuba, ambii din Brădişorul de Jos, de lângă Oraviţa, (jud. Caras-Severin) îl apropie de obiceiul Cucilor din Dobrogea fără să explice ce stă la baza acestei apropieri. Acordându-i doar zece rânduri Ioan Masoff⁸ se opreşte doar asupra unei singure forme de manifestare şi anume organizarea cu ocazia Fărşangului unui convoi de care alegorice la Oraviţa încadrând-o în capitolul teatrului satiric popular. La rândul său, Tache Papahagi⁹ reproducând aceeaşi descriere, preluată de la Sim. Florea Marian, îi stabileşte originile în sărbătorile romane „*Stultorum festa*” şi „*Fornacalia*” argumentând această afirmaţie prin existenţa obiceiului şi la alte popoare de origine latină.

Alaiul berbecilor din Slatina-Timiş (localitate cu populaţie de religie catolică) este considerat ca fiind unul dintre cele mai vechi obiceiuri cu măşti din comună. Pentru a se proteja, pentru a-şi ascunde identitatea, ţinând astfel la distanţa spiritele malefice, slătinarii au recurs încă din cele mai vechi timpuri la purtarea măştilor. Obligatoriu ca din fiecare casă măcar o dată barbatul cel mai tânăr trebuie să se facă berbec, altfel el şi casa lui vor fi bântuiţi de spirite rele.

Pregătirea pentru participarea la Fărşang este destul de simplă. Cu o zi înainte îşi duc măştile într-un anumit loc, numai de ei ştiut. Locul de mascare nu este fix, poate fi la un vecin, la o rudenie sau chiar în afara satului. Pentru că urma o perioadă lungă de post, la Lăsatul Secului se tocmeau muzicanţi, tinerii organizau o mare petrecere la care erau invitaţi toţi membrii comunităţii, feciorii de obicei erau cei care „*împăcau muzica*” aşa cum făceau la Paşti şi la Crăciun. Erau tocmiţi muzicanţii cei mai buni din zonă, dacă doreau să îşi câştige laudele sătenilor şi mai ales ale tinerelor fete.

Pentru a petrece se adună cei necăsătoriţi, şi separat cei mai învârstă, împreună cu cei căsătoriţi. Căsătoria avea rol de prag, cei care erau căsătoriţi nu mai puteau să petreacă în mijlocul celor tineri, ei trebuiau să se manifeste într-un cerc de oameni căsătoriţi se adunau neamurile laolaltă petreceu, mâncau, dansau până târziu.

Acţiunea se desfăşoară astfel: feciorii care nu au împlinit vârsta pentru a merge în armată se costumau în „*Berbeci*”, cu cojoace întoarse pe dos cu lâna la vedere, încinşi peste mijloc cu *talângi* (clopote) zgomotoase, cu căciulile de oaie pe cap, iar feţele le sunt acoperite cu *obrazare* (măşti împodobite cu mărgele, panglici colorate şi flori) înspăimântătoare, îmblănite şi ele. Alaiul porneşte dintr-un capăt al satului, berbecii colindă uliţele din Slatina făcând tot felul de năzbâtii spre distracţia sătenilor. Zgomotul de bici şi clopote implică o acţiune de alungare de spirite răufăcătoare atât pentru toată comunitatea cât şi pentru fiecare persoană în parte. În acompaniamentul muzicii, berbecii se deplasează din casă în casă, unde consătenii îi cinstesc pe aceşti „alungători de rău” cu produse tradiţionale: cârnaţi, ouă, şuncă, răchie şifanină dă cucuruz (făină de mălai). Unde „căpătarea” este mai mare, berbecii împreună cu proprietarul, dansează în faţa casei două jocuri specifice locului, brăul slătinarilor şi brăul berbecilor. Pentru a înveseli atmosfera uneori berbecii se grupează câte doi, trei îşi schimbă glasul vorbind piţigăiat şi caraghios, aleargă după fete, le prind şi le cănesc pă obraz (vopsesc pe faţă) cu tot felul de vopsele. În

⁶Lerca 1938, p. 21

⁷*Ibidem*, pp. 14-15

⁸Masoff 1961, p. 44.

⁹Papahagi 1961, p. 44

parcursul lor prin sat au de furcă mai ales cu băiețandrii, care se țin după ei încercând să-l identifice, să le smulgă măștile și strigându-le vorbe de batjocoră.

Scopul urmărit este distracția, provocarea râsului, prin diferite gesturi sau cuvinte. Mai remarcăm ca o caracteristică interesul mascașilor de a nu fi recunoscuți, pentru a crea o undă de mister sau pentru a-și apăra libertatea de a face orice până la sfârșitul manifestației. Pentru a se apăra, ca să nu fie recunoscuți, cei mascași se înarmează cu câteun băț de alun cu care-l îndepărtează pe cei mai îndrăzneți din public. Ca și celelalte jocuri cu măști practicate în timpul sărbătorilor de iarnă, și în alaiul berbecilor din Slatina-Timiș și-au făcut loc măștile de „*naroade*” care prin stigăte, chiote, mișcări caraghioase, măresc nota de umor și veselie, dând uneori o nuanță de grotesc.

„*Năroadele*” sunt partenerile „*Berbecilor*”, unele dintre acestea sunt îmbrăcate în zdrențe, altele în costume populare, având diferite forme de măști, opuse „*Berbecilor*”. Și ele aleargă pe ulițele satului, dansând și ironizând anumite personaje din viața cotidiană și mondenă. Din mulțimea întâmplărilor care survin în viața oamenilor au fost alese două: nunta și înmormântarea, care au fost transpuse în obiceiul Fărșangului. Alegerea s-a impus în timp probabil inconștient, prin faptul că sunt cele mai des întâlnite în viața comunității și se pretează participării iunii public larg. Ambele se desfășoară pe ulițele satului spre amuzamentul sătenilor care-i însoțesc în treaga zi. La sfârșitul zilei în centrul comunei are loc adevărata sărbătoare, unde „*Berbecii și Năroadele*”, împreună cu tinerele fete din comună, se prind în cel mai hazliu brâu al acestei sărbători, „*Brăul Năroadelor*,” atât din punct de vedere interpretativ, cât și muzical, fiind specific numai slătinărilor.

Cât se joacă, fără să observe berbecii, din cojoacelelor se smulgă bucăți de lână din blană, pe care femeile le pun în staulul animalelor ca să le ferească de boli sau pentru ca atunci când se merge la târg vânzarea să fie cât mai bună. Cu ani în urmă, tinerele fete se pregateau cu mult timp înainte de această sărbătoare își făceau cele mai frumoase costume populare, viu colorate vestind cu această ocazie că primavara este aproape.

La finalul colindatului berbecii se demască pentru ca sătenii să-i cunoască pe fiecare ce mască au purtat. Se ospătează cu tradiționala „*Ciganie*”, cu mămăligă (*coleşă*), pregătite din produsele primite, ospăț de unde, bineînțeles, nu lipsește nici *răchia* (țuica) de prună. Petrecerea se termină la 12 noaptea, odată cu intrarea în Postul Paștelui.

Lista ilustrațiilor

Pl. I.1. Dansul berbecilor; 2-3. Măști de berbeci.

Pl. II.1-2. Berbecii în acțiune.

Pl. III. 1-2. Brăul berbecilor și a Năroadelor.

Pl. IV. 1. Alaiul satului la sărbătoarea berbecilor; 2. Berbecii fără mască.

Bibliografie

Candrea 1928	=	Aurel I. Candrea, <i>Iarba fiarelor, Studii de folclor</i> , Cultura Națională, București, 1928.
Gorovei 1995	=	A. Gorovei, <i>Credințe și superstiții ale poporului român</i> , Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1995.
Ghinoiu 2002	=	I. Ghinoiu, <i>Sărbători și obiceiuri românești</i> , Editura Elion, 2002.
Herseni 1972	=	T. Herseni, <i>Forme străvechi de cultură popular românească</i> , Cluj- Napoca, Editura Dacia, 1972.
Marian 1889	=	Sim. Fl. Marian, <i>Sărbătorile la români</i> , vol. II, București, 1889.

- Niculiță 1998 = Elena Niculiță, *Datele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I. și II, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Olinescu 2004 = M. Olinescu, *Mitologia românească*, Editura 100+1 Gramar, București, 2004.
- Olteanu 2001 = A. Olteanu, *Calendarele poporului român*, Editura Paideea, 2001.
- Pamfilie 1997 = T. Pamfilie, *Sărbătorile de iarnă la români*, Editura Saeculum, 1997.
- Știucă 2006 = N. Alex. Știucă, *Sărbătoarea noastră cea de toate zilele*, vol. II. Editura Cartea de buzunar 2006.
- Văduva 1996 = O. Vaduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
- Pop 1976 = M. Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976.

Habitudes au printemps Suit de béliers de Slatina-Timiș (Résumé)

Célébration de Paques' est un moment de la célébration et l'amusement, le jour du mois dans le que l sont des boules (balles) organisées sont masque, á lequel la Communauté dans l'ensemble.

A l'avis aux spécialistes de coutume d'origine on tété un certain nombre de facteurs. Plus fois, cela concerne la conservation des croyant ces magiques, archaïques de spécifique pour toutes les civilisations antique par lequel, prés de la zone résidentielle a été marqué par de rituel symbole qu'es bannissant le froid d'esprits et le mal.

L'explosion de joie, beau coude souris et voles, des jeux, danses les masques sont organise spart out, convia nus que ceci fait leur scandé aux mal sains st bon et la chaleur gagnera définitivement le froid, la sécheresse et l'hiver hostile travers e se spirits humains opposes. Des vibrations personnalisées avec des masques sont gardé étaiu jour d'hui dans la ville Slatina Timis.

1.

2.

3.

Pl. I.1.

1

2

Pl. II.

1.

2.

Pl. III.

1.

2.

Pl. IV.

CASELE ȚĂRĂNEȘTI DIN BANATUL DE MUNTE.

Studiu de caz: satul Rugi

Neluțu RADA

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Fiecare localitate are o istorie proprie, reprezentând o mică părticică din marea frescă a istoriei patrie, printr-o tradiție culturală, o bogată zestre toponimică și onomastică contribuie la realizarea patrimoniului spiritual național și își prefigurează viitorul prin profunde transformări petrecute în prezent.

Populația de agricultori cu rosturi statornice pe „*agrul strămoșesc*”, de milenii își duce traiul în locuințe durabile cunoscute sub denumirea de casă.

Reprezentativă pentru arhitectura locuinței bănațene de veche tradiție este casa cu două și cu trei încăperi fără prispă, cu acoperișul în două ape și streșina mult lărgită.¹

Străveche vatră de istorie și spiritualitate românească, satul Rugi s-a impus în peisajul bănațean prin hărnicia, priceperea și ospitalitatea locuitorilor care cu dragoste, pasiune și pricepere au contribuit la dezvoltarea așezării și la îmbogățirea patrimoniului istoric, etnografic, regional și național.

Satul se găsește așezat spre sud- vest de municipiul Caransebeș, la o distanță de aproximativ 12 km. Drumul spre Rugi, trece prin comuna Păltiniș (Valea Boului), se abate spre vest și abia la Brebul Românesc se unește cu vechiul drum ce trecea prin Rugi.

Satul Rugi este așezat pe ambele maluri ale pârâului Măcicaș și are o întindere de 2-2 1/2 Km. Satul se află situat pe o vale, între dealuri cu deschidere spre municipiul Caransebeș.² Satul a avut un număr de cinci străzi, dar în prezent au dispărut aproape toate străzile laterale, rămânându-le doar numele și o singură stradă principală. Acest lucru s-a întâmplat atât din cauza concentrării satului spre centru, cât și prin dispariția unor familii, prin moartea sau prin mutarea lor spre centrele urbane.³

Istoria frământată a zonei se reflectă în toate manifestările culturii populare și implicit în arhitectura locuinței și a interiorului. Aspectul actual al așezărilor și al arhitecturii se datorează măsurilor administrative luate de imperiul austro-ungar în secolul al XVIII-lea, măsuri ce prevedeau mutarea satelor la drum, sistematizarea.⁴

Majoritatea caselor din satul Rugi sunt construcții din lemn, din bârne încheiate în cheutoare, pe fundații de piatră fasonată cu acoperiș în două ape și cu „*podrum*” - pivniță.

În arhitectura populară s-au folosit în general materiale locale oferite de mediul înconjurător: piatra pentru temelii adunată cu migală din albia râurilor sau piatră de carieră, lutul pentru pereți din lemn; paiele și trestia pentru acoperișuri și adăposturi temporare.⁵ În satul Rugi fundația caselor este din piatră fasonată de carieră predominând șisturile cristaline aflate în compunerea geomorfologică specifică zone colinare a depresiunii Caransebeș.

¹ Țăranu 1975, p. 91.

² Corneanu 1940, p. 318.

³ Informațiile provin de la Tantu Mihai, Freanț Rusălin, Rada Persida, localnici ai satului.

⁴ Stoica 1974, p. 150.

⁵ Popescu, 1990, p. 21.

La ridicarea caselor, materialul de bază folosit era fagul, bradul, stejarul, se mai folosea ulmul, teiul și chiar salcâmul. Lemnăria caselor, din epoca colonizării habsburgice este din brad, cornii acoperișului sunt confecționați din trunchiuri rotunde, despicate în două sau în patru, iar grinzile sunt fasonate din bardă pe două fețe.⁶

Cele mai vechi case nu aveau fundație, tălpile fiind puse pe pietre-lespezi, se mai foloseau și „*sciompii*” (piloni masivi din stejar, ulm, salcâm), îngrapați sub talpa casei din loc în loc.

Casele țărănești erau așezate la linia străzii, în general, fiind trichelulare, spre stradă fiind casa propriu-zisă sau „*casa dinainte*”, la mijloc tinda, iar în partea din spate era situată „*casa dinapoi*”. De-a lungul casei, de la stradă și până la capătul casei dinapoi, se întindea „*târnațul*”, creat prin lărgirea streșinei de la fațada principală oprind astfel intrarea ploii în casă. Târnațul era un coridor deschis, ridicat la aceeași înălțime cu casa.⁷ O particularitate a târnațului o constituie stâlpii, denumiți săgeți sau propte.

Fundamentul caselor era din piatră adunată din albia râurilor, având o înălțime de la 0,5 la 1m⁸. Unele case au soclurile din piatră mai înalte, permițând astfel amenajarea pivniței, podrumului. Pe fundament erau așezate bârne din lemn decojit, cioplit pe patru fețe încheiate la colțuri prin „*cheutori*”, legătura între fundație și bârne se făcea prin șipci de nuiete. Toate cele patru lemne ce intră în componența tălpii casei poartă denumirea de „*bulvani*”. Deasupra tălpii se ridică pereții perimetrali formați din cununi orizontal suprapuse, tipic tuturor zonelor arhitecturii românești în lemn.

Cea mai veche tehnică de construcție în care se folosesc bârnele este cea a cununilor orizontale, încheiate la colțuri prin creștături cioplite în diferite forme, purtând denumiri variate, în „*chetori*, *căucește*, *bătrânește*, în coadă de rândunică”.

Bârnelor din care sunt construiți pereții, sunt îmbinate la colțuri în „*ciotori*”, iar de-a lungul pereților în căței fixați cu partea inferioară în bulvani și cu cea superioară în cununi pe care sunt așezate grinzile și cornii acoperișului. Peste scheletul din lemn al pereților se împleteau nuietele de stejar sau carpen, tencuiala pereților se făcea cu lut galben care pentru o mai mare durabilitate se amesteca cu paie sau pleavă.⁹

Pereții și tavanul sunt spoiți cu var, amestecat cu albăstreală, ceea ce le împrumută o notă de curățenie și prospețime.¹⁰

Peste ultima cunună a pereților se așează o grindă transversal care străbate de la un capăt la altul casa și pe care se fixează osătura tavanului format din grinzi mai mici dispuse perpendicular, la distanțe egale. Șarpanta sau acoperișul este în două ape, uneori cu frontu aplecat „*teșii*”, format din „*căpriori*” și din „*leațuri*” (despicături în lemn), peste care se așează învelitoarea din șindrilă sau din țigla „*solzi*” și țigla lată.

Cornii sau căpriorii sunt fixați perechi la partea superioară printr-un lemn orizontal care formează coroana acoperișului. La partea inferioară căpriorii sunt prinși în lăcașuri crestate, prin cuie de lemn.¹¹

Toată greutatea tavanului este susținută de o grindă groasă numită grindă mare, sau meșter. La cele mai multe case, capeții grinzilor, pe linia fațadei principale sunt fixați într-o bârnă numită babură.

⁶ Țăranu 1975, p. 91.

⁷ Țăranu 1975, p. 34.

⁸ Groza 1977, p. 52.

⁹ Groza 1977, p. 52.

¹⁰ Groza 1977, p. 52.

¹¹ Popescu 1990, p. 26-29.

La cele două frontoane denumite în grai fruntare, marginea acoperișului este tivită cu scânduri numite civele, fixate pe scheletul acoperișului cu ajutorul unor clame de fier forjat cu vârful în formă de săgeată.¹²

Fațada casei se tencuia de sus până jos la fundament și se văruia iar între geamuri și deasupra lor se ornamenta, cu elemente geometrice (linii drepte, orizontale, verticale), elemente florale, zoomorfe. Sub multe case se găsește „podrumul” (pivnița) cu găuri păstrate în zid, pentru unele lucruri mărunte care erau depozitate acolo: butoaiele cu ȕuică, cartofii, fructele peste iarnă.

Ușa de la intrarea în casă este situată în partea dinspre grădină a fațadei principale, aveau înălțimea de 2 metri și erau prevăzute cu „brăvi”. Prin această ușă se ajunge mai întâi în tindă (cindă), de unde apoi, în odăile de locuit. Casele cu tindă sunt ridicate pe fundație, prevăzute cu stâlpi de lemn sau cărămidă sub tindă este intrarea în pivniță. Tinda este denumiă și casa cu „*vatra luminii*”, sau cuină, a luat ființă când singura încăpere a casei de tip monocelular, a fost împărțită în două compartimente aproape egale prin construirea unui zid.¹³ Tinda este o cameră de trecere folosită în același timp ca bucătărie, are plafon „*cerime*”, iar deasupra vetrei se ridică până dincolo de acoperiș coșul construit din scânduri sau nuiele împletite și lipite cu lut, avînd forma unui trunchi de piramidă.¹⁴ Nu toate casele aveau coș și în acest caz fumul din vatră se ridică și prin deschizătura tavanului se împrăstia în podul casei.¹⁵

Dintotdeauna rolul vetrei în casă este de a sălășlui focul la care gospodina prepară bucatele în vasele de lut, sau în căldărușă de aramă, ori de tuci.¹⁶ Deasupra vetrei se găsea o bucată de lemn fixată în pereții tinzii, de acest lemn era legat un lanț de care se fixa căldarea. Lângă vatră se afla cuptorul de copt pâinea sau friptura, care era folosit de regulă la zilele de sărbătoare iar în restul zilelor pâinea, mălaiul sau friptura se coceau în ȕest. ȕestul avea formă rotundă și era confecționat din lut iar mai târziu din tuci (fontă). În tindă se găsea o măsuță joasă de formă rotundă, de jur împrejurul căreia se înșirau scaunele cu trei picioare iar pe unul dintre pereți era așezată polița pentru păstrarea blidelor (farfuriilor) și a lingurilor care erau din lemn, fără ornamente, crestate cu dungi pentru a se deosebi între ele.¹⁷

Spre uliță, se află odaia denumită soba mare sau casa dinainte, destinată exclusiv găzduirii oaspeților, iar spre grădină se afla soba mică sau casa dinapoi unde locuia familia adesea îngrămădită.

Încăperile luminoase, cu pereții văruiți în alb, au în general un aspect primitiv care degajă multă căldură, datorită ȕesăturilor.¹⁸

Din punct de vedere al structurii, interiorul ambelor încăperei este identic cuprinzând: soba oarbă construită în colțul format de peretele median și cel longitudinal din spatele casei, două paturi înalte cu scaune numite „*răstamiță*” (care în timpul nopții se foloseau ca o prelungire a patului, venind în sprijinul familiilor cu mulți copii) și o masă între ele, care era acoperită cu un măsai iar în fața ei se așeza un scaun. Deosebirea între cele două încăperi constă în categoriile de ȕesături, mai numeroase și mai frumoase folosite în „*soba mare*” decât în „*soba mică*”.

¹² Ȑăranu 1975, p. 92.

¹³ Ȑăranu 1975, p. 91.

¹⁴ Stoica 1974, p. 150.

¹⁵ Groza 1977, p. 56.

¹⁶ Ȑăranu 1975, p. 92.

¹⁷ Informațiile provin de la Rada Ioan, localnic al satului Rugi.

¹⁸ Stoica 1974, p. 151.

Mobilierul, asemenea casei, rezultă din necesitățile de viață ale celor care-l foloseau. Principalele componente ale locuinței au fost: patul, masa, scaunele, dulapul scund cu trei sertare, dulap cu două uși, țesături. În cameră, „sobă”, paturile sunt în număr de două, așezate pe lângă cei doi pereți longitudinali, tipul de pat răspândit este patul cu tăblii simple și lipsite de elemente decorative. În fața fiecărui pat se afla scaunul numit „răstamiță”. Mesele, nelipsite din nici o locuință, erau de formă și dimensiuni diferite: masă înaltă patrată sau dreptunghiulară cu sertar, și masă joasă rotundă, cu trei picioare, patrată sau dreptunghiulară, cu patru picioare. Ea era ținută în cuină, rezemată de perete. Masa înaltă cu sertar avea un loc precis în interior, era așezată în „sobă” lângă perete, între cele două paturi.

Scaunul a atins cea mai mare varietate din punct de vedere al formei: scaune joase dreptunghiulare sau care aveau spătarul decorat prin sculptare, sau perforată tăblia spătarului sub formă de inimă. Prăjina, servește la expunerea unor haine sau țesături, cu deosebire în zilele de sărbătoare, era situată deasupra patului, fixată în grinda tavanului prin două inele de fier și ajungea la o lungime de doi metri. Lada de zestre, are o funcție asemănătoare dulapului orășenesc, în ea se păstrează hainele bune. Dulapul cu trei sertare era folosit pentru păstrarea țesăturilor din lână, ponevilor, straițelor și a altor țesături. Oglinda de perete, se afla așezată în „sobă”, pe perețele din față, deasupra mesei. Dintre obiectele de cult, icoana era prezentă în fiecare locuință, reprezentând, de regulă, sfântul care este patronul casei respective. Acestea erau icoane pe sticlă sau pe hârtie, iar pe pereții laterali erau agățate fotografii ale membrilor familiei. Deasupra mesei sau la mijlocul camerei de locuit era agățată de un cârlig fixat de plafon lampa cu petrol.¹⁹

Toate ferestrele erau mici în exterior au obloane simple de scândură de brad care se închideau la mijloc. Fiecare aripă a geamului avea câte două ochiuri de sticlă. Ușile și ferestrele nu se vopseau, la început se spălau cu apă caldă în care se puneau paie de ovăz, iar lemnul primea culoarea brun-gălbui.²⁰

Ușile cu un singur canat sunt construite din scânduri masive fixate în cuie, confecționate pe un schelet din scânduri groase. Încălzirea odăilor se face cu ajutorul unei sobe oarbe cu gura de alimentare și orificiul de evacuare a fumului în tindă.

Cuptorul este construit ca și casa din lut bătut amestecat cu pleavă și consolidat cu trestie.²¹ Dușumeaua încăperilor este din pământ bătut, peste care se aplică un strat subțire de „țărîgă” (argilă nisipoasă) sau bălegar de vacă.

Ca anexe ale gospodăriei erau grajdul, cocina porcilor și cotețul păsărilor. Fântâna „cu roată” ocupă în acest spațiu un loc central bine delimitat în spațiul curții, departe de grajd sau cocină. La fel ca și casele și aceste anexe erau construite din niuele împletite, pământ bătut și grinzi de lemn încheiate în cheutoare. Sunt amplasate în interiorul gospodăriei, iar altele în partea din spate a curții.

Dintre construcțiile anexă cel mai important este grajdul sau adăpostul pentru vite, care are o dublă întrebuințare atât prin faptul că adăpostește animalele mari, cât și pentru faptul că podul acestuia oferă spațiu generos depozitării fânului, ce va servi drept hrană animalelor pe timp de iarnă. Construcția grajdului are dimensiunea casei, incluzând și soprul în care sunt adăpostite carul și uneltele agricole.²²

¹⁹ Informațiile provin de la Rada Ioan, localnic al satului Rugi.

²⁰ Groza 1977, p. 56.

²¹ Informațiile provin de la Rada Ioan, localnic al satului Rugi.

²² Informațiile provin de la Rada Ioan, localnic al satului Rugi.

Cocina porcilor este din bârne încheiate în cheutoare pe fundație de piatră sau lespezi de piatră. Cocinile sunt împărțite în trei compartimente, una este pentru porcii puși la îngrășat, alta pentru scroafa de prăsilă și ultima în care stau porceii. Cotețul păsărilor este o construcție mai mică din bârne sau din scândură.

STUDIU DE CAZ

1. Casa nr. 1

1.1. Proprietar: *Bilcă Ilie.* (Pl.I./1)

1.2. Tip: - casă cu ziduri de fundație, soclu de piatră, suprastructura din lemn sistem Blackbau²³ în combinație cu cărămizi din lut nearse și cărămizi arse, acoperiș în două ape.

1.3. Materiale: piatră de carieră, bârne, grinzi, pământ galben tencuit, cărămizi din lut nearse, cărămizi arse, țigle.

1.4. Tehnica: - șanțuri cu ziduri de fundație și soclu din piatră ce închideau spațiul destinat pivniței; spre stradă zidul pivniței prevăzut cu două orificii dreptunghiulare cu rama de lemn și opturate cu lanțeți distanțați;

- talpa casei compusă din două bârne lungi și două scurte din stejar masiv în grosime de 40/40 cm cioplite în patru fețe; de formă dreptunghiulară prefigura planul interior al locuinței cu deschideri pentru uși și ferestre. Talpa casei bine fixată pe zidurile de fundație și pe soclul de piatră;

- pereții perimetrali erau formați din bârne și stâlpi ciopliți pe două fețe, alcătuind cununa casei; bârnele din pereți și din talpa casei alcătuiau *obada* sau rama casei cu spații funcționale distincte: soba de la drum, cuina și soba obișnuită;

- peste rama casei se ridica *gragea* compusă dintr-o grindă longitudinală ce străbătea toate încăperile casei. Grinda mare cu totalitatea grinzilor transversale alcătuiau tavanul încăperilor;

- în grinzile transversale ale gragiei se fixau pe înălțime, doi câte doi căpriorii care împreună cu lănteții alcătuiau podul cu acoperișul casei învelit cu țigle; podul spre drum prevăzut cu două deschideri pentru aerisire;

- Casa este prevăzută cu *târnaț*, gang sau prispă acoperită realizat din prelungirea streșenei ce se sprijină pe un zid din cărămidă crudă, pentru a feri de intemperii intrarea în casă. Situat pe una din laturile lungi ale casei acest gang, poate fi continuu sau nu;

- Intrarea în casă se face printr-un scurt coridor alcătuit din opt trepte la capătul căreia se află o ușa solidă din lemn;

- Acoperiș din țigle;

- Coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

1.5. Decor: - fațada casei, nu are un decor aparte doar o bordură profilată.

2. Casa nr. 2

2.1. Proprietar: *Tantu Mihai.* (Pl. I./2)

2.2. Tip: - casă cu ziduri de fundație, soclu de piatră, suprastructura din lemn sistem Blackbau în combinație cu cărămizi din lut nearse și cărămizi

²³ Secară, 1987, p. 55.

arse, acoperiș în patru ape.

2.3 Materiale:

- piatră de carieră, bârne, grinzi, pământ galben tencuit, cărămizi din lut nearse, cărămizi arse, țigle.

2.4 Tehnica

- șanțuri cu ziduri de fundație și soclu din piatră ce închideau spațiul destinat pivniței; spre stradă zidul pivniței prevăzut cu două orificii dreptunghiulare cu rama de lemn și opturate cu lanteți distanțați;
- talpa casei de formă dreptunghiulară prefigura planul interior al locuinței cu deschideri pentru uși și ferestre;
- pereții perimetrali formați din bârne și stâlpi ciopliți pe două fețe, vâcăluiti cu pământ galben peste care s-a aplicat o tencuială albă;
- *gragea* susține podul cu un acoperiș teșit în patru ape;
- Intrarea în casă se face lateral printr-un zid acoperit cu țigle având încorporate două intrări, una prevăzută cu o ușă masivă din lemn și o poartă mare pentru vite și atelaje;
- Casa este prevăzută cu gang continuu, realizat din prelungirea streășenei ce se sprijină pe stâlpi din cărămidă crudă, pentru a feri de intemperii intrarea în casă;
- Acoperiș din țiglă;
- Coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

2.5 Decor:

- Pe fațada casei, în dreptul celor două guri de aerisire, s-a aplicat un decor din tencuială dreptunghiular absidat în relief; la baza dreptunghiului un ornament geometrizat cu aspect piramidal cu mici terminații triunghiulare; între cele două dreptunghiuri tot în relief este redat pomul vieții, ce la capete se termină cu motive vegetale.

3. Casa nr. 3

3.1. Proprietar:

Freanț Rusălin. (Pl.IV./1)

3.2. Tip:

- casă cu ziduri și pereți din cărămidă arsă, cu acoperiș în două ape.

3.3. Materiale:

- piatră de carieră, bârne, grinzi, cărămidă arsă, țigle.

3.4. Tehnica:

- șanțuri cu ziduri de fundație din piatră;
- pereții perimetrali din cărămidă arsă;
- *gragea* susține podul cu un acoperiș în două ape;
- gang continuu, realizat din prelungirea streășenei;
- intrarea în casă se face lateral printr-un zid masiv din piatră cu boltă din cărămizi arse acoperit cu țigle în două ape și prevăzut cu două intrări: o ușă masivă mică din lemn și o poartă mare pentru vite și atelaje; poarta mare este încadrată;
- acoperiș din țiglă;
- coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

3.5. Decor:

- fațada casei nu este tencuită; ca décor atrage atenția crucea mare din alcătuirea porții mici și motivul floral, traforat dispus vertical pe jumătatea de sus a porții.

4. Casa nr. 4

4.1 Proprietar:

Bot Gheorghe (Pl.II./1)

4.2. Tip:

- casă cu ziduri de fundație, soclu de piatră, suprastructura din lemn sistem Blackbau în combinație cu cărămizi din lut nearse și cărămizi arse, acoperiș în patru ape.

4.3. Materiale:

- piatră de carieră, bârne, grinzi, pământ galben tencuit, cărămizi din lut nearse, cărămizi arse, țigle.

4.4.Tehnica:

- șanțuri cu ziduri de fundație și soclu din piatră ce închideau spațiul destinat pivniței; spre stradă zidul pivniței prevăzut cu un singur orificiu pătrat de aerisire;

- talpa casei de formă dreptunghiulară prefigura planul interior al locuinței cu deschideri pentru uși și ferestre;

- pereții perimetrali formați din bârne și stâlpi ciopliți pe două fețe, vâcăluți cu pământ galben;

- *gragea* susține podul cu un acoperiș țesit în patru ape;

- Intrarea în casă se face lateral printr-un zid acoperit cu țigle având încorporată, o ușă masivă din lemn;

- Acoperiș din țiglă;

Coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

4.5 Decor:

5. Casa nr.5

5.1 Proprietar:

Rada Ioan (Pl.II./2)

5.2. Tip:

- casă cu ziduri de fundație, soclu de piatră, suprastructura din lemn sistem Blackbau în combinație cu cărămizi din lut nearse și cărămizi arse, acoperiș în două.

5.3. Materiale:

- piatră de carieră, bârne, grinzi, pământ galben tencuit, cărămizi din lut nearse, cărămizi arse, țigle.

5.4.Tehnica:

- șanțuri cu ziduri de fundație și soclu din piatră ce închideau spațiul destinat pivniței; spre stradă zidul pivniței prevăzut cu un orificiu de aerisire pătrat și unul dreptunghiular opturat cu cărămizi;

- talpa casei de formă dreptunghiulară prefigura planul interior al locuinței cu deschideri pentru uși și ferestre;

- pereții perimetrali formați din bârne și stâlpi ciopliți pe două fețe, vâcăluți cu pământ galben;

- *gragea* susține podul cu un acoperiș țesit în patru ape;

- Intrarea în casă se face lateral printr-un zid acoperit cu țigle având încorporată, o ușă masivă din lemn;

- Acoperiș din țiglă;

- Coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

5.5 Decor:

6 .Casa nr. 6

6.1. Proprietar:

Ștaier Sorin. (Pl.III./2)

6.2. Tip:

- casă cu ziduri de fundație, soclu de piatră, suprastructura numai din lemn sistem Blackbau, acoperiș în patru ape cu învelitoare de țiglă.

6.3. Materiale:

- piatră de carieră, bârne, grinzi, pământ galben tencuit, cărămizi din lut nearse, cărămizi arse.

6.4. Tehnica:

- șanțuri cu ziduri de fundație și soclu din piatră.
- talpa casei compusă din două bârne lungi și două scurte din stejar masiv în grosime de 40/40 cm cioplite în patru fețe; de formă dreptunghiulară prefigura planul interior al locuinței cu deschideri pentru uși și ferestre. Talpa casei bine fixată pe zidurile de fundație și pe soclul de piatră;
- pereții perimetrali erau formați din bârne și stâlpi ciopliți pe două fețe, alcătuind cununa casei; bârnele din pereți și din talpa casei alcătuiau *obada* sau rama casei cu spații funcționale distincte: soba de la drum, cuina și soba obișnuită;
- peste rama casei se ridica *gragea* compusă dintr-o grindă longitudinală ce străbătea toate încăperile casei. Grinda mare cu totalitatea grinzilor transversale alcătuiau tavanul încăperilor;
- în grinzile transversale ale gragiei se fixau pe înălțime, doi câte doi căpriorii care împreună cu lănteții alcătuiau podul cu acoperișul casei învelit cu țigle; podul spre drum din scânduri de lemn în care au fost traforate două orificii de aerisire de formă pătrată cu o latură absidată;
- Acoperiș din țiglă;
- Coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

6.5. Decor:

-

7. Casa nr. 7

7.1. Proprietar:

- *Duma Ionel* (Pl.III./1)

7.2. Tip:

- casă cu ziduri de fundație, soclu de piatră, suprastructura numai din lemn sistem Blackbau, acoperiș în două ape cu învelitoare de țiglă.

7.3. Materiale:

- piatră de carieră, bârne, grinzi, pământ galben tencuit, cărămizi din lut nearse, cărămizi arse.

7.4. Tehnica:

- șanțuri cu ziduri de fundație și soclu din piatră;
- talpa casei compusă din două bârne lungi și două scurte din stejar masiv în grosime de 40/40 cm cioplite în patru fețe; de formă dreptunghiulară prefigura planul interior al locuinței cu deschideri pentru uși și ferestre. Talpa casei bine fixată pe zidurile de fundație și pe soclul de piatră;
- pereții perimetrali erau formați din bârne și stâlpi ciopliți pe două fețe, alcătuind cununa casei; bârnele din pereți și din talpa casei alcătuiau *obada* sau rama casei cu spații funcționale distincte: soba de la drum, cuina și soba obișnuită;
- fațada tencuită în alb;
- peste rama casei se ridica *gragea* compusă dintr-o grindă longitudinală ce străbătea toate încăperile casei. Grinda mare cu totalitatea grinzilor transversale alcătuiau tavanul încăperilor;
- în grinzile transversale ale gragiei se fixau pe înălțime, doi câte doi căpriorii care împreună cu lănteți alcătuiau podul cu acoperișul casei învelit cu țigle; podul spre drum din scânduri de lemn în care au fost traforate două orificii de aerisire de formă dreptunghiulară;
- Acoperiș din țiglă;
- Coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

7.5. Decor:

-

8. Casa nr. 8

8.1. Proprietar:

Bilcă Mihai (Pl.IV./2)

8.2. Tip:

- casă cu ziduri și pereți din cărămidă arsă, cu acoperiș în două ape.

8.3 Materiale:

- piatră de carieră, bârne, grinzi, cărămidă arsă, țigle.

8.4. Tehnica:

- șanțuri cu ziduri de fundație și soclu din piatră prevăzută cu pivniță care la stradă prezintă două orificii pătrate de aerisire;
- pereții perimetrali din cărămidă arsă;
- gang continuu acoperit, realizat din prelungirea streșenei;
- poartă de intrare cu trepte încorporată în gang;
- intrarea în curte se face lateral printr-un zid masiv din piatră cu boltă din cărămizi arse acoperit cu țigle ce adăpostește o poartă mare din lemn;
- acoperiș din țiglă;
- coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

8.5. Decor:

- pe fațadă, o bordură tencuită în trepte în relief distanțată de perete cu un rând de cărămizi cu țigle-solzi protejează de interperii ferestrele;
- în dreptul celor două guri de aerisire de pe peretele podului dinspre stradă, s-a aplicat un decor din tencuială dreptunghiular absidat în relief; motivul ornamental în relief, dispus pe tencuiala de pe fațada casei, constă din trei coloane ce sugerează pomul vieții sau stâlpii cerului; în partea superioară a capitelului, aceștia se termină cu motive vegetale ce încorporează un cerc și un romb; la bază coloana prezintă motivul solar redat printr-un cerc.

9. Casa nr.9

9.1. Proprietar:

Frana Gheorghe (Pl.V/1)

9.2. Tip:

- casă cu ziduri și pereți din cărămidă arsă, cu acoperiș în patru ape.

9.3 Materiale:

piatră de carieră, bârne, grinzi, cărămidă arsă, țigle.

9.4. Tehnica:

- ziduri de fundație și soclu;
- pereții perimetrali din cărămidă arsă;
- soba de la drum cu o singură fereastră mare, ce sugerează o intervenție recentă;
- casa este prevăzută cu gang continuu, realizat din prelungirea streșenei ce se sprijină pe stâlpi din lemn și din cărămidă crudă, pentru a feri de intemperii intrarea în casă;
- poartă de intrare la nivelul solului încorporată în gang;
- intrarea în curte se face lateral printr-un zid masiv din piatră cu boltă din cărămizi arse acoperit cu țigle ce adăpostește o poartă mare din lemn;
- acoperiș din țiglă;
- coș zidit din cărămidă arsă cu patru fumuri.

9.5. Decor:

- pe fațadă, o bordură tencuită în trepte în relief distanțată de perete cu un rând de cărămizi cu țigle-solzi protejează de intemperii ferestrele;
- peretele dinspre stradă a podului casei dispune de trei orificii de aerisire; toate trei de formă dreptunghiulară cu o latură absidată au un chenar aplicat din tencuială; la baza dreptunghiului este redat în relief

- câte un cerc ca simbol solar;
- un alt ornament în relief redat printr-o bandă lată cu marginea în val și unghiuri ascuțite înconjoară șerpuit marginile laterale a fațadei podului;
- sub bordura tencuită în trepte, fațada casei prezintă un decor geometric continuu;
- cele două margini din fațada casei, sunt ornamentate de asemenea deasupra soclului cu dreptunghiuri mari tencuite.

Lista ilustrațiilor

- Pl.I. 1: *Casa nr. 1 - Bîlcă Ilie*; 2: *casa nr. 2 - Tantu Mihai*
 Pl.II. 1: *Casa nr. 4 - Bot Gheorghe*; 2: *casa nr. 5 - Rada Ioan*
 Pl.III. 1: *Casa nr. 7 - Duma Ionel*; 2: *casa nr. 6 - Ștaier Sorin*;
 Pl.IV. 1: *Casa nr. 3 - Freanț Rusălin*; 2: *casa nr. 8 - Bîlcă Mihai*
 Pl.V. 1: *Casa Frana Gheorghe*; 2: pomul vieții cu motiv geometric; 3: deco geometric și motive solare; 4-5: pomul vieții cu motive vegetale și geometrice

Bibliografie

- Corneanu 1940 = N. Corneanu, *Monografia Episcopiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940.
 Țăranu 1975 = N. Țăranu, *Tipologia locuinței țărănești de tradiție arhaică din Banat în „Tibiscus”*, Editura Muzeul Banatului Timișoara, Timișoara, 1975.
 Stoica 1974 = Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Editura Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii”, București, 1974.
 Groza 1977 = L. Groza, *Arhitectura caselor grănicerești în „Studii și comunicări de Etnografie-Istorie*, vol. II, Editura I.P.Cluj, Caransebeș, 1977.
 Popescu 1990 = V. Popescu, *Sichevița Arhitectură populară*, Caransebeș, 1990, Editura Poligrafică Cluj, 1990.
 Secară 1987 = N. Secară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Timișoara, 1987.
 Interviu realizat la data de 11.01.2013 cu localnici ai satului Rugi: Tantu Mihai, Freanț Rusălin, Rada Persida, Rada Ioan.

TRADITIONAL HOUSES FROM MOUNTAINOUS BANAT.

Study case: Village Rugi

(Abstract)

The name of *house* is used for centuries to indicate a place of living for the farming population.

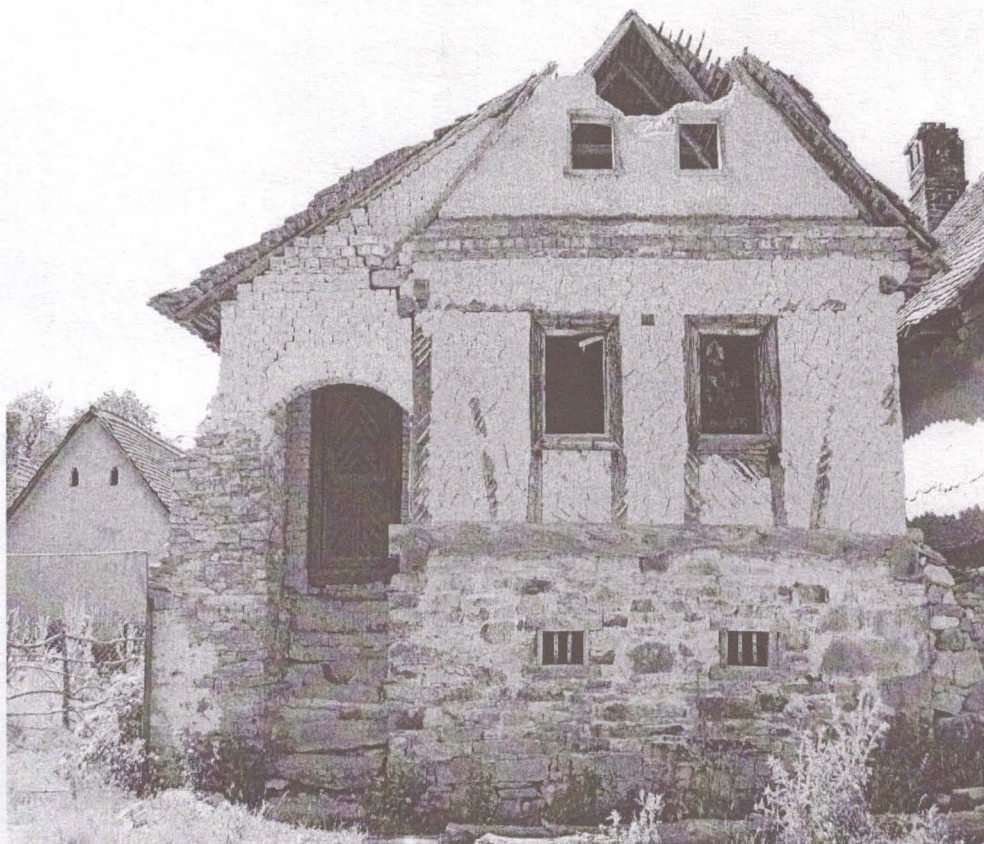
The most representative for the Banat's traditional architecture is the house with two or three rooms without a porch, with the roof in two waters and with a much larger eave.

In folk architecture were used in generally the local materials given by the environment: stone for foundations carefully collected from river beds, the clay for the walls, the wood, the straws and the reed for the roofs and temporary shelters.

The traditional houses layd at the street line, generally, being tricircular, to the street beetin orinteted actually the house or the *house from before*, at the middle is the porch and in the back was the *back house*.

The furniture for this kind of house is due necessities to the ones that used it. The main components of the furniture were the bed, the table, the chairs, the short closet with three drawwers, the closet with two doors.

As an anex of the house was the stable, the and the poultry coop. The fountain whith a wheel has its own place very well marked in the center of the courtyard, far away from the stable an the pigs dump.

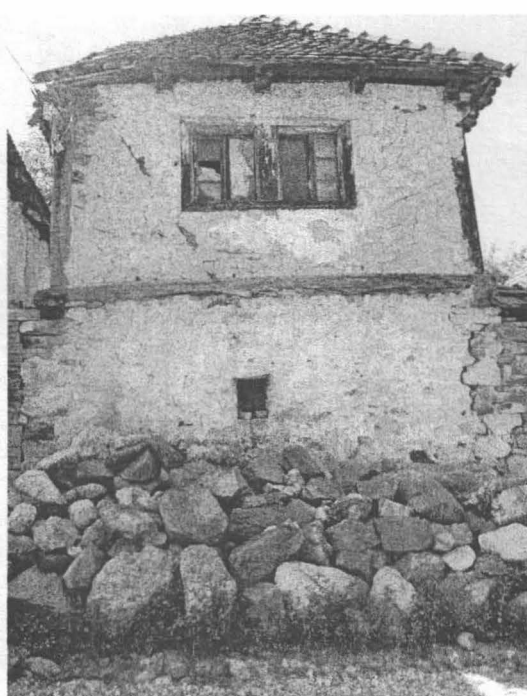

1.

2.

Pl. I.

1.

2.

Pl. II.

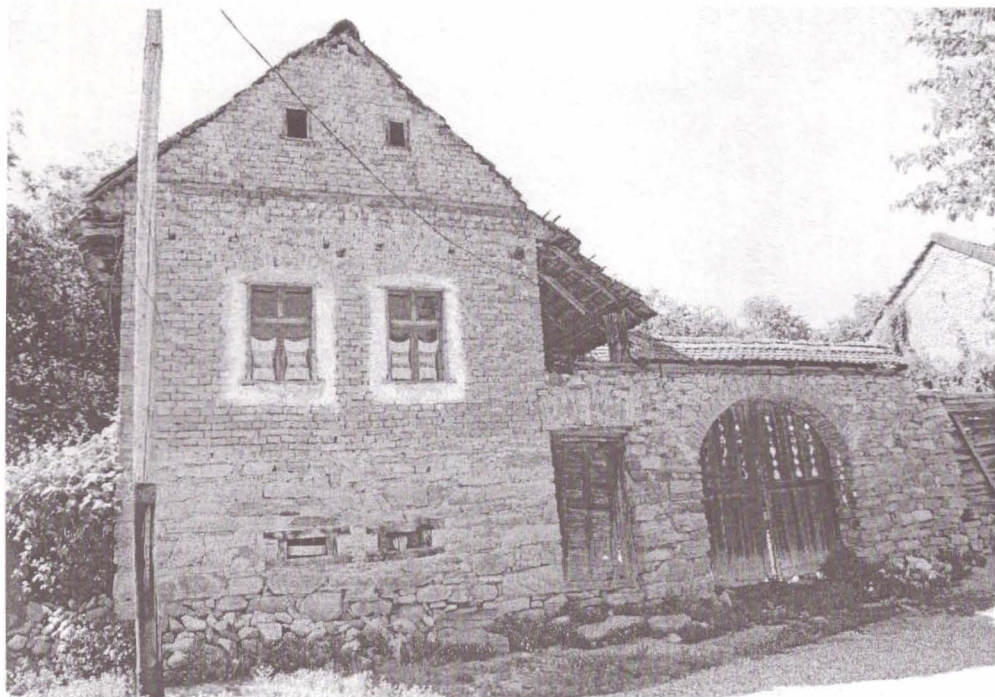

1.

2.

Pl. III.

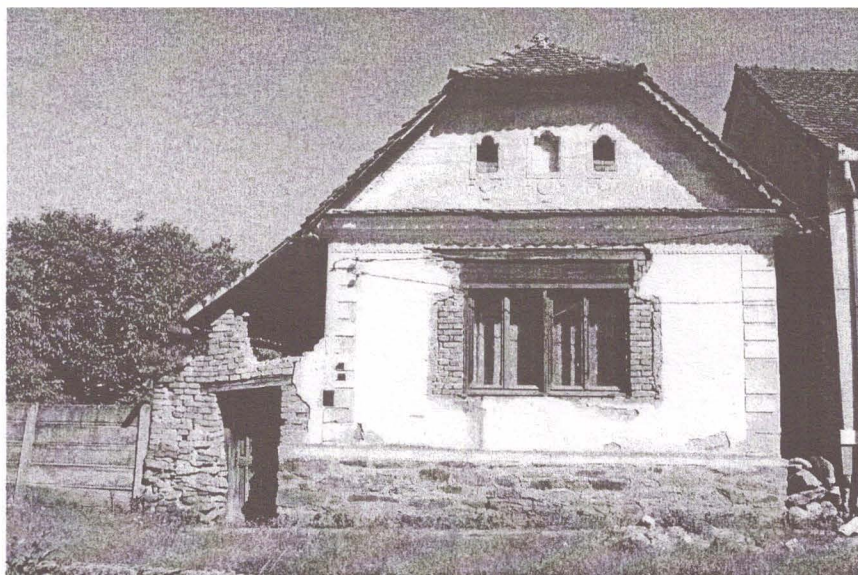

1.

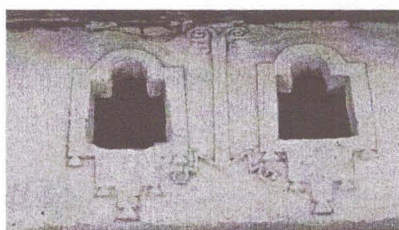

2.

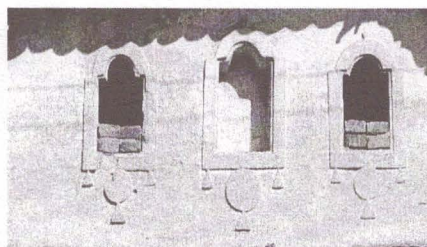
Pl. IV.

1.

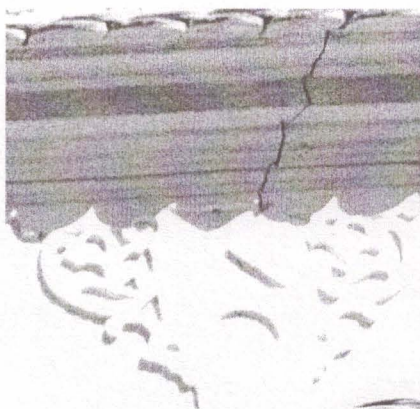
2.

3.

4.

5.

Pl. V.

CRONICA

I. Articole publicate de angajații muzeului în reviste și volume de specialitate din țară și străinătate:

Studii:

1. Adrian Ardeț, Dimitrie Negrei, *Caransebeș – Balta Sărată. Studiu monografic asupra cercetărilor arheologice preventive*, Timișoara, 2012
2. Adrian Ardeț, Radu Ardevan, *Tibiscum. Monedele romane*, Cluj-Napoca, 2012.

Articole:

- 1 Adrian Ardeț – Roman Banat at the end of the First Century AD and Early second Century AD Research, în *Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and Long Term Strategy*, Vrsac, 2012, pp. 27-35
- 2 Adrian Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, Ana Hamat – Cercetările arheologice de la Tibiscum – Jupa, în *Cronica Cercetărilor arheologice din România*, București 2012, pct. 35
- 3 Adrian Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, Dimitrie Negrei – Cercetările arheologice de la Zăvoi, jud. Caraș-Severin, în *Cronica Cercetărilor arheologice din România*, București 2012, pct. 93
- 4 Adrian Ardeț – Eros de la Tibiscum, în *ActaMC Tibiscum*, S.N. 2/2012
- 5 Adrian Ardeț, Dimitrie Negrei - Cercetările arheologice preventive de la Caransebeș – Balta Sărată. Raport preliminar în *ActaMC Tibiscum*, serie nouă 2/2012
- 6 Bogdana Branca – Liceul de Fete Reșița în prima jumătate a secolului XX, în *Studii și cercetări băănățene*, Reșița, 2012
- 7 Bogdana Branca – Societatea Femeilor Creștin Ortodoxe din Caransebeș, în *ActaMC Tibiscum*, nr. 2/2012, S. N, Caransebeș, 2012, sub tipar
- 8 Bogdana Branca, Recenzie: Ovidiu Roșu, *Pavel Jumanca – Amintiri. Anii tinereții*, Editura David Press Print, Timișoara 2011, în *ActaMC Tibiscum*, S.N., Nr. 2/2012
- 9 Bogdana Branca – School and Education in Mountainous Banat, în *Research, Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and Long Term Strategy*, Vârsac, Serbia, 2012
- 10 Ana Hamat, Recenzie - G. Bounegru, R. Ciobanu, R. Ota, D. Anghel - Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție în BHAUT XIII, Timișoara 2012, p. 203-206.
- 11 Ana Hamat, Influențe elenistice în arta podoabelor din Dacia Romană. Motivul „Nodul lui Hercule”, în *BHAUT XIII*, Timișoara, 2012, p. 57-75.
- 12 Ana Hamat, Podoabe feminine descoperite pe teritoriul Drobetei antice, I, Podoabe pentru împodobirea mâinilor, *ActaMC Tibiscum* S.N. 2, Caransebeș 2012, sub tipar.
- 13 Ana Hamat, Podoabe feminine descoperite pe teritoriul Drobetei antice. Podoabe pentru împodobirea capului și a gâtului, *Drobeta XXII*, Drobeta Turnu-Severin 2012, sub tipar.
- 14 Ana Hamat, Roman lamps from south-west of Dacia, sub tipar

- 15 Carmen Neumann, Obiceiuri de primăvară cu măști. Alaiul berbecilor din Slatina Timiș, în *ActaMC Tibiscum*, S.N. 2/2012 sub tipar
- 16 Neluțu Rada, Arhitectura caselor țărănești din Banatul de munte. Studiu de caz: satul Rugi, în *ActaMC Tibiscum*, S.N., 2/2012.

II. Vernisaje ale următoarelor expoziții:

1. 01.03.2012. ***Numitorul comun: Moartea*** (Expoziția a fost realizată de Centrul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (CICCR) și Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj cu sprijinul Fundației Konrad Adenauer,). Coordonator: Bogdana Branca
2. 11.04.2012. ***„Granița Bănățeană în imagini”*** (Expoziția a fost realizată ca urmare a donației făcute muzeului de către Domnul Colonel Liviu Groza). Coordonator: Ana Hamat
3. 23.04.2012. ***„Meșteșuguri tradiționale din Banat”*** (Expoziție de etnografie realizată împreună cu Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă Plastică – Lugoj. Coordonator: Carmen Neumann
4. 21.06.2012. ***„Bărbați în arta textilă românească”*** (Expoziție realizată împreună cu Uniunea Artiștilor Plastici din România, Filiala Arte Decorative București). Coordonator : Carmen Neumann
5. 13.09.2012. ***„Grup 4+4”*** (Expoziție de artă plastică contemporană realizată împreună cu Uniunea Artiștilor Plastici din România, Filiala Arte Decorative București). Coordonator: Bogdana Branca și Dimitrie Negrei
6. 05.10.2012. ***Arme din colecția muzeului caransebeșan***. Coordonator: George Gâlcă
7. 12.10.2012. ***„Arta fotografică și turismul în Banatul de munte”*** (Expoziția reprezintă o donație de fotografii inedite din Munții Banatului, donație făcută de către Domnul prof. Cornel Hamat). Coordonator: Lucian Ionescu
8. 13.11.2012. ***Cartea veche și tiparul la Caransebeș***. Coordonator: Dorina Grecu
9. 29.11.2012. ***„Caransebeșul și Marea Unire”*** (Expoziție realizată împreună cu Domnul Col. (r). Liviu Groza). Coordonator: Ana Hamat

Manifestări cu caracter de masă:

16.04.2012 Parada Portului Popular. Reprezintă o acțiune realizată împreună cu Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului. Parada portului popular s-a desfășurat pe traseul Catedrala Învierii Domnului – Parcul General Ioan Drăgălina. Coordonator: Carmen Neumann

19.05.2012. ***„Noaptea Muzeelor”***. Coordonator: Adrian Ardeț și Bogdana Branca

Manifestare complexă care a inclus pe lângă deschiderea expozițiilor și organizarea de spectacole și activități sportive.

II. Spectacole de teatru

24 iunie 2012. Teatru Evreiesc de Stat București. ***O femeie singură***, interpretat de celebra actriță Maia Morgenstern

III. Târguri și manifestări pentru toate categoriile de public:

27 februarie – 02. **Târgul Mărțișorului**, Ediția a II-a, responsabil Dorina Grecu.

12-14 octombrie 2012, **Târgurile de Toamnă ale Muzeului**, Ediția a-II-a a **Târgului Mare de Sfânta Paraschiva**.

06 – 21 decembrie 2012. **Târgul de Crăciun**, Coordonator: Dorina Agrosoaiei.

20 decembrie 2012. Concert de colinde **Asta-i Sara !**, în colaborare cu Episcopia Caransebeșului. Coordonator: Bogdana Branca

IV Simpozioane, conferințe, mese rotunde:

15.01.2012. **Ziua Națională a Culturii Române** (masă rotundă), Coordonator Dorina Grecu.

23.01.2012. **Constantin Galescu si Romeo Dunca la Polul Sud** (Conferință), Coordonator: Lucian Ionescu

24.01.2012. **Dezbateri / Concurs interliceal „Cuza Vodă și Unirea”**, Coordonator: Georgel Galca

24.01.2012. **Ședința Societății de Istorie și Arheologie din Caransebeș**, Coordonator: Bogdana Branca

29 februarie – 03 martie 2012. **Simpozionul Internațional „Constantini Daicoviciu”**, Coordonatori: Adrian Ardet, Dorina Dragomir, Dimitrie Negrei, Nicoleta Matei și Bogdana Branca

Cel de-al XXXVIII-lea simpozion memorial organizat la Caransebeș și-a propus omagierea istoricului col. (r) Liviu Groza, fondator al muzeului, ajuns la frumoasa vârstă de 80 de ani.

Liviu Groza (n. 10 iulie 1932, Caransebeș este un istoric român specializat în istorie militară, în special cea a Banatului. Tot anul acesta dedicăm lucrările simpozionului istoricului Valeriu Leu, care adacă ar fi trăit ar fi împlinit 60 de ani.

Valeriu Leu este un nume de rezonanță în ceea ce privește istoria modernă a Banatului, specialist expert în Comisiile de doctorat de la Universitatea „Babeș – Bolyai” și secretar executiv al Asociației Istoricilor din Transilvania și Banat.

Autor a mai multor volume și articole științifice publicate în țară și străinătate, premiat pentru activitatea sa în anul 1996 de către Academia Română, Valeriu Leu rămâne, așa cum spunea cineva, „un lord al cercetării istorice bănățene”, un om care a lăsat Banatului Montan o moștenire valoroasă, un om care și-a închinat viața vremurilor de după el.

Simpozionul științific organizat de Muzeul din Caransebeș se adresează de-o potrivă arheologilor (preistoricieni, romaniști și medievști), dar și istoricilor care studiază perioadele modernă și contemporană.

15.06.2012. Ședința Societății de Istorie și Arheologie din Caransebeș, Coordonator: Carmen Neumann

13 septembrie 2012, Conferința Națională a Regimentelor Românești de Graniță, Coordonator: Bogdana Branca

28 septembrie 2012. Ședința Societății de Istorie și Arheologie din Caransebeș, Coordonator: Nicoleta Matei

12 octombrie 2012. Conferința Națională de Etnografie: „*Banatul alpin și zonele învecinate*”. Coordonator: Carmen Neumann

23 noiembrie 2012. Conferința regională: Preistoria Banatului. Coordonator: Dimitrie Negrei

V. Proiecte culturale și educaționale:

Proiectul de cercetare arheologică: *Programul „Dacia romană” 2012 – 2015*

Proiect:

Cercetarea și valorificarea teritoriului municipiului antic Tibiscum (Jupa, jud. Caraș-Severin).

În colaborare cu Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, respectiv Comisia națională de arheologie.

Program inițiat de Ministerul Culturii privind cercetarea arheologică în siturile aparținătoare de Muzeul din Caransebeș (Tibiscum, Teregova și Zăvoi). Acest proiect a fost inițiat de Ministerul Culturii și se derulează până în anul 2015. În cadrul acestui proiect este prevăzut a se realiza următoarele obiective:

Conservarea, cercetarea și reabilitarea Rezervației Arheologice de la Tibiscum.

În cadrul rezervației arheologice de la Tibiscum, în suprafață de 17 ha, vor fi continuate lucrările de conservare primară la clădirile I și II din orașul antic. Tot în această perioadă este prevăzută și restaurarea porții *principalis de sinistra* și a porții *praetoria*, care vor fi integrate în circuitul de vizitare în aer liber a monumentelor existente la Tibiscum. Spațiul expozițional reprezentat de o sală de 200 mp va include expoziția de arheologie (preistorie, epocă romană și medievală).

Conservarea, cercetarea și punerea în valoare a Clădirii publice (Domus) de la Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

Obiectivul prioritar este achiziționarea casei și a terenului în suprafață de 1.000 mp, pe care se află obiectivul arheologic și transformarea acestora în spații expoziționale în aer liber și amenajarea unui muzeu.

Conservarea, cercetarea și punerea în valoare a Castrului militar auxiliar de la Teregova, jud. Caraș-Severin.

Organizarea unui punct muzeistic în colaborare cu Liceul și Primăria comunei Teregova.

Conservarea și extinderea cercetărilor la Villa Rustica de la Bucoșnița, jud. Caraș-Severin.

Extinderea cercetărilor la Villa Rustica și deschiderea unui punct muzeistic în incinta acesteia.

VI. Participări simpozioane naționale și internaționale

IVth International Congress of International Lychnological Association, Ptuj (Slovenia), 15-19 mai 2012, Comunicarea: Ana Hamat, *Roman lamps from south-west of Dacia.*

28th Congress of the Rei Cretariae Romanae Fautores, From Broken Pottery to lost identity in Roman Times, Catania (Italia), 23 – 30 Septembrie 2012, Comunicarea: Adrian Ardeț, *North African Amphorae found in Roman Dacia.*

Archaeological Heritage – its Role in Education, Presentation and Popularization of Science, Viminacium (Serbia), 5 – 8 Octombrie 2012, Comunicarea: Adrian Ardeț, *Roman road between Moesia Superior and Dacia, a possible Via Traiana Nova*.

International Archaeological Symposium “Public and private games from prehistory to the Middle ages”. Pula – Medulin – Rovinj (Croația), 21 – 24 Noiembrie 2012, Comunicarea: Adrian Ardeț, *Anfiteatro construito dai Romani in Dacia*.

Al 38-lea Simpozion International „Constantini Daicoviciu”, Caransebeș, 1-3 martie 2012,

Adrian Ardeț, Masclianae. *O așezare romană dispărută în deșertul Africii la mijlocul secolului I d. Chr. și apărută în Dacia*.

Adrian Ardeț, Dimitrie Negrei (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș), Sote Angeleski (Cluj - Napoca) - Zăvoi. *Cercetări arheologice din anul 2011*

Adrian Ardeț, Lucia C. Ardeț, Ana C. Hamat (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș) - *Tibiscum. Cercetările arheologice din orașul roman. Campania 2011*

Dimitrie Negrei (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș) - *Piese neolitice inedite din colecția Muzeului Caransebeșean*

Bogdana Branca (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș) - *I. Bibel – om de cultură*

Ana – Cristina Hamat (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș) - *Podoabe în Dacia Superior. Inele și pietre de inel asociate cu logodna în lumea romană*

Carmen Neumann (Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș) - *Furca de tors, între utilitate și simbolistică*

A XXI-a Ediție a manifestărilor cultural dedicate “Zilelor Crainei Bănățene”, Petnic, 24 martie 2012.

Adrian Ardeț, *Rolul muzeului din Caransebeș în punerea în valoare a personalităților Văii Almăjului*

Carmen Neumann, *Evoluție și permanența în meșteșugul țesutului și arta decorării interioarelor țăranești*

Simpozionul Internațional “Taină și comuniune”, ediția a VI-a., Caransebeș, 24 aprilie 2012.

Adrian Ardeț, Bogdana Branca, Filaret Musta, Elena Biju – *făuritori de destine românești*

Simpozionul Internațional “Oameni de seamă ai Banatului”, Șopotul Nou, 5 mai 2012.

Adrian Ardeț, *Rolul Muzeului de Graniță din Caransebeș în punerea în valoare a patrimoniului Văii Almăjului*

Bogdana Branca, *Învățămintul românesc din Valea Almăjului*

Simpozionul Național de Etnografie, organizat de Muzeul Regiunii Portilor de Fier, Drobeta Turnu – Severin, 11 -12 mai, 2012.

Carmen Neumann, *Carașovenii*

Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice, Ediția XLVI, Tg. Mureș, 23 – 26 mai 2012

Adrian Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, Dimitrie Negrei, Ana Hamat, *Cercetările arheologice de la Tibiscum din campania 2011*

Adrian Ardeț, Lucia Carmen Ardeț, Dimitrie Negrei, *Cercetările arheologice de la Zăvoi – Cimitirul Ortodox, din Campania 2011*

Sesiunea Internațională de comunicări științifice „Arheologia mileniului I p. Chr.” Ediția a XI-a, Ploiești, 23 – 26 august, 2012.

Adrian Ardeț, *Vilele romane din Dacia în secolele II – IV d. Chr.*

Conferința Națională a Regimentelor de Graniță, Caransebeș, 13 septembrie 2012,

Adrian Ardeț, *Granița bănățeană și românii*

Bogdana Branca, *Rolul învățământului de limbă română în Imperiul habsburgic*

Simpozion: „Meserii tradiționale ale satului bănățean”, Festivalul Satului Bănățean, Șopotu Vechi, 28 – 29 septembrie, 2012.

Carmen Neumann, *Taranul, meșter de pasiune și necesitate*

Neluțu Rada, *Aspecte legate de practicarea cojocăritului din satele de pe Valea Timișului*

Colocviile CNCPCT, Băile Herculane, 3 – 6 octombrie 2012, ediția a XIX-a.

Adrian Ardeț, *Situri arheologice de epoca romană în Banatul Montan. Studiu de caz: Tibiscum*

Bogdana Branca, *Cazarma grănicerilor din Caransebeș*

Simpozionul Internațional „Oltenia interferențe culturale”, Craiova, 5 – 7 octombrie 2012.

Dimitrie Negrei, *Tipologia figurinelor antropomorfe din Banat*

Simpozionul Național „Monumente sculpturale din Dacia și provinciile limitrofe” - Între artă și meșteșug, Alba – Iulia, 18 - 20 octombrie 2012,

Ana Hamat *Reprezentările de bijuterii în portretistica funerară feminină din Dacia Superior*

Simpozionul național Arheologia în Oltenia, Drobeta Turnu – Severin, ediția a XIV-a, 1 - 2 noiembrie 2012.

Ana Hamat, *Aria prelucrării bijuteriilor pe teritoriul Drobetai*

Festivalul Almăjului. Simpozionul „Despre almajeni și faptele lor”, Dalboșeț, 3 – 4 noiembrie, 2012.

Carmenn Neumann, Neluțu Rada, *Viața și activitatea generalului Traian Doda*

Seminarul Național de educație muzeală „Produse și producții culturale muzeale”, Ediția a VII-a, București, 15 noiembrie 2012.

Adrian Ardeț, Bogdana Branca, *Situl arheologic Tibiscum redeschis publicului*

Conferința Internațională „Mobilitatea colecțiilor muzeale”, București, noiembrie 2012. Carmen Neumann, Nicoleta Matei, *Conservarea patrimoniului la Muzeul din Caransebeș.*

Colocviu Vasile Pârvan 130 de ani de la naștere, Universitatea București, Departamentul de Istorie antică, Arheologie și Istoria Artei, București 14 decembrie 2012. Adrian Ardeț, *Activitatea lui Vasile Pârvan și rolul acestuia în cadrul organizării Comisiei Naționale a monumentelor, filiala Banat*

VII. Proiecte și programe în care Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș a participat în calitate de coorganizator/partener:

Expoziția „Meșteșuguri tradiționale din Banat” organizată în parteneriat cu **Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă Plastică – Lugoj** la sediul Muzeului din Caransebeș (25 aprilie 2012). Organizatori: Carmen Neumann și Neluța Rada

Proiectul național *Arheologia- o poartă către trecut*, organizat în parteneriat cu Episcopia Caransebeșului și Societatea Femeilor Ortodoxe din Caransebeș.

Proiectul s-a desfășurat în incinta complexului arheologic de la Tibiscum (15 septembrie - 15 octombrie 2012). Ana Hamat, Marian Gavrilă și Dimitrie Negrei.

Festivalul „Gugulan cu car cu mere”, organizat de Grădinița cu program prelungit nr. 4 Caransebeș.

COLEGIUL DE REDACȚIE

RECENZII

Ana Cristina HAMAT

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Prezenta lucrare a lui R. Ciobanu se înscrie în linia de excelență în cercetare promovată de specialiștii Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, prin organizarea de expoziții și simpozioane, precum și prin publicarea de studii și cataloage, care pun în circulație o serie de piese inedite aflate în colecția muzeului. Cartea are 168 de pagini, beneficiind de anexe, glosar de termeni, o listă cu sursa ilustrațiilor și o listă cu bibliografie selectivă, la care se adaugă 68 de figuri color. Trebuie remarcate excelența calitate grafică a lucrării – hârtia lucioasă și ilustrațiile color, completate de traducerea în limba franceză a corpului lucrării, toate acestea contribuind la valoarea finală a demersului științific al autorului.

Pentru o mai bună înțelegere a subiectului, lucrarea a fost împărțită în șapte capitole, precedate de o scurtă introducere.

Introducerea (p. 7) reprezintă justificarea autorului pentru alegerea unui astfel de subiect, dar și o scurtă pleadoarie pentru necesitatea studierii pe viitor al unui dintre „*cele mai spectaculoase capitole ale artei antichității clasice*”. Totodată, autorul militează pentru deschiderea oferită de editarea bilingvă a studiului istoric de artă, dar și a arheologiei din România spre Europa.

Primul capitol, 1. *Originile grecești. Les origines grecques* (pp. 9-22), vorbește despre rădăcinile artei romane care coboară în cultura și arta grecească prin fenomenul de imitare al acestora de către aristocrația romană, avidă de lux. Prin urmare sunt analizate picturile murale de pe insula Thera, Akrotiri, Knossos, Amnisos, Tylos, împreună cu munca unor pictori precum Apelles, Ephoros din Efes, Pamphilos din Sycion, Mikon și Panaios.

Capitolul al doilea, 2. *Pictorul roman. Le peintre romain* (pp. 23-36), prezintă statutul pictorului în lumea romană, precum și etapele formării unui public amator de artă în societatea romană. Autorul tratează pictura murală în funcție de munca unor pictori celebri sau mai puțin cunoscuți, în funcție de informațiile despre ei aflate în literatură sau pe monumentele funerare. Câteva dintre exemplele amintite sunt Theodotus, Marcus Plautius, Pacuvius, Metrodorus, pictorița Iaia, Sopolis, Alexandros, Studius, Fabullus. La aceștia se adaugă alți necunoscuți iluștri care și-au lăsat numele posterității datorită semnăturilor aflate pe frescele de la Pompei sau pe operele și monumentele funerare din Imperiu. Canoanele acestei meserii, respectate de toți cei care se aflau în branșă, au dus inclusiv la o specializare care făcea deosebirea între aceștia. Această deosebire însemna diferența în ceea ce privește statutul respectivului și desigur în ceea ce privește salariul și nivelul de trai al acestuia.

Capitolul al treilea, 3. *Pompei, orașul picturilor romane și cele patru stiluri decorative. Pompéi, la ville des peintures romaines et les quatre styles décoratifs* (pp. 37-77), prezintă orașul Pompei și importanța frescelor sale prin prezentarea pe larg a celor patru stiluri de pictură care pot fi remarcate aici. Acestea sunt scoase în evidență cu ajutorul unor studii asupra frescelor aflate pe pereții diferitelor case din orașul antic. Pentru o mai

bună înțelegere a problemei, acest capitol beneficiază de patru subcapitole, fiecare dintre ele prezintă unul dintre cele patru stiluri-sau așa cum spune autorul „*patru tipuri diferite de décor și mai puțin de patru stiluri*” (pp. 43). 3a. *Primul stil* (p.44-51) numit și stilul zidăriei aparente, reprezintă din punct de vedere cronologic primele picturi murale de la Pompei și Herculaneum și se remarcă prin imitarea în tehnica stucului pictat a zidărie autentice din marmură și piatră, care implică jocul volumelor. 3b. *Al doilea stil* (p.52-59), corespunde perioadei secolului I î.d. Chr și este caracterizat prin vederi panoramice pictate care sugerează iluzia spațială. Vizibil atât la Pompei cât și la Roma, acest stil promovează gustul spre imaginar și ireal. 3c. *Al treilea stil* (pp.60–66) este o continuare a celui anterior și reprezintă întoarcerea la miturile grecești, fiind caracterizat prin atenția sporită la detalii fără a pica în păcatul luxului ostentativ. 3d. *Al patrulea stil* (pp. 67-77) reprezintă generalizarea picturilor pe pereții edificiilor din Pompei, de la latrine, *tabernae* și case de toleranță până la case particulare și edificii publice. Promovând luxul, acest stil este contemporan cu *Domus Aurea* și poate fi considerat asemănător stilului baroc de mai târziu prin folosirea altor materiale cum sunt sticla, scoicile sau fildeșul pentru a pune în valoare opera finală.

Capitolul al patrulea, 4. *Tehnica și culorile. La technique et les couleurs* (pp. 78-99), își propune să treacă în revistă tehnica în care sunt lucrate picturile murale și culorile folosite, atât pentru frescă cât și pentru pictura executată pe suport uscat. O mare atenție este acordată și detaliilor tehnice, în această categorie intră pregătirea peretelui, pentru că de el depindea frumusețea și durabilitatea picturii. Tehnica frescei presupune și o departajare între cele două categorii de pictori, *imaginarius* și *parietarius*. De asemenea, culorile cu care se lucra erau deosebite. Greu de procurat, ele puteau ridica valoarea picturii la costuri considerabile. Alte materiale cum sunt scoicile, sticla, completeau culorile și puneau în valoare strălucirea finală. Pe lângă pictura murală este amintită și pictura de șevalet, aceasta fiind atestată de mărturii arheologice.

Capitolul al cincilea, 5. *Pictura romană în câteva provincii. La peinture romaine dans quelques provinces* (pp. 100–119), pledează pentru răspândirea prin caiete de modele a unor teme iconografice sau structuri compoziționale. Faptul că multe dintre aceste picturi nu au supraviețuit sau sunt foarte rare trebuie pus în legătură „*cu contextul lumii barbare*” și cu „*fragilitatea însăși a suportului și a culorilor folosite*” (pp. 100). Între provincii se remarcă Gallia, care va ajunge să aibă proprii meșteri și chiar ateliere de acest gen. În Britannia și Hispania cunoaște o mare răspândire stilul zidăriei aparente, precum și al doilea stil pompeian, dar și al treilea stil cu candelabru. Germania cunoaște și ea primul stil pompeian precum și motivul candelabrelor, mai ales în contextual celui de-al patrulea stil pompeian. Tot în această provincie, autorul mai amintește și pictura din *principia* castrului de la Echzell. Dacia nu se remarcă printr-un număr foarte mare de astfel de picturi, majoritatea dintre cele care au ajuns până la noi se află într-o stare avansată de degradare.

Capitolul șase, 6. *Comanditarii și semnificația imaginilor. Les commanditaires et la signification des images* (pp. 120-132), se referă la mesajul din spatele imaginilor pictate. Mesaj care putea fi comandat pictorului care executa opera de artă. În particular, acest capitol vorbește despre cei care comandau astfel de picturi și de aceea de foarte multe ori ele poartă un mesaj destinat atât stăpânului casei, cât și privitorului în general. Nu în ultimul rând, sunt prezentate condițiile înțelegerii dintre pictor și comanditar, înțelegere care jalona bunul mers al lucrurilor.

Capitolul șapte, 7. *Actualitatea picturii romane. L'actualité de la peinture murale romaine* (pp. 133-142), dorește să aducă în discuție actualitatea picturii murale romane pentru înfrumusețarea peisajului urban.

Lucrarea este completată de anexe, *Anexa 1. Annexe 1* (pp. 143-144) cu două tabele: *Tabel sinoptic asupra unor pictori și a picturilor executate de aceștia* și *Tabel sinoptic asupra „semnăturilor” unor pictori*. *Anexa 2. Annexe 2* (pp.145-146) - *Tabel Sinoptic asupra inscripțiilor de pictori* și *Anexa 3. Annexe 3* (pp. 147-151) - *Sala cu pictură și hypocaust de la Apulum*. La acestea se adaugă un *Glosar de termeni. Glossaire de termes* (pp. 152-165) - foarte necesar, o listă a ilustrațiilor - *Sursa ilustrațiilor. Source des illustrations* (pp.166) și *Bibliografie selectivă. Bibliographie selective* (pp.167-168). Un aspect meritoriu al lucrării de față, aceste anexe folosesc atât profanului, cât și specialistului.

Cartea reprezintă un efort deosebit al autorului, de a populariza acest aspect particular al artei romane. Prin urmare, ea este în opinia noastră un minunat mijloc de popularizare al artei romane în particular și al arheologiei clasice în general. Într-o oarecare măsură, lucrarea poate fi folosită și de către specialist, mai ales în ceea ce privește încadrarea subiectului în domeniul artei romane și legăturile dintre aceasta și istoria politico-economică a Imperiului Roman. Un aspect mai puțin reușit al lucrării îl reprezintă aparatul critic - lipsa notelor de subsol pentru a urmări raționamentul autorului, care îngreunează mult procesul științific. De asemenea, ne-am fi dorit ca în ceea ce privește Dacia, cartea să fie ilustrată cu mai multe exemple de pictură murală, în afara fragmentelor prezentate la anexa 3. Este adevărat însă că foarte puține exemple de acest fel au supraviețuit până la noi. Poate că în viitor autorul, sau chiar unul dintre cititorii lucrării de față, va găsi timp pentru a se ocupa de acest aspect.

Considerăm că scopul autorului- de a face cunoscut și de a populariza acest aspect particular al artei romane - a fost îndeplinit. Lucrarea sa face parte din categoria cărților utile și plăcute în același timp și o recomandăm cu căldură celor care doresc să aprofundeze acest subiect

NIKOLA TASIĆ, FLORIN DRAȘOVEAN, *THE PREHISTORY OF BANAT. I. The Palaeolithic and Mesolithic*, Editura Academiei Române, București, 2011, 150 pagini text, 84 pagini anexe.

Dimitrie Pavel NEGREI

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

The Prehistory of Banat este publicată sub egida Academiei Române, Academiei Sârbe de Știință și Artă și Muzeul Banatului. Coordonatorii, Nikola Tasić și Florin Drașovean sunt cercetători de renume din Republica Serbia și respectiv România.

Cartea are șase capitole precedate de un *Cuvânt înainte* ce aparține fiecărui dintre coordonatori. Se afirmă că această publicație este prima din seria de lucrări dedicate preistoriei în Banatul istoric.

Din capitolul I, *Introducere* (pp. 15 – 18) aflăm că este prima lucrare care tratează paleoliticul ca un întreg în spațiul Banatului.

Capitolul al II-lea, *The Palaeolithic in Banat* (pp. 19 – 76) elaborat de Ion Cornel Bălțean ne oferă imaginea structurilor geologice ale părții românești a Banatului. Totodată sunt tratate individual fiecare dintre formațiunile geologice. În urma unei statistici riguros efectuate au fost identificate tipurile de roci folosite în paleolitic pentru confecționarea uneltelor litice și sunt identificate depozitele de sedimente cuaternare din Banat.

Este realizat un istoric al cercetării preistoriei în Banat. Foarte important este realizarea unui repertor în care ni se prezintă pe scurt fiecare așezare paleolitică din Banat și locurile unde au apărut materiale paleolitice izolate. Capitolul se încheie prin concluziile autorului referitoare la industria litică a paleoliticului din sud-vestul României.

Capitolul al III-lea *The Palaeolithic in Northern Serbia* (pp. 77 – 102) este redactat de un colectiv format din Dušan Mihailović, Bojana Mihailović și Milica Lopičić, tratează într-o structură similară capitolului anterior, paleoliticul din nordul Serbiei. Astfel siturile din nordul Serbiei sunt relaționate cu cele din Banatul românesc.

În capitolul al IV-lea *The Mesolithic in Banat* (pp. 103 – 142) este tratat de către Adina Boroneanț, mezoliticul din Banat. După o introducere în care este prezentat mezoliticul în arealul Banatului, este identificat un repertor al siturilor mezoliticului timpuriu și unul al mezoliticului târziu. Capitolul se încheie cu concluziile autorului.

Capitolul al V-lea *Continuity and Future Research* (pp. 143 – 150) coordonatorii încearcă să atragă atenția că deși sunt identificate un număr mare de situri paleolitice foarte puține sunt cercetate sistematic.

Capitolul al VI-lea *Appendix* (pp. 151 – 235) este prezentată bibliografia urmată de figuri.

Cartea este relizată într-o grafică deosebită și arată importanța înțelegerii preistoriei Banatului istoric într-un mod unitar. Noutatea lucrării constă în realizarea unei cercetări comune româno-sârbe în ceea ce privește paleoliticul în spațiul Banatului istoric. Pe lângă acest fapt cartea oferă informații deosebit de importante pentru specialiștii în domeniu.

Adrian Magina- *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și Islam în Banat (1500-1700)*, Editura Academia Română Centrul de Studii Transilvania, Cluj-Napoca, 2011, 206 p.

Carina BABEU

Serviciul Județean Caraș-Severin al
Arhivelor Naționale

Evoluția celor trei religii: ortodoxă, catolică și reformată în spațiul bănățean în secolele XVI-XVII, într-un context politic dominat de influența otomană, nu a fost tratată decât ca subiect individual sau tangențial în studiile de specialitate. Noutatea acestei teme constă tocmai într-o abordare mult mai complexă, fiind analizate cu multă minuțiozitate aspectele ce au contribuit la diversificarea peisajului religios în zona bănățeană.

Titlul lucrării stimulează curiozitatea cititorului, invitându-l la o incursiune în Banatul aflat la granița dintre Ev Mediu și Modernism, unde va intra în contact nu doar cu realitatea confesională, ci și cu cea politico-socială, cu duelul dintre o mentalitate modernă și una conservatoare.

Structura cărții este construită pe șapte capitole și anexe, care abordează izvoarele și istoriografia ecleziastică, descrierea spațiului geo-politic, etnic, social și religios al Banatului, căile și modalitățile de pătrundere ale Reformei religioase, promotorii Reformei în spațiul bănățean, contactele dintre ortodocși, catolici și reformați într-o zonă dominată politic de Imperiul Otoman.

Capitolul I aduce la cunoștința cititorului diversitatea materialelor documentare utilizate, nu fără mari eforturi de către autor. Sunt cercetate fonduri familiale, ale instituțiilor ecleziastice și politice, fiind trecută în revistă istoriografia româno-sârbă, a comunităților catolice și reformate. În cadrul istoriografiei ecleziastice bănățene s-au observat încercări timide de abordare a acestui subiect, majoritatea lucrărilor atingând problema în mod individual sau tangențial.

Originalitatea lucrării este asigurată prin cercetarea unor documente din cadrul Arhivei Episcopiei Romano-Catolice de Cenad-Timișoara, Arhivei Generale a Ordinului de la Roma, Arhivei Secrete a Vaticanului, Serviciului Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Arhivei Naționale Maghiare, Bibliotecii Naționale a Austriei, ș.a.

În capitolul II este prezentat spațiul bănățean separat nu doar de criterii geografice, ci și etnice și confesionale, Banatul de câmpie cunoscând o evoluție diferită de cea a Banatului montan. Autorul surprinde prefacerile lumii creștine la începutul secolului al XVI-lea, un ortodoxism bănățean asociat cu biserica sârbă, un catolicism cuprins de criză morală și instituțională. La toate acestea s-au mai adăugat elemente noi: reforma religioasă și prezența otomană ce au avut repercusiuni atât asupra structurii etnice, cât și asupra celei confesionale.

Capitolul III surprinde impactul Reformei religioase în spațiul central european. Este analizat succesul Reformei, pornind de la criza de identitate a Bisericii Romano-Catolice. Sunt sesizate diferențele între Vestul și Centrul Europei, din punct de vedere confesional se descoperă în centrul Europei o lume mai flexibilă decât în Vest, o explicație fiind coabitarea între catolicism și ortodoxism. Autorul și-a îndreptat atenția spre Ungaria, unde au fost identificate ca puncte de reper ale acceptării calvinismului: înfrângerea de la Mohács, atitudinea antigermană a maghiarilor, diseminarea ideilor reformiste de către studenți.

În capitolul IV se particularizează noul fenomen religios la zona bănăţeană. Sunt identificaţi factorii ce au contribuit la difuzarea curentului reformat, iniţial sub forma lutheranismului: dinamismul comunităţilor urbane, reuşita procesului de alfabetizare în zona urbană, studenţii bănăţeni ce frecventau universităţile din Viena, Cracovia sau Wittenberg. Autorul consideră 1544 anul de referinţă al reformei religioase bănăţene, corelându-l cu debutul activităţii lui Szegedi Kiss István. Acesta împreună cu Gáspár Biai (pastor al primei comunităţi reformate) şi cu Petru Petrović (om politic, comite de Timiş) au reprezentat o formulă ce a asigurat reuşita procesului reformator în Banat, chiar dacă nu a fost de lungă durată. Cenadul şi Timişoara s-au impus ca prime centre receptoare ale ideilor protestante, urmate de Lipova şi Becicherecul Mare. Rezultatele nu au întârziat să apară, în anul 1550 comunităţile protestante din Banat erau cele mai reprezentative din fostul spaţiu al regatului ungar. Banatul nu va face excepţie măsurilor antireformă iniţiate de Biserica Romano-Catolică, dar mai ales de Casa de Habsburg. Măsurile adoptate la jumătatea secolului al XVI-lea au provocat intrarea în anonimat a acestei comunităţi.

În capitolul V este urmărit procesul de receptare al reformei religioase în zona Banatului Montan, în rândul românilor catolici, aspect privat de atenţia cercetătorilor. Sunt identificate elemente ce atestă protestantismul româno-bănăţean: şcoala cu rol educativ şi prozelit, posibilitatea existenţei unui protopopiat calvin la Caransebeş, cartea religioasă. Cu privire la momentul pătrunderii ideilor reformate în acest spaţiu, autorul ia în calcul disoluţia franciscanilor şi intervenţia factorului politic în zonă, prin intermediul a două personaje banul de Lugoj-Caransebeş Grigore Bethlen adept al calvinismului şi capelanul acestuia Paul Karádi ce susţinea orientarea helvetică a Reformei. Soluţia succesului protestantismului în Banatul de munte a aparţinut personajelor bilingve, ce au spart blocajul existent în comunicarea între protestantism şi catolicismul românesc.

Caransebeşul şi Lugojul vor rămâne în continuare în centrul atenţiei autorului, însă plasarea în timp a evenimentelor diferă, secolul al XVII-lea aducând noi teme de reflecţie. În capitolul VI este prezentată o paralelă între ortodoxia transilvăneană supusă unor măsuri reformatoare sub impulsul calvinismului şi ortodoxia bănăţeană, lipsită de acest suflu inovator. Autorul încearcă să găsească explicaţia acestei situaţii, invocând prezenţa otomană în zonă, existenţa unei populaţii majoritar ortodoxe în zonele rurale ale Banatului montan, jurisdicţia Patriarhiei de la Ipek asupra ortodoxismului bănăţean, lipsa unei comunicări la nivel ierarhic şi al unui dialog interconfesional. În al doilea subcapitol sunt prezentate într-un mod obiectiv contactele dintre catolici şi reformaţi în Banatul montan. Este surprinsă traiectoria diferită din punct de vedere confesional dintre Caransebeş şi Lugoj. În Caransebeş s-a înregistrat un succes al catolicismului prin intermediul şcolii catolice, bariera lingvistică fiind ridicată prin reprezentanţi ca George Buitul sau Ioan Sebessi. În schimb, Lugojul nu a înregistrat evenimente similare. Anul 1642 va aduce echilibrul lumii reformate în cele două oraşe, în urma încetării ofensivei activităţii misionare catolice. Acest echilibru a durat până în anul 1658, când în urma atacului otoman, s-a conturat un alt peisaj religios. Protestantismul şi catolicismul au fost reduse la dimensiunea unor enclave într-o lume ortodoxă şi musulmană. Ce se punctează în acest capitol este începutul procesului de închegare al identităţii religioase ce-l va premerge pe cel al identităţii naţionale.

În capitolul VII sunt studiate raporturile dintre islam şi creştinism. La baza relaţiilor dintre otomani şi ortodocşi au stat raţiuni economice, ce au permis celor din urmă nu doar practicarea liberă a religiei, ci chiar şi o extindere a influenţei acesteia în detrimentul catolicismului şi protestantismului. La acest fenomen au contribuit mai mulţi factori: intrarea Banatului sub jurisdicţia Patriarhiei de la Ipek, buna organizare instituţională a

bisericii ortodoxe, pragmatismul acesteia, puterea financiară a credincioșilor, dogmele tradiționale. Catolicii au avut suport dublu, din partea otomanilor în schimbul plății taxelor ce condiționau exercitarea liberă a religiei, dar și din partea Papei care a susținut desfășurarea de activități misionare în Banat, înregistrându-se chiar rezultate pozitive în acest sens. Însă, succesele înregistrate au fost efemere, datorită conflictelor dintre otomani și habsburgi. Un regres l-a înregistrat și comunitatea reformată, datorită relațiilor ostile cu otomanii și presiunii exercitate de către misionarii catolici. Autorul consideră că în urma contactelor dintre cele trei religii, ortodoxismul a fost avantajat prin adoptarea unui model cultural, prin promovarea limbii române și a literaturii religioase, un pas esențial în procesul de conștientizare al sentimentului național.

Cartea lui Adrian Magina bazată pe un real simț analitic, utilizându-se cu succes metoda comparativă și cea a problematizării, reconstituie file inedite de istorie bănățeană, cuprinzând ideile de bază ale procesului evolutiv și interactiv al confesiunilor ce colorau spațiul bănățean în secolele XVI-XVII.

Bogdana BRANCA

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Lucrarea *Amintiri III – Anii Tinereții* vede lumina tiparului prin strădania lui Ovidiu Roșu, care prelucrează *Fondul învățător Pavel Jumanca, Caransebeș* aflat la Direcția Județeană Caraș-Severin a Arhivelor Naționale, dar și documente aflate în colecția personală a col. (rtg.) Liviu Groza. Acest volum, al III-lea, continuă volumul I și pe cel de-al II-lea, în care sunt evocate viața de familie și perioada pribegiilor. Cartea este împărțită în trei subcapitole denumite simplu: *Anii tinereții* și subcapitolul IV care la rândul său cuprinde trei secțiuni. Volumul este accesibil tuturor prin aportul pictorului Mihai Vintilă care ilustrează cartea cu imagini reprezentative. De asemenea trebuie spus că această carte are un *Indice onomastic* și un *Indicetoponimic*.

Volumul al III-lea are un *Cunvânt înainte* (pp. 7-8) semnat de Nicolae Bocșan care recunoaște veleitățile *Amintirilor* lui Pavel Jumanca atât literare, cât și istorice.

Studiu introductiv (pp. 9-25) este semnat decel care aduce în fața publicului memorialistica lui Pavel Jumanca, Ovidiu Roșu. Sunt semnalate o serie de date biografice ale învățătorului din Caransebeș, dar și activitatea acestuia, care-l poartă prin diferite colțuri ale țării. Ovidiu Roșu ne oferă indiciul că volumul al III-lea al *Amintirilor* va cuprinde din punct de vedere cronologic perioada de la începutul secolului al XX-lea, până la izbucnirea primului război mondial.

Capitolul I (pp. 26-96) cuprinde transcrierea volumului al IX-lea intitulat *La Institutul Pedagogic*. Sunt evocate cu umor anii petrecuți de Pavel Jumanca pe băncile școlii. Pe lângă amintirile personale sunt interesante datele care le aflăm despre societatea Caransebeșului, în care sunt integrați pe lângă etnicii români atât cei maghiari, germani, evrei. Instituția școlară beneficiază de o atenție deosebită fiind redactat printre amintirile subiective istoricul acestuia, care la rândul său este întregit prin detaliile furnizate despre profesorii Institutului. Memoria fantastică a lui Pavel Jumanca aduce în prim plan și colegii săi de clasă, cărora le dedică și câte o întâmplare umoristică. Este de subliniat modul în care este evocat sistemul de învățământ în limba română sub patronajul Bisericii ortodoxe, deși în oraș și la nivelul întregului Banat se impunea treptat cel maghiar.

Capitolul al II-lea (pp. 96-168) continuă cu transcrierea volumului al X-lea, intitulat de asemenea tot *Institutul Pedagogic*, dar și linia evocărilor a evenimentelor școlare și a colegilor și profesorilor. De semnalat este că în acest capitol sunt relatate o serie de evenimente politice importante care au ecou desosebit și în urbea Caransebeșului. Un exemplu în acest sens este adunarea propusă pentru a comemora Adunarea de pe Câmpia Libertății de la 1848 de studenții români din oraș. Interesant este cum autoritățile maghiare au încercat să împiedice acest fapt prin organizarea de excursii în localitățile învecinate. Teama unei frământări politice este scoasă în evidență de autor prin analogia cu frământările în urma Procesului Memorandumului. Amintirile legate de data de 3/15 mai 1948 nu se opresc aici, cu cât ne apropiem de sfârșitul primei decade a secolului XX este semnalat un crescendo al controlului Guvernului maghiar asupra instituțiilor românești de învățământ și al activităților cu caracter național organizate de acestea, iar Institutul Pedagogic din Caransebeș era una dintre acestea.

În tumultul restricțiilor impuse de Guvernul maghiar este evocată și România și românii, cărora le dă atribute idilice, profund subiective, naționalist românești.

Capitolul al III-lea (pp. 169-236), *Tinerețea mea. La Institutul Pedagogic* debutează cu evenimentul major al anului 1907 și anume Legea Apponyi, legea prin care se introduce obligativitatea învățământului în limba maghiară în Banat și Transilvania. Între amintiri își fac loc și evenimente și instituții semnificative pentru Caransebeș. În subcapitolul *Cum am ajuns învățător la Caransebeș* este descris în contextul Legii Apponyi metodologia desfășurării de ocupare a postului de învățător la o școală românească.

Capitolul al IV-lea (pp. 237-464) *Învățător de școală românească în vremea stăpânirii ungureștilor* este la rândul său împărțită în alte subcapitole. Astfel în subcapitolul I sunt alte subtitluri: *Chemarea învățătorului* (pp. 237-290) evocarea este presărată cu tradiții populare practicate în orașul Caransebeș, utile în cercetarea etnografică. Din punct de vedere al sus menționatei legi ale învățământului sunt descrise neajunsurile învățătorilor în predarea materiilor școlare în limba maghiară. Un alt subtitlu este cel numit *Cătănia* (290-310) în care sunt relatate evenimente legate din nou de șovinismul maghiar față de românii prin prisma celor 56 de armată pe care trebuiau să le efectueze învățătorii. Partea a II-a a capitolului (pp. 311-391) continuă relatarea legată de cătănia obligatorie în fiecare an, dar de data aceasta Pavel Jumanca este detașat la Orșova. Este prilejul cu care se relatează zborul efectuat de Aurel Vlaicu la Lugoj din anul 1912, dar și împrejurările prin care Miron Cristea ajunge Episcopul Caransebeșului. În cea de-al treilea subcapitol (pp. 391-464) sunt rediate amănunte despre asociațiile culturale ale societății caransebeșene: Casina Română, Societatea Română de Cântări și Muzică, Societatea Femeilor pentru Regularea și Înfrumusețarea Cimitirului. Se continuă cu relatările referitoare la modul de aplicare al Legii învățământului din 1907, ceea ce întregește cu aspecte reale tabloul politic și al învățământului din Caransebeș.

Lucrarea este utilă pentru înțelegerea fenomenelor politice și istorice la nivelul individual al unui intelectual din Caransebeș. Deși poate fi acuzată de provincialism, volumul *Amintirilor* dezvăluie cosmopolitismul orașelor de la periferia Imperiului habsburgic, raportate în permanență la capitala vieneză.

LIVIU GROZA, Dr. Cornel Corneanu - cuvântări și articole -, Editura Nagard, Lugoj, 2012, 278 pagini text, 27 pagini anexe, 33 de fotografii.

Cristina Patricia MOISĂ

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

În anul 2012 a văzut lumina tiparului lucrarea cu titlul *Dr. Cornel Corneanu - cuvântări și articole -*, la editura Nagard din Lugoj, semnată de Liviu Groza.

Lucrarea reprezintă o ocazie deosebită de a-l cunoaște pe unul dintre intelectualii care a jucat un rol major în perioada înfăptuirii Marii Uniri de la Alba Iulia. O parte din biografia despre dr. Cornel Corneanu a fost pusă la dispoziția autorului de însuși nepotul marelui bănățean, ÎPS Nicolae, Mitropolitul Banatului.

Cartea începe cu cuvântul Mitropolitului Nicolae, sugestiv intitulat *Rememorare* (pp. 5).

În prefața lucrării (pp. 7-8), primarul municipiului Caransebeș, Ion Marcel Vela face o frumoasă prezentare atât a cărții cât și a autorului.

Opera este structurată în nouă părți după cum urmează: *Viața și activitatea* (pag. 11-21), *Note* (pp. 22-23), *Anexe* (pp. 24-50), *Cuvântări* (pp. 51-181), *Articole* (pp. 183-209), *Granița și Oamenii ei* (pp. 211-258), *Granița și Regimentele ei* (pp. 260-268), *Trecute vieți în Granița bănățeană*. (pp. 269-295) și în final *Cărți publicate* (pag. 297-304).

Marele istoric Liviu Groza, în primul capitol, *Viața și activitatea*, descrie cu lux de amănunte viața și activitatea dr. Cornel Corneanu.

Din studiul lucrării rezultă că autorul a grupat *Cuvântările* (a patra parte a cărții) dr. Cornel Corneanu în expuneri cu caracter religios, social-politic și cultural. Un document cu o importanță deosebită îl constituie *Cuvântarea ținută la adunarea națională în sala mare a primăriei din Caransebeș 25.10.1918* (pp. 61-62), publicat în ziarul Lumina Caransebeș, anul I, nr.43/1918 ce reprezintă Rezoluția prin care caransebeșenii au aderat la unitatea națională.

Cu toate că nu s-a născut în granița bănățeană, dr. Cornel Corneanu a avut o bogată activitate în ceea ce privește istoria regimentului de graniță și în mod deosebit a personalităților militare. Un capitol mult dezvoltat îl constituie *Granița și oamenii ei*. În această parte a lucrării, dr. Cornel Corneanu a realizat documentate microbiografii ai generaliilor: Traian Doda, Moise Groza, Ioan A. Dragalina, Alexandru Lupu, Gheorghe Domășneanu, Nicolae Lugojan, Aron Bihoiu, Danil Mătarângă, Ioan Muică, ai locotenenților marelui: Mihail Trapșa, Alexandru Guran, Teodor Seracin, Nicolae Cena, Ladislau Cena, Mihail Șandru precum precum și a colonelului Iosif Seracin.

Foarte sugestiv este prezentată istoria regimentului în a șaptea parte a lucrării *Granița și regimentele ei*. Acest capitol scoate în evidență munca depusă în cadrul Episcopiei Caransebeșului a lui Cornel Corneanu dar și activitatea în cadrul *Regimentului de Graniță Româno - Bănățean nr. 13* din Caransebeș.

Penultimul capitol intitulat *Trecute vieți în Granița Bănățeană*, poate fi considerat o frescă cu o paletă multicoloră referitoare la activitățile și personalitățile din granița bănățeană.

Ultimul capitol al cărții conține imagini cu cele opt opere ce îl au ca autor pe dr. Cornel Corneanu (pp. 297-304).

Autorul a luat un interviu al I.P.S.S Nicolae, material ce a fost pus pe un CD și anexat cărții.

Volumul contribuie în mod remarcabil la cunoașterea istoriei Banatului și a României, a unor personalități cu o contribuție decisivă la înfăptuirea actelor istorice. Pe de altă parte, cartea pune la dispoziție materiale pentru a cunoaște viața uneia dintre cele mai mari personalități bănățene, dr. Cornel Corneanu. Participant activ la Marea Unire, militant pentru drepturile românilor bănățeni, om de înaltă cultură, Cornel Corneanu a fost și va rămâne exemplul unui bun român. Din acest motiv lucrarea de față reprezintă o carte salutară pentru care ne exprimăm mulțumirile la adresa autorului.

Având în vedere bogăția de materiale pe care Liviu Groza le-a publicat în această carte, consider că aceasta constituie un izvor nesecat de date care va rămâne la dispoziția cercetătorilor în materie și a iubitorilor de istorie

Neluțu RADA

Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Structurată în patru mari capitole cartea, Parohiile Eparhiei Caransebeșului este deosebit de valoroasă deoarece completează altele cunoscute, existente în izvoarele documentare, cu informații noi, preluate din teritoriu. Se aduc noi completări ce privesc vechimea, parohia, istoria lăcașului de cult, șirul preoților, date de recesământ, casa parohială, monumentele bisericești ale parohiei, obiecte de patrimoniu și alte informații ce pun în lumină trecutul și prezentul vieții parohiilor.

Capitol I *Protopopiatul Caransebeșului* prezintă dovezi despre organizarea acestuia și un document datat în anul 1749 care vorbește de organizarea unui protopopiat la Caransebeș. Istoricii bănățeni au atribuit un rol de seamă orașului Caransebeș. În anul 1757 Protopopiatul Caransebeșului avea 78 comune, în anul 1891 au mai rămas 56 parohii și 10 filii. Astăzi Protopopiatul dispune de 68 parohii, 4 filii și un număr de 81 preoți active (pp. 15-121).

Capitolul II *Protopopiatul Reșița* este dedicat istoricului și organizării Protopopiatului din Reșița, care are în administrația sa un număr de 50 de parohii, organizate în trei cercuri misionare, Reșița, Fârliug și Bocșa, funcționând 71 de preoți și patru angajați ai Oficiului Protopopesc. (pp. 125-191).

Capitolul III *Protopopiatul Oraviței* ne prezintă un istoric al protopopitelor din Valea Carașului. Încă din sec.al XVIII-lea a funcționat la Vărădia, mutarea definitivă la Oravița s-a produs în 7.03.1847, în prezent protopopiatul administrează 56 parohii situate în Valea Carașului și Clisura Dunării (pp. 195-282).

Capitolul IV Protopopiatul Băile – Herculane se revendică de la Mehadia, vechi centru bisericesc al Banatului, în componența sa sunt 38 parohii și trei filii (pp. 285-353).

Prin grija editurii Episcopiei Caransebeșului vede lumina tiparului o lucrare specială semnată de Lucian, Episcopul Caransebeșului și Petru Bona, alcătuind împreună o carte de un interes documentar și istoric aparte. Cartea este deosebit de importantă, ne oferă posibilitatea de a afla istoricul și organizarea administrativă a parohiilor Eparhiei Caransebeșului. Este extrem de utilă pentru că pe lângă informația scrisă anexele se prezintă sub forma imaginilor întregind astfel tabloul parohiilor Eparhiei Caransebeșului.

DUMITRU JOMPAN, OHABA – BISTRA, *Cercetări ale echipei Institutului Social Banat – Crișana* (1938), Editura Dalami, Caransebeș, 2010, 202 pagini text, 14 pagini anexe.

Carmen Maria NEUMANN
Muzeul Județean de Etnografie și al
Regimentului de Graniță Caransebeș

Dumitru Jompan are o bogată activitate publicistică în domeniul cultural. Activitatea de muzicolog s-a concretizat în numeroase cărți, urmărind mai ales pagini de istorie muzicală, folclor și etnografie a Banatului. Cartea „*Ohaba - Bistra, Cercetări ale echipei Institutului Social Banat-Crișana*” începe cu „*Notă asupra ediției*” în care autorul aduce un gând de pioasă amintire pentru toți cei care și-au pus priceperea și timpul lor în slujba cunoașterii satului bănățean. (pp. 3-4)

Grupată în 12 părți, cartea este de un interes documentar-istoric aparte, accesibilă tuturor într-un subiect deosebit de interesant, cel al studiilor cu caracter monografic.

„*Institutul Social Banat, Crișana Compania de la Ohaba - Bistra.*” Ancheta desfășurată se remarcă prin deosebită calitate științifică a nucleului echipei format din 40 cercetători reprezentând 12 echipe (juridică, religioasă, medicală, stomatologică, economică, zootehnică, școlară, istorică, geografică, igiena socială, secția folclor) ce aveau în urma lor experiență și studii de specialitate; C. Grofșorean, E. Botiș, A. Brudariu, M. Șora, Gh. Atanasiu, Elena Secoșan și alții. (pp. 6-20).

Introducere la Studiul economic-social al satului Ohaba-Bistra. Cercetarea are un obiectiv de preocupare generală și un obiectiv de preocupare locală. O altă latură importantă a cercetării este cunoașterea elementelor vieții economice sătești. (pp. 22-31).

Chestionar etico-juridic din Ohaba-Bistra reflectă relațiile personale și materiale în sânul familiei (pp. 33-37).

Raportul juridic din comuna Ohaba-Bistra, ancheta întreprinsă în vara anului 1918 în această comună s-a pus ca problemă principală „*influența industriei asupra populației românești.*” Întocmit după chestionarele juridice a mai multor locuitori anchetați, s-a constatat că manifestările juridice sunt influențate de transformarea felului de viață, s-a început cu cea mai importantă problemă de viață a omului, căsătoria. Situația averilor a fost dezbătută în „*Chestionarul etico-juridic. Sistemul de proprietate, de producere a averii și a transiterii ei în sânul familie.*”(pp. 38-46).

„*Poericultura în Ohaba-Bistra.*” Poericultura a fost amănunțit studiată de echipa monografică a Institutului Social Banat Crișana, din maimulte motive de forță majoră, lipsa unei surori medicale și a instrumentarului necesar. Anchetele igienico-sanitare la domiciliul copiilor s-au făcut de către învățătoarea Mia Marin și au fost trecute într-un raport special care cuprinde tabele cu vârsta copiilor, antecedentele ereditare și eredocolaterale, antecedente personale, starea prezentă (pp. 48-52).

În urma cercetărilor întreprinse pe teren asupra „*Igenei sociale a copilului în Ohaba-Bistra*” s-au întocmit 191 de fișe, s-a constatat că, deși natalitatea este superioară față de alte regiuni, efectul ei este zădărnicit de mortalitatea tot mai accentuată, provenită dintr-o completă ignoranță asupra felului cum trebuie crescut, hrănit și îngrijit un copil. (pp. 54-55)

Viața religioasă și morală din comuna Ohaba –Bistra. Departe de a putea descrie amănunțit toată înfățișarea manifestărilor spirituale din complexul vieții unui sat în câteva rânduri, putem afirma doar că albia vieții lui este adâncită de veacuri în cadre stabilite de obiceiuri, cu practice religioase, care în esența lor nu le-a putut nimic altera. (pp. 57-72).

Raport monografic asupra Școlii Primare de Stat din Ohaba-Bistra, jud. Severin. Trecutul școlii primare de stat din Ohaba-Bistra nu este clar, deoarece nu a rămas nimic scris. Izvoarele scrise au dispărut mai ales în urma războiului, astfel că cercetătorii au fost nevoiți să obțină informații despre învățământ și învățători de la bătrânii din comună. (pp. 75-97).

Folklor medical în Ohaba Bistra. Din cele mai vechi timpuri „vindecarea“, a fost în mâinile femeilor bătrâne, cunoscătoare ale plantelor medicinale și pricepute în prepararea leacurilor. Acestea se foloseau de trei mijloace în tratamentul lor: de natură religioasă, de natură medicală, ultimul și cel mai des folosit constă din descântece vechi. (pp. 99-112)

Folclor muzical din comuna Ohaba-Bistra. Bogatul material cules, exprimat numeric în 150 de melodii au fost împărțite în două mari grupe: cântece ceremoniale care sunt în strânsă legătură cu anumite ceremonii și cântecele propriu zise. (pp. 114-123)

Monografia muzicală a comunei Ohaba-Bistra. Cântecele este ca a doua limbă a românului, viața omului de la naștere până la moarte este legată de cântec. Numai la Ohaba –Bistra în decurs de 7 zile s-au cules 130 de melodii. (pp.125-134)

Contribuții muzicale la monografia comunei Ohaba-Bistra cuprinde cântece de dragoste, de jale partitură și text, melodii de joc specifice zonei (pp. 136-198).

Din folclorul muzical al comunei Ohaba-Bistra (jud. Severin). În orice împrejurare s-ar afla țăranul își găsește mijloc de exteriorizare a gândurilor și a sentimentelor sale prin cântec începând cu cel de leagăn. (pp. 200)

Raport coregrafic din Ohaba-Bistra. Pe lângă specificul în îmbrăcăminte, obiceiuri, muzică, dansurile dau una din notele cele mai caracteristice manifestărilor specifice ale unui neam. Din păcate multe dintre jocurile specifice din Ohaba au fost date uitării, nici macar bătrânii nu își mai aduc aminte, echipa de cercetători a reușit să însemne doar denumirea jocurilor. (pp. 202-205)

Consider că prin apariția acestei cărți se întregeste o viziune despre anchetele monografice facute de specialiști Institutului Social Banat Crișana, felul în care reprezentanții lui s-au implicat în viața cetățenilor și sprijinul pe care l-au acordat acestora.

VESNA GIRARDI - JURKIĆ (1944 – 2012)

O mare stea din constelația arheologiei europene s-a stins. Am avut privilegiul și bucuria de a o întâlni la mijlocul lunii iulie anul acesta la Pula, chiar înainte de a pleca în vacanță.. Pentru noi **Vesna Girardi-Jurkić** reprezintă modelul de profesor, pe care, am avut marea onoare de a o cunoaște. În anul 2008 am fost invitat la Simpozionul internațional organizat în luna noiembrie la Pula. Am auzit până atunci de domnia sa, dar nu am cunoscut-o. Cuvintele nu sunt de ajuns pentru a spune de cum am fost primiți și cum am fost integrați în familia de arheologi pe care a crea-o cu prilejul Simpozionului de la Pula, Marea Doamnă a arheologiei Croate.

Din acel moment, în fiecare an am fost prezenți în luna noiembrie la Pula, unde împreună cu colegii din celelalte țări din Europe ne-am simțit acasă. **Vesna Girardi-Jurkić** a reușit să facă un lucru pe care nimeni până acum nu s-a gândit să îl facă. A adunat la un loc arheologi din vestul Europei precum și pe noi cei din răsărit, într-un loc în care arheologia și istoria sunt acasă.

Pentru noi cei din România prezența la Simpozionul Internațional organizat la Pula a însemnat cel mai important eveniment al fiecărei toamne. Anul acesta în luna martie am organizat la Caransebeș, cel de-al 38-lea Simpozion de arheologie dedicat academicianului Constantin Daicoviciu. Am trimis invitații ca de obicei colegilor din România, dar ne-am gândit să invităm și pe colegii din Croația, inclusiv pe **Vesna Girardi-Jurkić**.

Răspunsul a fost rapid și favorabil, asigurându-ne de prezența ei la lucrările simpozionului, inclusiv în consiliul științific. Prezentarea comunicării: *Roman Pola, the exile of roxolanes king P. Aelius Rasparaganum and his son P. Aelius Peregrinus* a fost o adevărată încântare intelectuală, apreciată de specialiștii prezenți. Prezența în România pentru trei zile a profesoarei **Vesna Girardi-Jurkić** a avut darul de-a pune bazele unei colaborări româno – croate care să adune la un loc oameni cu preocupări comune din cele

două țări . Discuțiile avute cu **Vesna Girardi-Jurkić** atât în Croația cât și în România rămân puncte de reper pentru noi, sfaturile și experiența ei ne-au ajutat și tot odată ne-au făcut încrezători în proiectul inițiat de ea .

Vestea trecerii în nefință a Marii Doamne a arheologiei Croate ne-a străpuns ca un fulger. În toată această perioadă am vrut și suntem siguri că am reușit să fim alături de familie, de cei dragi ei, de marea familie a arheologilor care au fost alături de ea la Pula.

Dragă Doamnă profesoară Vesna Girardi-Jurkic îți mulțumim pentru tot ce ai făcut pentru noi și nici o dată nu te vom uita.

Sit tibi terra levis

**ADRIAN ARDEȚ
LUCIA CARMEN ARDEȚ**

GHEORGE MAGAS (1946 – 2012)

Există oameni care de-a lungul vieții în cariera aleasă își lasă amprenta cu totul și cu totul deosebit. În această categorie de dascăli l-am inclus pe cel care numai este printre noi, eminentul profesor Gheorghe Magas.

Vestea fulgerătoare a dispariției dintre noi a intristat familia, colegii, prietenii și generațiile de elevi și profesori care au avut ce învăța de la el. Eleganța discursului, finețea limbajului și disciplina germană, l-au impus ca un adevărat și inegalabil intelectuaal român. Prezența la manifestările școlare, la cele culturale dar și în planul politic au făcut din Gheorge Magas un excepțional promotor al culturii și învățământului în Caraș – Severin.

S-a născut într-o familie de refugiați bucovineni, la Caransebeș pe data de 13 februarie 1946. Școala primară, gimnazială și liceală l-a terminat la Caransebeș, din anul 1965 a urmat cursurile Universității din București, Facultatea de Istorie, pe care le-a absolvit cu strălucire în anul 1970. Primii ani la catedră îl găsesc undeva într-un sat bănățean de munte pe care l-a iubit și în care s-a format pentru cariera didactică. Datorită bagajului de cunoștințe și inteligenței sale se titularizează ca profesor la Liceul Pedagogic C. D. Loga din Caransebeș, de unde iasă la pensie.

Carierea s-a didactică s-a întrepătruns cu cea a legată de a pedagogului și cercetătorului din domeniul istoriei. A fost mereu în fruntea colegilor urcând toate treptele profesionale de la inspector școlar de specialitate, director în cadrul Casei Corpului Didactic Caraș – Severin, unde își dă toată energia și puterea sa prin organizarea simpozioanelor Internaționale Didactica. Munca deosebită ca organizator și promotor al ideilor europene îl fac să fie cooptat în structura de conducere a Inspectoratului Școlar Caraș – Severin, ca Inspector General adjunc și mai apoi ca Inspector General. Implicarea în viața de zi cu zi a județului și urbei în care a trăit l-au făcut să îmbrățișeze viața politică, fiind vicepreședintele Partidului Democrat Liberal și reușind să ajungă consilier județean și anul trecut Consilier municipal la Caransebeș.

Cuvintele sunt puține petru a marca un trecut pe care l-a lăsat moștenire Gheorghe Magas, faptele sale, munca sa cu oamenii, cu elevii, cu populația Județului Caraș – Severin l-au făcut de neuitat.

Dumnezeu să-l odihnească !

ADRIAN ARDEȚ

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

<i>AE</i>	– Archaeologiai Értesítő , Budapesta
<i>ActaMN</i>	– Acta Musei Napocensis , Cluj-Napoca
<i>ActaMP</i>	– Acta Musei Porolissensis , Zalău
<i>ActaTS</i>	– Acta Terrae Septemcastrensis , Sibiu
<i>AM</i>	– Arheologia medievală , Asociația arheologilor medievști din România
<i>AnB(SN)</i>	– Analele Banatului (serie nouă), Timișoara
<i>Apulum</i>	– Apulum. Acta Musei Apulensis , Alba Iulia
<i>ASPPF</i>	– Atti della Società per la Preistoria e Protoistoria della regione Friuli-Venetia Giulia , Trieste
<i>AT</i>	– Ars Transsilvaniae , Institutul de arheologie și istoria artelor, Cluj-Napoca
<i>BA</i>	– Biblioteca Arheologică , București
<i>Banatica</i>	– Banatica. Muzeul Banatului Montan , Reșița
<i>BCCS</i>	– Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Arheologie – istorie , Alba Iulia
<i>BHAB</i>	– Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica , Timișoara
<i>BMN</i>	– Bibliotheca Musei Napocensis , Cluj-Napoca
<i>BT</i>	– Bibliotheca Thracologica , Institutul Român de Tracologie, București
<i>CA</i>	– Cercetări arheologice , Muzeul Național de Istorie a României, București
<i>CANT</i>	– Cercetări arheologice în aria nord-tracă , București
<i>CB</i>	– Caiete Banatica , Reșița
<i>CCA</i>	– Cronica Cercetărilor Arheologice , București
Comunicări	– Comunicări. Seria arheologie , Craiova
Crisia	– Crisia , Oradea
Dacia	– Dacia , București
DaciaNS	– Dacia Nouvelle Série , București
Drobeta	– Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier , Turnu-Severin
EAIVR	– Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României , București
EN	– Ephemeris Napocensis , Cluj-Napoca
IDR	– <i>Sub îngrijirea D.M. Pippidi, I.I. Russu</i> , Inscripțiile Daciei romane. I – Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate . București (1975); III / Dacia Superior . București (1977, 1).
ForVL	– Forschungen zur Volks- und Landeskunde , Sibiu
LNMDR	– The Late Neolithic of the Middle Danube Region , Timișoara
MCA	– Materiale și Cercetări Arheologice , București
Oltenia	– Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie – Istorie , Craiova
PB	– Patrimonium Banaticum , Timișoara
PBF	– Prähistorische Bronzefunde , München
Potaissa	– Potaissa , Turda
PZ	– Præhistorische Zeitschrift , Berlin
RelTIH	– Relations Thraco – Illyro – Hellénique , București (1994)

RevB	– Revista Bistriței , Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
Rubané et Cardial	– Rubané et Cardial . E.R.A.U.L., Liège (1990, 39).
SAC	– Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992 , I – Brăila (1996), II – București (1997)
Sargetia	– Sargetia . Acta Musei Devensis, Deva
SCIV(A)	– Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie , București
StComB	– Studii și Comunicări Brukenthal . Muzeul Brukenthal, Sibiu
StComCar	– Studii și Comunicări . Etnografie. Istorie, Caransebeș
StComSM	– Satu Mare . Studii și Comunicări. Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare
StIB	– Studii de istorie a Banatului . Universitatea de Vest, Timișoara
ThD	– Thraco-Dacica . Institutul Român de Tracologie, București
Tibiscum	– Tibiscum (Studii și comunicări. Etnografie. Istorie), Caransebeș
Tibiscus	– Tibiscus . Muzeul Banatului Timișoara, Timișoara
UPA	– Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie , Berlin
VCRCC	– The Vinča culture, its Role and Cultural Connections , Timișoara
Ziridava	– Ziridava . Muzeul Județean Arad, Arad
ZPE	– Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik , Bonn

Tiparul executat la:

®

Imprimeria _____

MIRTON

Timișoara, str. Samuel Micu nr. 7

Tel.: 0256-225684, 0256-272926;

Fax: 0256-208924

E-mail: mirton@mirton.ro

www.mirton.ro _____

ISSN 1453-505X

